

TÜRK PSİKOLOJİ YAZILARI

Turkish Psychological Articles

Cilt 25, Sayı 50, Aralık 2022

(Volume 25, Number 50, December 2022)

Türk Psikologlar Derneği Yayınıdır
Publication of the Turkish Psychological Association
Yayın Türü: Yaygın

Sahibi

Türk Psikologlar Derneği Yönetim Kurulu Adına
Cem Şafak Çukur

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Cem Şafak Çukur

Yayın Kurulu

Yayın Yönetmeni

Özden Yalçınkaya Alkar

Yayın Yönetmen Yardımcıları (Soyadına Göre Alfabetik Sırada)

Kadir Çakır, Elvin Doğutepe, Aslı Göncü Köse, Duygu Güngör, Eda Karacan, Zeynep Tüzün

Teknik Editör

Hasan Hüseyin Seçilmiş

Akademik Danışmanlar Kurulu (Soyadına Göre Alfabetik Sırada)

Serap Akgün / Bursa Teknik Üniversitesi	Çiğdem Dereboy / Aydın Adnan Üniversitesi	Gülden Güvenç / FMV Işık Üniversitesi	Türker Özkan / Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Ebru Akın / Ankara Üniversitesi	Zehra Dökmen / Ankara Üniversitesi - Emekli	Derya Hasta / Ankara Üniversitesi	Nuray Sakallı / Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Sonia Amado / Ege Üniversitesi	Nurhan Er / Ankara Üniversitesi	Nesrin Hisli Şahin / Fairleigh Dickinson University	F. Melike Sayıl / TED Üniversitesi
Meltem Anafarta-Şendağ / Ufuk Üniversitesi	Gülşen Erden / Ankara Üniversitesi	Sedat Işıklı / Hacettepe Üniversitesi	Oya Somer / İstanbul Okan Üniversitesi
Sibel Arkonaç / İstanbul Üniversitesi - Emekli	Canan Ergin / Özyeğin Üniversitesi	E. Olcay İmamoğlu / Orta Doğu Teknik Üniversitesi - Emekli	Gonca Soygüt Pekak / Şema Terapi Enstitüsü
Bilge Ataca / Boğaziçi Üniversitesi	Adnan Erkuş / Ankara Üniversitesi - Emekli	Elif Kabaççı / Hacettepe Üniversitesi	H. Canan Sümer / Özyeğin Üniversitesi
Aydan Aydın / İstanbul Üniversitesi	Neşe Erol / Ankara Üniversitesi	A. Nuray Karancı / TOBB ETÜ	Nebi Sümer / Sabancı Üniversitesi
Orhan Aydın / Ufuk Üniversitesi	H. Tuğba Erol Korkmaz / Mersin Üniversitesi	Doğan Kökdemir / Başkent Üniversitesi	Dilek Şirvanlı Özen / Atlas Üniversitesi
Belgin Ayvaşık / TED Üniversitesi	Mehmet Eskin / Aydın Adnan Üniversitesi	Sibel Kazak Berument / Hacettepe Üniversitesi	Leman Pınar Tosun / Uludağ Üniversitesi
Fuat Balcı / Koç Üniversitesi	Hürol Fısişoğlu / İlişki Pusulası	Mediha Korkmaz / Ege Üniversitesi	Zehra Uçanok / Hacettepe Üniversitesi
Bahar Baştuğ / Ankara Üniversitesi	Tulin Gençöz / Orta Doğu Teknik Üniversitesi	Falih Köksal / İzmir Ekonomi Üniversitesi	Doruk Uysal Irak / Bahçeşehir Üniversitesi
Reyhan Bilgiç / Orta Doğu Teknik Üniversitesi	Deniz Giray / Toros Üniversitesi	Çiğdem Kudiağı / Çiğdem Kudiağı Bireysel ve Kur. Gel. ve Dan.	Şennur Tutarel Kışlak / Ankara Üniversitesi
Ayda Büyükaşahin Sunal / Ankara Üniversitesi	İlgın Gökler Danışman / TED Üniversitesi	Asiye Kumru / Özyeğin Üniversitesi	Azmi Varan / Koç Üniversitesi
Ayşegül Durak Batgün / Ankara Üniversitesi	Melek Görengeli / Bağımsız Araştırmacı	Murat Kurt / Ondokuz Mayıs Üniversitesi	Bilge Yağmurlu / Koç Üniversitesi
Banu Cangöz / Hacettepe Üniversitesi	Evrin Güleriyüz / Yaşar Üniversitesi	Aylin Küntay / Koç Üniversitesi	Ünsal Yetim / Toros Üniversitesi
Okan Cem Çırakoğlu / Başkent Üniversitesi	Derya Güngör / Leuven Katolik Üniversitesi	Mine Mısırlısoy / Orta Doğu Teknik Üniversitesi	Perin Yolaç / Okan Üniversitesi
İhsan Dağ / Hacettepe Üniversitesi	Duygu Güngör Çulha / Dokuz Eylül Üniversitesi	Güler Okman Fişek / Boğaziçi Üniversitesi	
Serdar M. Değirmencioglu / Bağımsız Araştırmacı	Ayşen Güre / Ankara Üniversitesi	Bengi Öner Özkan / Orta Doğu Teknik Üniversitesi	

Dizgi, Sayfa Düzeni ve Teknik Koordinasyon: Emiralp Emre

Türk Psikoloji Yazıları Merkezi Yönetim Yeri:

Türk Psikologlar Derneği Genel Merkezi: Yüzüncü Yıl Mah., Fethiye Sokak, Sefa Apt. 5/1 G.O.P., Çankaya / Ankara
Tel: (0-312) 425 67 65 Faks: (0-312) 417 40 59 E-posta: bilgi@psikolog.org.tr İnternet: http://www.turkpsikolojiyazilari.com

Baskı: MRK Baskı ve Tanıtım Hizm. Tic. Ltd. / İOSB Ağaç İşleri San. Sit. 1357. Sk. 43 Yenimahalle / Ankara
Tel: 0(312) 354 54 57 E-posta: mrkbaski@mrkbaski.com Sertifika No: 14338

Türk Psikoloji Yazıları hakemli bir dergidir, tüm yazılar gizlilik ilkesi gereğince bağımsız danışmanlar tarafından değerlendirilir.

TÜRK PSİKOLOJİ YAZILARI

Cilt 25, Sayı 50, Aralık 2022

İÇİNDEKİLER

<i>N. Taşdemir</i>	Yaşlı Bireylere Yönelik Tutumlar: Bazı Sosyal Psikolojik Yaklaşımlar ve Çalışmalar	1
<i>K. A. Karamanlı</i>	Din ve Psikoterapi: Etik Meseleler ve Öneriler	20
<i>B. Töre, B. Kaçan-Bibican, T. Özkan</i>	Sürücü Davranış ve Becerilerinin Kontrol Odağıyla İlişkinin İki Farklı Ölçüm ile İncelenmesi	37
<i>N. Kara, B. B. Balcı, A. Araz</i>	Evlilik Kalitesi, Doyumu ve Uyumu Üzerine Çiftlerle Yapılan Boylamsal Çalışmaların Sistemik Derlemesi	56
<i>S. Ayral</i>	Şiddetin ve Erkek Egemenliğinin Meşrulaştırılması Ölçeği'nin Türkçeye Uyarlama Çalışması	95
<i>Türk Psikologlar Derneği</i>	Türk Psikoloji Yazıları (TPY) Yazım ve Yayın Esasları	113

Yaşlı Bireylere Yönelik Tutumlar: Bazı Sosyal Psikolojik Yaklaşımlar ve Çalışmalar

Nagihan Taşdemir¹

Anadolu Üniversitesi

Özet

Bu derleme çalışmasının amacı, yaşlı bireylere yönelik tutumları (YBYT) anlamada başvurulabilecek bazı sosyal psikoloji yaklaşımları ve çalışmalarını değerlendirmektir. Çalışmada, öncelikli olarak, YBYT'yi inceleyen ve bu tutumları ele alış biçimleri bakımından farklılıklar gösteren bazı çalışmalara yer verilmektedir. Daha sonra, YBYT'yi kuramsal ve bütüncül çerçevede betimleyen iki farklı ve güncel yaklaşım ele alınmaktadır. Bu iki yaklaşım arasında, çelişik duygulu yaşçılık (ÇDY), yaşçılığın korumacı ve düşmanca boyutları arasında ayırım yaparken; kuşaklar arası gerilimli buyurgan yaşçılık (KGBY), yaşçılığın, birbirinin yerine geçme, tüketim ve kimlik boyutları arasında ayırım yapmaktadır. Çalışmada, daha sonra, yaşlı bireylere yönelik tutumları açıklamak üzere başvurulabilecek gruplar arası ilişkiler temelli, sosyal psikoloji kuram ve modellerine yer verilmektedir. Bu kapsamda, sosyal kimlik kuramı olarak, sosyal kimlik kuramı, optimal ayrışma kuramı ve öznel belirsizliği azaltma kuramı ele alınmaktadır. Aynı zamanda, özsaygı, ayırt edilme, ait olma, anlam bulma, yetkinlik ve süreklilik motivasyonlarına bir arada vurgu yapan motivasyon temelinde yapılandırılmış kimlik modeline; ölüm kaygısına vurgu yapan dehşet yönetimi kuramına ve sevecenlik ve yetkinlik kalıpyargılarına odaklanan kalıpyargı içeriği modeline yer verilmektedir. Tartışma ve sonuçlar bölümünde, ilgili alan yazına dayanılarak çıkarılan sonuçlar ve öneriler sunulmaktadır. Buna göre, ÇDY ve KGBY yaklaşımları, ampirik çalışmalarda YBYT'yi ele alma biçimlerinde ortaya çıkan karışıklığı azaltma yönünde çözüm önermeleri ve içinde bulunan toplumsal koşulları temel almaları bakımından önemlidir. YBYT'yi açıklamak üzere başvuru sosyal psikoloji kuram ve modelleri bu tutumların nedenlerini farklı süreçlere bağlamaktadır ve tutumların olumlu yönde değişimi için farklı çıkarımlara sahiptir. Yaşçılığın gençler ve yaşlı bireyler arasında değişim gösteren farklı nedenleri olabilir.

Anahtar kelimeler: Yaşçılık, tutum, kuram ve yaklaşımlar, ampirik çalışmalar

Abstract

The aim of this review study is to analyze some social psychological approaches developed and studies conducted to understand the attitudes toward older people. First of all, some studies examining the attitudes toward older people but vary in their definitions of these attitudes are presented. Then, two distinct and updated approaches describing attitudes toward older people in a theoretical and integrated way are tackled. Among these approaches, whereas ambivalent ageism distinguishes between benevolent and hostile ageism, prescriptive intergenerational-tension ageism (SIC) does so between dimensions of succession, consumption, and identity. Next, several social psychological theories and models that might be applied to understand the attitudes toward older people based on intergroup relations are discussed by taking into account the social identity theory, optimal distinctiveness theory, and subjective uncertainty reduction theory, considered among the social identity-based theories. Also, the motivated identity construction model focusing on motives for self-esteem, distinctiveness, belonging, meaning, efficacy, and continuity, the terror management theory focusing on death anxiety, and the stereotypes content model centering on warmth and competence stereotypes are discussed. In the discussion and conclusion section, some conclusions and suggestions drawn from the relevant literature are presented. Approaches of ambivalent ageism and SIC are important for reducing the complexity of empirical studies defining the attitudes toward older people in a mixed way and for grounding their explanations on societal conditions. Social psychological theories and models, applied to explain the attitudes toward older people, link causes of these attitudes with a variety of processes and have a variety of implications for improving these attitudes. The causes of ageism may vary for young and old individuals.

Keywords: Ageism, attitude, theories and approaches, empirical studies

Yazışma Adresi: ¹Doç. Dr. Nagihan Taşdemir, Bahçelievler Mah. Mehmet Akif Sok. 107 Tepebaşı / Eskişehir, spsynagihantasdemir@gmail.com, ORC-ID: 0000-0001-5358-0684

Gönderim Tarihi: 01.04.2022

Kabul Tarihi: 26.10.2022

Yaşlı nüfus artışıyla birlikte toplumlarda dikkat çeken bir demografik değişim söz konusudur. Doğum ve ölüm oranları karşılaştırıldığında, doğum oranları yüksek olmadığına ortaya toplumsal yaşlanma çıkmaktadır. Türkiye’de son birkaç on yılda doğum oranı anlamlı derecede azalmıştır (Tufan, 2014). Yaşam süresinin de hızla artmasıyla, yakın gelecekte Türkiye’de toplumsal değişimlerin yaşlılar üzerindeki ve yaşlıların toplumsal gelişim ve değişimler üzerindeki etkileri daha fazla açığa çıkacaktır (Tufan, 2003).

Yaşlılara yönelik tutumların tarih içerisinde matbaanın keşfi ve endüstri devrimiyle birlikte değişmeye başladığı öne sürülmüştür. Matbaanın keşfiyle birlikte önemli olayların kaydının tutulmaya başlanması, yaşlıların deneyim paylaşıcı ve hikâye anlatıcı bilge rolünün önemini azaltmıştır. Endüstri devrimiyle birlikte ise aile üyelerinin hareketliliği artmış ve yeni işlere hızlı bir biçimde uyum sağlayan, farklı becerilere sahip çalışanlara verilen önem artmıştır (Nelson, 2005). Aynı zamanda, modernleşme ve ilerleyen sağlık hizmetleriyle birlikte hızla artan yaşlı nüfusa toplumların hazırlıksız yakalandığı ve buna bağlı olarak yaşlı bireylere yönelik tutumların (YBYT) olumsuz yönde değiştiği ileri sürülmüştür (North ve Fiske, 2012). Ng, Allore, Trentalange, Monin ve Levy (2015) 1810- 2009 tarihleri arasında basılmış kaynaklardan oluşan 400 milyon kelimeleik veri tabanını (hesaba dayalı dilbilim kapsamında) inceledikleri çalışmalarında, yaşlı bireylere yönelik kalıpyargıların 1880’den itibaren pozitiften, negatife doğru yön değiştirdiğini ve zamanla daha negatif olduğunu rapor etmiştir. Araştırmacılar bu değişimi, yaşlanmanın tıbbın bir sorunu haline gelmesi ve 65 yaş ve üzeri nüfusun artışı ile ilişkili bulmuştur. Tutarlı olarak, Löckenhoff ve ark. (2009), 26 ülkeden (ör. İtalya, Sırbistan, Amerika, Hindistan) üniversite öğrencisi katılımcılar arasında yürüttükleri çalışmada, yaşlılara ve yaşlanmaya karşı olumsuz tutumların genel olarak kültürlerarası benzerlik gösterdiğini rapor etmiştir. Ulusal düzeyde 20 ülkenin karşılaştırıldığı ve (online gazete ve dergilerde yer alan) 8 milyar kelimededen oluşan veri tabanının kullanıldığı bir çalışmaya göre ise, 20 ülke arasında, en fazla Birleşik Krallık olmak üzere, 17 ülke negatif, 3 ülke pozitif (Gana, Tanzanya, Sri Lanka) kalıpyargılara sahiptir (Ng ve Lim-Soh, 2021).

YBYT’nin incelenmesi ve bu alanda bilgi üretilmesi yaşlı bireylerin sağlıkları (Chrisler, Barney ve Palatino, 2016) ve yaşlı bireyler üzerine geliştirilen kamu politikalarını ve programlarını etkilemesi bakımından önemlidir (Tufan, 2003, 2014). Ancak, yaşlılar Türkiye’de daha çok sağlık durumlarıyla ilişkili olarak değerlendirilmekte ve yaşlıların durumu sağlık sisteminin sorunu olarak görülmektedir (Tufan, 2014). Buna bağlı olarak, bir tıp alanı olan geriatri den çözüm üretemeyeceği sorunlarla ilgilenmesi beklenmektedir. Yaşlılığa

ve yaşlılara çok yönlü yaklaşan gerontoloji alanında ise farklı disiplinlerden bilgi üretecek çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır (Tufan, 2014).

Bu derleme çalışmasının amacı YBYT’yi sosyal psikoloji perspektifinden ele alan yaklaşım ve çalışmaları değerlendirmektir. Çalışmada, öncelikli olarak, YBYT’yi inceleyen ve bu tutumları ele alış biçimleri bakımından farklılıklar gösteren Türkiye’de ve yurtdışında yürütülen bazı çalışmalara yer verilmektedir. Daha sonra, bu farklı ele alınış biçimlerini kuramsal bir çerçevede bütünleştiren iki güncel yaklaşım (çelişik duygulu yaşlılık ve kuşaklar arası gerilimli buyurgan yaşlılık) sunulmaktadır. Arkasından, yaşlı bireylere yönelik tutumları açıklamak üzere, gruplar arası ilişkiler temelli kuramlar olarak, sosyal kimlik kuramı, optimal ayırışma kuramı, öznel belirsizliği azaltma kuramı, motivasyon temelinde yapılandırılmış kimlik modeli, dehşet yönetimi kuramı ve kalıpyargı içeriği modeline başvurulmaktadır. Son olarak, tartışma ve sonuçlar bölümü sunulmaktadır.

Yaşlı Bireylere Yönelik Tutumlar

Yaşlı nüfus oranındaki değişime bağlı olarak toplumların yaşlı nüfusa nasıl yaklaşacağını belirlenmesi önem kazanmıştır (Olshansky ve ark., 2011; Tufan, 2003). Tufan’a (2014) göre, genç ve yaşlı gruplar bireyüstü düzeyde sürekli karşılaştırılır ve yaşlılık hakkında toplumsal kalıpyargılar ve önyargılar oluşur. Yaşlılar bazen negatif (ör. muhafazakâr, ulusal ekonomiye yük, öğrenme kabiliyeti olmayan) bazen pozitif (ör. tecrübeli, bilge) özelliklerle algılanır. Sosyal psikolojide de yaşlılara yönelik tutumların negatif ve pozitif yönleri sıklıkla vurgulanmıştır. Negatif tutumların ve kalıpyargıların işareti olarak yaşlılara, sıkıcı, külfetli, hasta, unutkan, bağımlı gibi özellikler atfedilmesi gösterilmiştir (Cuddy, Norton ve Fiske, 2005; Kite, Stockdale, Whitley ve Johnson, 2005). Negatif davranışların ve ayrımcılığın işareti olarak ise, yaşlılara yönelik saygısız, kaçınan, dayatmacı davranışlar; yaşlılarla mesnetsiz, basitleştirilmiş, yavaşlatılmış iletişim kurma biçimleri ve yaşlıların fiziksel ve ekonomik ihmal ve istismara uğratılması gösterilmiştir (Kite ve ark. 2005; Macdonald ve Levy, 2016; Palmore, 2004).

Yaşlı bireylere yönelik pozitif kalıpyargıların ve ayrımcılığın varlığına dikkat çekmek için Palmore (1999, s.4) yaş temelli önyargıyı “bir yaş grubunun aleyhinde veya lehinde herhangi bir önyargı veya ayrımcılık” biçiminde tanımlamıştır. Sosyal psikolojide, yaşlılara yönelik pozitif tutumların ve kalıpyargıların işareti olarak yaşlıların, yardımsever, sıcak, arkadaşça, neşeli, sakin, merhametli gibi özelliklerle algılanması gösterilmiştir. Yaşlılar çalışan bireyler olarak dikkatli ve güvenilir bulunmakta, servet ve makam sahibi kişiler olarak algılanabilmekte ve yaşlıların düşük suç işleme eğilimlerinin olduğuna inanılmaktadır (Cuddy ve ark.

2005; Palmore, 1979; Patterson, Forbes ve Peace, 2009). Pozitif davranışların ve ayrımcılığın işareti olarak da yaşlıların, yaşlılık aylığı, özel sağlık bakımı, indirim gibi özel muamelelere tabi tutulması gösterilmiştir (Palmore, 1979, 1999). Negatif ve pozitif tutumlar arasında ayrım yapılmakla birlikte, sosyal psikolojide negatif tutumların yaşlıların yaşam kalitesi üzerindeki zorlaştırıcı ve zarar verici etkilerine vurgu yapılmıştır ve yaşlılara yönelik tutumların genellikle bu yönü ele alınmıştır (Ackerman ve Chopik, 2021; Butler, 1969, 2009; Nelson, 2004; Ng, 1998). Bir meta-analiz çalışmasında, negatif kalıpyargıların yaşlı bireylerin davranışları üzerindeki olumsuz etkisinin, pozitif kalıpyargıların olumlu etkisinden yaklaşık üç kat fazla olduğu ileri sürülmüştür (Meisner, 2012). Diğer bir deyişle, pozitif kalıpyargıların, negatif kalıpyargıların olumsuz etkisini yok etme gücü görece azdır. Araştırmacılar, bu bulguları, yaşlı bireylere yönelik negatif kalıpyargıların, yaygınlığı, kalıcılığı ve böylece kronik olarak ulaşılabilirliği ile açıklamıştır.

Türkiye’de yürütülen çalışmalarda da YBYT, genel olarak, negatif yaşçılık bakımından kavramsallaştırılmıştır. Örneğin, Kutlu, Küçük ve Fındık (2012) yaşçılığı kalıpyargılar, kaçınma ve ayrımcılık bakımından ölçmüştür. Vefikuluçay ve Terzioğlu (2011) ise Üniversite öğrencileri arasında yürüttükleri çalışmada Türkçe yaşçılık ölçeğinin, pozitif yaşçılık (“yaşlılara birlikte yaşadıkları aile üyeleri tarafından önem gösterilmelidir”), negatif yaşçılık (“İşe eleman alımında yaşlılar yerine gençler tercih edilmelidir”) ve yaşlıların yaşamını sınırlandırma (“yaşlılar çantaları ve paketleri yardım almaksızın taşıyamazlar”) boyutlarını belirlemiştir. Bu ölçeği kullanan Şimşek, Bahadır ve Bilgin (2019) Türkiyeli katılımcıların yaşlıları görece zayıf ve çaresiz ve az sabırlı, az hoşgörülü ve az merhametli algıladıklarını, ancak, aynı zamanda, yaşlılara, gençlere kıyasla, daha fazla saygı duyduklarını belirtmiştir. Yaşlı bakımı ön lisans öğrencileri arasında yürütülen bir çalışmada, en yüksek puan yaşlıların yaşamını sınırlandırma boyutundan alınmış, bunu sırasıyla pozitif yaşçılık ve negatif yaşçılık izlemiştir (Dalcalı ve Özyürek, 2019). Araştırmacılar, öğrencilerin, yaşlıları sosyal ortamlardan soyutlama ve yaşlıları daha çok ev ortamı içinde düşünme eğilimine dikkat çekmiştir. Çalışmada, sosyal, estetik, ahlaki, teorik, iktisadi, dini ve siyasi değerler arasında, sosyal değerler (yardımsızlık, şefkat vb.) yaşlı bireylere yönelik görece olumlu tutumlarla ilişkili bulunmuştur. Sosyal hizmet ve hemşirelik öğrencileri arasında yürütülen bir çalışmada ise, “yaşlılar farklıdır”, “yaşlılar değişmez”, “yaşlılar yeni şeylere ayak uyduramaz” ve “yaşlılar başkalarının işlerine karışır” gibi maddeler bakımından katılımcılar görece olumsuz tutumlar sergilemiştir (Danış ve Kara, 2017).

Yurtdışında yürütülen çalışmalarda da yaşlı bireylere yönelik tutumlar (YBYT) ve davranışlar farklı bi-

çimlerde tanımlanmış ve genel olarak olumsuz tutumlar rapor edilmiştir. Örneğin, Almanya, Çin ve Amerika’da yürütülen bir çalışmada, yetkin, çalışkan, zeki, mutlu, akıllı ve bencil özellikleri bakımından yaş gruplarının (ör. ergen, genç) 18-93 yaş arası katılımcılar arasında nasıl algılandığı incelenmiştir (Weiss ve Zhang, 2020). Çalışmada, tüm ülke katılımcıları yaşlı grubu, diğer yaş gruplarından olumsuz değerlendirmiştir. Diğer taraftan, Çinli ve Amerikalı üniversite öğrencilerini karşılaştıran bir çalışmada Çin’den gelenler, kötü tabir, kaçınma ve ayrımcılık bakımından yaşlı bireylere yönelik daha olumsuz tutum sergilemiştir. Çalışmada, Çinli katılımcılar aile üyesi yaşlı bireylerle, Amerikalı katılımcılar aile üyesi olmayan yaşlı bireylerle daha fazla temas rapor etmiştir (Luo, Zhou, Jin, Newman ve Liang, 2013). Diğer bir çalışmada, Tayvanlı üniversite öğrencileri yaşadıkları toplumun yaşlılara bakışını küçümseme, kıskançlık ve aktif zarar verme (kavga etme, saldırma vb.) bakımından negatif, yetkinlik ve takdir etme bakımından pozitif; Birleşik Krallık öğrencileri ise, pasif zarar verme (ör. küçük düşürme) bakımından negatif; kolaylaştırma (ör. iş birliği yapma) bakımından pozitif algılamıştır (Vauclair, Hanke, Huang ve Abrams, 2017).

Görüldüğü gibi, Türkiye’de ve yurtdışında yürütülen çalışmalarda, genel olarak, yaşlı bireylere yönelik negatif kalıpyargılar ve ayrımcılık sergilenmiştir. Bu çalışmalara göre, aileye, ataya saygı normunun (*filiyal piety*) görece fazla vurgulandığı Türkiye, Çin, Tayvan gibi ülkelerde de yaşlı bireylere yönelik görece olumsuz tutumlar söz konusudur (Ackerman ve Chopik, 2021; Kağıtçıbaşı ve Ataca, 2015). Bununla birlikte, ilgili tutum ve davranışların ele alınış biçimleri çalışmalar arasında önemli farklılıklar göstermiştir. Bu duruma yönelik bir çözüm olarak, yakın geçmişte sosyal psikolojide YBYT’yi belirli bir kuramsal çerçevede ele alıp, betimleyen yaklaşımlar önerilmiştir. Bu yaklaşımlardan, çelişik duygulu yaşçılık (ÇDY), yaşçılığın, kolay fark edilmeyen veya toplumlarda kabul edilebilir bulunan ancak yaşlılar üzerindeki olumsuz etkisi oldukça fazla olan yönüne vurgu yaparken; kuşaklararası gerilimli buyurgan yaşçılık (KGBY), yaşçılığın, sosyal-ekonomik rekabete dayalı günümüz toplumlarında ortaya çıkmakta olan ve özellikle gençler tarafından benimsenen biçimlerine vurgu yapmaktadır. Bu yaklaşımlar, yaşçılığı toplumda sosyal-kültürel ve ekonomik süreçlerle ilişkili olarak ele almaları ve sosyal psikolojide önerilen en güncel ve kapsayıcı yaklaşımlar olmaları itibarıyla önemlidir. Aşağıda bu yaklaşımlar ele alınacaktır.

Çelişik Duygulu Yaşçılık: Korumacı ve Düşmanca Yaşçılık

YBYT geçmişte her ne kadar pozitif ve negatif ayrımcılığın tabii tutulsa da (ör. Palmore, 1999), karışık içerikli

ve çok yönlü doğasından dolayı bu tutumları açık ve net bir biçimde tanımlamak ve fark etmek zordur (Iversen, Larsen ve Solem, 2009; Tornstam, 2006). Yaşlı bireylere yönelik önyargı ve ayrımcılığın çoğunlukla örtük biçimde ortaya çıktığı; diğer bir deyişle, hemen göze çarpmadığı, güç algılandığı ve çoğunlukla iyi niyetli görülen davranışlarla ifade edildiği ileri sürülmüştür (Vervaecke ve Meisner, 2021). Tufan'a (2003) göre, "Toplum yaşlılığı daima tezatlıklara dayanan duygular içerisinde algılanmış ve algılamaya devam etmektedir" (sy.78). Aslında, farklı gruplara yönelik ayrımcılık türleri arasında, yaşlı bireylere yönelik ayrımcılığın toplum tarafından kabul edilme düzeyinin yüksek olduğu ve zarar verme niyeti taşıyıp taşımadığının anlaşılmasının güç olduğu iddia edilmiştir (Nelson, 2004).

Dolaylı yoldan ifade edilen (ve açıkça fark edilmeyen) ve sık karşılaşılan yaşlı ayrımcılığına bir örnek olarak uzaklaşma gösterilmiştir (Calasanti, 2005). Fiziksel uzaklaşma, yaşlıların bulunduğu ortamlardan sakınma ve yaşlıları emekli evlerine yerleştirme vb. biçiminde görülürken; psikolojik uzaklaşma, kişilerin, kendi tutum, inanç ve özelliklerini, yaşlıların tutum, inanç ve özelliklerinden farklı gösterme çabası vb. biçiminde görülmektedir (Greenberg, Schimmel ve Mertens, 2002). Açık bir şekilde ifade edildiğinde olumlu niyet taşıdığı sanılan, yaşlanma önleyici veya yaşlılık karşıtı (*antiageist*) söylem de kolay fark edilmeyen ayrımcılığa örnek gösterilmiştir. Bu söylem, sağlıklı ve zinde yaşlı olma fikrini dayatarak, görece sağlıklı, zayıf ve kırılğan yaşlıları olağan dışı, anormal kişiler gibi göstermektedir (Coupland ve Coupland, 1993; Liang ve Luo 2012). Benzer biçimde, yaşlılara sağlanan devlet desteği olumlu ve olumsuz sonuçları bir arada içermektedir. Bu destek yoluyla, bir taraftan, yaşlılar ihtiyaçları olan ekonomik kaynağa ulaşırken, diğer taraftan yaşlılara yönelik zayıf, bağımlı, fakir gibi kalıpyargıların kabulünün önü açılmaktadır (Binstock, 2010).

Cary, Chasteen ve Remedios (2017) yaşlılara yönelik çoğunlukla karışık ve açık olmayan tutumları ifade etmek için ÇDY yaklaşımını önermiştir. ÇDY yaklaşımı ve de çelişik duygulu cinsiyetçilik yaklaşımı (Glick ve Fiske, 2001), (ileride detaylı olarak ele alınan) kalıpyargı içeriği modeline (Cuddy, Fiske ve Glick, 2008) dayanılarak geliştirilmiştir. Bu yaklaşım yaşlılığın hem negatif (düşmanca) yanına, hem de görünürde korumacı ve pozitif, ancak, aynı zamanda, dayatmacı, hükmedici yanına vurgu yapar ve bu iki yanın birbiriyle ilişkili olduğunu ileri sürer. Korumacı yaşlılık "pasif zarar" (ör. ihmal etme) ve "istenmeyen yardım" (ör. yardım etmede ısrarcı olma) biçiminde gösterilir ve himaye edicidir. Bu tarz yaklaşımlar, yaşlıların kendilerini yetersiz algılamalarına ve özerklik ve benlik kontrolü hislerinin azalmasına yol açmaktadır (Cary ve ark., 2017; Hehman ve Blunt

Bugental, 2015). Düşmanca yaşlılık ise "aktif zarar" (ör. sözlü taciz) ve "pasif zarar" (ör. ihmal) biçiminde gösterilir ve fark edilmesi görece kolaydır (Cary ve ark. 2017). Daha önce belirtildiği gibi, erken dönem sosyal psikoloji çalışmaları yaşlılara yönelik tutumları genellikle düşmanca yaşlılık çerçevesinde ele almıştır. Örneğin, Fraboni, Saltstone ve Hughes (1990) düşmanca yaşlılığı, ayrımcılık ("Yaşlılar kendi yaşlarına uygun arkadaş bulmalıdır"), kötü tabir ("Birçok yaşlı sadece geçmişte yaşar") ve kaçınma ("En iyisi yaşlıların kimseyi rahatsız etmeyecekleri bir yerde yaşamalarıdır") boyutlarıyla kavramsallaştırmış ve ölçmüştür.

Yakın tarihli bir çalışmada Apriceno, Lytle, Monahan, Macdonald ve Levy (2021) korumacı ve düşmanca yaşlılığın COVID-19 döneminde yaşlı bireylere sağlık ve iş alanında (ör. işine devam etme, aşı olma) öncelik verilmesini nasıl yordadığını incelemiştir. Çalışmada, korumacı yaşlılık puanları arttıkça yaşlı bireylere öncelik verme artmıştır, düşmanca yaşlılık puanları arttıkça ise öncelik verme azalmıştır. Bununla birlikte, araştırmacılar korumacı yaşlılığın öğrenilmiş çaresizlik oluşturmadaki ve yaşlı kalıpyargılarının (ör. zayıf, yetersiz) yaşlı bireyler tarafından içselleştirilmesindeki rolüne dikkat çekmiştir. Öztürk ve ark. (2020) ise COVID-19 döneminde Türkiye'de farklı yaş ve meslek grubundan katılımcılar arasında gerçekleştirdikleri çalışmada hem ÇDY'yi hem de düşmanca ve korumacı yaşlılığı, örtük yaşlılık (yaş grubunu farkında olmadan olumlu ve olumsuz sıfatlarla eşleştirme) ile ilişkili bulmuştur. Araştırmacılar bu durumu çelişik duygulu yaşlılığın gizil doğası ile açıklamıştır. Öte yandan, düşmanca yaşlılık yakın geçmişte farklı bir yaklaşımla betimlenmiş olup, bu yaklaşım izleyen bölümde detaylı olarak ele alınacaktır.

Kuşaklararası Gerilimli Buyurgan Yaşlılık: Birbirinin Yerine Geçme, Kimlik ve Tüketim

KGBY yaklaşımı, yaşlı nüfus oranının artması ve sınırlı toplumsal kaynakların yaşa bağlı olarak yeniden dağılımının gündeme gelmesiyle birlikte yaşlılara yönelik tutumları tanımlamak üzere, North ve Fiske (2012, 2013a, 2013b) tarafından geliştirilmiştir. Bu yaklaşıma göre, farklı yaş gruplarının toplumda bir arada var olması ve her bireyin her yaş grubuna bir gün dâhil olması ile yaş gruplarının karşılıklı bağımlılığı gerçeği, yaşlılara yönelik tutumların biçimlenmesinde önemli rol oynar (North ve Fiske, 2013a). Araştırmacılara göre, yaşlıların görünürlükleri ve olağanlıkları her geçen gün artmaktadır ve sınırlı toplumsal kaynaklara erişimde kuşaklar arası rekabet ortaya çıkmaktadır (North ve Fiske, 2012, 2016; ayrıca bkz. Gerçekçi Grup Çatışması Kuramı, Sherif, Harvey, White, Hood ve Sherif, 1961). Geleneksel olarak, yetişkinler görece fazla sosyal ve ekonomik kaynağa sahipken, gençler ve yaşlılar görece az kay-

nağa sahiptir ve gençler daha fazla kaynağa erişmek için yaşlıların yerine geçmeyi beklerler. Yaşlı nüfusun artmasıyla birlikte ise bu dinamikler değişmeye başlamıştır. Böylece, bu durumdan olumsuz etkilenmeleri beklenen gençlerin, yaşlılara nasıl yaklaşacağı önemli bir soru haline gelmiştir (North ve Fiske, 2012).

North ve Fiske (2013a, 2013b), sosyal psikolojide genellikle ele alınan betimsel tutumlarla, kendilerinin ileri sürdüğü yaşlılara yönelik buyurgan tutumlar arasında ayırım yapmıştır. Betimsel tutumlar, sıklıkla ele alındığı gibi, yaşlıların özellikleri hakkındaki tanımlamaları (ör. unutkan, zayıf, bağımlı) içermektedir. Betimsel kalıpyargılar, toplumda grup üyelerinin tipik olarak nasıl algılandığını ifade eder ve yaygın olarak farklı grup üyeleri tarafından paylaşılır (Burgess ve Borgida, 1999). Betimsel kalıpyargıların, avantajlı grup tarafından, dezavantajlı gruba yönelik olarak sergilenen buyurgan kalıpyargılara göre (Delacollette, Dardenne ve Dumont, 2010), hedefteki grup üyesi üzerindeki olumsuz etkisinin görece az kalıcı olduğu ileri sürülmüştür (Gill, 2004).

Yaşlı bireylere yönelik buyurgan tutumlar, betimsel tutumların ötesinde, artan yaşlı nüfusuyla birlikte daha çok görülmesi beklenen, kuşaklararası gerilimi yansıtmaktadır. Buyurgan tutumlar yaşlıların sosyal ve ekonomik kaynakları kullanırken yerine getirmesi gerekenlere vurgu yapar ve yaşlıların bu kısıtlı kaynakları kullanımını sınırlandırmaya çalışır. Böylece, artan yaşlı nüfusuyla birlikte, yaşçılık özellikle yaşlıları (dezavantajlı grup) hedef alır ve çoğunlukla gençler (avantajlı grup) tarafından onaylanır. Özellikle, geleneklere uymayan yaşlılara yönelik negatif, düşmanca önyargı (kızgınlık duyma) görülür (North ve Fiske 2013b). Buyurgan tutumlar ile yaşlılara belirli davranışlar dikte edilerek, gençlerin toplumsal kaynaklardan faydalanmasının önü açılmaya çalışılır. Böylece, yaşlılara yönelik betimsel tutumlar söz konusu olduğunda gözlenen (yaşlılar da dahil) yaş grupları arasındaki görece benzerliğin, buyurgan tutumlar söz konusu olduğunda gözlenmesi beklenmez (North ve Fiske, 2013a).

KGBY yaklaşımına göre, buyurgan tutumlar genel olarak üç yoldan ifade edilir: birbirinin yerine geçme, tüketim ve kimlik. Birbirinin yerine geçme, toplumda arzu edilen, iş, gelir, politik güç ve sosyal etki gibi, ekonomik ve sosyal kaynakların kuşaklar arası aktarımına vurgu yapar (North ve Fiske, 2013b). Birbirinin yerine geçmeyele ilgili buyurgan tutumlar, kısıtlı (*envied*) toplumsal kaynaklara ilişkin beklentilere dayanır. Gençlerin, özellikle çalışma hayatına girme ve siyasette söz sahibi olma gibi imkânlarla kavuşmaları, yaşlıların yerlerini bırakmalarına bağlanır (North ve Fiske, 2013a). Örneğin, emekliliğini erteleyen ve/veya politik hâkim güç olarak gençlerin gelecek üzerine söz sahibi olmalarını engelleyen yaşlılar bu tarz tutumları artırır (North ve Fiske, 2013b).

Tüketimle ilgili buyurgan tutumlar, toplumda paylaşılan kaynakların yaşlılar tarafından pasif bir biçimde kullanılmasına vurgu yapar. Yaşlılar, herkesin adil bir biçimde bölüşmesi gereken toplumsal kaynaklardan fazla pay almaktadır ve haksız fayda sağlamaktadır (North ve Fiske, 2013a). Özellikle, sosyal güvenlik ve sağlık gibi alanlarda, kaynakların yaşlılara orantısız dağılımı, gençleri hak ettiklerini almada dezavantajlı konuma düşürmektedir. Yaşlıların genel olarak toplumda yük olarak algılanmaları ve artan nüfusları dikkate alındığında, pasif tüketiciler olarak görülmeleri ve yaşamı zorlaştırıcı bulunmaları olasılığı artmaktadır (North ve Fiske, 2013b). Kimlikle ilgili buyurgan tutumlar ise daha sembolik kaynaklara yöneliktir. Bu tutumlar, toplumda gençlere ait görülen etkinlik, faaliyet ve alanlara yaşlıların katılımını sınırlandırılmaya çalışır. Gençlerin alanına yönelik ihlal, fiziksel olarak, doğrudan onların grubuna dahil olma biçiminde olabileceği gibi (ör. gençlerin gittiği bara gitmek), gençler gibi görünmeye ve davranmaya çalışarak, dolaylı yoldan da olabilir (North ve Fiske, 2013a). Türkiye’de üniversite öğrencisi gençler arasında yürütülen bir çalışmada, KGBY boyutları arasında sadece Kimlik, yaşlı bireylerle kurulan temas sıklığı ile (negatif yönde) ilişkili bulunmuştur. Çalışmada, katılımcıların KGBY düzeyi, iç-grup yanlılığı (genç grubu, yaşlı gruba göre olumlu değerlendirme) ile ilişki göstermiştir (Taşdemir, 2022).

KGBY çerçevesinde, araştırmacılar iki olasılıktan bahsetmiştir. Bir görüşe göre, yaşlıların toplumda görünürliğünün artması ile farklı yaş grupları arasındaki temas ve etkileşimin artması ve böylece yaşlılara yönelik olumsuz kalıpyargıların azalması beklenmiştir (North ve Fiske, 2012). Diğer bir görüşe göre ise, yaşlıların toplumsal kaynaklarını bırakmamaları (ör. emekliliği ertelemeleri, devlet yardımı almaları) sonucu, özellikle gençler arasında negatif ve düşmanca tutumların artması beklenmiştir (North ve Fiske, 2012; Tufan, 2003). North ve Fiske (2013a, 2013b) KGBY yaklaşımını ikinci görüşten hareketle geliştirmiştir. Bu görüşü test eden bir çalışmada, Boudjemadi ve ark. (2022) Fransızca konuşan 4 ülkede KGBY’nin, ülkelerin sosyal-yapısal ve ekonomik değişkenleriyle olan ilişkisini incelemiştir. Çalışmada, ülkelerin, yıllık ortalama yaşlı oranı artış hızı ve ekonomik olarak bağımlı yaşlı oranı arttıkça, sırasıyla, Kanada, Fransa, Belçika ve İsviçre, 17-47 yaş arası üniversite öğrencisi katılımcılar daha fazla yaşçılık sergilemiştir. Benzer biçimde, Löckenhoff ve ark. (2009) 26 farklı ülkede (ör. Rusya, Peru, Estonya) yürütülen çalışmalarında, yaşlı nüfus oranı daha yüksek olan ülkelere gelen üniversite öğrencisi katılımcıların, yaşlanmaya yönelik toplumsal bakışı daha az olumlu tanımladığını göstermiştir. North ve Fiske (2015) ise kültürler arası çalışmaları meta analiz yoluyla inceledikleri çalışmalarında ülkelerin endüstrileşme hızındaki (güncel) ar-

tışları kontrol ettikten sonra, nüfusun yaşlanma oranının yaşçılıkla ilişkili olduğunu göstermiştir. Diğer taraftan, Ng ve Lim-Soh (2021) tarafından ulusal düzeyde 20 ülkenin karşılaştırıldığı çalışmaya göre yaşlı oranı yaşçılık ile ilişkili değildir. Yakın tarihli bir çalışmada, 68 farklı ülkeden, 15-89 yaş arası katılımcıların YBYT'leri incelenmiştir ve gayri safi yurt içi hasılası yüksek olan ülkelerden gelenler daha düşük seviyede olumsuz açık tutum ("genç bireyleri yaşlı bireylere tercih ederim") sergilemiştir (Ackerman ve Chopik, 2021). Görüldüğü gibi, çalışmalar, genel olarak, olumsuz görüşe destek sağlamıştır. Buna göre, KGBY yaklaşımı ile tutarlı olarak, toplumların yaşlanma hızı, yaşlı oranı, gelir düzeyi gibi sosyal-demografik ve ekonomik değişkenler bireylerin yaşçılık düzeyi ile ilişkilidir.

Böylece, kuşaklar arası gerilimli buyurgan tutumlar, yaşlıların nasıl davranmaları gerektiğini söyleyerek, onları sınırlandırmaya ve kontrol altında tutmaya yöneliktir. Buraya kadar, yaşlılara yönelik tutumların sosyal psikolojideki ele alınış biçimlerine ve bu tutumları daha kuramsal çerçevede tanımlayan iki güncel yaklaşıma değinilmiştir. Aşağıda YBYT'yi açıklamaya yönelik gruplar arası ilişkiler temelli kuramlar ele alınmaktadır.

Yaşlı Bireylere Yönelik Tutumlar: Kuramsal Açıklamalar

Bu bölümde, öncelikli olarak, sosyal kimlik yaklaşımı içerisinde kabul edilen, sosyal kimlik kuramı, optimal ayrışma kuramı ve öznel belirsizliği azaltma kuramı sunulmaktadır. Daha sonra, motivasyon temelinde yapılandırılmış kimlik modeli, dehşet yönetimi kuramı ve kalıpyargı içeriği modeli ele alınmaktadır. Bu bölümde ele alınan kuram ve modellerin özelliği, gruplar arası ilişkileri açıklamak üzere başvurulan sosyal psikolojik yaklaşımlar olmalarıdır. Alan yazında, YBYT, genel olarak, gençler arasında incelenmiş ve gençlerin tutumlarının görece olumsuz olduğu rapor edilmiştir (ör. Löckenhoff ve ark. 2009). Toplumda "yaşlı" ve "genç" kategorilerinin algılanma biçimleri arasında da önemli farklar bulunmaktadır (Nosek, Banaji ve Greenwald, 2002). Geçmiş araştırmacılar da YBYT'yi açıklamak üzere yaşlı ve genç grupları arası ilişkilere sıklıkla odaklanmıştır (ör., Ayalon ve Tesch-Römer, 2018). Bu kapsamda, çalışmada sosyal kimlik ve gruplar arası ilişkiler temelli kuram ve modellere yer verilecektir.

Sosyal Kimlik Yaklaşımları

Sosyal Kimlik Kuramı. Sosyal kimlik kuramına göre (Tajfel ve Turner, 1979), grupların birer üyeleri olarak bireyler, diğer grup üyeleriyle ne tarz bir ilişki içerisinde olduklarının algısına da sahiptir ve buna göre gruplar arası davranış ortaya çıkar. Bu kurama göre, bireylerin belirli bir gruba özdeşim kurmaları ve ken-

dilerini belirli bir gruba ait hissetmeleri, kendi gruplarını (iç-grup), diğer ilgili gruplarla (dış-grup) karşılaştırmalarıyla (sosyal karşılaştırma) mümkün olmaktadır. Sosyal kimlik kuramı, iç-gruplarıyla, dış-grup arasında sosyal karşılaştırma yaparak, bireylerin pozitif sosyal kimliğe sahip olmaya (ve özsaygılarını artırmaya) çalıştığını iddia eder. Buna göre, bireyler çoğunlukla iç-grup kayırmacılığı, yanlılığı göstererek, ait oldukları grubu, diğer ilgili dış-gruptan pozitif yönde ayırt etmeye çalışır (Tajfel ve Turner, 1979).

Yaş temelli gruplar arası ilişkileri anlamak için sosyal kimlik kuramına başvurulmuştur (Ayalon ve Tesch-Römer, 2018; Chonody ve Teater, 2016). Araştırmacılar gençlerin yaşlılara yönelik görece olumsuz tutumlar geliştirerek, olumlu ve ayırt edici sosyal kimliğe sahip olmaya çalıştıklarını iddia etmiştir (Packer ve Chasteen, 2006). Aynı zamanda, yaşlılara atfedilen kalıpyargılar, gençlerin olumlu ve ayırt edici sosyal kimlik ihtiyacıyla açıklanmıştır (Ayalon ve Tesch-Römer, 2018). Schoemann ve Branscombe (2010) ise gençlerin, oldukları yaşı belli etmemeye ve genç görünmeye çalışan ve grup sınırlarını ihlal eden yaşlıları, daha olumsuz değerlendirdiğini göstermiştir. Schoemann ve Branscombe' a göre, genç görünmeye çalışan yaşlılar, gençlerin ayırt edici ve pozitif sosyal kimliklerine yönelik tehdit oluşturur. Böylece, gençler kuşaklar arası sınırları belirginleştirmeye çalışarak, olumlu sosyal kimlik algılarını korumaya ve gelecekteki görece olumsuz yaşlı kimliğinden uzak kalmaya çalışır.

Chonody ve Teater'a (2016) göre özellikle tüketim kültürü ortamında gençlik ve genç grup üyeliği teşvik edilir, üstün tutulur ve görece düşük statülü, az değerli (negatif) yaşlı grup üyeliği ile baş edebilmek için bireyler çeşitli stratejiler geliştirir. Bu stratejilerden bireysel hareketlilik stratejisine göre, bireyler dış (yaşlı) grup üyesi olduklarını reddeder ve iç (genç) grupta kalmak için estetik cerrahi vb. yoluyla görünümünü değiştirmeye çalışır. Bu stratejiye, aynı zamanda, (kronolojik olarak) yaşlı bireylerin kendi gruplarına yönelik sergilediği (aslında toplumsallaşma sürecinde içselleştirdiği) olumsuz tutumları açıklamak için de başvurulmuştur (Bodner, 2009). Sosyal yaratıcılık stratejisine göre, bireyler dış (yaşlı) grup üyeliğini benimser ancak grup üyeliğini pozitif özelliklerle ilişkilendirir. Sosyal rekabet stratejisine göre ise, bireyler dış (yaşlı) grup üyeliğini benimser ve yaşlı grup hakları ve grubun toplumsal statüsünün yükselmesi için toplumda aktif roller üstlenir (Blanz, Mummendey, Mielke ve Klink, 1998).

Optimal Ayrışma Kuramı. Optimal ayrışma kuramına göre (Brewer, 1991, 1993), bireyler sadece ayırt edilme hissini değil, ait olma hissini de sağlayan gruplarla özdeşim kurarlar. Bu kurama göre, optimal (uygun) düzeyde ayrışma (farklılaşma) sağlayan gruplar kişilerin

ait olma ihtiyacını da karşılayabilir. Geçmiş çalışmalarda, ait olma (Castano, Yzerbyt, Paladino ve Sacchi, 2002) ve ayırt edilme hislerine (Jetten, Spears ve Postmes, 2004) yönelik tehdit algılayan katılımcılar, ilgili dış-grubu daha olumsuz değerlendirmiştir. Yaş gruplarına üye olarak da kişiler kendilerini diğer yaş grubundakilerden ayırt edebilir ve benzer yaştakilerle bir olma, bütün olma veya ait olma hissi yaşayabilir (ör. Marcus ve Fritzsche, 2014). Türkiye’de yürütülen bir çalışmada, katılımcıların genç grup üyeliğine yönelik ait olma hissi, yaşlı bireylere yönelik CDY tutumlarıyla ilişkili bulunmuştur (Taşdemir, 2020).

Öznel Belirsizliği Azaltma Kuramı. Öznel belirsizliği azaltma kuramına göre (Hogg, 2007), insanlar kendilerine anlam sahibi olma imkânı sağlayan gruplarla özdeşim kurarlar. Bu kurama göre, sosyal kimlikleri temelinde anlam sahibi olan insanlar, yaşadıkları dünyanın inanç, değer, kural ve davranışlarına ilişkin tanımlamalar ve açıklamalar geliştirebilir. Yapılan çalışmalarda anlam sağlayan sosyal kimliğin tehdit edilmesi, ilgili dış-grubun olumsuz değerlendirilmesiyle ilişkili bulunmuştur (Hogg, 2007). Yaş grupları temelinde de kişiler anlam sağlayan bir sosyal kimliğe sahip oldukları hissi yaşayabilir. Örneğin, yaş grupları arasında, gençliğe, fiziksel çekicilik, güzellik ve sağlıklı ilişkili anlamlılıkların daha fazla atfedildiği bilinmektedir (Bugental ve Hehman, 2007). Aynı zamanda, insanların, örtük bir biçimde, genç olmayı iyi özelliklerle, yaşlı olmayı ise kötü özelliklerle ilişkilendirdiği bulunmuştur (Nosek, Banaji ve Greenwald, 2002). Böylece, öznel belirsizliği azaltma kuramı çerçevesinde (Hogg, 2007), gençler yaş grup üyelikleri temelinde anlam sahibi olabilir ve daha tehditkâr algıladıkları yaşlı bireylere yönelik görece negatif tutumlar geliştirebilir. Nitekim, Türkiye’de yürütülen bir çalışmada, Taşdemir (2020) üniversite öğrencisi gençler arasında yaş grup üyeliğine atfedilen anlam sahibi olma hissi arttıkça, yaşlı bireylere yönelik negatif kalıpyargıların arttığını göstermiştir.

Motivasyon Temelinde Yapılandırılmış Kimlik Modeli

Motivasyon temelinde yapılandırılmış kimlik modeline göre (Vignoles, 2011), grup üyelikleri insanlara, özsaygı, ayırt edilme, ait olma ve anlam bulmanın yanı sıra, süreklilik ve etkililik hissi yaşama imkânı sağlar. Bu modele göre, bireylerin grup üyeliklerine yükledikleri anlamlar ve grup üyeliklerini tanımlama biçimleri özsaygı, ayırt edilme gibi motivasyon kaynakları ile yakından ilişkilidir. Ayrıca, bireyler gruplarla özdeşim kurarak zamansal ve mekânsal süreklilik hissi yaşama eğilimindedir (Sani ve ark., 2007). Süreklilik hissine yönelik tehdit algılayan bireyler arasında, tehdit algısına yol açan gruba yönelik olumsuz tutumların arttığı gösterilmiştir (Smeeke ve Verkuyten, 2013). Weiss ve Lang (2012) ise yaş-

lılar için gelecek zamanın sınırlılığının, tehdit edici olabileceğini iddia etmiştir. Araştırmacılar, yaş grubuyla görece yüksek düzeyde özdeşim kuran yaşlılar arasında, gelecek zamanın sınırlılığının dair algının görece yüksek olduğunu, gençler arasında ise düşük olduğunu göstermiştir. Rappaport, Fossler, Bross ve Gilden’e (1993) göre ise, öznel olarak olduklarından daha genç grupla özdeşim kuran yaşlılar bir çeşit savunma stratejisi kullanmakta ve hayatın sonu yokmuş gibi davranmaktadır. Bu araştırmalar ışığında, gençlerin yaş grupları temelinde süreklilik hissi yaşamaları ve bu hissi korumak/artırmak için yaşlı bireylere yönelik görece negatif tutumlar sergilemeleri beklenebilir (Vignoles, 2011).

İnsanlar, aynı zamanda, etkili, güçlü ve yetkin olma deneyimi yaşatan gruplara yönelirler (Breakwell, 1996). Araştırmacılar, bu tarz hisleri tehdit edilen bireylerin, diğer grupları görece olumsuz değerlendirdiğini göstermiştir (Fritsche ve ark., 2013). Yaş temelli gruplar bağlamında, gençlerin yetkinlik boyutunda yer alan kalıpyargılarla (ör. becerikli, yetkin, güvenli) daha fazla tanımlandığı bilinmektedir (Cuddy ve ark. 2009). Buna göre, gençlerin yaş grupları temelinde güç, kontrol ve yetkinlik hissi yaşamaları ve bu hissi korumak/artırmak için yaşlı bireylere yönelik görece negatif tutumlar sergilemeleri beklenebilir (Vignoles, 2011). Özetle, yaş grup üyeliği gençlere özsaygı, ayırt edilme, ait olma, anlam bulma, süreklilik ve etkililik hissi yaşama imkânı sağlayabilir ve gençler bu hislerini koruma veya artırmak için yaşlı bireylere yönelik görece negatif tutumlar sergileyebilir (Schoemann ve Branscombe, 2011; Vignoles, 2011; Weiss ve Lang, 2012).

Dehşet Yönetimi Kuramı

Dehşet yönetimi kuramı (Greenberg, Pyszczynski ve Solomon, 1986; Greenberg, Solomon ve Arndt, 2008) insan davranışını ölüm korkusu temelinde açıklamaya çalışır. Bu kuram, insanların ölümlü olmaktan dolayı dehşet yaşadıklarını ve bu dehşeti azaltmak için kültürel dünya görüşlerine sarıldıklarını ileri sürer. Kurama göre, insanlarda uzun bir yaşam isteğine karşılık, ölümlü olduğunu bilme ve ölümden kaçılmayacağını anlama, bilinçdışı düzeyde dehşet duygusu yaratır ve bu duyguyu kültürel dünya görüşlerinin savunulmasıyla kontrol edilebilir (Greenberg ve ark. 1986). İnsanlar, kültürel dünya görüşlerine uygun davranışlar göstererek benlik saygısını artırır ve bu yolla ölüm korkusundan kaynaklanan kaygıyı azaltabilirler (Greenberg ve ark.1986; Pyszczynski, Greenberg, Solomon, Arndt ve Schimel, 2004). Parçası oldukları kültürel dünya görüşünün standartlarına uygun yaşayanlar kendilerini değerli algılar ve edebi ölümsüzlüklerine inanırlar (Solomon, Greenberg ve Pyszczynski, 1991). Kültürel dünya görüşleri insanların gerçeklik algılarını oluşturur ve varlıklarını anlamlı,

önemli ve kalıcı algılamalarına yol açar (Pyszczynski ve ark. 2004). Kişilerin kültürel dünya görüşlerini yeni kuşaklara aktaracağına dair inançları onlara ölümsüzlük hissi sağlar.

Dehşet yönetimi kuramına sıklıkla gruplar arası tutumları (önyargı, kalıpyargı, ayrımcılık) açıklamada başvurulmuştur (Doğulu ve Sakallı-Uğurlu, 2015; Lev, Wurm ve Ayalon, 2018). Kurama göre, insanlar kendi kültürel dünya görüşlerini benimsemeyen diğer gruplara yönelik negatif tavır takınırken, kendi kültürel dünya görüşüne sahip olan iç-gruplarını yüceltirler (Castano ve ark. 2002). Bir çalışmada, ölümlülüğü hatırlatılanlar (hatırlatılmayanlara göre) iç-gruba yönelik görece pozitif, dış-gruba yönelik ise görece negatif değerlendirmede bulunmuştur (Pyszczynski, Solomon ve Greenberg, 2003). Araştırmacılara göre, farklı kültürel dünya görüşü, ölümsüzlüğe yönelik tehdit oluşturabileceği için diğer gruplara yönelik negatif tutumları artırmaktadır (McGregor ve ark., 1998).

Dehşet yönetimi kuramı çerçevesinde yaşlı bireylerden algılanan 3 tehdit tanımlanmıştır: ölüm tehdidi, bedensel olma tehdidi ve değersizlik tehdidi. (Martens, Goldenberg ve Greenberg, 2005). Ölüm tehdidi açıklamasına göre, yaşlılar doğrudan ölümlülüğü hatırlar. Yaşlanmanın ölüme yol açtığına dair inanç, tehdit hissinin beraberinde getirir. Özellikle, ileri yaşlardaki yaşlılar (kazalardan, hastalıklardan vb. sakınma imkânı olsa bile) ölümün kaçınılmazlığına vurgu yapar (Martens ve ark. 2005). Deneysel bir çalışmada, ölüm hatırlatılan koşulda, hatırlatılmayan koşula göre, gençler, yaşlıları daha negatif değerlendirmiş ve kendilerinden (“sosyal bir insanım”, “şarkıcı olmak islerdim”, “şiir severim” gibi maddelere kendilerinin ve ortalama bir yaşlının olası katılım puanı bakımından) daha farklı bulmuştur; ergenlere yönelik olarak ise bu tarz bir farklılık bulunmamıştır (Martens, Greenberg, Schimel ve Landau, 2004). Çalışmada, aynı zamanda, kişiliklerini yaşlılara benzer olarak gören gençler arasında ölümlülük hatırlatılması negatif tutumları daha da artırmıştır. Araştırmacılar, yaş temelli gruplar arasında (gençler ve yaşlılar), diğer sosyal gruplar arasında olduğu gibi dünya görüşü farklılığının değil, grup üyeleri arasındaki olası benzerliklerin önyargı ve ayrımcılığı artırabileceğini belirtmiştir.

Bedensel olma tehdidi açıklamasına göre, yaşlılıkla birlikte ortaya çıkan, fiziksel, bedensel ve bilişsel işlevlerdeki bozulma ve gerilemeler, yaşlılarla ölüm arasında kurulan ilişkiyi yansıtır. Diğer bir deyişle, biyolojik bir canlı oluşumuz ve bedensel geçiciliğimiz ölümün kaçınılmazlığını hatırlatır. Buna göre, ölümlülüğün yol açtığı dehşet ve kaygıyı engellemek için sarıldığımız kültürel değer ve inançlar, beden geçiciliğinin farkındalığı ile tehdit edilir ve yaşlı bireylere yönelik negatif tutumlar sergilenmesine yol açar.

Değersizlik tehdidi açıklamasına göre, yaşlılar, kişilerde, yaşlılıkta benlik saygısını korumanın zorluğunu hatırlatır (Martens ve ark. 2005). Dehşet yönetimi kuramı, benlik saygısının, ölümlülüğün yol açtığı dehşet ve kaygıyı engelleme rolüne vurgu yapar (Greenberg ve ark. 1986). Ancak, yaşlılar toplumda genellikle bedensel, bilişsel ve duygusal beceri ve işlevlerdeki kayıplarla ilgili kalıpyargılarla algılanır (Cuddy ve Fiske 2002). Bu beceri ve işlevler de gençlikte ve yetişkinlikte benlik saygısına temel oluşturur. Böylece, yaşlılar kişilere bu beceri ve işlevlerin geçiciliğini hatırlatır ve benlik saygısına yönelik tehdit oluşturur (Martens ve ark. 2005).

Bodner (2009) yaşlı bireylere yönelik olumsuz tutumları genç ve yaşlı bireyler arasında farklı süreçlerle açıklamıştır. Araştırmacıya göre, dehşet yönetimi kuramına gençlerin olumsuz tutumlarını açıklamak için başvurulabilir. Gençler, yaşlı olmayı ölümlü ilişkilendirdiği için yaşlı bireyleri tehdit edici algılar. Gençlere göre ölümlü daha fazla kabul eden yaşlı bireyler ise bu süreçten daha az etkilenir. Bodner’a (2009) göre, yaşlı bireylerin olumsuz tutumları ise sosyal kimlik kuramı ile açıklanabilir. Daha önce belirtildiği gibi, negatif sosyal kimlikle baş edebilmek için, yaşlı bireyler iç-grup olarak genç grubu, dış grup olarak ise yaşlı grubu tanımlayabilir.

Kalıpyargı İçeriği Modeli

Kalıpyargı içeriği modeline (KİM) göre (Fiske, Xu, Cuddy ve Glick, 1999; Fiske, Cuddy, Glick ve Xu, 2002), toplumdaki çeşitli gruplara yönelik kalıpyargılar yetkinlik (*competence*) ve sevecenlik (*warmth*) boyutları bakımından ele alınabilir. Yetkinlik, bir grubun üyelerinin ne kadar yetkin, becerikli, kendinden emin ve etkili gördüğünü; sevecenlik ise ilgili grup üyelerinin ne kadar arkadaş canlısı, iyi niyetli, güvenilirdir ve sıcak gördüğünü ifade eder. Bu model çerçevesinde, araştırmacılar, kalıpyargı içeriklerini 4 kümeye ayırmıştır ve her bir kümeyle ilişkili gruba yönelik bir duygu tanımlamıştır (Fiske ve ark.1999, 2002). Araştırmacılar, Yüksek Yetkin/Yüksek Sevecen algılanan gruplara (iç-gruplar, çoğunluk grupları vb.) hayranlık (admiration) duyulacağını, Düşük Yetkin/Düşük Sevecen algılanan grupların (ilaç bağımlısı evsizler, kumarbaz işsizler vb.) hor görüleceğini (*contempt*), Düşük Yetkin/Yüksek Sevecen algılanan gruplara (yaşlılar, ev hanımları, engelliler vb.) merhamet (*pity*) duyulacağını ve Yüksek Yetkin/Düşük Sevecen algılanan gruplara (feministler, Amerikalı Yahudiler vb.) haset edileceğini (*envy*) iddia etmiştir.

KİM, statü farklılıklarının yetkinlik; yarışmacılık farklılıklarının ise sevecenlik algısını belirlediğini ileri sürmüştür (Fiske, Cuddy ve Glick, 2007; Fiske ve ark., 2002). Yüksek statülü gruplara üye olanlar yetkinlikte görece yüksek, sınırlı kaynaklar için yarışmacı olanlar sevecenlikte görece düşük algılanır (Fiske ve ark. 2002).

Bu modele göre, ilgili gruba yönelik yetkinlik ve sevecenlik puanları arasında anlamlı fark bulunursa, karışık içerikli kalıpyargılardan (*mixed stereotypes*) söz edilebilir (Cuddy ve ark., 2009). Alan yazında karışık içerikli kalıpyargıların, telafi edici (*compensatory*) ve var olan sistemi meşrulaştırıcı rolüne vurgu yapılmıştır (Fiske ve ark. 1999, 2002; ayrıca bkz. Sistemi Meşrulaştırma Kuramı, Jost, Banaji ve Nosek, 2004). Bu tarz kalıpyargılar, gruplar arasındaki eşit olmayan ilişkileri gerekçelendirme işlevi görmekte, sevecenliği görece düşük statüdeki gruplar için bir ödül olarak sunarak gruplar arası çatışmayı engellemektedir (Glick ve Fiske, 2001).

Yaşlılara yönelik ortaya çıkan karışık içerikli kalıpyargılar da yaşlıların ekonomik ve eğitimle ilgili kaynakların paylaşımında yarışmacı algılanmalarına ve toplumda düşük statülü görülmelerine bağlanmıştır (Cuddy, Norton ve Fiske, 2005). Buna bağlı olarak da yaşlılar, sırasıyla, sevecenlik bakımından görece yüksek ancak yetkinlik bakımından görece düşük algılanır. Diğer bir deyişle, yaşlılar sevecenlikte görece pozitif, yetkinlikte ise görece negatif değerlendirilir. Öte yandan, yaşlılara atfedilen sevecenlik ve yetersizlikle ilişkili özellikler, yaşlıları hem nazik ve sosyal hem de çaresiz ve etkisiz olarak yansıtmakta ve bu durumda onlara yönelen duygu merhamet olmaktadır. Böylece, yaşlılar aktif kolaylaştırma (ör. yardım etme) ve pasif zarar (ör. dışlama) davranışlarına (karışık içerikli davranışlar) bir arada maruz kalmakta ve küçümseyici ve himaye edici tutumlarla karşılaşmaktadır (Cuddy, Fiske ve Glick, 2007). Araştırmacılar, merhametin olumlu veya iyimser görünümünün altında yaşlılara zarar verici sonuçlarına dikkat çekmiştir (Fiske ve ark. 2002). Kendini gerçekleştiren kehanet yoluyla, yaşlılara yöneltilen merhamet duygusu, onların çaresiz ve zayıf varlıklar olarak görüldüğü mesajını vermekte ve bu mesajları içselleştiren yaşlılar, kendilerini bağımsız olamayan, başkalarına muhtaç bireyler olarak görmektedir. Cary ve ark. (2017) yaşlılara yönelik bu tarz korumacı ve görünürde pozitif ancak dayatmacı ve hükmedici tutumları korumacı yaşçılık olarak kavramsallaştırmış ve yukarıda bahsedilen ÇDY yaklaşımını önermiştir.

KİM ile tutarlı olarak, üniversite öğrencisi olan ve olmayan örneklemeler üzerinde yapılan çalışmalarda, katılımcılar yaşlıları sevecenlikte, yetkinlikten daha olumlu değerlendirmiş ve yaşlılara yönelik karışık kalıpyargıların görece kalıcılığını göstermiştir (Fiske ve ark., 1999, 2002). Bu çalışmalarda, yaşlılar, diğer pek çok gruba (ör. Araplar, Gey bireyler, göçmen işçiler) göre daha az yarışmacı ve düşük statülü tanımlanmıştır. Üniversite öğrencisi katılımcılar yaşlılara yönelik duygularını en çok merhamet hissetme biçiminde ifade etmiştir. Katılımcılar görece düşük düzeyde olmakla birlikte hayranlık duygusu da rapor etmiştir. Araştırmacılar, bu duyguyu,

yaşlıların iş birliği yapmak isteyen ve olumlu sonuçlar elde edilebilecek (*cooperaitve group*) bireyler olarak algılanmasına bağlamıştır. Çalışmada, yaşlılara yönelik olarak kıskanma ve hor görme duyguları ise rapor edilmemiştir (Fiske ve ark. 2002). Çalışmada, Fiske ve ark. (2002), aynı zamanda, yetkinlik düzeyini değiştirdikleri yaşlı bir kişinin, yetkinliğin en düşük olduğu koşulda, yüksek ve nötr olduğu koşullara göre, sevecenlikle ilgili özelliklere daha fazla sahip olarak algılandığını bulmuştur. Araştırmacılara göre, bu bulgular karışık içerikli kalıpyargıların telafi edici ve sistemi meşrulaştırıcı rolünü desteklemektedir.

Tartışma ve Sonuçlar

Bu derleme çalışmasında YBYT'yi sosyal psikoloji perspektifinden ele alan yaklaşımlar ve çalışmalar değerlendirilmeye çalışılmıştır. Çalışmada, öncelikli olarak, YBYT'yi farklı biçimlerde ele alan ve tanımlayan bazı çalışmalara yer verilmiştir. Bu çalışmalar, genel olarak, YBYT'yi negatif yaşçılık bakımından ele alsada çalışmalar arasında tutumların duygusal, bilişsel ve davranışsal yönüne yapılan vurgular bakımından önemli farklar gözlenmiştir. Örneğin, bazı çalışmaları yaşlı bireylere yönelik küçümseme, kıskançlık gibi hislere yer verirken (Vauclair ve ark. 2017); bazıları yardım etme/kolaylaştırma (Vauclair ve ark. 2017), kaçınma ve kötü tabir (Luo ve ark., 2013) veya temas (Luo ve ark., 2013) gibi davranışlara; diğer bazıları ise, "yaşlılar farklıdır", "yaşlılar değişemez" gibi inançlara (Danış ve Kara, 2017) veya zeki, çalışkan, mutlu gibi sıfatlara/kalıpyargılara (Weiss ve Zhang, 2020) yer vermiştir. YBYT'yi ele almada sergilenen bu karışıklığa bir çözüm yolu olarak ÇDY ve KGBY yaklaşımları önerilmiştir. ÇDY yaklaşımını yaşçılığın toplumlarda görece kabul edilebilir, görünürde korumacı ve pozitif ancak yaşlı bireylerin bireyselliği üzerinde olumsuz etkilere sahip yönünü ortaya koyması bakımından önemlidir. Özellikle, aileye, ataya saygı normunun önemli olduğu, (görece zayıf ve çaresiz algılanan) yaşlı bireylere yönelik açık, fark edilmesi görece kolay olumsuz tutumları sergilemenin mümkün görülmediği ortamlarda, bireylerin ÇDY hakkında farkındalığının olması önemli görünmektedir.

KGBY yaklaşımı ise, sayıları her geçen gün artan yaşlı nüfusun toplumlarda nasıl karşılanacağına ve yaş grupları arasındaki ilişkilerin ne yönde değişeceğine dair öngörüler bakımından önemlidir. Bu yaklaşım politika yapıcılara yönelik uyarı niteliği taşımaktadır ve olası kuşaklar arası çatışmaların ve gerginliklerin yaşanmaması için kamu yöneticilerini ilgili nüfus değişimi yönünde hazırlık yapmaya çağırılmaktadır (Ackerman ve Chopik, 2021; Olshansky ve ark., 2011; Tufan, 2003, 2014). Bahsedildiği gibi, KGBY yaşlı bireyleri ekonomik, so-

syal ve kültürel yaşamın etkin birer üyeleri olarak kabul etmemeye ilişkilidir ve rekabetin görece yüksek olduğu ortamlarda ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, kuşaklar arası barışçıl ilişkiler için, iş, eğitim, kültür gibi alanlarda nüfus değişimine uygun düzenlemeler yapılması önemli görünmektedir. Yaşlı bireylere yönelik olumsuz tutumlar toplumsal ve ekonomik diğer bazı faktörlerle de ilişkilendirilmiştir. Örneğin, katılımcıların niteliksel açıklamalar yaptığı çalışmada, araştırmacılar, Çin’de gözlenen görece olumsuz tutumları, bu ülkede yaşanan hızlı demografik ve ekonomik değişimin yanı sıra, üniversite eğitiminde yaşa bağlı ayırım ve gerontoloji derslerinin açılmaması, tek çocuk politikası, yaşlı bakımında sosyal destek azlığı, tüketim kültürü gibi faktörlere de bağlamıştır (Luo ve ark., 2013). Böylece, YBYT’nin olumlu yönde değişimi için toplumsal ve ekonomik koşulların çok yönlü ele alınması önemli görünmektedir.

Çalışmada, ikinci olarak, YBYT’yi açıklayan kuram ve modeller ele alınmıştır. Çalışmada ele alınan bu kuram ve modellere sosyal psikolojide genellikle gruplar arası ilişkileri açıklamak üzere başvurulmuştur (ör. Chonody ve Teater, 2016). Bu kuram ve modeller arasında, SKK, OAK, ÖBAK ve MTYK modeli sosyal kimlik kuramları olarak kabul edilebilir. Yaş grupları arası ilişkiler bağlamında bu kuram ve modellerin, özellikle, genç grubun, yaşlı gruba yönelik olumsuz tutumlarını açıklamak üzere elverişli oldukları iddia edilebilir. Bahsedildiği gibi, bu kuram ve modellere göre, sosyal kimliklerine veya sosyal kimlik temelli özsaygı, ayırt edilme, ait olma, anlam bulma, süreklilik ve yetkinlik gibi hislerine yönelik tehdit algılayan (genç) iç-grup üyeleri, (yaşlı) dış-gruba yönelik görece olumsuz tutum sergilemektedir. Toplumda, genellikle, olumsuz özelliklerle (ör. zayıf, çaresiz, yeniliklere açık olmayan, üzgün, hasta, ölüme yakın) anılan yaşlı grup üyeleri, (yaşlı) dış gruba katılımları kaçınılmaz olan) genç grup üyelerinin, bu grup üyeliğinden kaynaklanan olumlu hislerine (ör. özsaygı, ayırt edilme, süreklilik, yetkinlik) yönelik tehdit oluşturmaktadır. Bu tehditle baş etmeye çalışan genç grup üyeleri yaşlı bireylere yönelik dışlayıcı ve olumsuz tutumlar sergilemektedir. Bu kapsamda, ilgili kuram ve modellerin yaşçılığı, sosyal kimlik ve gruplar arası ilişkilere dayanarak açıklaması önemlidir ve yaşçılığın azaltılmasına yönelik bazı çıkarımları vardır. Örneğin, araştırmacılar, yaş kimliğinin çift yönlü olduğunu ve yaş grubu kimliği (ör. yaşlı) ve kuşak grubu kimliği (ör. 78’li) arasında önemli farklar bulunduğunu iddia etmiş ve yaşlı gruba göre, (yaşlı) kuşak grubunun (farklı yaşta bireyler tarafından) daha olumlu algılandığını göstermiştir (Weiss ve Zhang, 2020). Benzer biçimde, toplumda yaşlı ve genç gibi çok geniş kategoriler yerine, bireylerin diğer grup özelliklerini de vurgulayan kategorilerin (ör. çalışan yaşlı, emekli yaşlı, işsiz yaşlı, ileri yaşlı, üniver-

site öğrencisi genç, çalışan genç, işsiz genç) yaygınlaşması faydalı olabilir (ör. Song ve Zuo, 2016).

Dehşet yönetimi kuramı ise, genellikle, kişilerin farkında olmadan yaşadığı, ölüm kaygısına vurgu yapmaktadır. Bu kurama göre, yaşlılar ölümün kaçınılmazlığını, bedensel çürüyüşü ve değersizliği yansıttıkları için özellikle gençlerde kaygı uyandırır ve bu kaygı yaşlılara yönelik olumsuz tutumlara yol açar (Martens ve ark., 2005). Ölüm kaygısıyla başa çıkmak için özsaygılarını artırmaya ve kendilerini kültür içerisinde değerli hissetmeye çalışan bireyler, yaşlı bireylerle karşılaştıklarında değersizlik hissine kapılırlar. Bu kapsamda, dehşet yönetimi kuramının yaşçılığın azaltılmasına yönelik bir çıkarımı, gençlerin içinde buldukları kültürde kendilerini kalıcı algılamalarını sağlayacak ve özsaygılarını artıracak faaliyetlere (ör. sivil toplum kuruluşları ile çalışma) katılım sağlamaları yönünde desteklenmeleri olabilir.

KİM ise, toplumdaki farklı gruplar hakkındaki algıların, gruplar arasındaki statü farklılıklarına ve grupların sahip olduğu toplumsal kaynaklara bağlı olduğunu ileri sürmektedir (Fiske ve ark., 2002). Bu model, gruplara yönelik kalıpyargıların gruplar arası statü farklılıklarını meşrulaştırma işlevi gördüğünü ortaya koyması bakımından önemlidir. Bu kapsamda, eğitim, iş, kültür-sanat gibi toplumsal alanlarda görünürlükleri azalan, bedensel ve bilişsel sorunlar yaşayabilen yaşlılar, sevecenlik özellikleri bakımından ödüllendirilirken, yetkinlik özellikleri bakımından dışlanmaya maruz kalmaktadır. Bahsedildiği gibi, zayıf, yetersiz, hasta gibi kalıpyargılar ve himaye edici tutumlar, yaşlı bireyler tarafından içselleştirilmekte ve yaşlıların kendilerini tanımlama ve algılamasında yön verici olabilmektedir. Ashında, yaşlılara yönelik bu tarz yaklaşımlar bir çeşit saldırı niteliği (*offensive*) taşır (Fiske ve ark. 2002; Nelson, 2004; Tufan, 2003) ancak ilgili kalıpyargıların meşrulaştırıcı işlevinden dolayı toplumlarda tepkiyle karşılaşmaz. Sonuç olarak, KGBY yaklaşımından farklı olarak, KİM (ve ÇDY) çerçevesinde, her geçen gün sayıları ve görünürlükleri artan yaşlı bireylerle yönelik kalıpyargıların olumlu yönde değişim göstereceği ve yaşlı bireylere yönelik daha fazla yetkinlik özellikleri atfedileceği beklenebilir.

Böylece, YBYT’yi açıklamak üzere başvuru sosyal psikoloji kuram ve modelleri bu tutumları farklı süreçlerle açıklamaktadır ve tutumların olumlu yönde değişimi için farklı çıkarımlara sahiptir. Buna göre, KGBY yaklaşımının olumsuz görüşü bazı çalışmalar tarafından desteklense de (ör. Boudjemadi ve ark., 2022), yaşlı nüfus artışının YBYT’yi nasıl etkileyeceği konusunda daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır. Özellikle, KGBY, KİM ve ÇDY yaklaşımlarının varsayımlarının, sosyal kimlik ve gruplar arası ilişkiler bağlamında incelendiği araştırmalar faydalı olabilir. Örneğin, genç ve yaşlı gruplarının azınlık ve çoğunluk olma konularının

ve/veya toplumsal statülerinin manipüle edildiği ve buna göre KGBY, KİM ve ÇDY tutumlarının incelendiği deneysel araştırmalar düzenlenebilir.

Bu çalışmanın önemli bir sınırlılığı yaşlı bireyleri bir bütün olarak dikkate alması, yaşlı bireyler arasındaki cinsiyet, eğitim durumu, gelir, sosyal rol vb. temelli farklılıklara yer vermemesidir (ör. Song ve Zuo, 2016). Bununla birlikte, özellikle Türkiye’de yaşlı bireylere yönelik tutumların anlaşılmasında ve çalışılmasında bu derleme çalışması önemli katkılar sağlayabilir. Çalışma, ilgili alan yazına genel bir bakış sunması ve kuram, yaklaşım ve çalışmaların genel bir değerlendirmesini yapması bakımından da önemlidir.

Kaynaklar

- Ackerman, L. S., ve Chopik, W. J. (2021). Cross-cultural comparisons in implicit and explicit age bias. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 47(6), 953-968.
- Apriceno, M., Lytle, A., Monahan, C., Macdonald, J., ve Levy, S. R. (2021). Prioritizing health care and employment resources during COVID-19: roles of benevolent and hostile ageism. *The Gerontologist*, 61(1), 98-102.
- Ayalon, L., ve Tesch-Römer, C. (2018). Introduction to the section: Ageism—Concept and origins. *Contemporary Perspectives on Ageism* içinde (s. 1-10). Springer, Cham.
- Blanz, M., Mummendey, A., Mielke, R., ve Klink, A. (1998). Responding to negative social identity: A taxonomy of identity management strategies. *European Journal of Social Psychology*, 28(5), 697-729.
- Bodner, E. (2009). On the origins of ageism among older and younger adults. *International Psychogeriatrics*, 21(6), 1003-1014.
- Boudjemadi, V., Chauvin, B., Adam, S., Indoumou-Peppe, C., Lagacé, M., Lalot, F., ... ve Gana, K. (2022). Assessing the Cross-Cultural Validity of the Succession, Identity and Consumption (SIC) Scale Across Four French-Speaking Countries. *International Review of Social Psychology*, 35(1).
- Burgess, D. ve Borgida, E. (1999). Who women are, who women should be: Descriptive and prescriptive gender stereotyping in sex discrimination. *Psychology, Public Policy, and Law*, 5(3), 665.
- Butler, R. N. (1969). Age-ism: Another form of bigotry. *The Gerontologist*, 9(4), 243-246.
- Butler, R. N. (2009). Combating ageism. *International Psychogeriatrics*, 21(2), 211-211.
- Binstock, R. H. (2010). From compassionate ageism to intergenerational conflict? *The Gerontologist*, 50(5), 574-585.
- Brewer, M. B. (1991). The social self: On being the same and different at the same time. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 17(5), 475-482.
- Brewer, M. B. (1993). The role of distinctiveness in social identity and group behavior. M. Hogg ve D. Abrams (Eds.), *Group motivation: Social Psychological Perspectives* içinde (s. 1-16). New York: Harvester-Wheatsheaf.
- Breakwell, G. M. (1996). Identity processes and social changes. *Changing European identities: Social Psychological Analyses of Social Change* içinde (s. 13-27). Butterworth-Heinemann.

- Bugental, D. B., ve Hehman, J. A. (2007). Ageism: A review of research and policy implications. *Social Issues and Policy Review*, 1(1), 173-216.
- Cheung, C. K., ve Kwan, A. Y. H. (2009). The erosion of filial piety by modernisation in Chinese cities. *Ageing & Society*, 29(2), 179-198.
- Calasanti, T. (2005). Ageism, gravity, and gender: Experiences of aging bodies. *Generations*, 29(3), 8-12.
- Cary, L. A., Chasteen, A. L., ve Remedios, J. (2017). The ambivalent ageism scale: Developing and validating a scale to measure benevolent and hostile ageism. *The Gerontologist*, 57(2), 27-36.
- Castano, E., Yzerbyt, V., Paladino, M. P., ve Sacchi, S. (2002). I belong, therefore, I exist: Ingroup identification, ingroup entitlement, and ingroup bias. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28(2), 135-143.
- Chrisler, J. C., Barney, A., ve Palatino, B. (2016). Ageism can be hazardous to women's health: Ageism, sexism, and stereotypes of older women in the healthcare system. *Journal of Social Issues*, 72(1), 86-104.
- Chonody, J. M., ve Teater, B. (2016). Why do I dread looking old?: A test of social identity theory, terror management theory, and the double standard of aging. *Journal of Women & Aging*, 28(2), 112-126.
- Coupland, N., ve Coupland, J. (1993). Discourses of ageism and anti-ageism. *Journal of Aging Studies*, 7(3), 279-301.
- Cuddy, A. J., ve Fiske, S. T. (2002). Doddering but dear: Process, content, and function in stereotyping of older persons. *Ageism: Stereotyping and Prejudice against Older Persons*, 3(1), 26.
- Cuddy, A. J., Norton, M. I., ve Fiske, S. T. (2005). This old stereotype: The pervasiveness and persistence of the elderly stereotype. *Journal of Social Issues*, 61(2), 267-285.
- Cuddy, A. J., Fiske, S. T., ve Glick, P. (2007). The BIAS map: behaviors from intergroup affect and stereotypes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 92(4), 631.
- Cuddy, A. J., Fiske, S. T., ve Glick, P. (2008). Warmth and competence as universal dimensions of social perception: The stereotype content model and the BIAS map. *Advances in Experimental Social Psychology*, 40, 61-149.
- Cuddy, A. J., Fiske, S. T., Kwan, V. S., Glick, P., Demoulin, S., Leyens, J. P., ... ve Htun, T. T. (2009). Stereotype content model across cultures: Towards universal similarities and some differences. *British Journal of Social Psychology*, 48(1), 1-33.
- Dalcalı, B. K. ve Özyürek, A. (2019). Yaşlı Bakım Bölümü Öğrencilerinin Kişisel Değer Tercihlerine Göre Yaşıya Yönelik Tutumları. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 12(1), 1-7.
- Daniş, M. Z. ve Kara, H. Z. (2017). Üniversite öğrencilerinin yaşlı bireylere ilişkin görüşleri üzerine bir araştırma. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 221-233.
- Delacollette, N., Dardenne, B., ve Dumont, M. (2010). Stéréotypes prescriptifs et avantages des groupes dominants. *L'Année Psychologique*, 110, 127-156.
- Doğulu, C. ve Ugurlu, N. S. (2015). Dehset Yönetimi Kuramı Üzerine Bir Derleme. *Türk Psikoloji Yazıları*, 18(35), 33.
- Fiske, S. T., Xu, J., Cuddy, A. C., ve Glick, P. (1999). (Dis) respecting versus (dis) liking: Status and interdependence predict ambivalent stereotypes of competence and warmth. *Journal of Social Issues*, 55(3), 473-489.
- Fiske, S. T., Cuddy, A. J., Glick, P., ve Xu, J. (2002). A model of (often mixed) stereotype content: competence and warmth respectively follow from perceived status and competition. *Journal of Personality And Social Psychology*, 82(6), 878.
- Fiske, S. T., Cuddy, A. J., ve Glick, P. (2007). Universal dimensions of social cognition: Warmth and competence. *Trends in Cognitive Sciences*, 11(2), 77-83.
- Fraboni, M., Saltstone, R., ve Hughes, S. (1990). The Fraboni Scale of Ageism (FSA): An attempt at a more precise measure of ageism. *Canadian Journal on Aging/La revue canadienne du vieillissement*, 9(1), 56-66.
- Fritsche, I., Jonas, E., Ablasser, C., Beyer, M., Kuban, J., Manger, A. M., ve Schultz, M. (2013). The power of we: Evidence for group-based control. *Journal of Experimental Social Psychology*, 49(1), 19-32.
- Gill, M. J. (2004). When information does not deter stereotyping: Prescriptive stereotyping can foster bias under conditions that deter descriptive stereotyping. *Journal of Experimental Social Psychology*, 40, 619-632.
- Glick, P., ve Fiske, S. T. (2001). An ambivalent alliance: Hostile and benevolent sexism as complementary justifications for gender inequality. *American Psychologist*, 56(2), 109.
- Greenberg, J., Pyszczynski, T., ve Solomon, S. (1986). The causes and consequences of a need for self-esteem: A terror management theory. *Public Self and Private self* içinde (s.189-212). Springer, New York, NY.
- Greenberg, J., Schimel, J., ve Martens, A. (2002). Ageism: Denying the face of the future. T. D. Nelson (Ed.), *Ageism: Stereotyping and prejudice against older persons* içinde (s. 27-48). The MIT Press.

- Greenberg, J., Solomon, S., ve Arndt, J. (2008). A basic but uniquely human motivation: Terror management. J. Y. Shah ve W. L. Gardner (Eds.), *Handbook of Motivation Science* içinde (s. 114–134). The Guilford Press.
- Hehman, J. A. ve Blunt Bugental, D. (2015). Responses to patronizing communication and factors that attenuate those responses. *Psychology and Aging, 30*(3), 552–560.
- Hogg, M. A. (2007). Uncertainty–identity theory. *Advances in Experimental Social Psychology, 39*, 69–126.
- Iversen, T. N., Larsen, L. ve Solem, P. E. (2009). A conceptual analysis of ageism. *Nordic Psychology, 61*(3), 4–22.
- Jetten, J., Spears, R., ve Postmes, T. (2004). Intergroup distinctiveness and differentiation: A meta-analytic integration. *Journal of Personality and Social Psychology, 86*(6), 862.
- Jost, J. T., Banaji, M. R., ve Nosek, B. A. (2004). A decade of system justification theory: Accumulated evidence of conscious and unconscious bolstering of the status quo. *Political Psychology, 25*(6), 881–919.
- Kâğıtçıbaşı, C. ve Ataca, B. (2015). Value of children, family change, and implications for the care of the elderly. *Cross-cultural Research, 49*(4), 374–392.
- Kite, M. E., Stockdale, G. D., Whitley Jr, B. E., ve Johnson, B. T. (2005). Attitudes toward younger and older adults: An updated meta-analytic review. *Journal of Social Issues, 61*(2), 241–266.
- Kutlu, Y., Kucuk, L. ve Yildiz Findik, U. (2012). Psychometric properties of the Turkish version of the Fraboni Scale of Ageism. *Nursing & Health Sciences, 14*(4), 464–471.
- Lev, S., Wurm, S., ve Ayalon, L. (2018). Origins of ageism at the individual level. *Contemporary perspectives on ageism* içinde (s. 51–72). Springer, Cham.
- Liang, J., ve Luo, B. (2012). Toward a discourse shift in social gerontology: From successful aging to harmonious aging. *Journal of Aging Studies, 26*(3), 327–334.
- Löckenhoff, C. E., De Fruyt, F., Terracciano, A., McCrae, R. R., De Bolle, M., Costa, P. T., ... ve Yik, M. (2009). Perceptions of aging across 26 cultures and their culture-level associates. *Psychology and Aging, 24*(4), 941.
- Luo, B., Zhou, K., Jin, E. J., Newman, A., ve Liang, J. (2013). Ageism among college students: A comparative study between US and China. *Journal of Cross-Cultural Gerontology, 28*(1), 49–63.
- Macdonald, J. L., ve Levy, S. R. (2016). Ageism in the workplace: The role of psychosocial factors in predicting job satisfaction, commitment, and engagement. *Journal of Social Issues, 72*(1), 169–190.
- Marcus, J., ve Fritzsche, B. A. (2014). One too many categories: an experimental test on the effectiveness of a dual-identity recategorization intervention on age-based bias. *Current Psychology, 33*(4), 578–599.
- Martens, A., Greenberg, J., Schimel, J., ve Landau, M. J. (2004). Ageism and death: Effects of mortality salience and perceived similarity to elders on reactions to elderly people. *Personality and Social Psychology Bulletin, 30*(12), 1524–1536.
- Martens, A., Goldenberg, J. L., ve Greenberg, J. (2005). A terror management perspective on ageism. *Journal of Social Issues, 61*(2), 223–239.
- McGregor, H. A., Lieberman, J. D., Greenberg, J., Solomon, S., Arndt, J., Simon, L., ve Pyszczynski, T. (1998). Terror management and aggression: evidence that mortality salience motivates aggression against worldview-threatening others. *Journal of Personality and Social Psychology, 74*(3), 590.
- Meisner, B. A. (2012). A meta-analysis of positive and negative age stereotype priming effects on behavior among older adults. *Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences, 67*(1), 13–17.
- Nelson, T. D. (2004). *Ageism: Stereotyping and Prejudice Against Older Persons*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Nelson, T. D. (2005). Ageism: Prejudice against our feared future self. *Journal of Social Issues, 61*(2), 207–221.
- Ng, S. H. (1998). Social psychology in an ageing world: Ageism and intergenerational relations. *Asian Journal of Social Psychology, 1*(1), 99–116.
- Ng, R., Allore, H. G., Trentalange, M., Monin, J. K. ve Levy, B. R. (2015). Increasing negativity of age stereotypes across 200 years: Evidence from a database of 400 million words. *PLoS ONE, 10*(2), e0117086.
- Ng, R., ve Lim-Soh, J. W. (2021). Ageism linked to culture, not demographics: Evidence from an 8-billion-word corpus across 20 countries. *The Journals of Gerontology: Series B, 76*(9), 1791–1798.
- North, M. S. ve Fiske, S. T. (2012). An inconvenienced youth? Ageism and its potential intergenerational roots. *Psychological Bulletin, 138*(5), 982.
- North, M. S. ve Fiske, S. T. (2013a). Act your (old) age: Prescriptive, ageist biases over succession, consumption, and identity. *Personality and Social Psychology Bulletin, 39*(6), 720–734.
- North, M. S. ve Fiske, S. T. (2013b). A prescriptive intergenerational-tension ageism scale: Succession, identity, and consumption (SIC). *Psychological Assessment, 25*(3), 706–713.

- North, M. S. ve Fiske, S. T. (2015). Modern attitudes toward older adults in the aging world: A cross-cultural meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 141(5), 993-1021.
- North, M. S. ve Fiske, S. T. (2016). Resource scarcity and prescriptive attitudes generate subtle, intergenerational older-worker exclusion. *The Journal of Social Issues*, 72(1), 122-145.
- Nosek, B. A., Banaji, M. R., ve Greenwald, A. G. (2002). Harvesting implicit group attitudes and beliefs from a demonstration web site. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice*, 6(1), 101-115.
- Olshansky, J. S., Biggs, S., Andrew Achenbaum, W., Davison, G. C., Fried, L., Gutman, G., ... ve Butler, R. N. (2011). The global agenda council on the ageing society: policy principles. *Global Policy*, 2(1), 97-105.
- Öztürk, A., Tosun, L. P., Özdemir, G., Çavuşoğlu, M., Alparslan, K., Polat, D., ... ve Kuşdil, M. E. (2020). A validity and reliability study of the Turkish version of the ambivalent ageism scale. *Turkish Journal of Geriatrics*, 23(4), 534-545.
- Packer, D. J. ve Chasteen, A. L. (2006). Looking to the future: How possible aged selves influence prejudice toward older adults. *Social Cognition*, 24(3), 218-247.
- Schoemann, A. M. ve Branscombe, N. R. (2011). Looking young for your age: Perceptions of anti-ageing actions. *European Journal of Social Psychology*, 41(1), 86-95.
- Palmore, E. (1979). Advantages of aging. *The Gerontologist*, 19(2), 220-224.
- Palmore, E. (1999). *Ageism: Negative and positive*. Springer Publishing Company.
- Palmore, E. B. (2004). Research note: ageism in Canada and the United States. *Journal of Cross-Cultural Gerontology*, 19(1), 41-46.
- Patterson, L. G., Forbes, K. E., ve Peace, R. M. (2009). Happy, stable and contented: accomplished ageing in the imagined futures of young New Zealanders. *Ageing & Society*, 29(3), 431-454.
- Pyszczynski, T., Solomon, S., ve Greenberg, J. (2003). *In the wake of 9/11: The psychology of terror*. American Psychological Association.
- Pyszczynski, T., Greenberg, J., Solomon, S., Arndt, J., ve Schimel, J. (2004). Converging Toward an Integrated Theory of Self-Esteem: Reply to Crocker and Nuer (2004), Ryan and Deci (2004), and Leary (2004). *Psychological Bulletin*, 130(3), 483-488.
- Rappaport, H., Fossler, R. J., Bross, L. S., ve Gilden, D. (1993). Future time, death anxiety, and life purpose among older adults. *Death Studies*, 17(4), 369-379.
- Song, J., & Zuo, B. (2016). Functional significance of conflicting age and wealth cross-categorization: The dominant role of categories that violate stereotypical expectations. *Frontiers in Psychology*, 7, 1624. 1-15.
- Sani, F., Bowe, M., Herrera, M., Manna, C., Cossa, T., Miao, X., ve Zhou, Y. (2007). Perceived collective continuity: Seeing groups as entities that move through time. *European Journal of Social Psychology*, 37(6), 1118-1134.
- Sherif, M., Harvey, O.J., White, B.J., Hood, W.R., Sherif, C.W. (1961/1981). *The Robbers Cave experiment: Intergroup conflict and cooperation*. Middletown, CT: Wesleyan University Press.
- Smeekes, A. ve Verkuyten, M. (2013). Collective self-continuity, group identification and in-group defense. *Journal of Experimental Social Psychology*, 49(6), 984-994.
- Şimşek, H., Bahadır, H., ve Bilgin, A. C. (2019). Physicians' attitudes towards the elderly: ageism in a university hospital in Turkey. *Turkish Journal of Geriatrics/Türk Geriatri Dergisi*, 22(1), 101-111.
- Tajfel, H. ve Turner, J. C. (1979). An integrative theory of inter group conflict. W. G. Austin ve S. Worchel (Ed.), *The Social Psychology of Intergroup Relations* içinde (s.33-47). Monterey, CA: Brooks/Cole.
- Taşdemir, N. (2020). Young Group Identification and Motives as Predictors of Ageism, Aging Anxiety, and Life Satisfaction. *The Journal of Genetic Psychology*, 181(5), 375-390.
- Taşdemir, N. (2022). Young people's attitudes toward older people: prejudices, stereotypes, inter-group evaluations, and frequency of contact. H. Çakal ve S. Hüsnü (Ed.). *Examining Complex Intergroup Relations: Through The Lens of Turkey* içinde (s. 84-105). Taylor & Francis.
- Tornstam, L. (2006). The complexity of ageism. A proposed typology. *International Journal of Ageing and Later Life*, 1(1), 43-68.
- Tufan, İ. (2003). *Modernleşen Türkiye'de yaşlılık ve yaşlanmak: Yaşlanmanın sosyolojisi*. Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Tufan, I. (2014). *Türkiye'de yaşlılığın yapısal değişimi*. İstanbul, Turkey: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Weiss, D. ve Lang, F. R. (2012). "They" are old but "I" feel younger: Age-group dissociation as a self-protective strategy in old age. *Psychology and Aging*, 27(1), 153.
- Weiss, D. ve Zhang, X. (2020). Multiple sources of aging attitudes: Perceptions of age groups and generations from adolescence to old age across China, Germany, and the United States. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 51(6), 407-423.

- Vauclair, C. M., Hanke, K., Huang, L. L., ve Abrams, D. (2017). Are Asian cultures really less ageist than Western ones? It depends on the questions asked. *International Journal of Psychology*, 52(2), 136-144.
- Vefikuluçay Y. D. ve Terzioğlu, F. (2011). Üniversite öğrencilerinde yaşlı ayrımcılığı tutum ölçeğinin geliştirilmesi ve psikometrik değerlendirmesi. *Turkish Journal of Geriatrics/Türk Geriatri Dergisi*, 14(3), 259-268.
- Vervaecke, D. ve Meisner, B. A. (2021). Caremongering and assumptions of need: The spread of compassionate ageism during COVID-19. *The Gerontologist*, 61(2), 159-165.
- Vignoles, V. L. (2011). Identity motives. S. J. Schwartz, K. Luyckx ve V. Vignoles (Eds.), *Handbook of identity theory and research* içinde (s. 403-432). London: Springer.

Summary

Attitudes toward Older People: Some Social-Psychological Approaches and Studies

Nagihan Taşdemir¹

Anadolu University

With the increase in the number of older people, there has been a remarkable demographic change in societies. The birth rate in Turkey has decreased significantly in the last few decades (Tufan, 2014). With rapid increase in life expectancy, effects of older people on societal changes in Turkey will become more evident in the near future as well (Tufan, 2003). The examination of attitudes towards older people is not only critical for health and wellbeing of older people (e. g., Chrisler, Barney & Palatino, 2016) but also for developing public policies and programs on them (Tufan, 2003, 2014).

This paper aims to analyze some approaches and empirical studies in social psychology on attitudes toward older people. In the paper, first, some empirical studies, which define and measure ageism in different ways, are presented. Then, ambivalent ageism and a prescriptive intergenerational-tension ageism (SIC), which offer a theoretical viewpoint for defining and measuring ageism, are discussed. Thirdly, theories and models, namely, social identity theory (SIT), optimal distinctiveness theory (ODT), subjective uncertainty reduction theory (SURT), motivated identity construction model (MICM), terror management theory (TMT), and stereotypes content model (SCM) are presented. In the discussion and conclusion part, the implications of these approaches and studies are presented and some suggestions are made.

Attitudes toward Older People

In social psychology, attitudes toward older people have been defined in terms of positive and negative stereotypes, prejudice, and discrimination (Palmore, 1999). As a sign of negative stereotypes, for example, it has been shown that older people are defined as burdensome, sick, forgetful, and dependent (e.g., Kite, Stockdale, Whitley & Johnson, 2005), and they are defined as helpful, warm, friendly, orderly, and compassionate, as a sign

of positive stereotypes (e.g., Patterson, Forbes & Peace, 2009). Although negative and positive attitudes have been distinguished, researchers emphasized the harmful effects of negative attitudes on older people and mostly dealt with these negative attitudes (Ackerman & Chopik, 2021; Butler, 1969, 2009; Nelson, 2004; Ng, 1998).

In a study in Turkey, for example, Kutlu, Küçük and Fındık (2012) measured negative attitudes in terms of stereotypes, avoidance, and discrimination. Vefikuluçay and Terzioglu (2011), on the other hand, using an originally Turkish scale, suggested three dimensions of ageism as positive ageism, negative ageism, and restricting the life of the elderly. Dalcalı and Özyürek (2019) found that the participants scored higher in terms of restricting the life of the elderly compared to positive and negative ageism.

The international studies have also conceptualized and measured the attitudes toward older people in a variety of ways. For example, in a study conducted in Germany, China, and the United States researchers examined how age groups (e.g., adolescent, young) are perceived in terms of competence, hardworking, intelligence, happiness, and selfishness among 18–93-year-olds (Weiss & Zhang, et al. 2020). They found that across cultures participants evaluate older people less positively compared to other age groups. In a study comparing Chinese and American university students, on the other hand, those from China showed more negative attitudes towards older people in terms of antilocution, avoidance, and discrimination. In the study, the Chinese participants reported more contact with elderly family members whereas American participants reported more contact with elderly non-family members (Luo, Zhou, Jin, Newman, & Liang, 2013). As a solution to this complexity in the studies' definition of these attitudes, some social-psychological approaches describe attitudes toward older people, as outlined below, in a more theoretical and integrated way.

Ambivalent Ageism: Benevolent and Hostile Ageism

Researchers proposed the concept of *ambivalent ageism* to reflect the complex and unclear nature of attitudes toward older people (Cary, Chasteen & Remedios, 2017). This concept was indeed developed based on the SCM (Cuddy, Fiske & Glick, 2008), which distinguishes between warmth and competence stereotypes. This model argues that older people, being lower status and not competitive group in a society, are perceived as warmer but less competent. Cuddy et al. (2009) argue that when people evaluate others as better in warmth but worse in competence, it is a pitying or patronizing prejudice that targets older people. Benevolent ageism side of ambivalent ageism was developed to reflect this seemingly positive but patronizing side of ageism. Whereas older people encounter benevolent ageism with “active facilitation”, “passive harm”, and “unwanted help”, they encounter hostile ageism with “active harm” and “passive harm”. Notably, hostile and benevolent ageism are inter-related and constitute a significant part of ageist attitudes toward older people (Cary et al., 2017).

A Prescriptive Intergenerational-Tension Ageism: Succession, Identity, and Consumption (SIC)

The SIC (North & Fiske, 2012, 2013a, 2013b) proposes that attitudes toward older people change with increase in older people’s proportion in population. Although some cross-cultural studies have produced consistent results regarding the ratio of older people in society (Boudjemadi et al., 2022; Löckenhoff et al., 2009; North & Fiske, 2015), Ng and Lim-Soh (2021) found that the ratio of older people is not related to the level of ageism across cultures. According to the SIC approach, young people may develop negative or hostile ageism because they may think that older people violate society’s expectations of *Succession, Identity, and Consumption*. In terms of *Succession*, young people believe that older people should give up their work positions so that they can replace them and take their turns and places in society. In terms of *Identity*, young people think that older people should not be involved in activities or be at places, which traditionally symbolize young group identity. In terms of *Consumption*, young people think that older people use the resources shared in society passively and unjustly.

Attitudes toward Older People: Theoretical Approaches

Social Identity Theory (SIT)

The SIT (Tajfel & Turner, 1979) argues that people compare their in-group with the out-group and want to perceive their in-group more positively and distinctively. This theory is applied to explain age group relations

(e.g., Chonody & Teater, 2016). Researchers assert that to achieve a positively distinctive age group identity, young people may express negative attitudes toward older people (Packer & Chasteen, 2006) and attribute negative and positive stereotypes to them (Ayalon & Tesch-Römer, 2018).

Optimal Distinctiveness Theory (ODT)

The ODT (Brewer, 1991, 1993) argues that individuals want to identify with groups, which provide feelings for belonging and distinctiveness. It was shown that motives for belonging (Castano, Yzerbyt, Paladino & Sacchi, 2002) and distinctiveness (Jetten, Spears & Postmes, 2004) are related to negative attitudes toward out-groups. Based on age groups, people also encounter feelings of belonging and distinctiveness (Marcus & Fritzsche, 2014). Taşdemir (2020), for instance, showed that among other motives, only feeling of young group belonging is associated with ambivalent ageism expressed among university students in Turkey.

Subjective Uncertainty Reduction Theory (SURT)

The SURT (Hogg, 2007) argues that people are likely to be members of groups, which provides a meaningful social identity. It was shown that under conditions of uncertainty, but not of certainty, people are likely to identify with in-groups and discriminate against out-groups (Hogg, 2007). With memberships in age groups, people may also have a meaningful social identity (Tajfel & Turner, 1979). Young group members, for example, may think of themselves in terms of beauty, attractiveness, and health (Bugental & Hehman, 2007). In an implicit way, people tend to associate being young with good things, whereas being old with bad things (Nosek, Banaji, & Greenwald, 2002). Taşdemir (2020) showed that among other motives, only feeling of young group distinctiveness is associated with negative older people stereotypes expressed among university students in Turkey.

Motivated Identity Construction Model (MICT)

The MICM (Vignoles, 2011) argues that by being members of groups, people can have feelings of efficacy and continuity in addition to self-esteem, distinctiveness, belonging, and meaning. Research has shown that people want to identify with groups in which they can feel connection across time and place (Sani et al., 2007). Smeekes and Verkuyten (2013) showed that people, who perceive a threat to social continuity tend to express negative attitudes toward groups, which they perceive threatening. Weiss and Lang (2012) indicated that shortened future time perspective was likely to be threatening for older people, and identification with age group

was negatively related to perspective for future time in old people but positively so in young people. Researchers have argued that for older people, identifying with a younger group, it is likely to be a defensive strategy aiming to perceive future time not as short (Rappaport, Fossler, Bross, & Gilden, 1993).

In addition, people have a need to believe that they are competent and able to control something in their life (Breakwell, 1996). In an experimental study, the participants, who perceived lower levels of personal control, showed a tendency to define themselves with the in-group and displayed more negative attitudes toward the out-group (Fritsche et al., 2013). It was shown that young people are more likely to be perceived competent compared to older people (Kite et al., 2005). To summarize, people may associate efficacy, continuity, self-esteem, distinctiveness, belonging, and meaning with their age group membership and express relatively negative attitudes toward older group based on these (Schoemann & Branscombe, 2011; Weiss & Lang, 2012).

Terror Management Theory (TMT)

The TMT tries to explain human behavior in terms of death anxiety (Greenberg, Pyszczynski, & Solomon, 1986). This theory argues that people develop cultural worldviews, which allow them to create standards of value for a meaningful life. To enhance their self-esteem and achieve immortality, people try to meet the (valued) standards of their cultural worldview (Pyszczynski, Greenberg, Solomon, Arndt, & Schimel, 2004). Martens, Goldenberg, and Greenberg (2005) extended the TMT and suggested that older people constitute an existential threat for younger people by reminding them “death is inescapable”, “the body is fallible”, and “the bases by which we may secure self-esteem (and manage death anxiety) are transitory”.

Stereotypes Content Model (SCM)

The SCM proposes that warmth and competence stereotypes are compensatory for each other and legitimizing for the existing system (see Jost, Banaji, & Nosek, 2004). They serve to justify unequal inter-group relationships by presenting warmth or affection as if a reward for lower status groups (Glick & Fiske, 2001). Researchers have shown that across cultures people tend to evaluate older people as warmer than competent (Cuddy et al., 2005). In a study among student and nonstudent samples, the older group was identified as less competitive and lower status than many other groups including young people (Fiske et al., 2002). In addition, university students expressed mostly pity as their feeling toward older people. Indeed, pity is indicated as a primary emotion toward older people, which gives them the message

that they are seen as helpless and weak. Accordingly, older people, who internalize such messages, may come to perceive themselves dependent on others (see Fiske et al., 2002). Considering mixed-content stereotypes, older people are exposed to helping and exclusion behaviors together (Cuddy, Fiske, & Glick, 2008; see also Tufan, 2003).

Discussion and Conclusion

This review study attempts to analyze approaches and studies that deal with the attitudes toward older people from the social psychology perspective. First, some studies, which define these attitudes in different ways were considered. Although these studies in general deal with negative ageism, they show important differences in the definition of ageism in terms of emotional, cognitive, and behavioral aspects of attitudes toward older people. In this regard, ambivalent ageism and SIC approaches are important, which offer theoretical viewpoints for the definition of these attitudes. In addition, ambivalent ageism reveals the aspect of ageism, which is relatively acceptable in societies, seemingly protective and positive, but has negative effects on the individuality of older people. The SIC approach, on the other hand, provides predictions about how older people will be approached by members of a society in the near future and how the relations between age groups will change.

Secondly, theories and models explaining the attitudes toward older people were discussed. These theories and models are generally used to explain the intergroup relations in social psychology (e.g., Chonody & Teater, 2016). Among these, SIT, ODT, SURT, and MICT may be considered as social identity-based theories. In the context of age group relations, these theories and models are particularly useful in explaining the negative attitudes of young groups towards older groups. Young in-group members, who perceive a threat to their social identity-based self-esteem, distinctiveness, belonging, meaning, continuity, and competence from an older group, are likely to express negative attitudes toward them. In this regard, it may be helpful to diversify the age-related categories in society to include other group aspects of individuals as well (e.g., working old, retired old, unemployed old, advanced old, young university student, working young, unemployed young) instead of categorizing people simply as ‘old’ and ‘young’ (e.g., Song & Zuo, 2016).

The TMT has an interest in the concept of death anxiety and proposes that individuals try to increase their self-esteem to cope with this anxiety but feel worthless when they encounter with older people (Martens et al., 2005). One implication of TMT for reducing ageism

would be to support young people's participation in activities (e.g., working with non-governmental organizations), which may enable them to perceive themselves relatively permanent in a culture and help them to increase their self-esteem.

The SCM, on the other hand, argues that perceptions of different groups in society depend on the status differences between groups and the social resources groups have (Fiske et al., 2002). This model is important in that it reveals that stereotypes towards groups function to legitimize status differences between groups. Unlike the SIC approach, the SCM (and ambivalent ageism) predicts that the stereotypes towards older people, who are increasing in number and visibility each day, will change in a positive direction and more competence-related aspects will be attributed to them.

Thus, social-psychological theories and models explain the attitudes toward older people based on different factors and have various implications for a positive change in attitudes. Accordingly, although the negative view of the SIC approach is supported by some studies (e.g., Boudjemadi et al., 2022), more research is needed on how the increase in the elderly population will affect the attitudes. In particular, further research that examines the assumptions of the SIC, SCM, and ambivalent ageism approaches in the context of social identity and intergroup relations may be useful. For example, experimental studies can be conducted in which the minority and majority positions and/or social status of young and old groups are manipulated, and the SIC, SCM and ambivalent ageism are examined accordingly.

Din ve Psikoterapi: Etik Meseleler ve Öneriler

Kaan Alp Karamanlı¹

Özet

Günümüzde bireyin inanç sisteminin psikoterapi sürecinin gidişatını etkileyebileceğinin farkına varılması ve bazı hastaların yaşadıkları psikolojik sorunların dini meselelerle ilişkili olması gibi sebeplerle dini konular psikoterapi içerisinde yer edinmeye başlamıştır. Dini meselelerin terapi gündemine geldiği veya terapiyi etkilediği durumlarda psikoterapistler eğitim programlarında genelde üzerinde durulmayan pek çok etik sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Alanyazında bu konuda karşılaşılabilecek etik sorunlara işaret eden yayınlar psikoterapistlerin etik farkındalıklarını artırarak fayda sağlayabilirler. Dini meselelerin psikoterapi odasında gündeme geldiği durumlarda ortaya çıkması olası etik sorunlar ve bunlara dair çözüm önerileri yabancı alanyazında tartışılmasına karşın Türkçe alanyazında bu konuda yayınlanmış bir makale olmadığı görülmektedir. Bu konunun Türkçe alanyazında ayrıca ele alınması ve gözden geçirilmesi fayda sunabilir çünkü yabancı alanyazındaki öneriler kültürel ve dini farklılıklardan ötürü çoğu zaman kültürümüzde aynı şekilde hayata geçirilememektedir. Bu makalede; din ile psikolojinin kısa tarihi, dini meselelerin psikoterapiyi nasıl etkileyebileceği ve dini meselelerin psikoterapi sürecinde yaratabileceği olası etik sorunlar, dini meseleleri psikoterapide ele alma yetkinliğinin sağlanması, dini meselelerin hastanın mevcut sorunları üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi, bu etkilerin ele alınmasında etik olarak hassas noktalar, terapistin dini inançlarının psikoterapiye olası etkileri, dini uygulamaların psikoterapiye dahil olması durumunda ortaya çıkabilecek etik sorunlar, tanı koymada dini inançlarla ilişkili dikkat edilmesi gereken noktalar, yönlendirme gerektiren durumlar, dindar ve dini inancı olmayan hastalarla çalışırken ve kırsal bölgelerde veya devlet kurumlarında çalışan psikoterapistler için dikkat edilmesi gereken noktalar tartışılmıştır. Buna karşın bu makalenin asıl amacı dini meseleler psikoterapide gündeme geldiğinde ortaya çıkması olası tüm etik sorunlara nihai çözümler sunmak değil; Türkçe alanyazında bu konuda verimli sonuçları olabilecek bir tartışma başlatmaktır.

Anahtar kelimeler: Din, Psikoterapi, Etik, Din ve Psikoterapi, Psikoterapi Etiği

Abstract

Religious issues have started to take place in psychotherapy due to several reasons, including the recognition of the fact that an individual's belief system can affect the course of the psychotherapy, and that the psychological problems experienced by some patients are related to religious issues. In such cases, psychotherapists are faced with many ethical problems that are not generally addressed in formal education programs. Materials pointing to these possible ethical problems in the literature might be beneficial as they increase the ethical awareness of psychotherapists. Even though this subject has been discussed in Western literature before, it is important to address this subject in Turkish literature, as the recommendations in the Western literature often cannot be implemented in the exact same way in Turkish culture due to cultural and religious differences. In this article; a brief history of religion and psychology, ethical issues that originates from religious issues in psychotherapy, influence of religious issues on psychotherapy, assessment of this influence on current symptomology of patient, ethically deliquiate points in the addressing this influence, the influence of the therapist's religious beliefs on psychotherapy, things to consider related to religious beliefs when diagnosing, occasions that referring the patient is necessary, things to consider when working in various settings and with various patients are discussed. However, the main purpose of this article is to initiate a discussion that might have fruitful results, rather than to offer final solutions to all possible ethical problems that may arise if religious issues come to the fore in psychotherapy.

Keywords: Religion, Psychotherapy, Ethical Issues, Religion and Psychotherapy, Psychotherapy Ethics

Yazışma Adresi: ¹Kaan Alp Karamanlı, T.C. Sağlık Bakanlığı İstanbul Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi 11. Psikiyatri Servisi, Zuhuratbaba Mah. Doktor Tevfik Sağlam Cd. 25/2, 34147 Bakırköy / İstanbul, kaanalpkaramanli07@gmail.com, ORC-ID: 0000-0001-9883-7017

Gönderim Tarihi: 14.06.2022

Kabul Tarihi: 06.12.2022

Günümüzde dini konuların hastanın psikoterapi sürecinde ele alınan sorunlarıyla ilişkili olabileceği ve bireyin inanç sisteminin psikoterapinin gidişatını etkileyebileceği kabul edilmektedir (Myers, 2004). Buna paralel biçimde, psikoterapi sürecine dini öğelerin entegrasyonunun olumlu sonuçlar doğurup doğurmayacağı ve bu entegrasyonun teknik yönleri tartışılmaktadır (Miller, 1999). Fakat bu konunun daha az tartışılan bir yönü, dini meselelerin terapi odasında gündeme gelmesi ve dini uygulamaların terapi sürecine dahil edilmesi durumunda doğması olası etik sorunlardır.

Bu makale, dini meselelerin terapi odasında gündeme gelmesi ve dini uygulamaların terapi sürecine dahil edilmesi durumunda doğabilecek etik sorunları ve bu sorunlara dair önerilerini ele almaktadır. Her ne kadar Türkçe alanyazında dini danışmanlık içerisinde psikoterapi tekniklerini kullanmaktan bahseden makaleler bulunsa da (Ağılkaya Şahin, 2018; Çelikel, 2013), bu makalenin konusu psikoterapinin dini danışmanlığa ve dini uygulamalara nasıl entegre edileceği değildir. Bu makale daha ziyade, hastalarının terapi odasına dini meseleleri getirmeleri durumunda psikoterapistlerin hangi etik sorunlarla karşılaşabileceklerini ve bu süreci faydalı olma ve zarar vermeme ilkesine uygun şekilde nasıl yürütebileceklerini alanyazının önerilerine dayanarak ele almayı amaçlamaktadır.

Yabancı alanyazında bu konuda yayınlanmış çalışmalar olmasına karşın, yazarın bilgisi dahilinde dini konuların psikoterapide ele alınışından doğan etik meselelere eğilen Türkçe bir makale bulunmamaktadır. Böyle bir makalenin bulunmaması yalnızca dilsel erişim sorunundan dolayı değil; yabancı alanyazındaki önerilerin kültürel ve dini farklılıklardan ötürü ülkemizde aynen hayata geçirilmesinin sorunu olmasından dolayı da bir eksikliktir. Bu makale, ilgili alanyazını kültürel farklılıkları da göz önüne alarak okuyucuya sunmaya çalışmakta ve psikoterapide dini meseleleri ele almak konusunda eksiksiz bir rehber olmaktan ziyade bu konuya dikkat çekerek sonuçları verimli olabilecek bir tartışma başlatmayı amaçlamaktadır.

Din ve Psikolojinin Kısa Tarihi

Bu alt başlıkta, özellikle günümüzde dini meselelerin psikoterapi uygulamalarında yaratabileceği etik sorunların niçin göz ardı edilmemesi gerektiğinin anlaşılması için bir arka plan sunulması amaçlanmaktadır (Din ve psikoloji arasındaki ilişkinin tarihine yönelik ayrıntılı okumalar için bkz. Cummings ve Cummings, 2009; Hayes ve Cowie, 2005).

Psikolojinin ve onun bir alt alanı olarak klinik psikolojinin bir bilim olarak ortaya çıktığı 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında dine karşı mesafeli bir tavır takındığı üzerinde durulmaktadır (Plante, 2007; Jo-

hnson, 2001). Bu konuya dini perspektiften yaklaşanlar bu mesafeli tavrın sebebi olarak klinik psikoloji alanının öncüsü Sigmund Freud'un dini inançlar hakkındaki olumsuz yorumlarına işaret etmişlerdir (Ağılkaya Şahin, 2018; Çelikel, 2013). Klinik psikolojinin öncülerinden Freud'un ve psikoloji alanında diğer önde gelen bazı isimlerin dini inançlar hakkında olumsuz fikirlere sahip oldukları doğrudur (Ellis, 1971; Freud, 1927/1961; Watson, 1924/1983); ancak psikolojinin bir bilimsel disiplin olarak dine karşı mesafeli tavrında bireylerin fikirlerinden ziyade psikolojinin bir bilim olarak ortaya çıktığı zaman aralığıyla ilişkili bazı bağlamsal nedenler daha önemli yer tutuyor olabilir.

Psikoloji 20. yüzyılı bağımsız bir bilim dalı olarak kendini kanıtama mücadelesi içerisinde geçirmiştir (Plante, 2007). Psikolojinin bir bilim olarak doğduğu ve kendini inşa ettiği zaman aralığında (19. yy sonları – 20. yy başları) bir bilimin “gerçekte ne kadar bilim olduğu” temelde bir kritere dayanmaktaydı: O bilim dalının ne kadar pozitivist olabildiği. Gözlenemeyen ve sınanamayan doğa üstü açıklamaları ve metafizik inançları kapsam dışı bırakmayı öngören pozitivism (Comte, 1880/2009), doğal olarak psikolojinin dini inançlara ve metafiziğin konusu olan diğer meselelere karşı mesafeli durmasına sebep olmuş olabilir.

20. yüzyılın sonlarına doğru, hastanın değerler sisteminin ve dünya görüşünün psikoterapi sürecinin başarısını etkileyebileceğinin farkına varılmasıyla (Kizilhan, 2014) ve kısmen de pozitif psikoloji akımının etkisiyle psikolojinin dine karşı tavrı “yumuşamıştır” (Plante, 2007). Bu yumuşamayı psikoloji alanında dini konularla ilgili yürütülen araştırmalar (Pargament, 1997; Plante ve Sharma, 2001) ve klinik pratikte dini uygulamaların kullanılmasına dair tartışmalar (Miller, 1999) takip etmiştir (Plante, 2007).

Bu araştırmalar ve tartışmalarla birlikte dini meseleler psikoterapi sürecine dahil olmaya başlamıştır ve artarak dahil olmaya devam edecek gibi gözükmektedir. Dini meselelerin psikoterapide ele alınmasının olası faydalara dikkat çekilmesine karşın özellikle klinik uygulamalarda çok ciddi etik sorunlar yaratabileceği üzerinde durulmuştur (Sloan, Bagiella ve Powell, 1999). Makalenin devamında bu etik sorunların neler olabileceği ve terapistin bu etik sorunların üstesinden nasıl gelebileceği tartışılacaktır.

Dini İnançlar Psikoterapi Sürecini Nasıl Etkileyebilir?

Bireylerin dini inançları, hayata bakışlarıyla temelden ilişkilidir. Bu doğrultuda dini inançlar hastanın psikoterapiye yaklaşımını da etkileyebilir. Örneğin alanyazında dindar Müslüman hastaların aşırı kaderci bir tutum sergileyerek psikoterapi sürecinde daha pasif bir rolü tercih edebilecekleri üzerinde durulmuştur (Ki-

zilhan, 2014). Bazı dindar hastaların ise ruhsal sorunları için profesyonel yardım almayı inançlarının bir zayıflığı olarak görebileceklerinden, bundan suçluluk duyabileceklerinden ve bu sebeple de profesyonel yardım almaktan çekinebileceklerinden bahsedilmiştir (Dein, 2004). Bunların yanında bir hastanın; dini inancını sorguluyor olması, inançsız olduğunu çevresine açıklamaktan korkması veya inançsızlığı sebebiyle yakın çevresi tarafından dışlanması sıklıkla mevcut sıkıntısının kaynağı olabilmektedir (Sahker, 2016).

Bu durumlarla karşılaştığında terapist kritik bir karar vermek zorundadır. Güncel eğitim programlarının çoğunda dini inançların terapi süreci üzerindeki etkisinin nasıl ele alınacağı öğretilmediği için (Sahker, 2016), bu meseleleri görmezden gelmeyi tercih edebilir. Ancak bunun tedavinin olumlu gidişatı için yapılacak en iyi tercih olmadığı üzerinde durulmuştur (Hawkins ve Bullock, 1995; Johnson, 2001). Aynı zamanda böyle bir tercihin ne kadar etik olduğu da tartışmalıdır (Johnson, 2001). Dini inançların terapi süreci üzerindeki etkisini ve hastanın dini meselelerinden kaynaklanan sorunlarını görmezden gelen bir terapistin, hastasına yardım edebilme konusundaki yetkinliği tartışmalı bir duruma düşecektir (Johnson, 2001). Böyle bir görmezden gelme tercihi, psikoterapi sürecinde çok ciddi faydalar sunabilecek materyallerin keşfedilme fırsatının kaçırılması anlamına gelebilir (Maximo, 2019). Ötesinde, terapist hasta için “asıl sorunu” belirleme inisiyatifi ele almış olmaktadır. Böyle bir durumda hasta ihtiyaçlarının anlaşılmadığını, inançlarının ve dünya görüşlerinin onaylanmadığını düşünebilir ve erken terminasyon riski doğabilir (Johnson, 2001). Terapistin hastaya gerekli tedaviyi sunabilmesi için, dini inançların ve bu inançlarla ilişkili sorunların psikoterapi süreci üzerindeki etkisini kabul etmesi ve bu etkiyi uygun bir biçimde ele alması gerekmektedir ancak terapist bunu yaparken etik sınırların ihlal edilmediğinden emin olmalıdır (Johnson, 2001; Myers, 2004).

Peki terapist, dini meselelerin psikoterapi süreci üzerindeki etkilerini etik sınırlar içerisinde nasıl ele alabilir? Türkiye’de çalışan terapistler için ağırlıklı olarak TPD’nin (2004) ve kısmen de APA’nın (2017) genel ilkeleri birçok temel konuda etik çerçeveyi çizmektedir. APA’nın ve TPD’nin ilkeleri yol gösterici olmakla birlikte, pek çok durum için fazla genel kalabilir. Buna karşılık terapistler, tedavi sürecinde dini meselelerden doğabilecek etik sorunların üstesinden gelebilmek ve hastalarına en iyi tedavi sürecini sunabilmek için çok daha özgül çözümlere ihtiyaç duyabilir.

Terapistlerin, dini meseleleri ele alırken özgül çözümler uygulayabilecek yetkinliği kazanabilmesi için akla gelen ilk öneri, eğitim programlarına gerekli eklemelerin yapılmasıdır. Böyle bir eklemenin gerekli olduğu alanyazınca da belirtilmiştir (Barnett ve Johnson,

2011; Maximo, 2019; Menegatti-Chequini, Maraldi, Peres, Leão ve Vallada, 2019). Fakat halihazırda uzmanlık eğitimini tamamlamış terapistler için bu yetkinliğini sağlamak kendi sorumluluklarına kalmış gibi durmaktadır.

Makale; özellikle eğitimini tamamlamış bu uzmanlar için, psikoterapi sürecinde dini meselelerle ilgili karşılaşılabilecekleri problemlere dair farkındalıklarını artırmayı ve bu problemlerin alanyazında önerilen çözümlerini sunmayı hedeflemekte ve alanda çalışan uzmanlara pratik öneriler sunmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda makalenin devamında; dini meselelerin terapi odasına gelmesiyle doğabilecek etik sorunlar, hastanın dini inançlarının mevcut sorunuyla ilişkisinin değerlendirilmesi ve ele alınması, terapistin kendi dini inançlarının psikoterapi süreci üzerindeki olası etkileri, dini meseleleri psikoterapide ele alırken farklı alt hasta gruplarında dikkat edilmesi gereken noktalar ve kamu kuruluşlarında görevli terapistlerin dikkat etmesi gereken noktalar tartışılacaktır.

Terapi Odasına Getirilen Dini Meseleler: Genel Etik Sorunlar ve Çözüm Önerileri

a. Yetkinlik

Psikoterapi sürecinde dini meseleleri ele almakla ilgili ilk problem yetkinlik problemidir. Bir dini inanca mensup olmanın, terapisti o dini inanışla ilgili meseleleri terapi odasında ele almakta yetkin hale getirdiği gibi bir hatalı inanç yaygın olarak gözlenmektedir (Gonsiorek, Richards, Pargament ve McMin, 2009). Hatta bunun bir adım ötesine geçerek dini meselelerle ilgili sorunları sebebiyle yardım almak için psikoterapiye başvuran hasta ile süreci yürütecek uzmanın aynı dini inanca mensup olması gerektiği üzerinde durular olmuştur (Hathaway ve Ripley, 2009). Buna karşılık Gonsiorek ve arkadaşları (2009) haklı olarak, bir bilim alanı olan klinik psikolojinin hangi hastaya hangi uzmanın yardım etmesi gerektiği konusuna mensup olma temelinde değil; yetkin olma temelinde yaklaşım sergilemesi gerektiğinden bahsetmiştir.

Terapistin dini meseleleri psikoterapi sürecinde ele alabilmek için yetkinliğini nasıl artırabileceği geniş bir tartışma konusu olmakla birlikte, yapılabilecekler kısaca şu şekilde özetlenebilir: Terapist bu konudaki yol gösterici güncel materyalleri takip etmeli, bu konudaki güncel eğitimlere katılmalı ve dini meselelerin terapi odasına geldiği vakaları süpervizyon veya konsültasyon eşliğinde ele almalıdır (Plante, 2007). Fakat tüm bu alışılmış tavsiyelerin yanında daha önemli bir nokta, etik farkındalıktır (Pope ve Vasquez, 2011). Terapist, dini meseleleri psikoterapide ele alış şeklinin veya almayı şeklinin psikoterapi sürecini nasıl etkileyebileceğinin farkında olmalıdır. Ayrıca, bu meseleleri ele alacağı durumda bu

konudaki sorgulamaları hangi noktaya kadar götüreceğini ve ele almayacağı durumda bu kararın kendisinin bu konudaki yetersizliğine mi yoksa hastanın uzun vadeli iyiliğine mi dayanmakta olduğunu sorgulamalıdır.

b. Dini meselelerin hastanın mevcut sorunu üzerindeki etkisinin değerlendirilmesi

Hastanın, dini inançlarıyla ilgili veya dini inancının olmamasıyla ilgili sorunlarını terapinin gündemine getirdiği durumda, terapist için izlemesi görece kolay bir yol belirlemektedir. Bu durumda terapist, güvenli bir ortam sunacak, dini sorunların hastanın iyilik hali üzerinde nasıl bir etkisi olduğunu anlayacak ve bunları ele alacaktır (Sahker, 2016). Fakat bir terapist tecrübesine dayanarak her hastasının, sorunlarının kaynakları konusunda bu kadar açık sözlü olmayacağını bilir. Bunun yanında hasta, dini meselelerin probleminin bir kısmını teşkil ettiğinin farkında olmayabilir. Bu ihtimaller göz önüne alınarak terapistin öykü alma aşamasında dini ve manevi sorunlarla ilgili tarihe almaya yönelik bir değerlendirme prosedürünü alışkanlık haline getirmesi tavsiye edilmektedir (Lomax, Karff ve McKenny, 2002; Myers, 2004).

Peki, dini ve manevi konularla ilgili sorgulamanın sınırı nerede çizilmektedir? Bu sorgulama başlı başına bir etik ihlal riskini ortaya çıkarmaz mı? Alanyazında; hastayla birlikte dini ibadet gerçekleştirmek, hastaya belli bir dini inancı veya ibadeti tavsiye etmek ve hastanın belli bir inançtan ve ibadetten uzak durmasını tavsiye etmek gibi girişimlere kıyasla dini meselelerin mevcut psikolojik sorunlarla ilişkisini anlamaya yönelik sorgulamaların etik açıdan çok daha “masum” olduğu üzerinde durulmuştur (Lomax ve ark., 2002). Aynı zamanda böyle bir sorgulamanın, uygun yapıldığı takdirde risklerine oranla çok daha fazla fayda getirme ihtimali olduğu üzerinde durulmuştur (Lomax ve ark., 2002). Böyle bir sorgulamayla hastanın; terapi odasının gerçekten de “her şeyi” konuşabileceği güvenli bir yer olduğunu anlaması sağlanabilir, inanç ve değer sistemleri ve hayata bakışı terapist tarafından tam olarak kavranabilir ve anlaşıldığını hissetmesi sağlanarak terapötik ittifak güçlendirilebilir (Myers, 2004). Ancak terapistin bu sorgulamayı hastanın güvenini kazandıktan sonra yapması daha uygun olacaktır (Sahker, 2016).

Sahker’in (2016) hastalardan öykü alırken dini inançlarla ilişkili sorunların tarihçesini almaya yönelik ortaya koyduğu model terapistler için fayda sağlayabilir. Bu modelin ilk basamağı terapistin hasta için güvenli ve kabullenici bir terapi ortamı oluşturmasıdır, böylece hasta burada her şeyi konuşmasına rağmen yargılanmayacağını bilecektir (Sahker, 2016). Ardından hastaya dini ve manevi konularla ilgili sorunlar veya endişeler yaşayıp yaşamadığının sorulması tavsiye edilmektedir (Sahker, 2016). Bu soru terapisti bir yol ayrımına götürmekte-

dir; eğer hasta böyle sorunları veya endişeleri olmadığını söylese daha derin bir sorgulama gereksizdir keza dini konularla ilgili sorgulama ancak hastanın tedavisi için elzem olduğunda yapılmalıdır (Richards ve Bergin, 2005). Bu doğrultuda terapist her bir hastası için bu konunun önemini saptayarak bu konuda ne kadar derinlemesine sorgulama yapması gerektiğine karar vermelidir (Barnett ve Johnson, 2011). Eğer hasta bu konularla ilgili endişe yaşadığını söylese Sahker (2016) bu endişelerin dört soru ile daha derinlemesine incelenmesini tavsiye etmektedir:

- 1- Dini ve manevi konular sizin için önemli mi?
- 2- Geçmişteki veya bugünkü dini/manevi inançlarınız sizi rahatlatıyor mu veya sizde rahatsızlık yaratıyor mu?
- 3- Bu konuları konuşabileceğiniz birisi var mı?
- 4- Terapi sürecinde bu konuları daha derinlemesine ele almak ister misiniz?

c. Hastanın mevcut problemleri üzerinde etkisi olan dini meselelerin psikoterapide ele alınması

Terapistin, hastasının sorunlarının dini meselelerle ilişkisini sorgulaması olumlu bir ilk adımdır. Peki terapist edindiği bu bilgilerle ne yapacaktır? Terapistin öykü alırken hastasının sorunlarının dini meselelerle ilişkisini sorgulaması alanyazının üzerinde görece birleştiği bir öneriyken edindiği bilgilerle ne yapması gerektiği tartışmalı bir alandır.

Öyle ki, yapılan sorgulama sonucunda, mevcut sorunun en azından bir kısmının hastanın dini inançlarıyla ilişkili olduğu bulundu. Terapistin bir sonraki adımı ne olacaktır? Bu dini inançlara psikoloji biliminin sunduğu bilişsel yeniden yapılandırma teknikleriyle meydan mı okumalıdır? Yoksa bu ilişkiyi görmezden mi gelmelidir? Johnson (2001) bu soruları ele aldığı makalesinde terapistin seçeneklerinin, dini meselenin hastanın sorunuyla ilişkisini tamamen görmezden gelmek ve dini inancın temellerine saldırmak ikilemi içerisinde sınırlı olmadığını belirtmiştir. Böyle bir durumda terapist, sorunun büyük ihtimalle hastanın bir dini inanca sahip olmasından değil ancak o dini inancı yanlış yorumlamasından veya inancın bir yönüne takıntılı biçimde odaklanmasından doğduğunu aklında bulundurmalıdır (DiGuseppo, Robin ve Dryden, 1990; Myers, 2004).

Bilişsel terapi perspektifinden ele alınırsa bireyin inancının temellerine saldırmak yerine soruna yol açan çarpıtmayı ele almak şu şekilde örneklenebilir: Hasta, eğer günah işlerse Tanrı’nın onu asla sevmeyeceğine inanıyor olabilir. Bu, hastanın inandığı dinin yazılı kaynağı ile muhtemelen çelişen bir inançtır ve terapist tarafından sorgulanması gereken kısım hastanın Tanrı inancının mantıklı olup olmadığı değil; “günah işlerse asla sevmeyeceği” şeklindeki özgül inancının dini kay-

naklarla uyumsuz olup olmadığıdır (Johnson, 2001). Bu uyumsuzluğu tespit ettikten sonra terapist bu uyumsuzluğa işaret edebilir ve dini kaynaklara dayanmayan bu özgül inancın geçerliğini sorgulayabilir (Johnson, 2001).

Eğer terapist, hastanın mevcut sorununun dini inancı yanlış yorumlamasından veya inancın bir kısmına takıntılı şekilde odaklanmasından kaynaklanmadığını, bizatihi inancın kendisinden kaynaklandığını düşünüyor ve bu inancı değiştirmeye yönelik adımlar atmaya planlıyorsa kendisine sorması gereken ilk soru şudur: Gerçekten böyle bir hakkı ve yetkinliği bulunmakta mıdır? Bu sorunun da ötesinde, hasta böyle bir yaklaşımdan kazanç sağlayabilir mi? Terapistin kendi gizli bireysel ajandasını psikoterapi sürecinin önceliği haline getirmesi durumunda büyük etik sorunlar doğacak olmasının yanında, psikoterapi süreci de yüksek olasılıkla başarısızlıkla sonuçlanacaktır (Lomax ve ark., 2002).

Tersi durumda, yani terapistin bir dini inancı veya ibadeti hastasına tavsiye etmeyi düşündüğü çünkü hastasının bundan fayda sağlayacağına inandığı durumda karşımıza çıkan etik sorunlar nelerdir? Gerçekten de bir dini inanca sahip olmanın daha iyi sağlık sonuçlarıyla ilişkili olduğunu gösteren çalışmalar bulunmaktadır (Plante ve Sharma, 2001) ancak evliliğin de daha olumlu iyilik haliyle ilişkili olduğunu gösteren araştırmalar bulunmaktadır (Kim ve McKenry, 2002), terapistler hastalarına evlenmeyi mi tavsiye etmelidirler (Lomax ve ark., 2002)? Tavsiye verme konusu, psikoterapinin tüm diğer alanlarında olduğu gibi dini meselelerle ilişkili alanlarda da sorunludur; hastanın otonomisini ve kaderini belirleme hakkını hiçe sayar (Maximo, 2019). O halde terapist bu bilgisini kendine mi saklamalıdır? Aksine, terapist bu bilgisini hastasıyla paylaşabilir fakat burada dikkate alınması gereken ilke “bilgilendir ancak önerme” ilkesidir (Lomax ve ark., 2002).

Bunun yanında, hastalarına bir ibadete başlamasını veya bir ibadeti bırakmasını önermeyi planlayan veya hastalarıyla birlikte psikoterapi seansında ibadet etmeyi düşünen bir terapist şu sorulara cevap bulmak durumundadır: Böyle bir öneride bulunarak terapist psikoterapide herhangi bir öneride bulunmaması gerekliliğini ihlal etmemekte midir? Bu edimiyle terapist rolünün dışına çıkmış olmaz mı (Garzon, 2005)? Bu önerisiyle beraber bir din otoritesi rolüne giren terapist çoklu rol ilişkilerinin yaratacağı sorunlarla baş etmek için ne gibi önlemler almayı planlamaktadır (Garzon, 2005)? Terapistin, hastasının keşif sürecine güvenmeyerek kendi inanç ve düşüncelerini ona dayatmaya iten çözülmemiş meseleleri nelerdir?

Belki tüm bu sorulardan kaçınmak için terapist hastasını bir din görevlisine yönlendirmeyi düşünebilir. Fakat bu yönlendirme de cevaplanması gereken bazı soruları beraberinde getirir: Bu yönlendirme hastanın gizliliğini ihlal etmekte midir? Hastanın yönlendirildiği din görevlisiyle, hasta hakkındaki hangi bilgiler paylaşılacaktır? Paylaşılacak bilgilere dair hastanın izni bulunmakta mıdır? Hastanın yönlendirileceği din görevlisi hangi standartlara göre seçilmiştir? Terapist, psikoterapinin bir uzantısı olan bu yönlendirme sonucunda faydalı olma ve zarar vermeme ilkesinin ihlal edilmeyeceğinden emin midir? Tüm bu sorular terapistlere, hastalarına dini meselelerle ilgili öneriler vermeden veya onları din görevlilerine yönlendirmeden önce ciddi şekilde düşünmeleri ve olası etik problemleri hesaba katmaları gerektiğini hatırlatmalıdır. İhtiyatlı bir yaklaşım, bu noktada tavsiye edilmektedir (Barnett ve Johnson, 2011; Lomax ve ark., 2002).

Bu başlığın ana hedefi psikoterapi sürecinde dini meseleleri ele almaya dair etik farkındalığı artırmak olsa da somut bir modelin klinik uygulamada faydalı olabileceği düşünülmüştür. Bu doğrultuda, dini meselelerin psikoterapi gündemine geldiği vakalarla çalışan terapistler için faydalı olabileceği düşünülen Barnett ve Johnson'ın (2011) ortaya koyduğu model paylaşılmıştır:

Adım 1: Hastanın dini veya manevi inanç ve tercihlerini saygı içerisinde değerlendirin.

Adım 2: Mevcut problem ile dini veya manevi inançlar arasındaki ilişkilere dair dikkatli bir değerlendirme yapın.

Adım 3: Bu değerlendirmenin sonuçlarını bilgilendirilmiş onama dahil edin. Özellikle dini inançların psikoterapi sürecinde ele alınacağı durumlarda bilgilendirilmiş onamda bundan bahsedilmesi olası etik sorunlardan kaçınmak için elzemdir (Gonsiorek ve ark., 2009).

Adım 4: Hastanın dini inançlarına dair karşıaktarımınızı dürüst bir biçimde değerlendirin. Hastanın dini tarihçesini alırken terapistte uyanan güçlü duygular bir karşıaktarımın işaretçisidir ve bu karşıaktarım psikoterapi sürecine zarar vermeye başladığı noktada terapist hastayı yönlendirmeyi düşünmelidir (Dein, 2004; Greenberg ve Witztum, 1991).

Adım 5: Bu vaka için yeterliliğinizi dürüst bir biçimde değerlendirin.

Adım 6: Din ve psikoloji alanındaki uzmanlara danışın.

Adım 7: Eğer uygunsa, klinik olarak gerekliyse ve hasta onam veriyorsa hastanın iletişimde olduğu din görevlilerine veya diğer din görevlilerine danışın.¹

Adım 8: Hastayı tedavi etmek veya yönlendirmekle ilgili karar verin.

1 Bu makalenin yazarı böyle bir girişimin, ancak çok ciddi şekilde düşünüldükten ve ruh sağlığı alanında uzman meslektaşlara danışıldıktan sonra, hastanın iyiliği için zorunlu olması halinde gerçekleştirilmesi gerektiğini düşünmektedir. Böyle bir girişimin standart prosedür olarak uygulanması, ruh sağlığı uzmanının rolünü muğlaklaştırabilir ve ruh sağlığı uzmanlığı alanının dışına her danışma, hastanın gizliliğinin ihlal edilmesi riskini taşıdığından, ciddi etik sorunlar doğurabilir.

Adım 9: Tedavinin çıktılarını değerlendirin ve tedavi planını buna uygun şekilde düzenleyin.

d. Terapistin sahip olduğu dini inançların veya dini inancının olmamasının psikoterapi sürecine etkileri

Terapistlerin hastaları için güvenli bir ortam oluşturabilmesi için öncelikle kendi kişisel sorunlarını ve çatışmalarını çözmeleri gerekmektedir (APA, 2017). Bu gereklilik, dini meseleleri terapiye getiren hastaları ele alırken süreci her türlü ön yargıdan arınmış bir şekilde sürdürebilmek için de geçerlidir (Sahker, 2016). Terapistin dindar veya dini inancı olmayan bireylere karşı örtük ön yargıları psikoterapi sürecini ciddi biçimde tehlikeye sokabilir (Gonsiorek ve ark., 2009). Örneğin, dini inancı olmayan bir terapist hastalarını, dindarlıkları sebebiyle sabit fikirli ve düşük zeka seviyesine sahip olarak görebilir veya dini meselelerin hastaları üzerindeki etkisini küçümseyebilir (Gonsiorek ve ark., 2009). Buna karşılık dini inancı olan bir terapist ise, dini inancı olmayan hastalarını ahlaksız ve güvenilmez olarak görebilir veya onların yanlış bir yola düşmüş olduklarına inanabilir (Gonsiorek ve ark., 2009). Her iki durumda da terapistin ön yargıları olasılıkla psikoterapiyi baltalayacak ve süreçten olumlu bir sonuç alınmasının önüne geçecektir (Sahker, 2016).

Her zaman yalnızca olumsuz yöndeki ön yargıların psikoterapi için zararlı olabileceği düşünülmemelidir; terapistin hastasının dini inancına veya dini inancının olmamasına yönelik olumlu ön yargısı da aynı şekilde zararlı olabilir. Örneğin, hasta diğerlerine veya kendisine zarar verici davranışlarını dini inançlarıyla temellendirdiği noktada, terapistin olumlu ön yargısı bu zararları görmezden gelmesine ve gerekli önlemleri almamasına sebep olarak etik bir ihlale sonuçlanabilir (Gonsiorek ve ark., 2009).

Terapistin ön yargılarıyla ilişkili bir diğer nokta karşıaktarımsal sorunlardır. (Myers, 2004). Bu karşıaktarım kendini birkaç formda gösterebilir. En basit formu hastanın dini inançlarının terapistte öfke uyandırmasıdır (Dein 2004); terapist bu inançlara yukarıdan bakarak onları ilkel inançlar olarak görebilir ve hastasının özgürlüğün getirdiği sorumluluktan kurtulmak için bu inançları kullandığını düşünebilir. Böyle bir durumda terapistin kendi tepkilerini gözlemesi ve tepkilerinin terapi sürecine zarar verici bir hale gelip gelmediğine dikkat etmesi gerekmektedir. Ayrıca, terapisti dini meseleleri ele alıyor olmak başlı başına etik ikilemler yaratacağından ve özellikle etik ikilemler karşısında terapistlerin olumsuz duygudurumlarında yükselme gözlemlendiğinden (Kumova ve Bahçekapılı, 2020), bu olumsuz duygudurumun yönetilmesi karşıaktarım kapsamındaki bir diğer nokta olarak kabul edilebilir. Fakat hastanın dini inançlarına yönelik karşıaktarım her zaman bu kadar açık bir biçim-

de kendini göstermeyebilir. Özellikle terapist aşağıdaki durumlarda karşıaktarımsal sorunların örtük bir biçimde terapi sürecini olumsuz etkiliyor olması ihtimaline karşı duyarlı olmalıdır (Dein, 2004; Greenberg ve Witztum, 1991):

1- Terapist, hastanın ona yabancı olan inançlarıyla karşılaştığında bu dini inanç ve pratiklerle ilgili çokça soru sorarak aşırı bir merak gösteriyorsa,

2- Terapist, kültürel ve dini farklılığın terapi oda-sında yarattığı gerginliği görmezden gelip hastasını kendi kültürel normlarına göre tedavi etmeye çalışıyorsa,

3- Terapist, sunduğu formülasyonun hastası tarafından kabul edilmediği durumda saldırgan ve öfkeli tepkilerle karşılık veriyorsa.

Terapistin böyle bir durumda karşıaktarımı uygun bir şekilde ele almaya çalışması gerekmektedir, bunu başaramadığı durumda ise yetkin bir meslektaşına yönlendirmeyi bir seçenek olarak dikkate almalıdır (Barnett ve Johnson, 2011).

Ön yargılar ve karşıaktarımsal sorunlar örtük bir biçimde psikoterapi sürecine zarar verebilir ancak çok daha açık biçimde terapi sürecine zarar verebileceği tartışılan bir etken daha bulunmaktadır: Kendini açma. Psikoterapinin pek çok farklı alanında tartışıldığı gibi, dini meselelerin ele alınması noktasında da terapistin kendisini açmasının olası faydaları ve zararları tartışılmıştır (ör. Barnett ve Johnson, 2011; Hawkins ve Bullock, 1995; Lomax ve ark., 2002; Maximo, 2019; Riggs, 2006; Tillman, 1998; Tjeltveit, 1986) ve tıpkı psikoterapinin diğer alanlarındaki tartışmalarda olduğu gibi bu konuda da kendini açmaya dair çelişkili öneriler sunulmuştur.

Terapistin, dini inancı konusunda “Hastalarımın kişisel bilgilerimi paylaşmıyorum” bahanesinin arkasına sığınmaması gerektiğini, dini meseleleri ele almaya gelmiş bir hastanın terapistinin dini inancını bilme hakkı olduğunu savunanlar olmuştur (Hawkins ve Bullock, 1995). Bu öneriyi daha ılımlı şekilde, terapistin dini inançlarını eğer tedavinin gidişatını olumlu etkileyeceğini düşünüyorsa hastasına açması gerektiği şeklinde tekrarlayanlar olmuştur (Hathaway ve Ripley, 2009). Fakat bu kendini açma ediminin, hastanın terapistinden farklı görüşlere ve inançlara sahip olmasının bir sorun olmayacağını hissettirildiği bir terapi ortamı oluşturmasından sonra yapılması tavsiye edilmiştir (Riggs, 2006), aksi takdirde böyle bir kendini açmanın hastaya kendini değerlerini dayatmakla sonuçlanabileceği üzerinde durulmuştur (Maximo, 2019; Tjeltveit, 1986).

Bu önerilere karşılık terapistin dini inancı hakkında kendini açmasının söz konusu olmaması gerektiğini ileri sürenler olmuştur (Lomax ve ark., 2002; Tillman, 1998). Psikanalitik yaklaşımın nötr olma ilkesinden temeline alan bu itiraz (Lomax ve ark., 2002), terapistin kendisini açmasının olası birçok zararına dikkat çekmektedir. Ön-

celikli zarar, Psikanalitik yaklaşımın terapistlere diğer alanlarda da kendilerini açmaktan uzak durmayı önermesiyle aynı sebepten kaynaklanmaktadır; eğer hasta terapistte dini inancını sorduğunda terapist, keşfe devam etmek yerine hastasının bu öğrenme arzusunun karşılıksız hastanın engellenmeye tahammülünü ve terapisti tamamen kontrol altına almadan ona güvenebilme kapasitesini keşfetme şansını yitirecektir (Tillman, 1998). Bunun yanında terapistin hastayla henüz güçlü bir terapötik ittifak kurmamışken dini inançları hakkında kendini açması hastasıyla arasında bir zıtlığa ve terapötik ittifakın filizlenmeden solmasına sebep olabilir. Ötesinde, bu kendini açma edimi, hastanın terapisti idealize etmesi sonucunda terapistin değerlerinin hastaya dayatılmasıyla da sonuçlanabilir (Tjelvtveit, 1986). Ancak bunun tersini iddia edenler de olmuştur; asıl terapistin hastaya kendini açmadığı durumda ona kendi değerlerini örtük biçimde dayatacağı ve ancak kendini açtığı durumda hastaya açık bir tercih yapma hakkı sunduğu öne sürülmüştür (Bergin, 1985).

Tüm bu tartışmalar göz önüne alındığında, terapistin hastasına dini inançlarını açıp açmamaya karar vermesinde iki belirleyici kriter var gibi gözükmektedir. Terapistin -eğer varsa- kendini yakın gördüğü klinik psikoloji ekolü ve kendini açmanın psikoterapi sürecine getireceği olası faydalar ve zararların hesap edilmesi. Terapistlerin uygulamalarında ağırlık verdikleri ekoller ve hastalarının ihtiyaçları farklılık gösterdiğinden, bu konuda her duruma uygun bir öneride bulunmak mümkün değildir. Bu noktada verilebilecek tek öneri, terapistin kendini açma kararının kendi ihtiyaçlarından değil; hastasının ihtiyaçlarından ve tedavi sürecinin gerekliliklerinden kaynaklanması gerektiği olabilir.

e. Dini uygulamaların psikoterapi sürecine dahil edilmesinde dikkat edilmesi gereken noktalar

Hastanın dini meselelerle ilişkili sorunlarını ele almanın yanında tartışılması gereken diğer bir konu, dini uygulamaların ve girişimlerin psikoterapiye dahil edilmesidir. Dini uygulamaların psikoterapide kullanılması terapistin rolüne dair karmaşa yaratabilir ve çoklu ilişkiler yaratarak etik bir ihlale sebep olabilir (Garzon, 2005). Özellikle bu uygulamaların psikoterapiye dahil edileceği durumda, yalnızca tedavi amacıyla dahil edildiğinden ve terapistin bir din görevlisi rolüne bürünmediğinden emin olunmalıdır (Tan, 1994). Eğer bu uygulamalar psikoterapi sürecine terapötik amaçlarla değil de dini amaçlarla dahil ediliyorsa, terapötik süreç için gerekli olan sınırları muğlaklaştırıyorsa ve hastanın mevcut sorunu dini girişimler dışında tıbbi girişimleri de gerekli kıldığı halde bu tıbbi girişimler hastaya sunulmuyorsa çok ciddi etik sorunlarla karşı karşıya olunduğu söylenebilir (Hamdan, 2008; Tan, 1994). Dini uygulamalar psikoterapiye da-

hil edileceğinde unutulmaması gereken bir diğer nokta ise, hastanın iyileşme sürecinde beklediği ilerlemeyi göremediği durumlarda bu başarısızlığı kendi inancının zayıflığına yorabilecek olmasıdır (Barnett ve Johnson, 2011). Terapist dini uygulamaları psikoterapi sürecine dahil etmeye karar verdiğinde, yukarıda bahsedilen etik sorunların doğmaması için gerekli önlemleri aldığından emin olmalıdır. Bunların yanında terapistin bu uygulamalar için yetkin olup olmadığı ve bu uygulamaların tedavi için gerekli olup olmadığı üzerine düşünülmesi gereken diğer konulardır.

f. Tanı koymada dini meselelerin etkisi ve dikkat edilmesi gereken noktalar

Tanı koyma konusu, dini farklılıkların olası etkilerine karşı terapistin tetikte olması gereken bir diğer konudur. Terapistler, bireyin hayatını etkileyebilecek tanı koyma gibi kararlar verirken tanının sebebi olan gerçek dışı inançların ve uyumsuz davranışların bireyin dini inançları ve içinden geldiği kültür bağlamında da gerçek dışı ve anormal olarak nitelenip nitelenmediğini sorgulamayı atlayabilirler (Kizilhan, 2014). Almanya'da yaşayan psikoz hastası Türklere ve Almanlara konan yanlış tanı oranını inceleyen bir çalışma, Türklere Almanlara göre neredeyse 5 kat daha fazla yanlış psikoz tanısı konma riskine sahip olduğunu ortaya koymuştur (Haasen, Kleinmeier ve Yagdiran, 2005; akt. Kizilhan, 2014). Ülkemizde çalışan bir terapist için aynı hatalı tanı koyma riski, terapistin daha yabancı olduğu bölgelerden veya kırsal bölgelerden şehre göç eden bireyler için geçerli olabilir. Özellikle koyulacak tanıda hastanın gerçek dışı görülen dini inançlarının payı olduğu düşünülüyorsa, bu inançların hastanın içinden geldiği toplulukta ne kadar gerçek dışı görüldüğü tespit edilmelidir (Kizilhan, 2014).

g. Hastanın dini inançlarının kendisi veya başkaları için zararlı olduğu durumlar

Önceki başlıklarda tüm bahsedilenler, hastanın inançlarına saygı ilkesi (APA, 2017) temelinde şekillenmektedir. Terapistin, hastasının dini inançlarına saygıyla yaklaşması elzemdir ancak bir şartla: Eğer bu inançlar bireyin kendisine veya bir başkasına zarar vermiyorsa (APA, 2017). Bazen hastalar başkalarına zarar veren davranışlarını, dini inançlarında temel kabul edilen kaynaklara atıfta bulunarak haklı çıkarmaya çalışabilir (Barnett ve Johnson, 2011). Özellikle dini inançları ailenin kutsallığını içeren hastalar, aile bireylerinden gördükleri zararları ilgili mercilere bildirmeme ve kendini koruma yönünde bir tercihte bulunabilirler (Kizilhan, 2014). Terapist, hastanın inançlarının kendisine ve çevresine zararlı olduğunu fark ettiği noktada hastayı bu konuda bilgilendirmelidir ve gerekliyse daha ileri önlemler için ilgili mercilere başvurmalıdır.

h. Yönlendirme yapılması gereken durumlar

Tartışılan tüm öneriler, dini meseleleri terapiye getiren hastaları ele almaya yönelik olsa da bu hastaların yalnızca başka uzmanlara yönlendirilmesi gerektiği durumlar da olabilir. Terapist, vakanın yetkinliğini aştığına inandığı noktada yönlendirme ihtimalini kesinlikle düşünmelidir (Hathaway ve Ripley, 2009). Bunun yanında, terapistin hastayla iyi ilişki kurmaya yönelik tüm çabalarına karşılık hasta, başka bir dini arka plana sahip bir terapist ile süreci devam ettirme arzusunu dile getiriyorsa ve hasta ile terapist arasındaki dini inanç farklılıkları tedaviyi sekteye uğratiyorsa uygun bir yönlendirmenin düşünülmesi gerekmektedir (Hathaway ve Ripley, 2009).

Terapi Odasına Getirilen Dini Meseleler: Farklı Hasta Gruplarıyla ve Farklı Şartlarda Çalışan Terapistlere Yönelik Öneriler

a. Dindar hasta gruplarıyla çalışan terapistlere yönelik öneriler

Gayet dindar bir hastanın terapi deneyimi yabancı topraklara gerçekleştirilen bir seyahat gibidir. Tanıdık işaretler yoktur, tanıdık yüzler yoktur, garip seslerle doludur – hem cezbedici hem de yasaklanmış kelimeler ve fikirler. Farklı bir dünya görüşüyle bir karşılaşmadır; ötekilik ile bir karşılaşmadır.

– Myers'in (2004), dindar hastaların psikoterapi deneyimini betimlemesi (s. 72)

Farklı hasta gruplarıyla çalışırken o hasta grupları için özel yetkinlik edinmiş olmak ve o hasta gruplarına özel problemlerin ve olası çözümlerinin farkında olmak genel bir öneridir (APA, 2017). Bu genel öneri, dine karşı farklı yaklaşımlara sahip olan bireylerle çalışmak için de geçerlidir (Plante, 2007). Bu doğrultuda bu alt başlıkta dindar hastalarla çalışırken dikkat edilmesi gereken noktalar, olası etik sorunlar ve çözüm önerileri tartışılacaktır.

Dindar bireyler için birçok sebeple psikolojik yardım istemek kolay olmayabilir. Ruh sağlığı konusunda yardım aramak bireyin içinde bulunduğu dini toplulukta bir inançsızlık belirtisi olarak görülebilir, akıl hastalığı etiketi bireyin içinde bulunduğu dini topluluk tarafından hoş karşılanmayabilir veya dindar birey terapistin dini inançlarını anlamayacağından ve bu inançlarla dalga geçeceğinden korkabilir (Myers, 2004; Dein, 2004).

Ayrıca, dindar bireylerin modern sağlık hizmetlerine ve psikoterapilere güvenmediği ortaya konulmuştur (Myers, 2004; Sell ve Goldsmith, 1988). Bu güvensizliğin ise dindar bireylerdeki, dini inançlarıyla ters düşen seküler değerlerin ruh sağlığı uzmanları tarafından ken-

dilerine dayatılacağı korkusundan kaynaklandığı ileri sürülmüştür (Myers, 2004). Bu etmenler göz önüne alındığında dindar bir bireyin psikoterapiye başvurmasının, birçok engeli aşarak bu noktaya gelmiş olması anlamına gelebileceği söylenebilir. Terapistin bu fırsatı iyi değerlendirerek dindar hastasının psikoterapi sürecine dair ön yargılarının doğru olmadığını göstermesi gerekmektedir. Bunun için de öncelikle hastayla sağlam bir güven ilişkisi kurabilmesi gerekir. Bu güven ilişkisi de ancak terapistin hastasının dini inançlarını terapötik hedeflerin ve tedavi planının belirlenmesinde dikkate almasıyla kurulabilir (Myers, 2004; Kizilhan, 2014).

Terapist ile dindar hasta arasındaki güven ilişkisinin zarar görmemesi için terapistin dikkat etmesi gereken bir diğer nokta, hastayı kalıba sokma riskidir. Hasta bir dine mensup olduğunu söylediğinde terapist, o dinin resmi otoritelerince kabul edilen tüm inançların hasta tarafından da birebir taşınıyor olduğunu varsaymamalıdır (Gonsiorek ve ark., 2009). Bu doğrultuda terapist, her bireyin inanç ve değerler sistemi açısından farklılık gösterebileceğinin farkında olmalıdır ve her hastasının inanç ve değer sistemini özel olarak keşfetmelidir (Gonsiorek ve ark., 2009). Hasta ancak bu şart sağlandığında dini inançlarının saygı çerçevesinde psikoterapi kapsamında ele alındığını hissedebilir (Gonsiorek ve ark., 2009).

Psikoterapi sürecinin başında dindar hastanın inanç sistemini keşfetmek ve anlamak güvenli ilişki için atılacak ilk adım olsa da terapistin yapacakları burada bitmemektedir. Terapistin, psikoterapinin ilerleyen zamanlarında hastanın inançlarında değişen noktalara karşı taktik olması gerekir zira psikoterapi sürecinde hastaların din ve Tanrı anlayışlarının değişim gösterebileceği üzerinde durulmuştur (Dein, 2004). Bu değişimlerin olumlu yönde gerçekleşme ihtimali bulunsa da terapistin, daha olumsuz değişimlerin gerçekleşme ihtimalini göz ardı etmemesi gerekir. Örneğin hasta, yardım için başvurarak Tanrıya ihanet etmiş olduğuna ve bu yardım arayışının Tanrıya olan koşulsuz inancındaki zayıflığı gösterdiğine inanabilir ve cezalandırılması gerektiğini düşünebilir (Dein, 2004). Böylece hastanın zihnindeki Tanrı tasavvuru git gide daha cezalandırıcı bir hal alabilir ve hastayı terapi sürecine devam etmekten alıkoyan bir korku ve suçluluk yaratabilir (Dein, 2004). Bu durumlarda yetkin bir terapistin bu değişimleri fark ederek uygun müdahalede bulunması gerekir (Dein, 2004).

b. Dini inancı olmayan hasta gruplarıyla çalışan terapistlere yönelik öneriler

Dini meselelerin psikoterapide ele alınmasına odaklanan tartışmalar daha çok dindar hasta grupları için yoğunlaşmışken dini inancı olmayan hastalarla çalışırken doğabilecek etik problemler ve dikkat edilmesi gereken diğer noktalar yeterince ele alınmamıştır (Sahker,

2016). Oysaki ailesinin dini inancını sorgulayan veya bu inancı terk etmeye karar veren hastaların yardım için uzmanlara başvurması nadir karşılaşılan bir durum değildir (Sahker, 2016). Üstelik bu bireylerin inançlarını terk etme aşamasında yaşadıkları zorlu süreç depresyonla, kaygı bozukluklarıyla ve hatta intiharla sonuçlanabilir (Exline, Yali ve Sanderson, 2000). Daha iyi seyreden vakalarda bile ayrımcılık ve ön yargıya maruz kalma (Cragun, Kosmin, Keysar, Hammer ve Nielsen, 2012) ve aileyle ve romantik partnerlerle gerginlik yaşama yaygın gözlenebilir (Hammer, Cragun, Hwang ve Smith, 2012; Sahker, 2016). İslam dini özelinde bu konuda çok fazla bulgu olmamasına karşın, eskiden Müslüman olup ardından dinden çıkan bireylerin aileleriyle çatışmalar yaşadığı ortaya konulmuştur (Saeed, 2011).

Eğer terapist bu hasta gruplarıyla karşılaşabileceği sorunların farkında olmaz, hastaya güvenli ve kabulleniçi terapötik ortamı sunmaz ve hastanın belki de hayatının başka hiçbir alanında konuşmadığı dini sorunlarını terapi odasında ele almasına izin vermez ise bu hastalara sunabileceği en iyi yardımı sunamıyor demektir (Sahker, 2016). Bu doğrultuda terapistin bu hasta grubuyla çalışırken hem bu hastaların yaşayabilecekleri özel sorunların farkında olması hem de bu sorunların çözümünde hangi alanlara yoğunlaşması gerektiğinin farkında olması gerekir (Sahker, 2016).

Bir terapistin ailesinin dini inancını reddeden ve inançsız olduğunu açıklayan bir hastayla çalışırken dikkat etmesi gereken ilk şey, olası kayıplardır (Exline ve ark., 2012). Hem ailesiyle hem romantik partneriyle hem de yakın çevresindeki diğer kişilerle bu karardan ötürü çatışma yaşaması olası olan hasta, bunların yanında bir dine mensup olmanın getirebileceği sosyal desteği de kaybetmektedir (Sahker, 2016). Bu hastalarla çalışan terapist, psikolojik kayıpların ve algılanan sosyal destek ağındaki zayıflamaların farkında olmalı ve uygun yönlendirmelerle bunu telafi etmeye çalışmalıdır (Sahker, 2016). Tüm bu bahsedilenler çerçevesinde bu bireylerle yürütülecek psikoterapide; sosyal destekteki azalmaya, ön yargılara ve dışlanmaya maruz kalmaya ve yakın ilişkilerde gerçekleşen sorunlara özel bir özenin gösterilmesi tavsiye edilmektedir (Sahker, 2016).

c. Kırsal kesimlerden gelen hastalarla çalışan terapistlere yönelik tavsiyeler

Kırsal kesimlerden gelen hastalarla çalışan terapistlerin karşılaşabilecekleri ilk sorun, yerel halkın sağlık sorunları için formal eğitim programlarıyla edinilmiş bir yetkinliği bulunmayan geleneksel şifacılarla ve dini figürlere başvurması olacaktır (Kardel, Gonzalez ve Beine, 2001; akt. Kizilhan, 2014). Ülkemizde geleneksel şifacılarla ve dini figürlere psikolojik rahatsızlıklara çözüm bulunması amacıyla ne oranda başvuru gerçekleşti-

rildiği ikamet edilen bölgeye göre değişmektedir. Ancak öyle gözükmemektedir ki, batıdan doğuya gidildikçe (Kılıç, Rezaki, Üstün, & Gater, 1994; Kırpınar, Çayköylü ve Kuloğlu, 1994; Yalvaç, Kotan ve Ünal, 2015) ve kentten kırsala gidildikçe (Güleç, Yenilmez ve Ay, 2011; Yalvaç ve ark., 2015) geleneksel şifacılarla ve dini figürlere tedavi amacıyla başvuru oranı artmaktadır.

Başka kültürlerde psikolojik problemleri için geleneksel şifacılarla giden hastaların memnun kalmayarak tıbbi tedaviyi tavsiye ettikleri ortaya konulmuştur (Schoonover, Lipkin, Javid, & Rosen, 2014). Benzer bulgu nitel bir çalışmayla ülkemizde de tekrar edilmiştir (Gözen ve Buz, 2020). Nicel bir çalışma ise, bir üniversite hastanesinin psikiyatri kliniğine başvuran hastaların %89'unun daha önce dini uygulamalara başvurduğunu, %78'inin bu uygulamalardan fayda görmediğini ve %67,5'inin bu uygulamalara devam etmek istemediğini ortaya koymuştur (Sarıkoc, Demiralp, Özşahin ve Açikel, 2015). Başka kültürlerde özellikle psikotik bozukluk geliştirmiş kişilerin yardım için ilk olarak şifacılarla başvurmalarının ilk dönemde tedavi edilmemiş psikoz süresini uzatabileceği (Adeosun, Adegbohun, Adewumi ve Jeje, 2013), bu zamanın da hastalığın gidişatını etkileyen önemli etmenlerden biri olabileceği üzerinde durulmuştur (Perkins, Gu, Boteva ve Lieberman, 2005).

Tüm bu bulgularla birlikte terapist, bölgeden bölgeye kültürel ve dini inanışların ve durumdan duruma şifacının veya dini figürün hastaya sunduğu faydanın ve verdiği zararın farklılık göstereceğini göz önünde bulundurarak her bir durumu hastanın en yüksek faydasını gözeterek kendi şartları içerisinde değerlendirmelidir. Eğer bir hastası bu yerel figürlere psikolojik yardım için başvurmuşsa terapist, hastanın bu inisiyatifine ön yargıyla yaklaşmamalı ve bu inisiyatifinin hastanın ruh sağlığı üzerindeki olası etkilerini düzenli olarak değerlendirmelidir. Fakat terapist, bu alternatif psikolojik yardımın hastası için zararlı olduğunu tespit ettiği noktada hastasını bilgilendirmelidir (Kizilhan, 2014).

Kırsal kesimde yaşayan hastalarla çalışan terapist, hastasının terapiye gelmesinin çevresi tarafından bir zayıflık olarak görülebileceğini ve çevresi tarafından reddedilmesiyle sonuçlanabileceğini de göz önünde bulundurmalıdır. Yakın çevresi için hastanın psikoterapiye gitmesi, makalede daha önce bahsedildiği üzere onun inancının zayıflığının bir göstergesi olarak görülebilir (Kizilhan, 2014). Bu konuda ülkemizde yürütülmüş bir çalışmada da, psikolojik yardım almanın hastanın çevresi tarafından inanç eksikliği olarak damgalanabileceği ve bu damgalamanın hasta tarafından içselleştirilerek olumsuz sonuçlara yol açabileceği üzerinde durulmuştur (Çağlan ve Göcen, 2020). Özellikle kırsal kesimde yaşayan bireyler için aile yapısı bireyci toplum yapısı içerisinde yaşayan bireylere göre daha önemli olduğun-

dan, hastanın terapiye gelmesinin ailesiyle arasındaki ilişkilerde sorun yaratıp yaratmadığı ve dini meselelerin bu sorunun bir parçası olup olmadığı terapist tarafından sorgulanmalıdır (Barnett ve Johnson, 2011).

Kırsal kesimlerde yaşayan ve çalışan terapistlerin dikkat etmesi gereken diğer noktalar ikili ilişkileri ve rol karmaşalarını içerir. Özellikle az nüfuslu, küçük yerleşim bölgelerinde yaşayan bir terapist, mevcut hastalarıyla veya daha sonra yardım için başvurması olası kişilerle mensup olduğu dinin ibadetlerini gerçekleştirdiği toplu alanlarda karşılaşabilir (Geyer, 1994). Bu durumda terapist öncelikle, dini inançları konusunda kendisini dolaylı bir yolla açmış olduğunun farkında olarak bunun terapi süreçlerini nasıl etkilediğini takip etmelidir (Pugh, 2007). Bunun ötesinde terapist, hastalarıyla karşılaştığı ibadet alanlarında hastası kendisiyle iletişime geçerse bu iletişimi nasıl yöneteceği, sınırlarını nerede çizeceği konusunda önceden bir plana sahip olmalıdır (Pugh, 2007). Temelde terapist, mensup olduğu bilindiği dine dair kendisine sorular sorulduğunda kendisinin bir din adamı olmadığını belirterek olası rol karmaşalarını önlemeli ve terapi odası dışında kurduğu ilişkilerde ikili ilişkilerin ortaya çıkmasına engel olmaya çalışmalıdır (Geyer, 1994). Eğer mümkünse, ikili ilişkilerin gelişmesini olası gördüğü hastaları bölgede faaliyet gösteren bir başka terapistle yönlendirmesi uygun olacaktır (Pope ve Vasquez, 2011). İkili ilişkiler kaçınılmaz ise, terapist bu durumu etik sınırlar içerisinde yönetmek için planlama yapmalı ve ihtiyaç duyduğu noktada süpervizyona başvurmalıdır (Campbell ve Gordon, 2003).

d. Kamu kuruluşlarında çalışan terapistlere yönelik öneriler

Farklı şartlar altında çalışan terapistler için dini meseleleri ele almakla ve dini girişimleri psikoterapi uygulamalarına dahil etmekle ilgili farklı etik problemler bulunmaktadır. Ruh sağlığı uzmanlarının istihdam alanlarından olan kamu kuruluşları kendi etik problemlerini beraberinde getirmektedir. Özellikle kamu kuruluşlarında ruh sağlığı uzmanına terapistlik rolü dışında başka sorumlulukların yüklenme girişi etik ikilemler doğurabilir (Şensoy & İkiz, 2022).

Kamu kuruluşlarında çalışan terapistlerin, yasalardan doğan zorunlulukları dikkate almalarına karşın (Riggs, 2006), terapist kimliklerinden doğan etik yükümlülükleri çerçevesinde hareket etmeleri uygun olacaktır. Terapist bu noktada kurumsal kimliğinden doğan yükümlülüklerinin terapist kimliğinden doğan etik yükümlülüklerinin önüne geçmemesine dikkat etmelidir (Camadan, 2017). Çalıştığı kurumdan bağımsız olarak

terapistin takip etmesinin beklendiği etik ilkeler evrensel bir nitelik taşımaktadır (APA, 2017; TPD, 2004).

Bir kamu kuruluşunda çalışıyor olmak terapisti, hastasının inanç ve değer sistemini tam olarak kavramaya yönelik bir sorgulamadan menetmemektedir. Ancak dini öğeler içeren girişimlerin psikoterapiye dahil edilmesine karar verildiği durumda terapistin izlemesi gereken bazı adımlardan bahsedilmektedir (Riggs, 2006). Eğer terapist bu girişimlerin uygulanmasını gerekli görüyorsa hem hastasından hem de görevli amirinden uygulanacak dini girişimlerle ilgili yazılı onam alınmalıdır (Riggs, 2006). Fakat amirden alınacak yazılı onamda hastanın gizliliğinin ihlal edilmesi riskine karşı önlemler alınması uygun olacaktır. Benzer süreç, devlet okullarında ve diğer kamu kuruluşlarında çocuklarla ve ergenlerle çalışan psikologların için de geçerlidir (Riggs, 2006). Ancak özellikle olası rol karmaşalarını önlemek adına, terapistlerin kamu bünyesinde hizmet verdiği çocuklarla ve ergenlerle birlikte herhangi bir dini aktiviteye veya ibadete de katılmamaları tavsiye edilmektedir (Riggs, 2006).

Vaka Örneği: “Halledebileceğimden Eminim”²

“R.”, kültürel ve dini inanışlarından yola çıkarak aile bütünlüğünün korunmasını birincil önceliği haline getirmiş, çift terapisi hizmeti veren bir terapisttir. Kendisi ile aynı dine mensup, boşanma sürecindeki bir çift yardım için kendisine başvurmuştur. Çift, aralarındaki gerilim sebeplerinden biri olarak birbirleriyle uyuşmayan muhafazakarlık seviyelerini göstermektedir. Kısmen dini bağlılıklarıyla ilişkili olan bu durum terapide gündeme gelecek gibi gözükmemektedir. “R.”, bu vakadan önce terapi odasında gündeme gelen dini meseleleri ele almayı yönelik bir eğitim almamıştır ve bu konuda bir terapi tecrübesi olmamıştır. Çifti dinleyip terapistle ele almak istedikleri konuyu anladıktan sonra “R.” şöyle düşünür: “Çift terapisi konusunda yıllardır hizmet veriyorum. Sadece başka bir vaka, özünde ise sorun hep aynı: Yeterince olgunlaşamamış çiftler çocuksu hayallerini bırakamamış olarak ayrılmak istiyor. Halledebileceğimden eminim”. Ardından “R.” terapi sürecini başlatır, dini meselelerin mevcut problemle ilişkisini anlamaya yönelik bir değerlendirme yapmaz ve herhangi bir ek önleme gerek duymaz. “R.” etik ihlale davetiye çıkarmaktadır.

“R.” kendisini ve hastalarını etik ihlallerden korumak için neler yapabiliirdi? Olasılıkla, ilk sorması gereken soru yetkinliği ve yeterliği hakkındadır: Terapi sürecinde dini meselelerin gündeme gelmesi olasıdır fakat kendisi, onları ele alabilecek yetkinliğe ve yeterliğe sahip midir? “R.” hatalı biçimde “zaten aynı dine mensup olduklarını,

2 Koocher ve Keith-Spiegel'den (2008) alınan bu vaka orijinal kaynaktan olduğu gibi geçirilmemiş, kültürümüze uygun olacak ve makalede bahsi geçen başlıkların geniş şekilde tartışılmasını sağlayacak biçimde üzerinde kısmi değişiklikler yapılmıştır ve genişletilmiştir. Böylece, makalede bahsi geçen konuların tümüne değinilebilecek bir vaka tartışması oluşturulmaya çalışılmıştır (Vakanın asıl hali için bkz. Koocher ve Keith-Spiegel, 2008, s. 87, Case 4-2).

bu yüzden bunun bir problem olmayacağını” düşünebilir, ancak önceki kısımlarda tartışıldığı üzere bu tek başına yeterliği sağlayan bir etmen değildir (Gonsiorek, Richards, Pargament ve McMinn, 2009). Barnett ve Johnson’ın (2011) dini meselelerin terapide gündeme gelmesi durumunda izlenecek adımları sunduğu etik modeli temel alındığında, konuyla ilgili bilgilendirilmiş onamın hastalara sunulmaması bir diğer önemli eksiklik olarak kendini göstermektedir. Bilgilendirilmiş onam etik psikoterapi uygulamalarının vazgeçilmez bir parçasıdır ancak özellikle dini meselelerin ele alınacağı terapilerde bu ele almanın ne ölçüde, hangi amaçla ve nasıl yapılacağına dair bir onam sunulması terapistin ve hastaların korunması için önem taşımaktadır (Gonsiorek ve ark., 2009). Bu onamın sunulabilmesi için de öncelikle terapistin hastaların mevcut sorunuyla dini meseleler arasındaki ilişkiyi keşfetmeye yönelik hassas bir değerlendirme sürecini yürütmesi gerekmektedir (Lomax, Karff ve McKenny, 2002). Fakat bu durumda “R.” birtakım varsayımlara dayanarak bu adımı atmış gibi gözükmektedir.

Dikkat çeken bir diğer nokta, terapistin vakadan bağımsız bir terapi hedefinin olması ve bunun kısmen kendi dini inançlarına bağlı olmasıdır. Terapist, ailenin bütünlüğünün korunmasının öncelik olduğuna dair inancını terapiye de yansıtarak ayrılma isteğinin her zaman “olgunlaşmamışlıktan” ve “çocuksu hayallerden” kaynaklandığını düşünmektedir. Çift adına karar vermeme gerektirdiği açık olan terapist, ailenin bütünlüğüne dair inançlarına dayanarak bir karar vererek ve bunu terapiye yansıtarak etik bir ihlal gerçekleştirmektedir. Daha ileri bir etik ihlal, terapistin, aile bütünlüğünü korumak adına aile üyelerinden birinin gördüğü zararları görmezden gelmesidir. Bu durumda terapist, herhangi bir kültürel veya dini inancın hastalarını bu zarardan korumamak için mazeret oluşturmadığını bilmelidir (Koocher ve Keith-Spiegel, 2008).

Karşıaktarım, bahsi geçen vakada kendini göstermesi ve etik ihlallere yol açması olasıdır. Terapistin çiftin süreciyle ilgili güçlü inançları var gibi durmaktadır ve bu inançları, süreç içerisinde pek çok duygu yaşamasına sebep olabilir. Örneğin, ayrılma konusunda daha güçlü istek gösteren hastaya öfke duyabilir, ayrılma fikrinin kendisinden kaygılanabilir, dini inançları daha güçlü hastaya yakınlık duyarak örtük biçimde onun tarafını tutabilir. Tüm bu olasılıklar, terapist kendisinin bu konudaki inançlarının açık biçimde farkında olmadığı, onları ele almadığı, kendi terapisinde ve süpervizyon sürecinde çalışmadığı sürece terapiyi etkileme riskini barındırmaktadır. Bu da vakayı, Barnett ve Johnson’ın (2011) modelindeki son adımlara getirmektedir: Süpervizyon, konsültasyon ve yönlendirme.

Terapist, vakayı ele alabilecek yetkinliğinin olup olmadığını sorgulamadığı gibi bu konuda süpervizyon

almasına gerek olup olmadığını veya din ve psikoloji konusunda uzman meslektaşlarına danışıp danışmayacağına da sorgulamamıştır. Bunun ötesinde, eğer gündeme gelen dini meseleyle ilgili anlayış kazanması gerekli olursa bu konuda bir din görevlisinden yardım alınamayacağı üzerine de düşünmemiştir. Tüm bunlar, terapistin etik ihlallerden uzak bir çerçevede içerisinde gitmesinde yardımcı olabilirdi. Son olarak, belki de en önemli sorgulamayı yapmamış gibi gözükmektedir: Yönlendirme. Terapistin sahip olduğu güçlü dini inançları ve böyle bir vakayı ele almaktaki tecrübesizliği düşünülünce, eğer süpervizyon olarak bu konuda yeterli kazanma sorumluluğunu da almayacaksa, yönlendirmeyi bir seçenek olarak düşünmesi gerekirdi.

Bu vaka örneği, eğer terapist bu konudaki etik farkındalığını yüksek tutar ve etik ihlallerin yaşanmaması için gerekli atma sorumluluğunu alırsa terapiyi hem kendisi hem de hastaları için çok daha güvenli bir hale getirebileceğini göstermektedir. Ancak kendi yetersizliklerine karşı körlük, vakayla ilişkili yeterlik sağlamayan tecrübesine aşırı güven ve kişisel inançlarını terapiye yansıtmakta bir sorun görmemesi bu özgül vakada terapisti pek çok etik ihlal gerçekleştireceği bir yola sokuyor gibi gözükmektedir.

Sonuç

Günümüzde dini meseleler ve öğeler psikoterapi uygulamalarının içine girmiş durumdadır. Buna karşılık Türkçe alanyazında bu durumu psikoterapi etiği çerçevesinde ele alan bir makale bulunmadığı görülmektedir. Bu önemli bir eksiliktir keza yabancı alanyazındaki önerilerin ülkemizde aynen hayata geçirilmesi hem kültürel ve dini farklılıklardan ötürü sorunludur hem de bazı uzmanlar için bu önerilere erişim dil engeli sebebiyle mümkün olmamaktadır. Bu durumda klinik psikologların yapması gereken din ve psikoterapi etkileşimine gözlerini kapatmak değil; bu etkileşimden doğabilecek sorunlara dikkat çekerek ve olası çözümlerini tartışarak bu etkileşimin etik çerçevede yürütülebilmesini sağlamaktır. Bu amaçla makalede, dini meselelerin psikoterapi sürecinde yaratılabileceği olası etik sorunlar ve bu sorunların olası çözümleri farklı şartlarda ve farklı hasta gruplarıyla çalışan terapistler için ele alınmıştır ve alanyazına dayanılarak önerilerde bulunulmuştur.

Bu derleme makalesinin Türkçe alanyazındaki önemli bir eksiğin giderilmesine katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Buna karşın bu makale, din ve psikoterapi etkileşiminden doğması olası tüm problemlere nihai çözümler sunan bir makale olma iddiasında değildir. Daha ziyade bu makalenin amacı, din ve psikoloji etkileşiminin olası sonuçlarına dikkat çekmek ve bu konuda sonuçları verimli olacak bir tartışma başlatmaktır.

Kaynaklar

- Adeosun, I. I., Adegbohun, A. A., Adewumi, T. A., & Jeje, O. O. (2013). The Pathways to the First Contact with Mental Health Services among Patients with Schizophrenia in Lagos, Nigeria. *Schizophrenia Research and Treatment*, 2013, 1–8. doi:10.1155/2013/769161
- Ağılkaya Şahin, Z. (2018). Din ve Psikoloji Arasındaki Uçurum Gerçekten Ne Kadar Derin? Psikoterapilerdeki Dini İzler. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi, Din Bilimleri Özel Sayısı*, 1607-1632. doi: 10.18505/cuid.466215
- American Psychological Association. (2017). *Ethical principles of psychologists and code of conduct*. 21 Mayıs 2022 tarihinde <https://www.apa.org/ethics/code> adresinden alındı.
- Barnett, J. E., & Johnson, W. B. (2011). Integrating spirituality and religion into psychotherapy: Persistent dilemmas, ethical issues, and a proposed decision-making process. *Ethics & Behavior*, 21(2), 147–164. doi:10.1080/10508422.2011.551471
- Bergin, A. E. (1985). Proposed values for guiding and evaluating counseling and psychotherapy. *Counseling and Values*, 29, 99-116.
- Campbell, C. D., & Gordon, M. C. (2003). Acknowledging the inevitable: Understanding multiple relationships in rural practice. *Professional Psychology: Research and Practice*, 34(4), 430–434. doi:10.1037/0735-7028.34.4.430
- Camadan, F. (2017). Etik ikilemler ve karar verme modelleri. F.E. İkiz (Ed.), *Meslek etiği ve yasal konular* içinde (ss.77–104). Lisans Yayıncılık.
- Comte, A. (2009) *A General View of Positivism* (Cambridge Library Collection – Religion) (J. Bridges, Çev.) Cambridge: Cambridge University Press. doi: 10.1017/CBO9780511692888. (Orijinal basım yılı 1880).
- Cragun, R. T., Kosmin, B., Keysar, A., Hammer, J. H., & Nielsen, M. (2012). On the receiving end: Discrimination toward the non-religious in the United States. *Journal of Contemporary Religion*, 27(1), 105–127. doi:10.1080/13537903.2012.642741
- Cummings, N. A., & Cummings, J. L. (2009). Psychology and religion: A brief history of a paradoxical relationship. N. Cummings, W. O'Donohue & J. Cummings (Ed.), *Psychology's war on religion* içinde (ss. 21–42). Zeig, Tucker & Theisen.
- Çağlan, K. & Göcen, G. (2020). Psikolojik Yardım Almanın Dini / Manevi Açıdan Damgalanması ve Bu Süreci Yaşayanların Manevi Danışmanlık Hizmetlerinden Beklentileri. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 18(39), 137-172. doi:10.34234/ded.617263
- Çelikel, B. (2013). Dinî danışmanlık: Psikoterapi ile din eğitiminin buluşma noktası. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 13(3), 55-68.
- Dein, S. (2004). Working with patients with religious beliefs. *Advances in Psychiatric Treatment*, 10(4), 287-294. doi:10.1192/apt.10.4.287
- DiGiuseppe, R. A., Robin, M. W., & Dryden, W. (1990). On the compatibility of rational-emotive therapy and Judeo-Christian philosophy: A focus on clinical strategies. *Journal of Cognitive Psychotherapy: An International Quarterly*, 4, 355-368.
- Ellis, A. (1971). *The case against religion: A psychotherapist's view*. New York: Institute for Rational Living
- Exline, J. J., Yali, A. M., & Sanderson, W. C. (2000). Guilt, discord, and alienation: The role of religious strain in depression and suicidality. *Journal of Clinical Psychology*, 56(12), 1481– 1496.
- Freud, S. (1961). *The future of an illusion* (J. Strachey, Ed. ve Çev.). New York: Norton. (Orijinal basım yılı 1927).
- Sarıkoç, G., Demiralp, M., Özşahin, A., & Açıkel, C. (2015). Ruhsal Hastalıklarda Yardım Arama: Hasta Yakınlarının Tutumlarına Yönelik Bir Çalışma. *Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4(1), 32-38. doi: 10.5505/bsbd.2015.47550
- Garzon, F. (2005). Interventions that apply scripture in psychotherapy. *Journal of Psychology and Theology*, 33(2), 113–121.
- Geyer, M. C. (1994). Dual role relationships and Christian counseling. *Journal of Psychology and Theology*, 22(3), 187–195.
- Gonsiorek, J. C., Richards, P. S., Pargament, K. I., & McMinn, M. R. (2009). Ethical challenges and opportunities at the edge: Incorporating spirituality and religion into psychotherapy. *Professional Psychology: Research and Practice*, 40(4), 385-395. doi:10.1037/a0016488
- Gözen, Ö., & Buz, S. (2020). Türkiye’de Koruyucu ve Önleyici Ruh Sağlığı Uygulamaları: Sosyal Hizmet Uzmanları ve Hastaların Deneyimlerine Dair Nitel Bir Araştırma. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 12, 18-42. doi: 10.18863/pgy.662628
- Greenberg, D., & Witztum, E. (1991) Problems in the treatment of religious patients. *American Journal of Psychotherapy*, 45, 554–565.
- Güleç, G., Yenilmez, Ç., & Ay, F. (2011). Bir Anadolu şehrinde psikiyatri kliniğine başvuran hastaların hastalık açıklama ve çare arama davranışları. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 14, 131-142.
- Hamdan, A. (2008). Cognitive restructuring: An islamic perspective. *Journal of Muslim Mental Health*, 3(1), 99-116. doi:10.1080/15564900802035268

- Hammer, J. H., Cragun, R. T., Hwang, K., & Smith, J. M. (2012). Forms, frequency, and correlates of perceived anti-atheist discrimination. *Secularism & Non-religion, 1*, 43–67
- Hathaway, W. L., & Ripley, J. S. (2009). Ethical concerns around spirituality and religion in clinical practice. J. D. Aten & M. M. Leach (Ed.), *Spirituality and the therapeutic process: A comprehensive resource from intake to termination* içinde (ss. 25–52). Washington, DC: American Psychological Association
- Hawkins, I. L., & Bullock, S. L. (1995). Informed consent and religious values: A neglected area of diversity. *Psychotherapy, 32*(2), 293-300. doi:10.1037/0033-3204.32.2.293
- Hayes, M. A., & Cowie, H. (2005). Psychology and religion: Mapping the relationship. *Mental Health, Religion and Culture, 8*(1), 27-33. doi:10.1080/13674670410001666589
- Johnson, W. B. (2001). To dispute or not to dispute: Ethical REBT with religious clients. *Cognitive and Behavioral Practice, 8*(1), 39- 47. doi:10.1016/S1077-7229(01)80042-0
- Kaya, Y., & Ünal, S. (2006). Psikotik Hastalıklarda Hastalık Açıklama Modeli ve Çare Arama Davranışı. *Anadolu Psikiyatri Dergisi, 7*, 197-203.
- Kılıç, C., Rezaki, M., Üstün, T. B., & Gater, R. A. (1994). Pathways to psychiatric care in Ankara. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology, 29*(3), 131–136. doi:10.1007/BF00796493
- Kırpınar, İ., Çayköylü, A., & Kuloğlu, M. (1994). Erzurum’da Ruh Sağlığı Birimlerine Ulaşım Yolları. *Türk Psikiyatri Dergisi, 5*(3), 175-181.
- Kim, H. K., & McKenry, P. C. (2002). The relationship between marriage and psychological well-being: A longitudinal analysis. *Journal of Family Issues, 23*(8), 885-911. doi:10.1177/019251302237296
- Kizilhan, J. I. (2014). Religious and cultural aspects of psychotherapy in muslim patients from tradition-oriented societies. *International Review of Psychiatry, 26*(3), 335-343. doi:10.3109/09540261.2014.899203
- Koocher, G. P., & Keith-Spiegel, P. (2008). *Ethics in Psychology and Mental Health Professions: Standards and Cases (3rd ed.)*. Oxford University Press.
- Kumova, F., & Bahçekapılı, H. G. (2020). Türk Kültüründe Yüksek Ahlakî İkilem Yaratın Psikoterapist Senaryoları ile Klasik Senaryolar: Duyguların Faydacı/Deontolojik Kararlar ile İlişkisi. *Psikoloji Çalışmaları, 40*(2), 385-427. doi:10.26650/SP2019-0068
- Lomax II, J. W., Karff, R. S., & McKenny, G. P. (2002). Ethical considerations in the integration of religion and psychotherapy: Three perspectives. *Psychiatric Clinics of North America, 25*(3), 547-559. doi:10.1016/s0193-953x(01)00015-6
- Maximo, S. I. (2019). A scoping review of ethical considerations in Spiritual/Religious counseling and psychotherapy. *The Journal of Pastoral Care & Counseling: JPCC, 73*(2), 124-133. doi:10.1177/1542305019848656
- Menegatti-Chequini, M. C., Maraldi, E. O., Peres, M. F. P., Leão, F. C., & Vallada, H. (2019). How psychiatrists think about religious and spiritual beliefs in clinical practice: Findings from a university hospital in são paulo, brazil. *Revista Brasileira De Psiquiatria, 41*(1), 58-65. doi:10.1590/1516-4446-2017-2447
- Miller, W. R. (Ed.). (1999). *Integrating spirituality into treatment: Resources for practitioners*. American Psychological Association. doi: 10.1037/10327-000.
- Myers, G. E. (2004). Merging the horizons of psychotherapeutic and religious worldviews: New challenges for psychotherapy in the global age. *Mental Health, Religion and Culture, 7*(1), 59-77. doi:10.1080/13674670310001602427
- Pargament, K. I. (1997). *The psychology of religious coping: Theory, research, practice*. New York: Guilford Press.
- Perkins, D. O., Gu, H., Boteva, K., & Lieberman, J. A. (2005). Relationship Between Duration of Untreated Psychosis and Outcome in First-Episode Schizophrenia: A Critical Review and Meta-Analysis. *American Journal of Psychiatry, 162*(10), 1785–1804. doi:10.1176/appi.ajp.162.10.1785
- Plante, T. G. (2007). Integrating spirituality and psychotherapy: Ethical issues and principles to consider. *Journal of Clinical Psychology, 63*(9), 891-902. doi:10.1002/jclp.20383
- Plante, T. G., & Sharma, N. (2001). Religious faith and mental health outcomes. T. G. Plante & A. C. Sherman (Ed.), *Faith and health: Psychological perspectives* içinde (ss. 240–261). New York: Guilford Press.
- Pope, K. S., & Vasquez, M. J. T. (2011). *Ethics in psychotherapy and counseling: A practical guide* (4. Baskı). John Wiley & Sons Inc. doi: 10.1002/9781118001875
- Pugh, R. (2007). Dual relationships: Personal and professional boundaries in rural social work. *British Journal of Social Work, 37*, 1406–1423. doi: 10.1093/bjsw/bcl088
- Richards, P. S., & Bergin, A. E. (2005). Religious and spiritual assessment. P. S. Richards & A. E. Bergin (Ed.), *A spiritual strategy for counseling and psychotherapy* içinde (2. Baskı., ss. 219–247). Washington, DC: American Psychological Association.

- Riggs, B. J. (2006). Ethical considerations of integrating spiritual direction into psychotherapy. *The Journal of Pastoral Care & Counseling : JPCC*, 60(4), 353-362. doi:10.1177/154230500606000404
- Saeed, A. (2011). Ambiguities of apostasy and the repression of Muslim dissent. *The Review of Faith & International Affairs*, 9(2), 31-38. doi:10.1080/15570274.2011.571421
- Sahker, E. (2016). Therapy with the nonreligious: Ethical and clinical considerations. *Professional Psychology: Research and Practice*, 47(4), 295-302.
- Schoonover, J., Lipkin, S., Javid, M., & Rosen, A. (2014). Perceptions of Traditional Healing for Mental Illness in Rural Gujarat. *Annals of Global Health*, 80(2), 96. doi:10.1016/j.aogh.2014.04.013
- Sloan, R. P., Bagiella, E., & Powell, T. (1999). Religion, spirituality, and medicine. *The Lancet*, 353, 664-667.
- Şensoy, G., & İkiz, F. E. (2022). Ethical dilemmas of school counsellors: A vignette study. *Journal of Psychologists and Counsellors in Schools*, 1-14. doi:10.1017/jgc.2022.1
- Tan, S. Y. (1994). Ethical considerations in religious psychotherapy: Potential pitfalls and unique resources. *Journal of Psychology and Theology*, 22(4), 389-394.
- Tillman, J. G. (1998). Psychodynamic psychotherapy, religious beliefs, and self-disclosure. *American Journal of Psychotherapy*, 52(3), 273-286. doi:10.1176/appi.psychotherapy.1998.52.3.27
- Tjeltveit, A. C. (1986). The ethics of value conversion in psychotherapy: Appropriate and inappropriate therapist influence on client values. *Clinical Psychology Review*, 6(6), 515-537. doi:10.1016/0272-7358(86)90035-8
- Türk Psikologlar Derneği, (2004). *Türk Psikologlar Derneği Etik Yönetmeliği*. 21 Mayıs 2022 tarihinde <https://www.psikolog.org.tr/tr/files/folder/etik-yonetmeliği-x389.pdf> adresinden alındı.
- Watson, J. B. (1983). *Psychology from the standpoint of a behaviorist*. Dover, NH: Pinter. (Orijinal basım yılı 1924)
- Yalvaç, H.D., Kotan, Z., & Ünal, S. (2015). Şizofreni hastalarında çare arama davranışı ve ilişkili faktörler: Türkiye'nin doğusunda ve batısındaki iki popülasyon arasında karşılaştırmalı bir çalışma. *Düşünen Adam*, 28, 154-161.

Summary

Religion and Psychotherapy: Ethical Issues and Suggestions

Kaan Alp Karamanlı¹

Extended Summary

Nowadays, the fact that religious issues might be related to patients' problems being addressed in psychotherapy is widely accepted (Myers, 2004). Parallel to that, technical parts of addressing patients' religious issues in psychotherapy are discussed in the literature repeatedly (Miller, 1999). But ethical issues, which might arise when religious matters are brought by patients to psychotherapy, are much less discussed. This article aims to review current literature while taking into account cultural differences.

Short History of Religion and Psychology

Towards the end of the 20th century, the influence of patients' value systems and worldviews on psychotherapy was recognized (Kizilhan, 2014; Plante, 2007). While the influence of patients' religious beliefs on the psychotherapy process is widely agreed upon (Dein, 2004; Kizilhan 2014; Sahker, 2016), formal training on what to do for avoiding ethical violations when patients' problems are related to their religious beliefs is absent (Sahker, 2016). The absence of training on these matters might make psychotherapists predisposed to ignore the ethical implications the occasion comprises, but the decision of ignoring might be an ethical violation by itself (Hawkins & Bullock, 1995; Johnson, 2001).

Religious Issues Brought to the Therapy Room: General Ethical Problems and Suggestions

a. Competence

For overcoming the most important ethical barrier on addressing religious issues in psychotherapy, which is competence, additions should be made to formal clinical training programs (Sahker, 2016). However, these additions cannot help the professionals who completed their formal education. Therefore, they would have to acquire competence in this area by keeping up to date with related

materials, participating in related workshops and clinical training programs, taking supervision and consultation in the situations where they believe that the case exceeds their competence (Plante, 2007). Besides these suggestions, psychotherapists should be aware that having an affiliation with a religion does not make a therapist competent to conduct psychotherapy on the matters related to that religion (Gonsiorek, Richards, Pargament, & McMinn, 2009). Competence-based approach, rather than an affiliation-based one, is advised (Gonsiorek et al., 2009).

b. Assessment of the influence of religious matters on patients' current problem

Assessment of the relationship between a patient's religious beliefs and current psychological problems should be standard procedure in clinical practice (Lomax, Karff, & McKenny, 2002; Myers, 2004). Most of the time the question of "Are you having any problems or worries related to your religious beliefs?" would be adequate (Sahker, 2016). Depending on the answer, the therapist can decide whether to continue to question the relationship between the patient's religious beliefs and current problems or not (Sahker, 2016). If continuing to questioning is decided following questions would be (Sahker, 2016):

- 1- Are religious and spiritual matters important for you?
- 2- Do religious/spiritual beliefs you have in the past or today relieve you or disturb you?
- 3- Do you have someone to talk to about these matters?
- 4- Would you like to address these matters in psychotherapy?

c. Addressing the influence of the patient's religious issues on his current psychological problems

The therapist should neither ignore the influence of a patient's religious beliefs on his current psychological problems nor attack his patient's religious beliefs (Johnson, 2001). Ignoring this influence could impair the therapeutic alliance and hinder the success of psychothera-

Address for Correspondence: 'Kaan Alp Karamanlı, T.C. Sağlık Bakanlığı İstanbul Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi 11. Psikiyatri Servisi, Zuhuratbaba Mah. Doktor Tevfik Sağlam Cd. 25/2, 34147 Bakırköy / İstanbul.

E-mail: kaanalpkaramanli07@gmail.com

py (Hawkins & Bullock, 1995; Johnson, 2001). On the other hand, attacking a patient's religious beliefs means that the therapist is not respecting the patient as an independent individual (Myers, 2004). Also, most of the time the problem that should be focused on in psychotherapy would be an obsessively focused part of the religious belief or misinterpretation of some aspects of religious belief by a patient, rather than religion itself (DiGuiseppe, Robin, & Dryden, 1990; Myers, 2004). Attacking the fact that a patient has a religious belief would produce detrimental results in psychotherapy because it is damaging rapport, leaving patients with feelings of not being accepted and not being understood (Lomax et al., 2002).

Another ethically delicate situation arises when it comes to advising a patient on religious matters, like advising to start praying or suggesting to cease any kind of religious practice (Maximo, 2019). Resembling other session topics in psychotherapy, giving any direct advice is ethically troubling by itself, even without implications of advising on a seriously delicate matter like religious practice taken into account (Maximo, 2019).

Lastly, a therapist should take extreme caution when he is thinking of referring the patient to a clergy. Since the clergy is outside of the field of mental health, this decision includes many ethical violation risks; like breaching confidentiality, treating the patient inappropriately, forcing the patient to a religious belief (Barnett & Johnson, 2011; Lomax et al., 2002).

d. Effects of psychotherapists' religious affiliations or the absence of religious affiliations on the psychotherapy process

A therapist's religious beliefs might affect the psychotherapy process in many ways. A therapist might despise his patient because of having religious beliefs and might see these beliefs as a sign of the patient's low intelligence (Gonsiorek et al., 2009). In another case, a therapist might see his patient's lack of religiousness as a sign of his indecency (Gonsiorek et al., 2009). But the prejudices that take its roots from transference issues may not be easily detected as the aforementioned ones (Myers, 2004). The presence of extreme wonder from the therapist towards a patient's religious belief, ignoring the tension in the therapy room that takes its roots from the patient's religious beliefs, and feeling angry towards a patient might signal a transference issue (Dein, 2004; Greenberg & Witztum, 1991; Myers, 2004). In this case, the therapist should consult an experienced colleague in this specific area, and if deemed necessary, the patient should be referred (Barnett & Johnson, 2011).

Self-disclosure of a therapist's religious affiliation is another controversial topic in the literature, in terms of ethical violations (e.g., Barnett & Johnson, 2011;

Hawkins & Bullock, 1995; Lomax et al., 2002; Maximo, 2019; Riggs, 2006; Tillman, 1998; Tjeltveit, 1986). The use of self-disclosure seems to depend on which therapy school therapists have affiliated with, but irresponsible and aimless use of self-disclosure is always an ethically troubling decision (Lomax et al., 2002; Maximo, 2019).

e. Things to consider when including religious practices in the psychotherapy process

The use of religious practices in psychotherapy might cause confusion about the role of the therapist and create multiple relationships, resulting in an ethical violation (Garzon, 2005). If these practices are to be included in psychotherapy, it should be ensured that they are only included for treatment purposes and not for religious purposes, and also that the therapist does not take on the role of a clergy (Tan, 1994). Especially in the situation that medical interventions are not offered because of religious reasons, even though they are needed in patient's treatment, serious ethical problems would arise (Hamdan 2008; Tan, 1994).

f. Effects of religious issues on diagnosing

Life-changing decisions for patients like being diagnosed with a mental disorder would require a very thoughtful approach especially when religious differences between patient and therapist are present or the potential diagnosis is related to patients' religious beliefs (Kizilhan, 2014). In case of there is a noticeable difference in worldview and religious beliefs between patient and therapist, the risk of stigmatizing these differences as a diagnosis might arise (Kizilhan, 2014). The therapist should carefully evaluate if the patient's "abnormalities" are still abnormal in the cultural and religious context the patient is living in (Kizilhan, 2014).

g. Situations where the patient's religious beliefs are harmful to himself or others

The therapist should approach the patient's religious beliefs with respect but with one exception: If these beliefs are harmful to the patient himself or others the therapist should warn and inform the patient about the action he is going to take and then contact authorities (APA, 2017; TPD, 2004).

h. Situations where patients should be referred to another mental health professional

The therapist should consider referring the patient to another mental health professional, if the patient mentions his desire to continue psychotherapy with another therapist who has the same religious beliefs as him, even though the current therapist's all the effort for building a strong rapport (Hathaway & Ripley, 2009).

Religious Issues Brought to the Therapy Room: Recommendations for Therapists Working with Various Patient Groups and Under Various Settings

a. Recommendations for the therapists work with highly religious patients

Conducting psychotherapy with highly religious patients requires special competence (APA, 2017). Since highly religious patients are more distrustful towards the health system than their secular counterparts (Myers, 2004; Sell & Goldsmith, 1988), the therapist may have to put in more effort to build rapport when working with a religious patient. For this end, the therapist should not ignore the influence of the patient's religious beliefs on his psychological problems (Myers, 2004; Kizilhan, 2014). Also, the therapist should not stereotype the patient on the basis of his religious beliefs, and should explore the beliefs and value system of each patient specifically (Gonsiorek et al., 2009). Lastly, the therapist should be aware of the possibility that patients may view starting psychotherapy as a weakness of their religious beliefs, and the concept of God in the patient's mind may become more punitive as the psychotherapy continues (Dein, 2004).

b. Recommendations for the therapists working with non-religious patients

Patients who abandon their family religion may experience anxiety and depressive symptoms, and this process can end up in a suicide attempt in extreme cases (Exline, Yali, & Sanderson, 2000). Even in cases with a better prognosis, experiencing discrimination and prejudice (Cragun, Kosmin, Keysar, Hammer & Nielsen, 2012), and tension with family members and romantic partners are commonly observed (Hammer, Cragun, Hwang, & Smith, 2012; Sahker, 2016).

When working with a patient who rejects his family religion, the therapist should consider possible losses that the patient may have (Exline et al., 2012). The patient would likely experience conflict with his family, romantic partner, and other people around him, and loses the social support provided by being a member of a religion (Sahker, 2016). The therapist should try to compensate for the psychological losses and the weakening social support when working with these patients (Sahker, 2016).

c. Recommendations for the therapists working with patients from rural areas

The initial problem that therapists working with patients from rural areas may encounter is local people consulting to traditional healers and religious figures who have no competence in health and medicine (Kar-

del, Gonzalez, & Beine, 2001; cited in Kizilhan, 2014). The therapist, while respecting the beliefs of the locals, should warn these people about the harm they may suffer from religious figures' and traditional healers' incompetency (Kizilhan, 2014). In addition, since it can be seen as a sign of disbelief (Kizilhan, 2014), it should be questioned whether the patient's decision of starting to the psychotherapy causes any problems in his daily life.

d. Recommendations for the therapists working in public institutions

Therapists working in public institutions should take into account the laws that originate from the separation of religion and state and therefore should avoid including religious practices in psychotherapy (Riggs, 2006). Similarly, psychologists working with children and adolescents in public institutions should not make religious practices part of any psychological intervention (Riggs, 2006).

Conclusion

The interaction between religion and psychotherapy is increasing. What clinical psychologists should do is not ignore but discuss this interaction for the purpose of keeping it in the ethical frame. Towards that end, in this article, ethical problems that religious issues may cause in psychotherapy and possible solutions to these problems are discussed for therapists working with various patient groups in various settings.

It is considered that this review article would contribute to the literature. However, this article does not claim to be an article that offers all the solutions to all possible problems arising from the interaction of religion and psychotherapy. Rather, the purpose of this article is to draw attention to the possible consequences of this interaction and to initiate a discussion that might have fruitful outcomes.

Sürücü Davranış ve Becerilerinin Kontrol Odağıyla İlişkinin İki Farklı Ölçüm ile İncelenmesi

Berfin Töre¹
Eskişehir Teknik Üniversitesi

Bilgesu Kaçan-Bibican²
Necmettin Erbakan Üniversitesi

Türker Özkan³
Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Özet

Kontrol odağı, kişinin yaşadığı olay veya olayların nedenlerini neye veya nelere atıfta bulunduğu odaklanır. Bu çalışmada, trafik ortamı için sürücü merkezli geliştirilen Çok Boyutlu Trafik Kontrol Odağı Ölçeği (T-LOC) ve Montag Sürücü İçselligi ve Sürücü Dışsallığı Ölçeği'nin boyutları karşılaştırılmış, sürücülerin kontrol odaklarının sürücü davranışları ve sürücü becerileriyle olan ilişkisi iki ayrı ölçekle incelenmiştir. Çalışmaya katılan 260 kişi internet üzerinden Sürücü Becerileri Ölçeği, Sürücü Davranışları Ölçeği, T-LOC ve Montag Sürücü İçselligi ve Sürücü Dışsallığı Ölçeği'ni doldurmuşlardır. Bulgular, T-LOC benlik alt boyutu ile Montag Sürücü İçselligi ve Sürücü Dışsallığı Ölçeği- içsel kontrol odağı boyutunun ve T-LOC kader alt boyutuyla Montag Sürücü İçselligi ve Sürücü Dışsallığı Ölçeği – dışsal kontrol odağı boyutunun ilişkili olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra yapılan aşamalı regresyon analizine göre T-LOC'un benlik alt boyutu hataları pozitif yönde yordarken, Montag Sürücü İçselligi ve Sürücü Dışsallığı Ölçeği'nin dışsal kontrol odağı da alt boyutu hataları pozitif yönde yordamıştır. Ayrıca T-LOC'un benlik ve kader alt boyutları ihlalleri pozitif yönde yordadığı, diğer sürücüler alt boyutu negatif yönde yordadığı ve Montag Sürücü İçselligi ve Sürücü Dışsallığı Ölçeği'nin dışsal kontrol odağı boyutu ihlalleri pozitif yönde yordadığı bulunmuştur. Sürücü becerileri açısından hem T-LOC hem de Montag Sürücü İçselligi ve Sürücü Dışsallığı Ölçeği'nin hiçbir alt boyutu sürücü becerilerinin yordayıcıları olarak bulunmamıştır. Sonuçlar ilgili alanyazın ışığında tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Sürücü davranışları, sürücü becerileri, kontrol odağı, T-Loc, montag sürücü içselligi ve sürücü dışsallığı

Abstract

The locus of control focuses on the causes of the event or events experienced. In this study, the dimensions of the Multi-Dimensional Traffic Control Focus Scale (T-LOC) and the Montag Driver Internality and Driver Externality Scale were compared and the relationship between the driver's locus of control and driver behaviors and driver skills was examined on two separate scales. Two hundred and sixty participants completed Driver Skills Scale, Driver Behavior Scale, T-LOC, and Montag Driver Internality and Driver Externality Scale via the internet. Results indicated that T-LOC self and Montag Driver Internality and Driver Externality Scale- the internal locus of control and T-LOC fate and Montag Driver Internality and Driver Externality Scale- the external locus of control are related. Besides, the hierarchical regression results showed that the self dimension of T-LOC was positively related to errors whereas the driver externality dimension of Montag Driver Internality and Driver Externality Scale was positively related to errors. Also, the self and fate dimensions of T-LOC were negatively related to traffic violations while the driver externality dimension of the Montag Driver Internality and Driver Externality Scale was positively related to violations. In terms of driver skills, none of the dimensions of both the T-LOC and Montag Driver Internality and Driver Externality Scale were found to be significantly related to driver skills. The results were discussed in the light of the relevant literature.

Keywords: Driver behavior, driver safety, locus of control, T-Loc, montag driver internality and driver externality

Yazar Notu: Bu çalışmaya ait verilerin toplanmasında katkılarından dolayı Sıla Karıcı Oğuz ve Didem Dinçal Kuytak'a teşekkür ederiz.

Yazışma Adresi: ¹Berfin Töre, Eskişehir Teknik Üniversitesi İki Eylül Kampüsü Gazipaşa Mah. Psikolojik Danışma ve Rehberlik Birimi, bdobrucali@eskisehir.edu.tr, ORC-ID: 0000-0001-7659-8078

²Bilgesu Kaçan-Bibican, Necmettin Erbakan Üniversitesi, ORC-ID: 0000-0001-6139-0944

³Türker Özkan, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, ORC-ID: 0000-0002-5501-9257

Gönderim Tarihi: 21.03.2022

Kabul Tarihi: 15.12.2022

Rotter tarafından 1966'da alanyazına kazandırılmış olan *kontrol odağı* kişinin bir durum karşısında davranışının sonuçlarını veya daha genel olarak olay sonucunda yaşadıklarını neye atfettiğine göre kişiyi sınıflandıran bir kişilik özelliği olarak tanımlanmaktadır. Kontrol odağının temelleri Sosyal Öğrenme Kuramı'na (Rotter, 1954) dayanmaktadır (Rotter, 1966). Sosyal Öğrenme Kuramı'na göre, bir davranıştan sonra gelen pekiştireç ileride bu pekiştirecin gelecek ya da gelmeyecek olma beklentisini güçlendirdiği ölçüde davranışı şekillendirecektir. Burada önemli olan kişinin, pekiştirecin kendi davranışına bağlı olarak devam edeceği ya da etmeyeceği beklentisidir. Kişi deneyim kazandıkça beklentiyi diğer durumlara genelleyebildiği gibi pekiştireç beklentisini belirli durumlara da sınırlayabilmektedir. Bir davranış ve sonuç arasındaki genellenmiş beklenti kişinin başka durumlarda davranış repertuarından yapacağı davranış seçimini de etkileyebilmektedir (Rotter, 1966). Davranış-sonuç arasındaki ilişkiye yapılan atıfta kişi atfı her zaman kendi davranışına yapmamaktadır. Sonucun olası nedenleri düşünüldüğünde kimi kişiler kendi içsel süreçlerine (örn; beceri, davranış tarzı) atıfta bulunurken kimi kişiler sonucu şans, kader, diğer kişiler gibi etkenlere bağlayabilmektedir (Rotter, 1966). Kişinin pekiştireci kendi içsel nedenleriyle ilişkilendirdiği ve bundan dolayı olayın sonuçlarını kendileriyle açıklama eğiliminde oldukları kişilik özelliğine *içsel kontrol odağı* denirken; kişinin pekiştireci kendi hariç dışsal nedenlerle ilişkilendirdiği ve bundan dolayı olayın sonuçlarını dışsal sebeplere atfetme eğilimde oldukları kişilik özelliğine ise *dışsal kontrol odağı* denmektedir (Rotter, 1966). Dışsal kontrol odaklılık kişilik özelliğinin olumsuz sonuçları engellemek için tedbir almama ve dikkat etmeme gibi özelliklerle ilişkili olduğu ifade edilmiştir (Phares, 1978).

Kişinin olayların sonuçlarına atfındaki genel eğilimi incelemek trafik güvenliği açısından da önemli bulunmuş ve alanyazında bu konuyla ilgili bazı çalışmalar yapıldığı gözlemlenmiştir. Montag ve Comrey'in (1987), Rotter'in geliştirdiği ölçeği ölümcül trafik kazalarını incelemek için kullanması ve istenilen sonuca ulaşamaması onları alana özgü, atıfları baz alan yeni bir ölçek ihtiyacının olduğunu düşünmeye itmiştir. Daha önce trafik alanında kontrol odağını ölçmek için kullanılan ölçeklerin trafiğe özgü olmaması ve bulunan ölçeğin iki uçlu içsellik ve dışsallık kişilik özelliğini ölçmesi nedeniyle, trafik alanına özgü, sürücülerin içsel ve dışsal kontrol odaklılığını ölçmeyi hedefleyen Montag Sürücü İçsellik – Sürücü Dışsallık Ölçeğini geliştirmişlerdir. Ölçek, kişinin kazanın nedenlerini dışsal nedenlere atfettiğini ifade eden "Sürücü dışsallığı" ve kişinin kazanın nedenlerini kendi kaynaklı içsel nedenlere atfettiği "Sürücü içsellik" alt ölçeklerinden oluşmaktadır. Montag ve Comrey (1987) bu ölçek ile ölümcül kazaya karışmış

olan 200 sürücü ile kazaya karışmamış ehliyet için başvurmuş 200 sürücüyü karşılaştırmışlardır. Sonuçlar kazaya karışmış sürücü grubunun diğer gruptan daha yüksek dışsal kontrol odağına sahipken, içsel kontrol odaklılıkta kazaya karışmamış grubun daha yüksek puanlar elde ettiğini ortaya koymuştur. Alkollü sürüş sebebiyle ceza almış bir grup ile almamış grup arasında da benzer yönde bir ilişki vardır (Cavaiola ve DeSordi, 2000). Trafik kazasına dâhil olmayı yordayan etmenleri inceleyen bir meta-analiz çalışması da kişilik faktörlerinden kontrol odağının trafik kazasına dâhil olmayı yordadığını, içsel kontrol odaklılık kişilik özelliğinin daha az sayıda kazaya dâhil olma ile ilişkili olduğunu ortaya koymuştur (Arthur, Barret ve Alexander, 1991). Özkan ve Lajunen (2005), teorik ve yönetsel sınırlılıkları göz önünde bulundurarak trafiğe özgü çok boyutlu bir kontrol odağının trafik kazasına dâhil olma ve trafik cezası almayı daha iyi yordayacağı düşüncesiyle Çok yönlü Trafik Kontrol Odağı Ölçeği'ni (T-LOC) geliştirmişlerdir. Daha önceki ölçüm araçlarında içsel ve dışsal kontrol odağı olmak üzere yalnız iki alt boyut varken, T-LOC dört alt boyut içermektedir. "Benlik" alt boyutu kişinin kaza nedenini kendine atfetmesini içermekte ve kişinin içsel kontrol odağına sahip olduğunu göstermektedir. Kişinin dışsal kontrol odağına sahip olduğunu ifade eden alt boyutlar ise kişinin kazanın nedenini trafikteki diğer sürücülere atfettiği "Diğer sürücüler" alt boyutu; kişinin kazanın nedenini çevresel ve araçla ilgili durumlara atfettiği "Araç ve çevre" alt boyutu; kişinin kazanın nedenini kader ve şans gibi dışsal şeylere atfettiği "Kader" alt boyutudur. Kontrol odağını bu ölçekle ölçen bir çalışmada dışsal kontrol odağının kader, araç-çevre ve diğer sürücüler boyutlarıyla trafik suç sayısı arasında pozitif ilişki olduğu ifade edilmiştir (Măirean, Havărneanu, Popuşoi ve Havarneanu, 2017).

Kaza ya da ceza gibi, kişilik özelliği olarak tanımlanan kontrol odağını değiştirme gücüne sahip olaylardan ziyade sürücülerin davranış ve becerilerini inceleyen çalışmaları incelemek kontrol odağı ve güvenli sürüş arasındaki ilişkiyi anlamak açısından önemli olabilir. Sürücü davranışları kişilerin araç kullanırken ne yaptığına odaklanırken sürücü becerileri kişilerin araç kullanırken ne yapabileceğine odaklanmaktadır (Özkan ve Lajunen, 2011). Reason, Manstead, Stradling, Baxter ve Campbell (1990) sürücü davranışlarını tanımladıkları bir model ortaya koymuşlardır. Bu modele göre, olumsuz sürücü davranışları hatalar, ihmallere ve ihlaller olarak üçe ayrılmaktadır. Hatalar sürücünün kasıtsız ama ciddi sonuçları olan olumsuz davranışlarıken ihmallere sürücünün hafıza ve dikkatle ilgili problemlerinden kaynaklanan kasıtsız ve hatalar kadar ciddi sonuçları olmayan olumsuz davranışlarıdır. Öte yandan, ihlaller sürücülerin kasıtlı olarak güvenli sürüşten saptıkları davranışlardır. Sürücü becerileri ise algısal-motor beceriler ve güvenlik beceri-

leri olmak üzere iki boyutludur ve algısal-motor beceriler araç kullanma için gereken teknik sürüş becerilerini (örn. Karar verme, motor beceriler) içerirken güvenlik becerileri ise sürücülerin güvenli sürüş becerilerini (örn. Kazalardan veya güvensiz durumlardan kaçınma) içermektedir (Lajunen ve Summala, 1995).

Alanyazında içsel kontrol odağı yüksek olan kişilerin güvenli sürüş davranışları gösterme eğiliminde olduğu bazı çalışmalarca ortaya konmuştur. İçsel kontrol odağı olan kişiler emniyet kemeri takma (Hoyt, 1973) ve sürüş esnasında tetikte olma (Lajunen ve Summala, 1995) güvenli davranışlarını daha çok tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Dışsal kontrol odağına sahip olmak ise saldırgan sürüş ile ilişkili bulunmuştur (Lajunen ve Summala, 1995). Trafikteki diğer araçların hızına uyan ve aradaki mesafeyi düzenleyen uyarlanabilir seyir kontrolü sistemine sahip arabayla yapılan çalışmada da içsel kontrol odağı olan kişilerin daha önce frene basarak daha güvenli davranış sergilediklerini ortaya konmuştur (Rudin-Brown ve Parker, 2004). Özkan ve Lajunen (2005) tarafından geliştirilen Çok yönlü Trafik Kontrol Odağı Ölçeği ile yapılan bir çalışmada da motosiklet sürücülerinin motosiklet ile gösteri amaçlı güvensiz hareketler yapmaları ve hız ihlallerinin yordayıcı faktörlerinden birinin dışsal kontrol odağının boyutu olan kader boyutu olduğu; kader boyutundaki düşük puanların ise koruyucu ekipmanları kullanma ile ilişkili olduğu bulunmuştur (Özkan, Lajunen, Doğruyol, Yıldırım ve Çoymak, 2012). Bu çalışmalara bakıldığında kişilerin davranışlarının sonuçlarını kendileriyle ilgili değişkenlere atfettilerinde güvenli davranış sergiledikleri; çevre, şans, diğer sürücüler gibi dışsal bir değişkene atf yaptıklarında ise davranışsal bir değişim yapmaya gerek duymadıkları söylenebilir.

İçsel kontrol odaklılığın güvenli sürüş ve az kaza oranları ile ilişkili bulan çalışmaların yanında farklı sonuçlar elde eden çalışmalara da rastlanmaktadır. Dışsal kontrol odağının bir boyutu olan araç-çevre boyutu ile içsel kontrol odağının boyutu olan benlik boyutu (diğer etkenler kontrol edildikten sonra) saatte 90 km hız kuralına uyma niyetinde 10.2% oranında varyansı anlamlı olarak açıkladığı bulunmuştur. Saatte 90 km hız kuralına uyma niyeti araç çevre boyutu ile pozitif yönde ilişkili bulunurken, benlik boyutu negatif yönde ilişkili bulunmuştur (Warner, Özkan ve Lajunen, 2010). Örnekleme üniversiteli sürücülerden olan bir çalışmada içsel kontrol odaklılık agresif ihlaller, sıradan ihlaller ve hatalar ile pozitif ilişkili bulunurken; dışsal kontrol odağının boyutu olan araç-çevre boyut sürücü davranışlarından sadece hatalar ile pozitif ilişkili bulunmuş, dışsal kontrol odağının boyutu olan diğer sürücüler boyutu ise hatalar ile negatif yönde ilişkili bulunmuştur (Özkan ve Lajunen, 2005). İçsel kontrol odaklılığın trafikteki düşmanlık/sal-

dırganlık ve tehlikeli sürücü davranışları arasındaki düzenleyici (moderatör) etkisini inceleyen çalışma da yüksek içsel kontrol odaklılığın bu ilişkiyi güçlendirdiğini ortaya koymuştur (Gidron, Gal ve Desevilya, 2003). Bir çalışmada ise kontrol odağı ile riskli sürücü davranışları ve kazaya dâhil olma arasında herhangi bir ilişki bulunamamıştır (Iversen ve Rundmo, 2002). Trafik alanında yapılan bu çalışmaların sonuçları, içsellik-dışsallık kişilik özelliği ile farklı alanlarda yapılan ve dışsallığın tedbir almama, dikkat etmeme gibi sonuçlarla ilişkili olduğunu gösteren çalışmalarla (bknz; Phares, 1978) tam anlamıyla paralel olmadığını, trafik alanındaki içsel ve dışsal kontrol odağı inceleyen çalışmaların birbirinden farklı sonuçlar verdiğini ortaya koymaktadır.

Bu karşıt yöndeki bulguların nedeninin, teorik ve metodolojik farklılıklar olabileceği gibi çalışmalarda farklı ölçeklerin kullanılmasının olabileceği düşünülmüştür. Kimi çalışmalarda Rotter'in geliştirdiği İçsellik Dışsallık Ölçeği kullanılmış (örn; Hoyt, 1973); kimi çalışmalarda Levenson'nun (1981) İçsellik, Güçlü Diğerleri ve Şans Ölçeği (örn; Lajunen ve Summala, 1995); kimi çalışmalarda Montag ve Comrey'in (1987) Montag Sürücü İçselligi – Sürücü Dışsallığı Ölçeği (örn; Rudin-Brown ve Parker, 2004); kimilerinde ise T-LOC (örn; Warner, Özkan ve Lajunen, 2010) kullanılmıştır. Görülebileceği üzere trafik alanında yapılan çalışmalarda hem alana özgü kontrol odağı hem genel kontrol odağı ölçekleri kullanılmıştır. Bazı araştırmacılarca kontrol odağının alana özgü ölçüm araçları ile değerlendirilmesinin önemli olduğu ifade edilmiştir (Lefcourt'tan aktaran Huang ve Ford, 2012). Uygulamalı alanlarda yapılan kontrol odağı çalışmalarında da en doğru sonucun, hedef davranışa özgü geliştirilen ölçüm araçlarıyla elde edildiği daha önce ortaya konmuştur (Phares, 1976; Rotter, 1975). Bu nedenle, özellikle trafik gibi kompleks beceri ve davranışları içeren bir sistemde alana özgü olan ölçeklerin kullanılmasının önemlidir. Montag ve Comrey'in (1987) yaptıkları çalışma da bu önemi vurgular nitelikte olup, trafiğe özgü geliştirdikleri ölçeğin içsel ve dışsal alt boyutunun Rotter'in geliştirdiği kontrol odağı ölçeğine kıyasla güvenli sürüş ile daha güçlü bir ilişki gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Kontrol odağının sürücü davranışları ile olan ilişkisini inceleyen birçok çalışmanın mevcut olduğu gözlemlenmiş ve bu çalışmalardan bazılarında yukarıda yer verilmiştir. Görülebileceği üzere mevcut çalışmalar kontrol odağı ve sürücü davranışları arasında karmaşık sonuçlar sunmaktadır. Kontrol odağı ve sürücü becerileri konusundaki çalışmalar için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Rotter (1966) kontrol odağını içsel odaklı ve dışsal odaklı olarak ayırırken; içsel odaklılık özelliğinde beceriye vurgu yapmış olmasına rağmen yapılan alanyazın taramasında yalnızca bir çalışmanın kontrol

odağı ve sürücü becerilerini incelediği ve kontrol odağı ve sürücü becerileri arasında anlamlı bir ilişki bulamadığı görülmüştür (bkz. Lajunen ve Summala, 1995). Bindiği kadarıyla trafiğe özgü kontrol odağını incelemek için geliştirilen bu iki ölçeği aynı çalışmada kullanan ve kontrol odağının sürücü davranış ve becerileri ile ilişkisini inceleyen bir çalışma alanyazında bulunmamaktadır. Dolayısıyla, bu çalışmada kontrol odağının sürücü davranış ve becerileri ile ilişkisini incelemek ve bu ilişkiyi iki farklı ölçüm yöntemi ile değerlendirmek amaçlanmaktadır. Çalışmanın hipotezleri şu şekildedir;

H1: İki ölçeğin dışsal kontrol odağını ölçen alt ölçeklerinin tam uyumaması ve yordayıcılıklarının değişmesi beklenmektedir.

H2: Hem T-LOC'un içsel kontrol odağını içeren benlik alt ölçeği hem de Montag Sürücü İçselliliği ve Sürücü Dışsallığı Ölçeği'nin Sürücü İçselliliği alt ölçeği hata ve ihlalleri negatif yönde yordarken, algısal-motor becerileri ve güvenlik becerilerini pozitif yönde yordayacaktır.

Yöntem

Katılımcılar

Çalışmaya 113'ü kadın (%43.5) ve 147'si erkek (%56.5) olmak üzere toplam 260 sürücü katılmıştır. Katılımcılar 19 – 65 yaşları arasında (M = 30.94, SS = 10.54) yer almaktadır. Katılımcıların ortalama 8.63 yıldır ehliyeti bulunmaktadır (SS = 8.81) ve son bir yıl içerisinde yol kat ettikleri toplam kilometre ortalaması 9354.95 km'dir (SS = 14090.221).

Veri Toplama Araçları

Sürücü Becerileri Ölçeği

Ölçek, Lajunen ve Summala (1995) tarafından geliştirilmiştir ve algısal-motor becerileri (örn. "ilerideki trafik durumlarını önceden kestirme") ve güvenlik becerileri (örn. "hız sınırlarına uyma") olmak üzere 2 boyuttan oluşmaktadır. Ölçekten alınan yüksek puanlar sürücülerin ilgili boyutlarda kendilerini daha becerili gördüklerini göstermektedir. Ölçek maddeleri 5'li Likert tipte değerlendirilmektedir. Ölçeğin Türkçe uyarlaması Lajunen ve Özkan (2004) tarafından yapılmıştır. Türkçe uyarlamasında iç tutarlılık katsayıları algısal-motor becerileri için .88, güvenlik boyutu için .76 olarak bildirilmiştir. Bu çalışmada algısal-motor becerileri ve güvenlik boyutu için Cronbach Alfa katsayısı sırasıyla .87, ve .73 olarak bulunmuştur.

Sürücü Davranışları Ölçeği

Ölçek, Reason ve arkadaşları tarafından 1990 yılında geliştirilmiştir. Ölçek hatalar (örn. "Anayoldan bir

sokağa dönerken karşıdan karşıya geçen yayaları fark edememek") ve ihlaller (örn. "Şehir içi yollarda hız sınırını aşmak") olmak üzere 2 boyuttan oluşmaktadır. Ölçekte toplam 28 madde bulunmaktadır ve bu maddeler 6'lı Likert tipte değerlendirilmektedir. Ölçekten alınan yüksek puanlar daha fazla ihlal ve hata davranışını göstermektedir. Ölçek Türkçe'ye Sümer, Lajunen ve Özkan (2002) tarafından uyarlanmıştır. Ölçeğin Türkçe uyarlamasının iç tutarlılık katsayıları hatalar boyutu için .75 ihlaller boyutu için .77 olarak bildirilmiştir. Bu çalışmada hatalar boyutu için Cronbach Alfa katsayısı .85, ihlaller boyutu için Cronbach Alfa katsayısı .85 olarak bulunmuştur.

Çok Boyutlu Trafik Kontrol Odağı Ölçeği (T-LOC)

Ölçek, Özkan ve Lajunen tarafından (2005) sürücülerin kontrol odakları ve riskli davranışlara atıflarını incelemek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçekte toplam 17 madde bulunmaktadır ve bu maddeler 5'li Likert tipte değerlendirilmektedir. Ölçek diğer sürücülere atıf (örn. "Trafik kazası yapıp yapmayacağım çoğunlukla diğer sürücülerin aşırı sürat yapmasına bağlıdır"), kendine atıf (örn. "Trafik kazası yapıp yapmayacağım çoğunlukla aşırı sürat yapmama bağlıdır") araç ve çevreye atıf (örn. "Trafik kazası yapıp yapmayacağım çoğunlukla kazak ve tehlikeli yollara bağlıdır") ve kadere atıf (örn. "Trafik kazası yapıp yapmayacağım çoğunlukla kadere bağlıdır") olmak üzere 4 boyuttan oluşmaktadır. Bu boyutlardan kendine atıf boyutu içsel kontrol odağını gösterirken diğer 3 boyut dışsal kontrol odağını göstermektedir. Ölçekteki her bir boyut için, alınan yüksek puanlar sürücülerin o boyuta atıf yaptığını göstermektedir. Ölçeğin orijinalinde diğer sürücülere atıf, kendine atıf araç ve çevreye atıf ve kadere atıf için Cronbach Alfa katsayıları sırasıyla .79, .78, .69 ve .44 olarak bildirilmiştir. Bu çalışmada Cronbach Alfa katsayısı diğer sürücüler boyutu için .80, benlik boyutu için .82, araç ve çevre boyutu için .64 kader boyutu için .82 olarak bulunmuştur. Ayrıca diğer sürücüler, araç ve çevre ve kader boyutlarının toplamı olarak bulunan dışsal kontrol odağı boyutunun Cronbach Alfa katsayısı .69 olarak bulunmuştur.

Montag Sürücü İçselliliği ve Sürücü Dışsallığı Ölçeği

Ölçek, Montag ve Comrey tarafından (1987) sürücülerin kontrol odaklarını incelemek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçekte 30 madde bulunmakta ve bu maddeler 6'lı Likert tipte değerlendirilmektedir. Ölçek içsel kontrol odağı (örn. "Dikkatli sürücü herhangi bir kazayı önleyebilir") ve dışsal kontrol odağı (örn. "Kazalar en önemli nedenini asla bilemeyeceğimiz bir sürü nedenden dolayı olurlar") olmak üzere 2 boyuttan oluşmaktadır. Hem içsel hem de dışsal kontrol odağı boyutları için, ölçekten alınan yüksek puanlar sürücülerin daha çok içsel veya

dışsal atıfta bulunduğunu göstermektedir. Ölçek Kaçan ve arkadaşları (2014) tarafından Türkçe'ye çevrilmiş ve Cronbach Alfa katsayıları içsel kontrol odağı için .83, dışsal kontrol odağı için .81 olarak bildirilmiştir. Bu çalışmada Cronbach Alfa katsayısı içsel kontrol odağı boyutu için .85, dışsal kontrol odağı boyutu için .81 olarak bulunmuştur.

Sosyo-demografik Form

Bu form, katılımcıların bazı demografik özelliklerinin incelenmesi amacıyla araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Formda katılımcıların yaş, cinsiyet, yıllık ortalama kaç kilometre araç kullandıkları, kaç yıldır ehliyet sahibi olduklarına dair sorular yer almaktadır.

İşlem

Bu çalışma kapsamında veri toplama amacıyla ODTÜ İnsan Araştırmaları Etik Kurulundan gerekli izinler alınmıştır. Ölçekler katılımcılara Qualtrics yazılımı aracılığı ile ulaştırılmıştır. Katılımcılar çalışmaya gönüllü olarak katıldıklarını beyan etmişlerdir ve katılımcılara çalışmanın amacı ve içeriği hakkında bilgi verilmiştir. Katılımcılar ölçüm araçlarını Demografik Bilgi Formu, Sürücü Becerileri Ölçeği, Sürücü Davranışları Ölçeği, T-LOC ve Montag Sürücü İçselligi ve Sürücü Dışsallığı Ölçeği sıralamasında doldurmuştur.

Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin analizi için SPSS 22.00 paket programı kullanılmıştır. Bu çalışmada T-LOC ve Montag Sürücü İçselligi ve Sürücü Dışsallığı Ölçeği'nin eşzaman geçerliğinin incelenmesi için Pearson Korelasyon analizi yapılmıştır. Aynı analiz sürekli ölçümler arasındaki ilişkiyi incelemek için de kullanılmıştır. Ayrıca kontrol odağının sürücü davranışları ve sürücü becerilerini yordama gücünü incelemek amacıyla hiyerarşik regresyon analizi kullanılmıştır.

Bulgular

T-LOC ve Montag Sürücü İçselligi ve Sürücü Dışsallığı Ölçeklerinin Karşılaştırılması

T-LOC ve Montag Sürücü İçselligi ve Sürücü Dışsallığı Ölçeği'nin eşzaman geçerliğinin (concurrent validity) incelenmesi için Pearson Korelasyon analizi yapılmıştır. Değişkenler arası korelasyon analizleri Tablo 1'de verilmiştir. Buna göre, T-LOC'un diğer sürücüler boyutuyla Montag Sürücü İçselligi ve Sürücü Dışsallığı Ölçeği'nin hem içsel hem dışsal kontrol odağı boyutları arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Buna karşın, T-LOC'un benlik boyutuyla Montag Sürücü İçselligi ve Sürücü Dışsallığı Ölçeği'nin içsel kontrol odağı boyutu arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna ek olarak,

T-LOC'un kader boyutunun Montag Sürücü İçselligi ve Sürücü Dışsallığı Ölçeği'nin dışsal kontrol odağı boyutuyla pozitif anlamlı olarak ilişkiliyken aynı ölçeğin içsel kontrol odağı boyutuyla negatif anlamlı olarak ilişkili olduğu bulunmuştur. Ayrıca, T-LOC'un araç ve çevre boyutu ile Montag Sürücü İçselligi ve Sürücü Dışsallığı Ölçeği'nin içsel kontrol odağı boyutu arasında negatif bir ilişki bulunmuştur. Son olarak, T-LOC'un dışsal kontrol odağı boyutu Montag Sürücü İçselligi ve Sürücü Dışsallığı Ölçeği'nin içsel kontrol odağı boyutuyla negatif anlamlı olarak ve dışsal kontrol odağı boyutuyla pozitif anlamlı olarak ilişkili bulunmuştur.

T-LOC'un alt boyutlarının sürücü becerileriyle olan ilişkisine bakıldığında, hiçbir kontrol odağının algısal motor becerilerle anlamlı bir ilişkisi olmadığı görülmektedir. Buna karşın, T-LOC'un kader boyutu güvenlik becerileri ile negatif anlamlı olarak ilişkili bulunmuştur. T-LOC'un alt boyutları ile sürücü davranışları arasındaki ilişki incelendiğinde yalnızca T-LOC'un benlik boyutunun hatalar ile pozitif anlamlı olarak ilişkili olduğu görülmektedir. Öte yandan, T-LOC'un diğer sürücüler boyutu ihlaller ile negatif anlamlı olarak ilişkiliyken kader boyutu ihlaller ile pozitif anlamlı olarak ilişkili olduğu bulunmuştur.

Montag Sürücü İçselligi ve Sürücü Dışsallığı Ölçeği'nin alt boyutlarının sürücü becerileriyle olan ilişkisine bakıldığında Montag Sürücü İçselligi ve Sürücü Dışsallığı Ölçeği'nin içsel kontrol odağı boyutu hem algısal-motor beceriler hem güvenlik becerileriyle pozitif anlamlı olarak ilişkili bulunmuştur. Öte yandan, Montag Sürücü İçselligi ve Sürücü Dışsallığı Ölçeği'nin alt boyutlarının sürücü davranışlarıyla olan ilişkisine bakıldığında Montag Sürücü İçselligi ve Sürücü Dışsallığı Ölçeği'nin dışsal kontrol odağı boyutunun hem hatalar hem de ihlallerle pozitif anlamlı olarak ilişkili olduğu bulunmuştur.

Sürücü Davranışları ile Kontrol Odağı Arasındaki İlişki

Sürücülerin kontrol odaklarının sürücü davranışlarını yordama gücünün incelenmesi amacıyla T-LOC ve Montag Sürücü İçselligi ve Sürücü Dışsallığı Ölçeği kullanılarak toplam 4 farklı hiyerarşik regresyon analizi yapılmıştır. Her bir analizde farklı bir sürücü davranışı boyutu bağımlı değişken, T-LOC ve Montag Sürücü İçselligi ve Sürücü Dışsallığı Ölçeği boyutları bağımsız değişken olarak incelenmiştir. Analizler sırasında cinsiyet, yıllık kat edilen kilometre ve yaşın etkisi kontrol edilmiştir.

İlk hiyerarşik regresyon analizinde sürücü davranışlarının hatalar boyutu bağımlı değişken olarak incelenmiştir. Tablo 2'de görüldüğü üzere, birinci adımdaki kontrol değişkenlerinin hatalar üzerinde açıkladığı toplam varyansın %6.9 olduğu bulunmuştur ($R^2 = .069$,

Tablo 1. Değişkenler Arası Korelasyon Analizleri

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1. SBÖ-Algısal Motor Beceriler	1										
2. SBÖ- Güvenlik Becerileri	.17**	1									
3. SDÖ- Hatalar	-.29***	-.26***	1								
4. SDÖ- İhlaller	.31***	-.46***	.43***	1							
5. T-LOC- Diğer Sürücüler	-.02	.06	-.06	-.14*	1						
6. T-LOC- Benlik	-.02	-.07	.16**	.08	.26*	1					
7. T-LOC- Kader	-.08	-.18**	.08	.13*	.01	-.08	1				
8. T-LOC- Araç ve Çevre	-.08	-.03	.05	-.07	.53***	.12	.17**	1			
9. T-LOC- Dışsal Kontrol Odağı	-.08	-.07	.03	-.04	.78***	.15*	.56***	.74***	1		
10. Montag- İçsel Kontrol Odağı	.19**	.18**	.03	.10	-.01	.14*	-.21**	-.17**	-.17**	1	
11. Montag- Dışsal Kontrol Odağı	-.02	-.08	.19**	.21**	.05	.04	.30***	.10	.21**	.10	1

*p < .05, **p < .01, ***p < .001

Tablo 2. Sürücü Davranışlarını T-LOC ile Ölçülmüş Sürücü Kontrol Odağının Yordayıcı Hiyerarşik Regresyon Analizi

Değişkenler	Sürücü Davranışları - Hatalar					Sürücü Davranışları - İhlaller				
	R^2	ΔR^2	F_{change}	b	p	R^2	ΔR^2	F_{change}	b	p
1. Adım	.069	.069	6.33		.000	.067	.067	6.10		.001
Yaş				-.196	.002				-.224	.001
Cinsiyet				-.143	.019				.123	.044
Yıllık Kilometre				-.040	.535				.142	.028
2. Adım	.115	.046	3.26		.012	.108	.041	2.92		.022
Yaş				-.177	.006				-.194	.003
Cinsiyet				-.167	.008				.095	.129
Yıllık Kilometre				-.021	.742				.160	.013
Diğer Sürücüler				-.131	.071				-.147	.044
Benlik				.208	.001				.132	.037
Kader				.062	.314				.127	.041
Araç ve Çevre				.053	.471				-.018	.801

Not. Cinsiyet: 0 = Kadın 1 = Erkek

$F(3,256) = 6.33, p < .001$). Kontrol değişkenlerinden yaş ve cinsiyetin hataları negatif yönde yordadığı bulunmuştur. İkinci adımda eklenen T-LOC ile ölçülmüş kontrol odağı kontrol değişkenlerine ek olarak hatalar üzerinde %4.6'lık bir varyans açıklamaktadır ($\Delta R^2 = .046, \Delta F(4,252) = 3.26, p < .05$). İkinci adımda T-LOC'un kontrol değişkenleriyle birlikte açıkladığı toplam varyans %11.5 olarak bulunmuştur ($R^2 = .115, F(7,252) = 4.67, p < .001$). T-LOC ile ölçülmüş sürücü kontrol odağının boyutları incelendiğinde yalnızca T-LOC'un benlik boyutunun hataları pozitif yönde yordadığı gözlemlenmiştir.

İkinci hiyerarşik regresyon analizinde sürücü davranışlarının ihlaller boyutu bağımlı değişken olarak incelenmiştir. Tablo 2'de görüldüğü üzere, birinci adımdaki kontrol değişkenlerinin hatalar üzerinde açıkladığı toplam varyansın %6.7 olduğu bulunmuştur ($R^2 = .067, F(3,256) = 6.10, p = .001$). Kontrol değişkenlerinden yaşın ihlalleri negatif, cinsiyet ve yıllık kat edilen kilometrenin ihlalleri pozitif yönde yordadığı bulunmuştur. İkinci adımda eklenen T-LOC ile ölçülmüş kontrol odağı kontrol değişkenlerine ek olarak ihlaller üzerinde %4.1'lik bir varyans açıklamaktadır ($\Delta R^2 = .041, \Delta F(4,252) = 2.92, p < .05$). İkinci adımda eklenen T-LOC ile ölçülmüş sürücü kontrol odağının kontrol değişkenleriyle beraber açıkladığı toplam varyansın %10.8 olduğu bulunmuştur ($R^2 = .108, F(7,252) = 4.36, p < .001$).

T-LOC ile ölçülmüş sürücü kontrol odağının boyutları incelendiğinde T-LOC'un diğer sürücüler boyutunun ihlalleri negatif yönde; benlik ve kader boyutunun ihlalleri pozitif yönde yordadığı gözlemlenmiştir.

Üçüncü hiyerarşik regresyon analizinde sürücü davranışlarının hatalar boyutu bağımlı değişken olarak incelenmiştir. Tablo 3'de görüldüğü üzere, birinci adımdaki kontrol değişkenlerinin hatalar üzerinde açıkladığı toplam varyansın %6.9 olduğu bulunmuştur ($R^2 = .069, F(3,256) = 6.33, p < .001$). Kontrol değişkenlerinden yaş ve cinsiyetin ihlalleri negatif yönde yordadığı bulunmuştur. İkinci adımda eklenen Montag Sürücü İçselligi ve Sürücü Dışsallığı Ölçeği ile ölçülmüş kontrol odağı kontrol değişkenlerine ek olarak hatalar üzerinde %4.8'lik bir varyans açıklamaktadır ($\Delta R^2 = .048, \Delta F(2,254) = 6.87, p = .001$). İkinci adımda eklenen Montag Sürücü İçselligi ve Sürücü Dışsallığı Ölçeği ile ölçülmüş sürücü kontrol odağının kontrol değişkenleriyle beraber açıkladığı toplam varyansın %11.7 olduğu bulunmuştur ($R^2 = .117, F(5,254) = 6.72, p < .001$). Montag Sürücü İçselligi ve Sürücü Dışsallığı Ölçeği ile ölçülmüş sürücü kontrol odağının boyutları incelendiğinde yalnızca dışsal atıf boyutunun hataları pozitif yönde yordadığı gözlemlenmiştir.

Son hiyerarşik regresyon analizinde sürücü davranışlarının ihlaller boyutu bağımlı değişken olarak ince-

Tablo 3. Sürücü Davranışlarını Montaj Sürücü İçsellliği ve Sürücü Dışsallığı Ölçeği ile Ölçülmüş Sürücü Kontrol Odağının Yordayıcı Hiyerarşik Regresyon Analizi

Değişkenler	Sürücü Davranışları - Hatalar					Sürücü Davranışları - İhlaller				
	R^2	ΔR^2	F_{change}	b	p	R^2	ΔR^2	F_{change}	b	p
1. Adım	.069	.069	6.33		.000	.067	.067	6.10		.001
Yaş				-.196	.002				-.224	.001
Cinsiyet				-.143	.019				.123	.044
Yıllık Kilometre				-.040	.535				.142	.028
2. Adım	.117	.048	6.87		.001	.118	.051	7.34		.001
Yaş				-.209	.001				-.236	.000
Cinsiyet				-.147	.016				.121	.047
Yıllık Kilometre				-.068	.283				.113	.075
İçsel Odak				.084	.173				.081	.192
Dışsal Odak				.196	.001				.206	.001

Not. Cinsiyet: 0 = Kadın 1 = Erkek

lenmiştir. Tablo 3'de görüldüğü üzere, birinci adımdaki kontrol değişkenlerinin ihlaller üzerinde açıkladığı toplam varyansın %6.7 olduğu bulunmuştur ($R^2 = .067$, $F(3,256) = 6.10$, $p = .001$). Kontrol değişkenlerinden yaşın ihlalleri negatif, cinsiyet ve yıllık kat edilen kilometrenin ihlalleri pozitif yönde yordadığı bulunmuştur. İkinci adımda eklenen Montaj Sürücü İçsellliği ve Sürücü Dışsallığı Ölçeği ile ölçülmüş sürücü kontrol odağı kontrol değişkenlerine ek olarak ihlaller üzerinde %5.1'lik bir varyans açıklamaktadır ($\Delta R^2 = .051$, $\Delta F(2,254) = 7.34$, $p = .001$). İkinci adımda eklenen Montaj Sürücü İçsellliği ve Sürücü Dışsallığı Ölçeği ile ölçülmüş sürücü kontrol odağının kontrol değişkenleriyle beraber açıkladığı toplam varyansın %11.8 olduğu bulunmuştur ($R^2 = .118$, $F(5,254) = 6.78$, $p < .001$). Montaj Sürücü İçsellliği ve Sürücü Dışsallığı Ölçeği ile ölçülmüş sürücü kontrol odağının boyutları incelendiğinde yalnızca dışsal atf boyutunun ihlalleri pozitif yönde yordadığı gözlemlenmiştir.

Sürücü Becerileri ve Kontrol Odağı Arasındaki İlişki

Sürücü becerileri ile sürücülerin kontrol odakları arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla T-LOC ve Montaj Sürücü İçsellliği ve Sürücü Dışsallığı Ölçeği kullanılarak toplam 4 ayrı hiyerarşik regresyon analizi yapılmıştır. Her bir analizde farklı bir sürücü becerisi boyutu bağımlı değişken, T-LOC ve Montaj Sürücü İçsellliği ve Sürücü Dışsallığı Ölçeği boyutları bağımsız değişken olarak incelenmiştir. Analizler sırasında cinsiyet, yıllık kat edilen kilometre, yaşın etkisi kontrol edilmiştir.

İlk hiyerarşik regresyon analizinde sürücü becerilerinin algısal-motor beceriler boyutu bağımlı değişken olarak incelenmiştir. Tablo 4'te görüldüğü üzere, birinci

adımdaki kontrol değişkenlerinin algısal-motor beceriler üzerinde açıkladığı toplam varyansın %15.9 olduğu bulunmuştur ($R^2 = .159$, $F(3,256) = 16.17$, $p < .001$). Kontrol cinsiyet ve yıllık kat edilen kilometrenin algısal-motor becerileri pozitif yönde yordadığı bulunmuştur. İkinci adımda eklenen T-LOC ile ölçülmüş sürücü kontrol odağının kontrol değişkenleriyle beraber algısal-motor beceriler üzerinde açıkladığı toplam varyansın %16.5 olduğu bulunmuştur ($R^2 = .165$, $F(7,252) = 7.11$, $p < .001$), ancak T-LOC'un kontrol değişkenlerine ek olarak açıkladığı varyans anlamsızdır ($\Delta R^2 = .006$, $\Delta F(2,254) = .428$, $p = .788$). İkinci adımda modele dahil edilen T-LOC'un hiçbir boyutunun algısal motor beceriler ile anlamlı bir ilişkisi bulunmamıştır.

İkinci hiyerarşik regresyon analizinde sürücü becerilerinin güvenlik becerileri boyutu bağımlı değişken olarak incelenmiştir. Tablo 4'te görüldüğü üzere, birinci adımdaki kontrol değişkenlerinin güvenlik becerileri üzerinde açıkladığı toplam varyansın %0.3 olduğu bulunmuştur, ancak model anlamlı çıkmamıştır ($R^2 = .003$, $F(3,256) = .24$, $p = .867$). İkinci adımda eklenen T-LOC ile ölçülmüş sürücü kontrol odağı kontrol değişkenlerine ek olarak güvenlik becerileri üzerinde %4.9'luk bir varyans açıklamaktadır ($\Delta R^2 = .049$, $\Delta F(4,252) = 3.28$, $p < .05$). İkinci adımda T-LOC'un kontrol değişkenleriyle birlikte açıkladığı toplam varyansın %5.2 olduğu bulunmuştur, ancak model anlamlı çıkmamıştır ($R^2 = .052$, $F(7,252) = 1.98$, $p = .058$).

Üçüncü hiyerarşik regresyon analizinde sürücü becerilerinin algısal-motor beceriler boyutu bağımlı değişken olarak incelenmiştir. Tablo 5'te görüldüğü üzere, birinci adımdaki kontrol değişkenlerinin algısal-motor

Tablo 4. Sürücü Becerilerini T-LOC ile Ölçülmüş Sürücü Kontrol Odağının Yordayıcı Hiyerarşik Regresyon Analizi

Değişkenler	Sürücü Becerileri- Algısal-Motor Beceriler					Sürücü Becerileri- Güvenlik Becerileri				
	R^2	ΔR^2	F_{change}	b	p	R^2	ΔR^2	F_{change}	b	p
1. Adım	.159	.159	16.17		.000	.003	.003	.242		.867
Yaş				.032	.597				.045	.500
Cinsiyet				.288	.000				.014	.830
Yıllık Kilometre				.234	.000				.013	.839
2. Adım	.165	.006	.428		.788	.052	.049	3.278		.012
Yaş				.022	.719				.008	.899
Cinsiyet				.286	.000				.025	.693
Yıllık Kilometre				.233	.000				.002	.981
Diğer Sürücüler				.017	.809				.116	.122
Benlik				-.035	.567				-.116	.076
Kader				-.058	.334				-.187	.004
Araç ve Çevre				-.035	.619				-.042	.580

Not. Cinsiyet: 0 = Kadın 1= Erkek

beceriler üzerinde açıkladığı toplam varyansın %15.9 olduğu bulunmuştur ($R^2 = .159$, $F(3,256) = 16.17$, $p < .001$). Cinsiyet ve yıllık kat edilen kilometrenin algısal motor beceriler ile pozitif ilişkili olduğu bulunmuştur. İkinci adımda Montag Sürücü İçselligi ve Sürücü Dışsallığı Ölçeği'nin kontrol değişkenleriyle birlikte açıkladığı toplam varyansın %17.1 olduğu bulunmuştur ($R^2 = .171$, $F(5,254) = 10.46$, $p < .001$), ancak Montag

Sürücü İçselligi ve Sürücü Dışsallığı Ölçeği'nin kontrol değişkenlerine ek olarak açıkladığı varyans anlamsızdır ($\Delta R^2 = .011$, $\Delta F(2,254) = 1.76$, $p = .175$). Ayrıca Montag Sürücü İçselligi ve Sürücü Dışsallığı Ölçeği'nin hiçbir boyutu algısal-motor becerilerin bir yordayıcısı olarak bulunmamıştır.

Dördüncü hiyerarşik regresyon analizinde sürücü becerilerinin güvenlik becerileri boyutu bağımlı değiş-

Tablo 5. Sürücü Becerilerini Montag Sürücü İçselligi ve Sürücü Dışsallığı Ölçeği ile Ölçülmüş Sürücü Kontrol Odağının Yordayıcı Hiyerarşik Regresyon Analizi

Değişkenler	Sürücü Becerileri- Algısal-Motor Beceriler					Sürücü Becerileri- Güvenlik Becerileri				
	R^2	ΔR^2	F_{change}	b	p	R^2	ΔR^2	F_{change}	b	p
1. Adım	.159	.159	16.17		.000	.003	.003	.242		.867
Yaş				.032	.597				.045	.500
Cinsiyet				.288	.000				.014	.830
Yıllık Kilometre				.234	.000				.013	.839
2. Adım	.171	.011	1.756		.175	.042	.039	5.225		.006
Yaş				.017	.784				.017	.790
Cinsiyet				.265	.000				-.029	.649
Yıllık Kilometre				.232	.000				.013	.847
İçsel Odak				.106	.078				.187	.004
Dışsal Odak				-.046	.423				-.105	.093

Not. Cinsiyet: 0 = Kadın 1= Erkek

Tablo 6. Yordayıcı Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları Özeti

Kontrol Odağı	Sürücü Davranışları		Sürücü Becerileri		
	Hatalar	İhlaller	Algısal-motor Beceriler	Güvenlik Becerileri	
T-LOC	Diğer Sürücüler	ns	-	ns	mns
	Benlik	+	+	ns	mns
	Kader	ns	+	ns	mns
	Araç ve Çevre	ns	ns	ns	mns
Montag	İçsel Odak	ns	ns	ns	mns
	Dışsal Odak	+	+	ns	mns

Mns= model anlamsız, ns= anlamsız, + = pozitif yönde yordama, - = negatif yönde yordama

ken olarak incelenmiştir. Tablo 5'te görüldüğü üzere, birinci adımdaki kontrol değişkenlerinin güvenlik becerileri üzerinde açıkladığı toplam varyansın %0.3 olduğu bulunmuştur, ancak model anlamlı çıkmamıştır ($R^2 = .003$, $F(3,256) = .24$, $p = .867$). İkinci adımda eklenen Montag Sürücü İçselligi ve Sürücü Dışsallığı Ölçeği ile ölçülmüş sürücü kontrol odağı kontrol değişkenlerine ek olarak güvenlik becerileri üzerinde %3.9'luk bir varyans açıklamaktadır ($\Delta R^2 = .039$, $\Delta F(2,254) = 5.22$, $p < .01$). Montag Sürücü İçselligi ve Sürücü Dışsallığı Ölçeği'nin kontrol değişkenleriyle birlikte açıkladığı toplam varyansın % 4.2 olduğu bulunmuştur ancak model anlamlı çıkmamıştır ($R^2 = .042$, $F(5,254) = 2.24$, $p = .051$).

Sonuçları özetlemek gerekirse, Tablo 6'da da görüleceği gibi, T-LOC ile ölçülen sürücü kontrol odağının diğer sürücüler boyutunun ihlalleri negatif yönde, benlik boyutunun hem ihlalleri hem hataları pozitif yönde ve kader boyutunun ihlalleri pozitif yönde yordadığı bulunmuştur. Öte yandan, Montag Sürücü İçselligi ve Sürücü Dışsallığı Ölçeği ile ölçülmüş sürücü kontrol odağının yalnızca dışsal kontrol odağı boyutunun hem hatalar hem ihlalleri pozitif yönde yordadığı bulunmuştur. Buna ek olarak, iki ölçüm aracıyla ölçülmüş sürücü kontrol odağının alt boyutlarının algısal-motor becerilerini yordamadığı, bu iki ölçekle ölçülen sürücü kontrol odağının alt boyutlarının güvenlik becerilerini yordayıcılığını test eden modellerin ise anlamlı çıkmadığı görülmektedir.

Tartışma

Bu çalışmada ilk olarak T-LOC ve Montag Sürücü İçselligi ve Sürücü Dışsallığı Ölçeği'nin alt ölçeklerinin birbirleriyle ilişkisi incelenmiştir. Sonuçlara bakıldığında sürücülerin kontrol odağını ölçmek için geliştirilen bu iki ölçeğin, T-LOC ve Montag Sürücü İçselligi ve Sü-

rücü Dışsallığı Ölçeği, aslında aynı dışsal kontrol odağı boyutlarını ölçmediği bulunmuştur. Montag Sürücü İçselligi ve Sürücü Dışsallığı Ölçeği'nde dışsal kontrol odağı boyutu ile T-LOC'un yalnızca kader boyutu arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buradan hareketle, Montag Sürücü İçselligi ve Sürücü Dışsallığı Ölçeği dışsal kontrol odağı boyutları içerisinde sadece kader bileşenini ölçerken, T-LOC'un diğer sürücüler, kader, araç ve çevre gibi daha çok bileşeni içerdiği söylenebilir. Bunun yanı sıra, T-LOC ve Montag Sürücü İçselligi ve Sürücü Dışsallığı Ölçeği'nin içsel kontrol odağı boyutları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu durum, bu iki ölçeğin içsel kontrol odağını ölçmede benzer olduklarını göstermektedir. Bu sonuçlar doğrultusunda çalışmanın ilk hipotezinin desteklendiği söylenebilir. Bunun yanı sıra iki ölçeğin alt boyutları arasındaki ilişki oldukça düşüktür ($r = .14^*$). Bu düşüklüğün sebebi iki ölçüm aracının içsel kontrol odağını da farklı şekilde kavramsallaştırmış olması olabilir.

Alanyazında kontrol odağı ölçeklerinin farklı konularda da olsa kullanıldığı görülmektedir (örn. alkolü araç kullanmadan ceza alma, Cavaola ve DeSordi, 2000). Cavaola ve DeSordi (2000) çalışmalarında Rotter İçsellik Dışsallık Ölçeği ve Alkolle İlişkili Kontrol Odağı Ölçeği'ni kullanmış ve Alkolle İlişkili Kontrol Odağı Ölçeği'nin alkolü sürüş sebebiyle ceza almış kişilerin içsel kontrol odağını daha doğru ölçtüğünü bildirmişlerdir. Benzer şekilde, bu çalışmada da kontrol odağı ölçekleri dışsal kontrol odağı noktasında ayırmıştır. Alanyazında kontrol odağı ölçüm araçlarının alana özgü olması gerektiğini savunan çalışmalar bulunmaktadır (Lefcourt'tan aktaran Huang ve Ford, 2012). Çalışmanın sonuçları bu savı destekler niteliktedir.

Bu araştırmanın ana konusu olmamakla birlikte yapılan regresyon analizleri sonucunda yaşın hem hataları

hem ihlalleri negatif yönde yordadığı bulgular arasındadır. Yani genç yaşta olan sürücüler daha fazla hata ve ihlal yapma eğilimindedirler. Bunun yanı sıra cinsiyetin de hatalar ve ihlalleri yordadığı bulunmuştur. Kadınların hata yapma sayısı öne çıkarken erkeklerin ihlal yapma eğilimi öne çıkmaktadır. Yıllık araç kullanım miktarı arttıkça ihlal yapma davranışının da arttığı bulgular arasındadır. Sürücü davranışlarına değil, becerilerine baktığımızda erkeklerin ve yıllık araç kullanım miktarları daha yüksek olan kişilerin algısal motor becerilerde daha yüksek puanlara sahip olduğu söylenebilir. Bu demografik değişkenlerin hiçbirinin güvenlik becerileri ile ilişkili olmadığı da bulgular arasındadır. Alanyazında da, erkek ve genç sürücülerin kadın ve yaşlı sürücülerden daha sık ihlal yapma eğiliminde oldukları, sık araba kullananların daha az kullananlara göre trafik kurallarını daha sık ihlal ettikleri, erkeklerin algı-motor becerilerinin daha yüksek olduğu bildirilmiştir; bunun yanı sıra, kadın ve daha yaşlı sürücüler, erkek ve genç sürücülerden daha fazla hata yaptıklarını belirtmişlerdir (örn., Aberg ve Rimmo, 1998; Özkan ve Lajunen, 2006; Özkan, Lajunen ve Summala, 2006; Reason ve ark., 1990).

Bu çalışmada incelenen bir diğer konu sürücülerin kontrol odaklarının farklı ölçeklerle ölçüldüğünde sürücü davranışlarını ne kadar tahminlediğidir. Bu sonuçlara göre çalışmanın ikinci hipotezinin tersine, T-LOC'un içsel kontrol odağı, benlik, boyutunda yüksek puanlara sahip olan sürücülerin hata ve ihlal yapmaya daha eğilimli olduğu görülmektedir. Bu bulgu alanyazındaki çalışmaların bulgularıyla uyumludur (Özkan ve Lajunen, 2005; Öz, 2016). T-LOC'un içsel kontrol odağı alanyazında hız yapma (Warner, Özkan ve Lajunen, 2010), dikkatsiz sürüş (Sarma, Carey, Kervick ve Bimpeh, 2013) ve riskli sürücü davranışları (Lemarie, Bellavance ve Chebat, 2019) ile ilgili bulunmuştur. Bu ilişki kişinin aşırı güven ve iyimser yanlılığıyla açıklanabilir. Kendine aşırı güveni olan sürücüler, kazaya karışma ihtimallerinin dışsal faktörlerden ziyade kendi beceri ve davranışlarına bağlı olduğunu düşünmektedir (Özkan ve Lajunen, 2005). Buna bağlı olarak, içsel kontrol odağı yüksek olan sürücüler kazadan becerileri ve davranışları sayesinde kaçınabilecekleri düşüncesiyle riskli sürücü davranışları gösterebilirler (Özkan ve Lajunen, 2005). Çalışmanın bulgularına göre T-LOC'un diğer sürücüler boyutunda yüksek puanlara sahip sürücülerin daha az ihlal yapma eğiliminde oldukları görülmektedir. Bu çalışmada ayrıca T-LOC'un kader boyutunda yüksek puanlara sahip sürücülerin ihlal yapmaya eğilimli olduğu bulunmuştur. Bu bulgu alanyazındaki bulgularla uyumludur (Doğan, 2006; Mognon ve Santos, 2017). Ayrıca motorsiklet sürücülerini ile yapılan bir çalışmada hız ihlalleri ve riskli sürücü davranışları T-LOC'un kadere atıf boyutu ile ilişkili bulunmuştur (Özkan, Lajunen, Doğruyol, Yıldırım

ve Çoymak, 2012). Çalışmanın bir diğer bulgusuna göre Montag Sürücü İçselligi ve Sürücü Dışsallığı Ölçeği'nde dışsal kontrol odağına sahip insanların hem ihlal hem de hata yapmaya eğilimli olduğu bulunmuştur. Alanyazında da dışsal kontrol odağı hata ve ihlal yapma ile (Falco, 2007; Lucidi ve diğerleri, 2010) ve agresif sürücü davranışları ile (Balogun, Shenge ve Oldipo, 2012) ilişkili bulunmuştur. Montag Sürücü İçselligi ve Sürücü Dışsallığı Ölçeği'nin dışsal kontrol odağı boyutu ile T-LOC'un kadere atıf boyutunun birbiriyle ilişkili olması, çalışmanın bu sonucunun alanyazınla uyumlu olduğunu göstermektedir. Bu çalışmanın sonuçlarına göre hem T-LOC kader alt boyutu hem de T-LOC benlik boyutu trafikte güvensiz sürüşle pozitif olarak ilişkili çıkmıştır. Buna göre, sürücüler kazaya kendilerinin sebebiyet vereceğini düşünüyorsa kontrolün kendilerinde olduğu düşüncesiyle ihlalde bulunurken, olayların kontrolünün kaderde olduğu düşüncesiyle kendi davranışlarından bağımsız olarak kaza olabileceği için ihlalde bulunuyor olabilirler. Bununla beraber, T-LOC diğer sürücüler boyutunun ihlaller ile negatif ilişkili çıkması, sürücülerin diğer sürücülerin kazaya sebebiyet verebileceği düşüncesiyle o sürücülerin davranışlarını kontrol edemedikleri için daha temkinli ve güvenli davrandıklarını gösterebilir.

Çalışmada incelenen bir başka konu sürücülerin kontrol odaklarının farklı ölçeklerle ölçüldüğünde sürücü becerilerini ne kadar tahminlediğidir. Çalışma sonuçlarına göre T-LOC'un alt boyutları ve Montag Sürücü İçselligi ve Sürücü Dışsallığı Ölçeği'nin alt boyutları ne algısal-motor beceriler ne de güvenlik becerileri ile anlamlı olarak ilişkili bulunamamıştır, yani çalışmanın ikinci hipotezi desteklenememiştir. Rotter (1966) içsel odaklılık özelliğinde beceriyi vurgulamış olsa da alanyazında bu sürücü becerileri ve kontrol odağı ile ilgili bir çalışma bulunmamaktadır.

Alanyazında kontrol odağının sürücülük özelinde incelendiğinde farklı ölçümlerin kullanıldığı çalışmalarda birbirinden tutarsız bulgulara rastlanmaktadır (Bıçaksız, 2021). Bu çalışmada alanyazında en çok kullanılan iki kontrol odağı ölçümü kullanılmıştır. Bu iki kontrol odağı ölçümünün bazı noktalarda farklı sonuçlar vermesi kişilerin ölçüm araçlarını doldururken farklı kavramlara yönelmiş olmalarından kaynaklanabilir. Ölçüm araçlarının soru soruş tarzı gereği kimi maddelerde kişinin olayın nedenini neye atfettiği, kimi maddelerde ise kişinin olayı kontrol edip edemeyeceğine yönelik atfı sorgulanmaktadır. Ölçeklerin kontrol etmeye ve nedenselliğe odaklanan soru sayılarının ve içeriklerinin değişmesinden dolayı, kontrol odağı ile ilgili kavram karmaşası ortaya çıkabilmekte ve bu çelişkili sonuçlar doğurabilmektedir. Bu durum kontrol odağı çalışmalarında bağlam özelinde ölçüm araçlarının kullanılmasının önemini ortaya koymaktadır.

Daha önce belirtildiği gibi dışsal kontrol odağı, kazalar ve riskli sürücü davranışlarıyla ilişkilidir. Dışsal kontrol odağının trafikte ihlal ile olan ilişkisi bu çalışmada da bulunmuştur. Düşük dışsal kontrol odağına sahip sürücülerin daha dikkatli araç sürdüğü ve riskli durumları önceden tahmin edip ona göre davrandığı bilinmektedir (Stanton, Walker, Young, Kazi ve Salmon, 2007). Buradan hareketle, sürücülerin yüksek dışsal kontrol odaklarında değişim meydana getirmek, güvenli sürüşü arttıracaktır. Sürücülerin dışsal kontrol odaklarının müdahale programlarından etkilendiğini gösteren çalışmalar mevcuttur. Stanton, Walker, Young, Kazi ve Salmon (2007) sürücülerini 8 haftalık bir müdahale programına tabii tutmuş ve kontrol grubundaki kişilerin içsel ve dışsal kontrol odaklarında herhangi bir değişim gözlenmezken müdahale programına katılan sürücülerin dışsal kontrol odaklarında %15 oranında bir düşüş bildirmişlerdir. Buradan hareketle, özellikle ehliyet için başvuran yeni aday sürücülerin değerlendirilirken kontrol odağının da incelenmesi ve dışsal kontrol odağına sahip sürücü adaylarının müdahale programına dahil edilmesi riskli sürücü davranışlarını azaltmaya yardımcı olacağı söylenebilir. Bunun yanı sıra T-LOC ölçeği ile yapılan analizler, kazaların nedenini ya da olamaması için gereken kontrolü kişinin kendisine atfettiği durumlarda da hata ve ihlallerin arttığını gözler önüne sermektedir. Buradan anlaşılacağı üzere müdahale programları oluşturulurken kişinin kendisine ya da kendisi dışındaki şeylere yaptığı atıfları yönlendirmenin iki ucu keskin bıçak olduğu unutulmamalıdır. Program hazırlanırken hangi noktada daha güvenli bir sürücü davranışının kazandırılabilineceği, hangi noktadan sonra kişinin fazla güven ile ihlal ya da hataya yönelebileceği düşünülmelidir.

Bu çalışmanın bazı kısıtlılıkları mevcuttur. İlk olarak, çalışmanın verileri öz bildirim yolu ile toplanmıştır. Öz bildirim çalışmalarında sosyal istenirlik, katılımcıların kendilerini olumlu bir imajda göstermeleri (Johnson, Fendrich, ve Hubbell, 2002) alanyazında bilinen yaygın bir olası problemdir (van de Mortel, 2008). Bu çalışmada sosyal istenirliği kontrol edecek bir ölçek kullanılmamıştır. Bunun yanı sıra, bu çalışmanın verileri internet üzerinden toplanmıştır. İnternet üzerinden veri toplanan çalışmalarda çalışmayı yarıda bırakma oranının yüksek olması (Birbaum, 2004) olası katılımcıların kaybına yol açmış olabilir. Çalışmanın bir diğer kısıtlılığı örneklem sayısının azlığıdır. Bu nedenle çalışmanın sonuçları sürücülere genellenirken örneklem sayısı göz önünde bulundurulmalıdır. Gelecek çalışmalarda örneklem sayısı artırılarak daha genellenebilir bir sonuca ulaşılabilir. Ayrıca, gelecek çalışmalarda sürücü davranışları ve becerileri sürüş simülasyonları ile ölçülerek bu alanlardaki sosyal istenirliğin etkisi azaltılabilir.

Sonuç

Bu çalışmada alanyazında en çok kullanılan iki kontrol odağı ölçümünün eşzaman geçerliliği incelenmiş ve iki kontrol odağı ölçümünün de içsel kontrol odağı boyutunun birbiriyle ilişkiliyken dışsal kontrol odağı boyutunda T-LOC'un sürücülük özelinde daha kapsamlı olduğu bulunmuştur. Ayrıca bu iki ölçüm kullanılarak kontrol odağının sürücü davranışları ve sürücü becerilerini ne kadar tahminlediği incelenmiştir. Sonuçlara bakıldığında T-LOC'un içsel kontrol odağı boyutu hem ihlaller hem hataları yordarken Montag Sürücü İçselligi ve Sürücü Dışsallığı Ölçeği'nin dışsal kontrol odağı boyutu hem ihlaller hem de hataları yordamaktadır. Ayrıca T-LOC'un diğer sürücüler ve kader boyutlarının da ihlalleri yordadığı görülmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde T-LOC'un Montag Sürücü İçselligi ve Sürücü Dışsallığı Ölçeği'ne kıyasla sürücü davranışlarını daha iyi yordamaktadır. Sürücü becerileri açısından her iki kontrol odağı ölçümü için alt boyutlarının hiçbiri algısal-motor becerileri yordamadığı, güvenlik becerilerini yordayıcılığını test eden modellerin ise anlamlı çıkmadığı görülmektedir. Bu çalışma alanyazında bu iki farklı ölçüm aracını birden kullanan ilk çalışma olmakla beraber, çalışmanın sonuçları ileriki çalışmalarda kontrol odağının kavramsallaştırılma yöntemine göre kullanılacak ölçüm aracının ne kadar önemli olduğunu elde edilecek sonuçları etkileyeceğini gözler önüne sermektedir. Ayrıca bu çalışmada kontrol odağının sürücü becerileri üzerindeki yordayıcı rolünün farklı ölçümler kullanılmasına rağmen istatistikî açıdan anlamsız çıkması gelecek araştırma ve uygulamalarda dikkate alınması gereken konulardan biri olduğunu göstermektedir.

Kaynaklar

- Aberg, L., & Rimmo, P. A. (1998). Dimensions of aberrant driver behaviour. *Ergonomics*, 41(1), 39-56.
- Arthur, W., Barret, G. V., & Alexander, R. A. (1991). Prediction of vehicular accident involvement: A meta-analysis. *Human Performance*, 4(2), 89-105.
- Balogun, S. K., Shenge, N. A., & Oladipo, S. E. (2012). Psychosocial factors influencing aggressive driving among commercial and private automobile drivers in Lagos metropolis. *The social science journal*, 49(1), 83-89.
- Bıçaksız, P. (2021). Kişilik özellikleri ve riskli sürücülük: bir derleme çalışması. *Güvenlik Bilimleri Dergisi* 10(1), 259-284.
- Birnbaum, M. H. (2004). Human research and data collection via the Internet. *Annu. Rev. Psychol.*, 55, 803-832.
- Cavaiaola, A. A., & DeSordi, E. G. (2000). Locus of control in drinking driving offenders and non-offenders. *Alcoholism Treatment Quarterly*, 18(4), 63-73.
- Doğan, E. B. (2006). Illusion of control, optimism bias and their relationship to risk-taking behaviors of Turkish drivers (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Middle East Technical University, Ankara
- Falco, A. (2007). Road prevention and safety: An instrument for measuring Locus of Control in the social marketing perspective. *Testing Psychometrics Methodology in Applied Psychology*, 14, 41-61.
- Gidron, Y., Gal, R., & Desevilya, H. S. (2003). Internal locus of control moderates the effects of road-hostility on recalled driving behavior. *Transportation Research Part F: Traffic Psychology and Behaviour*, 6(2), 109-116.
- Hoyt, M. F. (1973). Internal-external control and beliefs about automobile travel. *Journal of Research in Personality*, 7(3), 288-293.
- Huang, J. L., & Ford, J. K. (2012). Driving locus of control and driving behaviors: Inducing change through driver training. *Transportation Research Part F: Traffic Psychology and Behaviour*, 15(3), 358-368.
- Iversen, H., & Rundmo, T. (2002). Personality, risky driving and accident involvement among Norwegian drivers. *Personality and individual Differences*, 33(8), 1251-1263.
- Johnson, T. P., Fendrich, M., & Hubbell, A. (2002, May). A validation of the Crowne-Marlowe social desirability scale. In *57th Annual meeting of the american association for public opinion research*. Available from <http://www.srl.uic.edu/publist/Conference/crownemarlowe.pdf>
- Lajunen, T., & Summala, H. (1995). Driving experience, personality, and skill and safety-motive dimensions in drivers' self-assessments. *Personality and Individual Differences*, 19(3), 307-318.
- Lajunen, T. ve Özkan, T. (2004). Kültür, güvenlik kültürü, Türkiye ve Avrupa'da trafik güvenliği (Rapor No: SBB-3023). Ankara: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu.
- Lemarié, L., Bellavance, F., & Chebat, J. (2019). Regulatory focus, time perspective, locus of control and sensation seeking as predictors of risky driving behaviors. *Accident Analysis and Prevention*, 127, 19-27.
- Levenson, H. (1981). Differentiating among internality, powerful others, and chance. In Lefcourt, H. M. (Eds), *Research with the locus of control construct* (pp. 15-63). New York: Academic Press.
- Lucidi, F., Giannini, A. M., Sgalla, R., Mallia, L., Devoto, A., & Reichmann, S. (2010). Young novice driver subtypes: relationship to driving violations, errors and lapses. *Accident Analysis & Prevention*, 42(6), 1689-1696.
- Măirean, C., Havârneanu, G. M., Popuşoi, S. A., & Havarneanu, C. E. (2017). Traffic locus of control scale-Romanian version: Psychometric properties and relations to the driver's personality, risk perception, and driving behavior. *Transportation Research Part F: Traffic Psychology and Behaviour*, 45, 131-146.
- Mognon, J. F., & Santos, A. A. A. D. (2017). Avaliação do comportamento do motorista, locus de controle e estilos de direção no trânsito. *Trends in Psychology*, 25, 1621-1635.
- Montag, I., & Comrey, A. L. (1987). Internality and externality as correlates of involvement in fatal driving accidents. *Journal of Applied Psychology*, 72, 339-343.
- Öz, C. (2016). The Relationship between Traumatic Life Experiences, Locus of Control and Driver Behaviors (yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Middle East Technical University, Ankara, Turkey.
- Özkan, T., & Lajunen, T. (2005). Multidimensional Traffic Locus of Control Scale (T-LOC): factor structure and relationship to risky driving. *Personality and individual differences*, 38(3), 533-545.
- Özkan, T., & Lajunen, T. (2006). What causes the differences in driving between young men and women? The effects of gender roles and sex on young drivers' driving behaviour and self-assessment of skills. *Transportation Research Part F: Traffic Psychology and Behaviour*, 9(4), 269-277.
- Özkan, T., & Lajunen, T. (2011). Person and environment: Traffic culture. İçinde *Handbook of traffic psychology* (pp. 179-192). Academic Press.

- Özkan, T., Lajunen, T., Doğruyol, B., Yıldırım, Z., & Coymak, A. (2012). Motorcycle accidents, rider behaviour, and psychological models. *Accident Analysis & Prevention, 49*, 124-132.
- Özkan, T., Lajunen, T., & Summala, H. (2006). Driver Behaviour Questionnaire: A follow-up study. *Accident Analysis & Prevention, 38*(2), 386-395.
- Phares, E. J. (1976). *Locus of control in personality*. Morristown, NJ: General Learning Press.
- Reason, J., Manstead, A., Stradling, S., Baxter, J., & Campbell, K. (1990). Errors and violations on the roads: a real distinction?. *Ergonomics, 33*(10-11), 1315-1332.
- Rotter, J. B. (1954). *Social learning and clinical psychology*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Rotter, J. B. (1966). Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological Monographs: General and Applied, 80*(1), 1.
- Rotter, J. B. (1975). Some problems and misconceptions related to the construct of internal versus external control of reinforcement. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 43*, 56-67.
- Rudin-Brown, C. M., & Parker, H. A. (2004). Behavioural adaptation to adaptive cruise control (ACC): Implications for preventive strategies. *Transportation Research Part F: Traffic Psychology and Behaviour, 7*(2), 59-76.
- Sarma, K. M., Carey, R. N., Kervick, A. A., & Bimpeh, Y. (2013). Psychological factors associated with indices of risky, reckless and cautious driving in a national sample of drivers in the Republic of Ireland. *Accident Analysis & Prevention, 50*, 1226-1235.
- Stanton, N. A., Walker, G. H., Young, M. S., Kazi, T., & Salmon, P. M. (2007). Changing drivers' minds: the evaluation of an advanced driver coaching system. *Ergonomics, 50*(8), 1209-1234.
- Sümer, N., Lajunen, T., & Özkan, T. (2002, May). Sürücü davranışlarının kaza riskindeki rolleri: İhlaller ve hatalar. In *Traffic and Road Safety International Congress, Gazi University, Ankara, Turkey* (pp. 8-12).
- Warner, H. W., Özkan, T., & Lajunen, T. (2010). Can the traffic locus of control (T-LOC) scale be successfully used to predict Swedish drivers' speeding behaviour?. *Accident Analysis & Prevention, 42*(4), 1113-1117.
- Van de Mortel, T. F. (2008). Faking it: social desirability response bias in self-report research. *Australian Journal of Advanced Nursing, The, 25*(4), 40.

Summary

The Examination of The Relationship Among Driver Behavior, Driver Skills and The Locus of Control by Using Two Measurements

Berfin Töre¹

Eskişehir Technical University

Bilgesu Kaçan-Bibican

Necmettin Erbakan University

Türker Özkan

Middle East Technical University

Locus of control concerns the differences in individuals' attributions regarding the potential causes of the outcomes followed by their actions (Rotter, 1966). Rotter (1966) stated that when the person perceives the outcomes are the result of outside factors such as fate, luck, or powerful others, then this belief signifies an external locus of control. On the other hand, when the person perceives outcomes resulting from his/her own behavior, the belief of that person is termed an internal locus of control (Rotter, 1966).

Examining the general tendency of the person's attribution to the consequences of events has been found important in terms of traffic safety, and there have been studies conducted on this issue. A meta-analytic study examining the factors predicting the involvement in a traffic accident showed that one of the personality factors, locus of control, predicts involvement in a traffic accident and that the internal locus of control-oriented personality trait is associated with being involved in fewer accidents (Arthur, Barret, & Alexander, 1991). Montag and Comrey (1987) developed the Montag Driver Internality - Driver Externality Scale, which aims to measure the internal and external locus of control of drivers, specific to the traffic area, and they compared 200 drivers involved in fatal accidents with 200 regular drivers. They found that drivers involved in fatal accidents had a higher external locus of control than regular drivers whereas regular drivers had a higher internal locus of control than another group, in accordance with the meta-analysis study. There is a similar relationship between a group that was fined for drunk driving and the group that did not (Cavaiola & DeSordi, 2000).

Examining drivers' attitudes rather than events that have the power to change the locus of control, such as accidents or punishments, can be important in understanding the relationship between locus of control and

safe driving. Having an internal locus of control has been associated with wearing seat belts (Hoyt, 1973) and being alert while driving which are considered as safe behaviours (Lajunen & Summala, 1995) while Having an external locus of control has been associated with aggressive driving (Lajunen & Summala, 1995). In a study in which Multidimensional Traffic Control Locus (T-LOC) developed by Özkan and Lajunen (2005) was used, it was found that one of the predictive factors of motorcycle riders' unsafe movements with motorcycles for demonstration purposes and speed violations is the fate dimension of the external locus of control. Also, low scores in the fate dimension were found to be associated with using protective equipment (Özkan, Lajunen, Doğruyol, Yıldırım & Çoymak, 2012).

In addition to studies that finding that internal control focus is associated with safe driving and low accident rates, there are also studies that have obtained different results. It is thought that the reason for these opposite findings may be theoretical and methodological differences as well as the use of different scales in studies. Rotter Internal-External Control Scale (e.g. Hoyt, 1973), Levenson's Internality, Powerful Others and Chance Scales (I, P, C Scales) (e.g. Lajunen & Summala, 1995), Montag Comrey Driver Internality- Driver Externality Scale (e.g. Rudin-Brown & Parker, 2004) and T-LOC (e.g. Warner, Özkan, & Lajunen, 2010) have been used in different studies. As it can be seen, both area-specific locus of control and general locus of control scales were used in the studies carried out in the field of traffic. It has been stated by some researchers that it is important to evaluate the locus of control with field-specific measurement tools (Lefcourt, 1991 as cited in Huang & Ford, 2012). It is thought that it will be important to use field-specific scales, especially in a system that includes complex skills and behaviors such as traffic.

Address for Correspondence: ¹Berfin Töre, Eskişehir Technical University, Psikolojik Danışma ve Rehberlik Birimi, Campus of İki Eylül Gazipaşa Mah. Tepebaşı / Eskişehir.

E-mail: bdobrucali@eskisehir.edu.tr

Although there are many studies in the literature about locus of control and driver behavior, some of which has been mentioned above, different results were obtained. Also, the same cannot be said for studies about the association between locus of control and driver skills. Although Rotter (1966) emphasized the skill for internal locus of control while distinguishing internal and external locus of control, a study examining the association of locus of control and driver skills could not be found in the literature by researchers. Therefore, this study, it is aimed to compare two domain-specific scales and examine the relationship between locus of control and driver behavior and skills.

The hypotheses of the study are as follows;

H1: It is expected that the sub-scales measuring the external locus of control of the two scales do not exactly match and their predictiveness will change.

H2: Both the T-LOC's self dimension and the internal locus of control dimension of Montag Driver Internality and Driver Externality Scale predict errors and violations negatively, whereas they predict perceptual-motor skills and safety skills positively.

Method

Participants

A total of 260 drivers, 113 female (43.5%) and 147 male (56.5%), participated in the study. The ages of the participants ranged between 19 and 65 with a mean of 30.94 years ($SD = 10.54$). The average number of years having a driver's license was 8.63 years ($SD = 8.81$) and the mean yearly mileage reported by the participants was 9354.95 km ($SD = 14090.221$).

Instruments

Driver Skills Inventory (DSI)

This scale, which consists of two dimensions (perceptual motor skills and safety skills), was developed by Lajunen and Summala (1995). Twenty items are rated on a 5-point scale. Perceptual motor skills reflect drivers' ability in handling the car (e.g. the driver's control over the vehicle) and rely on information processing and motor skills. Safety skills reflect drivers' ability to drive in a safe manner (Lajunen & Summala, 1995). The Cronbach Alpha was found .87 for the perceptual-motor skills dimension, and .73 for the safety skills dimension in this study.

Driver Behavior Questionnaire (DBQ)

This scale, which consists of two dimensions (errors and violations), was developed by Reason and his colleagues (1990). Twenty-eight items rated on a 6-point

scale. Errors were defined as "the failure of planned actions to achieve their intended consequences" while violations were defined as "deliberate deviations from those practices believed necessary to maintain the safe operation of a potentially hazardous system" (Reason, Manstead, Stradling, Baxter ve Campbell, 1990). Turkish adaptation of this scale was completed by Sümer, Lajunen and Özkan (2002). The Cronbach alpha was reported .75 for errors and .77 for violations for Turkish version. In this study, the Cronbach alpha was found .85 for both errors and violations.

Traffic Locus of Control Scale (T-LOC)

This scale was developed by Özkan and Lajunen (2005) and it consists of 17 items rated on a 5-point scale. Four dimensions were identified for this scale; other drivers, self, vehicle/environment, and fate. The Cronbach alpha was found at .80 for other drivers dimension, .82 for self and fate dimensions, and .64 for vehicle/environment in this study. Also, the Cronbach Alpha of the external locus of control, which includes the dimensions of other drivers, vehicle/environment, and fate, was found to be .69.

Montag Driving Internality and Driving Externality Scale

This Scale was developed by Montag and Comrey (1987) and it consists of 30 items rated on a 6-point scale. The scale consists of 2 dimensions: internal locus of control and external locus of control. In this study, the Cronbach Alpha was found at .85 for the internal locus of control dimension and .81 for the external locus of control dimension.

Demographical Information Form

The demographical information of participants; age, gender, years of having a driver's license, the previous year's mileage, and total mileage is gathered.

Process

Participants filled out the questionnaire package composed of demographic information form, Driving Skills Inventory, Driver Behavior Questionnaire, Traffic Locus of Control Scale, and Montag Driving Internality and Driving Externality Scale via <https://metupsych.au1.qualtrics.com>. The data were analyzed with SPSS 22.0 program.

Data Analysis

SPSS 22.00 package program was used for the analysis of the research data. In this study, Pearson Correlation analysis was performed to examine the concurrent validity of T-LOC and Montag Driver Internality

and Driver Externality Scale. The same analysis was also used to examine the relationship between continuous measurements. In addition, hierarchical regression analysis was used to examine the predictive power of locus of control on driver behaviors and driver skills.

Results

The Comparison of T-LOC and Montag Driving Internality and Driving Externality Scale

Pearson Correlation analysis was performed to examine the concurrent validity of the T-LOC and Montag Driver Internality and Driver Externality Scale. It is found that the relationship between the other drivers dimension of T-LOC and both the internal and external locus of control dimensions of the Montag Driver Internality and Driver Externality Scale was non-significant. On the other hand, a significant relationship was found between the self dimension of T-LOC and the internal locus of control dimension of the Montag Driver Internality and Driver Externality Scale ($r = .142$, $p = .02$). In addition, it was found that the fate dimension of T-LOC was positively associated with the external locus of control dimension and negatively associated with the internal locus of control dimension of the Montag Driver Internality and Driver Externality Scale (respectively $r = .303$, $r = -.207$, $p < .01$). Besides, a negative relationship was found between the vehicle and environment dimension of the T-LOC and the internal locus of control dimension of the Montag Driver Internality and Driver Externality Scale ($r = -.171$, $p = .006$). Finally, it is found that the external locus of control dimension of T-LOC was negatively correlated with the internal locus of control dimension and positively correlated with the external locus of control dimension of the Montag Driver Internality and Driver Externality Scale (respectively $r = -.167$, $r = .214$, $p < .01$).

Locus of Control and Driver Behaviors

Four hierarchical regression analyses were conducted to examine the relationship between driver behaviors and drivers' locus of control. T-LOC dimensions and Montag Driver Internality and Driver Externality Scale were predictors and one DBQ dimensions were the DV in each analysis. Age, gender, and yearly mileage were controlled in the first step.

For the errors, the total variance explained by the control variables in the first step on the errors was found to be 6.9% ($R^2 = .069$, $F(3.256) = 6.33$, $p < .001$). Age and gender of the control variables were found to predict errors negatively ($\beta = -.196$, $p = .002$, $\beta = -.143$, $p = .019$, respectively). The locus of control measured with T-LOC added in the second step explains a 4.6%

variance on errors in addition to the control variables ($\Delta R^2 = .046$, $\Delta F(4.252) = 3.26$, $p < .05$). In the second step, the total variance explained by T-LOC along with control variables was 11.5% ($R^2 = .115$, $F(7.252) = 4.67$, $p < .001$). When the dimensions of the driver locus of control measured by T-LOC were examined, it was observed that only the self-dimension of T-LOC predicted errors positively ($\beta = .208$, $p = .001$).

For the violations, the total variance explained by the control variables in the first step on the errors was found to be 6.7% ($R^2 = .067$, $F(3.256) = 6.10$, $p = .001$). Age was found to predict errors negatively ($\beta = -.224$, $p = .001$) while gender and yearly mileage were found to predict errors positively ($\beta = .123$, $p = .044$, $\beta = .142$, $p = .028$, respectively). The locus of control measured with T-LOC added in the second step explains a 4.1% variance on errors in addition to the control variables ($\Delta R^2 = .041$, $\Delta F(4.252) = 2.92$, $p < .05$). In the second step, the total variance explained by T-LOC along with control variables was 10.8% ($R^2 = .108$, $F(7.252) = 4.36$, $p < .001$). When the dimensions of the driver locus of control measured by T-LOC were examined, it was observed other drivers predict errors negatively ($\beta = -.147$, $p = .044$) whereas self and fate dimensions predict errors positively ($\beta = .132$, $p = .037$, $\beta = .127$, $p = .041$, respectively).

For the errors, the total variance explained by the control variables on the errors was found to be 6.9% ($R^2 = .069$, $F(3.256) = 6.33$, $p < .001$). Age and gender were found to predict violations negatively ($\beta = -.196$, $p = .002$, $\beta = -.143$, $p = .019$, respectively). In addition to control variables, the locus of control measured with the Montag Driver Internality and Driver Externality Scale added in the second step, it explains a 4.8% variance on errors ($\Delta R^2 = .048$, $\Delta F(2.254) = 6.87$, $p = .001$). The total variance explained by the driver locus of control along with the control variables, as measured by the Montag Driver Internality and Driver Externality Scale added in the second step, was found to be 11.7% ($R^2 = .117$, $F(5.254) = 6.72$, $p < .001$). It was observed that only the external locus of control dimension predicted errors positively ($\beta = .196$, $p = .001$).

For the violations, the total variance explained by the control variables in the first step on the violations was found to be 6.7% ($R^2 = .067$, $F(3.256) = 6.10$, $p = .001$). Age was found to predict violations negatively ($\beta = -.236$, $p = .001$) whereas gender and yearly mileage predicted violations positively ($\beta = .123$, $p = .044$, $\beta = .142$, $p = .028$, respectively). In addition to control variables, the locus of control measured with the Montag Driver Internality and Driver Externality Scale added in the second step, it explains a 5.1% variance on violations ($\Delta R^2 = .051$, $\Delta F(2.254) = 7.34$, $p = .001$). The total variance explained by the driver locus

of control along with the control variables, as measured by the Montag Driver Internality and Driver Externality Scale added in the second step, was found to be 11.8% ($R^2=.118$, $F(5.254) = 6.78$, $p < .001$). It was observed that only the external locus of control dimension positively predicted violations ($\beta = .206$, $p = .0001$).

Locus of Control and Driver Skills

Two hierarchical regression analyses were conducted to examine the relationship between driver behaviors and drivers' locus of control. T-LOC dimensions were predictors and one DSI dimensions were the DV in each analysis. Age, gender, and yearly mileage were controlled in the first step. None of the dimensions of T-LOC were found to significantly related to perceptual motor skills and the model in which the relationship between T-LOC and safety skills were tested was non-significant.

The same analyses were conducted by using the two dimensions of the Montag Driver Internality and Driver Externality Scale. Moreover, both internal and external locus of control dimensions were non-significantly related to perceptual motor skills and the model in which the relationship between Montag Driver Internality and Driver Externality Scale and safety skills were tested was nonsignificant.

To summarize the results, it was found that the other drivers dimension of T-LOC predicted violations negatively, the self dimension predicted both violations and errors positively, and the fate dimension predicted the violations positively. On the other hand, only the external locus of control dimension of the Montag Driver Internality and Driver Externality Scale was found to positively predict both errors and violations. In addition, it is seen that the dimensions of the driver locus of control measured with two measurement tools do not predict perceptual-motor skills, and the models that test the predictive-ness of the driver locus of control dimensions measured with these two scales on safety skills are not significant.

Discussion

In this study, it was examined whether the factor structures of the T-LOC and Montag Driver Internality and Driver Externality Scale were compatible with each other. The results showed that the two scales developed to measure the locus of control, T-LOC, and the Montag Driver Internality and Driver Externality Scale, do not measure the same external locus of control dimensions. A significant relationship was found between the external locus of control dimension of the Montag Driver Internality and Driver Externality Scale and only the fate dimension of the T-LOC. From this point of view, it can

be said that the T-LOC includes more components such as other drivers, fate, vehicle, and environment, while the Montag Driver Internality and Driver Externality Scale measures only the fate component among the external locus of control dimensions. In addition, a significant relationship was found between the internal locus of control dimensions of T-LOC and the Montag Driver Internality and Driver Externality Scale. This shows that these two scales are similar in measuring the internal locus of control. In line with these results, it can be said that the first hypothesis of the study is supported. In addition, the relationship between the sub-dimensions of the two scales is quite low ($r = .14^*$). The reason for this low level may be that the two measurement instruments conceptualized the internal locus of control differently.

In this study, also the relationship between driver behaviors and drivers' locus of control, measured with different scales, was examined. The results showed that drivers with the self locus of control are more prone to make mistakes. This finding is consistent with the findings of Özkan and Lajunen (2005). This relationship can be explained by the person's overconfidence and optimistic bias. Self-confident drivers think that their likelihood of being involved in an accident depends on their own skills and behavior rather than external factors (Özkan & Lajunen, 2005). Accordingly, drivers with a high internal locus of control may show risky driver behaviors, thinking they can avoid the accident with their skills and behavior (Özkan & Lajunen, 2005). In this study, it was also found that people with an external locus of control in the Montag Driver Internality and Driver Externality Scale are prone to make both violations and mistakes. In a study conducted with motorcycle drivers, speed violations and risky driver behaviors were found to be associated with the attribution dimension of T-LOC to fate (Özkan, Lajunen, Doğruyol, Yıldırım, & Çoy-mak, 2012). The relationship between the external locus of control dimension of the Montag Driver Internality and Driver Externality Scale and the fate dimension of T-LOC shows that this result of the study is compatible with the literature.

According to the results of this study, both T-LOC fate and T-LOC self dimension were positively related to unsafe driving in traffic. The results can be interpreted as if the drivers think that they will cause the accident, they may commit a violation because they think that they are in control, but they may violate traffic rules because they think that fate controls the events, regardless of their own behavior. Moreover, the fact that T-LOC other drivers dimension is negatively correlated with violations may indicate that drivers act more cautiously and safely because they think that other drivers may cause an accident and they cannot control the behavior of other drivers.

When the locus of control is examined in the literature, inconsistent findings are found in studies that are using different measures (Bıçaksız, 2021). In this study, the two most used locus of control measures in the literature were compared. The fact that these two locus of control measurements gave different results at some points may be because people focused on different concepts while filling out the measurement tools. Due to the questioning style of the measurement tools, in some items, the person's attribution of the cause of the event to what, and in some items whether the person can control the event or not being questioned. Due to the change in the number and content of the scales focusing on control and causality, conceptual confusion about the locus of control may arise and this may lead to contradictory results. This situation reveals the importance of using context-specific measurement tools in the locus of control studies.

This study has some limitations. First, the data of the study were collected by self-report. Social desirability in self-report studies is a common potential problem known in the literature that participants show themselves in a positive image (Johnson & Fendrich, 2002). In this study, no scale was used to control social desirability. Besides, the data of this study were collected via the internet. The high rate of dropout in studies that collected data via the internet may have led to the loss of possible participants (Birbaum, 2004). Another limitation of the study is the small sample size. For this reason, the small sample size should be taken into consideration while generalizing the results of the study to drivers. In future studies, a more generalizable result can be achieved by increasing the sample size. In addition, by measuring driver behaviors and skills with driving simulations in future studies, the effect of social desirability in these areas can be reduced.

Conclusion

In this study, the concurrent validity of the two most used locus of control measures in the literature was examined and it was found that the internal locus of control dimension of both locus of control instruments was related to each other whereas the T-LOC in the external locus of control dimension was more comprehensive in terms of driving. In addition, using these two measures, the predictiveness of locus of control on driver behaviors and driver skills was examined. Looking at the results, the internal locus of control dimension of T-LOC predicts both violations and errors, while the external locus of control dimension of the Montag Driver Internality and Driver Externality Scale predicts both violations and errors. In addition, other drivers and destiny dimen-

sions of T-LOC also predict violations. When evaluated in general, T-LOC predicts driver behaviors better than Montag Driver Internality and Driver Externality Scale. In terms of driver skills, none of the sub-dimensions predicted perceptual-motor skills for both locus of control measurements, and models that test predictiveness of safety skills were not significant. Although this is the first study in the literature to use these two different measurement tools, the results of the study reveal how important the measurement tool to be used according to the conceptualization method of the locus of control in future studies is and will affect the obtained results. In addition, the fact that the predictive role of locus of control on driver skills in this study was statistically insignificant despite the use of different measures indicates that it is one of the issues to be considered in future research and applications.

Evlilik Kalitesi, Doyumu ve Uyumu Üzerine Çiftlerle Yapılan Boylamsal Çalışmaların Sistemik Derlemesi

Nesrin Kara¹Büşra Bahar Balcı²Arzu Araz³

Samsun Üniversitesi

Dokuz Eylül Üniversitesi

Özet

Aile ve ilişki araştırmacıları uzun yıllardır evlilik ve romantik ilişkinin doğasını ve gelişim süreçlerini incelemektedirler. Alanyazındaki pek çok araştırma bulgusu yakın ilişkilerin bireylerin fiziksel sağlığı ve iyi oluş halleri üzerinde büyük etkilerle katkı sağladığı yönünde kanıtlar sunmaktadır. Bu nedenle bu alanda bir sistemik derlemenin yapılmasının alana önemli katkılar sağlayacağı düşünülmüştür. Bu çalışmanın amacı evlilik kalitesi, doyumu ve uyumu üzerine çiftler ile yürütülen boylamsal araştırmaların sistemik olarak incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda Web of Science ve ScienceDirect veri tabanlarında 1990-2021 yılları arasında yapılan çalışmalar İngilizce olarak “evlilik kalitesi”, “evlilik doyumu”, “evlilik uyumu”, “çift” ve “boylamsal” anahtar kelimeleri kullanılarak taranmıştır. Boylamsal, İngilizce dilinde yayımlanan, çiftlerden her ikisinin de katıldığı, evlilik kalitesi/doyumu ve uyumu ile ilgili bir ölçüm alınan araştırma makaleleri derlemeye dahil edilmiştir. Tarama işleminden sonra derlemeye dâhil etme kriterlerini karşılayan 74 makaleye ulaşılmıştır. Makaleler katılımcı özelliklerine göre sınıflandırılarak 5 kategori oluşturulmuştur: Evli veya birlikte yaşayan ($n = 27$), yeni evli ($n = 19$), bir hastalıkla mücadele eden ($n = 9$), bebek bekleyen/hamilelik döneminde olan ($n = 9$) ve çocuğu olan ($n = 10$) çiftlerle yapılan çalışmalar. Her kategorideki çalışmalar referansları, yöntemi, katılımcı özellikleri ve sayısı, evlilik kalitesi/doyumu/uyumunu belirlemede kullanılan ölçme araçları, müdahale/egitim bilgisi, çalışmanın süresi veya ölçüm sayısı, bağımlı ve bağımsız değişkenleri, bulgular ve gelecekte yapılacak araştırmalar için söz konusu makalelerin yazarlarının önerileri başlıkları ile tanıtılmıştır. Sonuç olarak, evlilik dinamiklerini yordayan veya bu dinamikler tarafından yordanan birçok değişkene ulaşılmıştır. Bu derleme makalesinde sunulan çalışmaların gelecekteki araştırmalara ışık tutması beklenmektedir.

Anahtar kelimeler: Evlilik kalitesi, evlilik doyumu, evlilik uyumu, boylamsal, çift

Abstract

Family and relationship researchers have been examining the nature and developmental processes of marriage and romantic relationships for decades. Many research findings provide evidence that close relationships significantly impact individuals' physical health and well-being. Therefore, it is thought that a systematic review in this field will make important contributions. This study aimed to systematically examine the longitudinal studies conducted with couples on marital quality, marital satisfaction, and marital adjustment. For this purpose, the studies in Web of Science and ScienceDirect databases between 1990-2021 were searched in English using the keywords “marital quality”, “marital satisfaction”, “marital adjustment”, “couple”, and “longitudinal”. Inclusion criteria were longitudinal, English-language research articles in which both couples participated, using a measure of marital quality/satisfaction/adjustment. Finally, 74 articles that met the inclusion criteria were found. These articles were classified according to participant characteristics and 5 categories were created: Studies with married or cohabiting couples ($n = 27$), newly married couples ($n = 19$), couples struggling with an illness ($n = 9$), pregnant couples ($n = 9$), and couples with children ($n = 10$). Studies were classified according to their references, method, participants' characteristics and the number of participants, measurement tools used to determine marital quality/satisfaction/adjustment, intervention/education information, duration of the study/number of measurements, dependent and independent variables, findings, and recommendations for future research. In conclusion, many variables that predict or are predicted by marital dynamics were reached. This review is expected to provide insight into future research.

Keywords: Marital quality, marital satisfaction, marital adjustment, longitudinal, couple

Yazar Notu: Bu sistemik derlemenin bir bölümü 11-12 Haziran 2022 tarihleri arasında İzmir’de gerçekleştirilen IV. Sosyal Psikoloji Kongresi’nde panel olarak sunulmuştur.

Yazışma Adresi: ¹Nesrin Kara, nesrin-kara@hotmail.com, ORC-ID: 0000-0002-6827-3342

²Arş. Gör. Büşra Bahar Balcı, Samsun Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Canik / Samsun, bahar.balcı@samsun.edu.tr, ORC-ID: 0000-0001-8747-5081

³Prof. Dr. Arzu Araz, Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Tinaztepe Yerleşkesi Buca / İzmir, a.araz@deu.edu.tr, ORC-ID: 0000-0002-7510-917X

Gönderim Tarihi: 20.11.2022

Kabul Tarihi: 24.01.2023

Nesrin Kara, mesleğini çok seven, akademik donanımını artırmak için sürekli çalışan, geleceğe dair hayalleri, hedefleri olan bir psikologdu. Çok sevdiğim doktora öğrencilerimden biriydi. Kendisini tüm Türkiye'yi yasa boğan 6 Şubat tarihli depremde Hatay Samandağ'da kaybettik. Acımız büyük.

Nesrin, bu sayıda yer alan makalemizin kabulü sonrasında bana şu mesajı yazmıştı:

“Hocam, çok mutlu oldum. Hatta bir güneş doğdu içimde. İlk kutlamayı bir kahve içerek yapacağım şimdi.”
Işıklar içinde yat sevgili Nesrin.

Psikoloji biliminin ve aile çalışmalarının en önemli konularından biri romantik ilişkilere, evlilik kalitesi, evlilik doyumu veya evlilikteki uyum yalnızca evliliğin devamını değil aynı zamanda ayrılık ve boşanmayı da belirlediği için çok çalışılan konulardandır. Evlilik zihinsel sağlığı, yaşam doyumunu, işteki başarıyı ve sosyal etkileşimi etkilediğinden çoğu çift için sosyal bir destek kaynağı olmakla birlikte psikolojik ve fizyolojik rahatsızlıklara karşı da koruyucu bir faktördür (Hatami ve ark., 2009). Evlilik işleyişindeki bozulmaların stres hormonları, bağışıklık ve endokrin sistemi, yaraların iyileşmesi, enfeksiyon hastalıkları, hipertansiyon, kalp damar hastalıkları gibi durumlar üzerinde etkili olduğu bilinmektedir (Kiecolt-Glaser ve Newton, 2001). Buna ek olarak evlilik kalitesi ile iyi oluş hali (Proulx ve ark., 2007) ve mutluluk (Demir, 2008) arasında da olumlu bir ilişki vardır. Evlilik işleyişindeki bozulmalar sadece çiftleri değil çiftlerin varsa çocuklarını da etkileme potansiyeline sahiptir. Evliliklerdeki çatışmaların çocuklarda stres, davranış problemleri ve uyum problemleri ile ilişkili olduğu bulunmuştur (Grych ve Fincham, 1990).

Psikoloji yazınında evlilik dinamikleri; evlilik kalitesi, evlilik uyumu veya evlilik doyumu terimleriyle çalışılmaktadır. Bazı araştırmacılar (örn. Rogge ve ark., 2017) doyum ve kalite terimlerinin eşanlamlı olduğunu ve birbiri yerine kullanılabileceğini kabul etmektedirler ve alanyazında evlilik kalitesi, evlilik doyumu üzerinden ölçülebilmektedir (örn. Joel ve ark., 2020; Robles ve ark., 2014). Ayrıca evlilik doyumu ve evlilik uyumu değişkenlerinin birbiri yerine kullanıldığı çalışmalara da rastlanmaktadır (örn. Jose ve Alfons, 2007). Bazı araştırmacılar (örn. Delatorre ve Wagner, 2020; Erbek ve ark., 2005; Li ve Fung 2011; Rusbult ve ark., 1998) ise bu kavramların kapsamları ve ölçümlerine dair farklılıklar barındırdığını belirtmektedirler. Her ne kadar bazı kesişim noktaları bulunsu da mevcut alanyazın incelendiğinde, söz konusu kavramlar temelinde aşağıdaki tanımlar yapıldığı ve şu bilgilere referansta bulunulduğu söylenebilir:

Amato ve arkadaşları (2003) *evlilik kalitesini* evlilikteki mutluluk, çiftlerin birlikte yaptıkları aktivitelerin sıklığı ve boşanmaya sebebiyet verecek düşünce veya eylemler olarak kavramsallaştırmışlardır. Evlilik kalitesinin davranışsal, bilişsel ve duygusal göstergeleri olduğu ve bu göstergelerin her birinin kendi içinde pozitif ve negatif sınıflandırmaya sahip olduğu da ifade edilmekte-

dir (Li ve Chan, 2012). Güncel bir metaanalizde evlilik/ ilişki kalitesini yordamada en başarılı 5 ilişki değişkeninin algılanan bağlılık, algılanan doyum, minnettarlık, cinsel doyum ve çatışma olduğu bulunmuştur. İlişki kalitesini en fazla yordayan bireysel değişkenler ise yaşam doyumunu, negatif duygulanım, depresyon, kaçınmacı ve kaygılı bağlanmadır (Joel ve ark., 2020). Başka bir çalışmaya göre ise bireylerin eğitim, iş ve pozitif davranışlar gibi özellikleri evlilik kalitesiyle olumlu; nevroitiklik, stres, mutsuz bir çocukluk geçirme ve negatif davranışları evlilik kalitesiyle olumsuz ilişkilidir (Karney ve Bradbury, 1995).

Fincham ve Rogge'a (2010) göre çiftlerin evliliğe ilişkin öznel algıları içsel süreçleri kapsamaktadır ve buna *evlilik doyumu* veya evlilik mutluluğu adı verilmektedir. Eşlerin birbirlerinin arkadaşlık, cinsellik ve yakınlık temelli ihtiyaçlarına cevap vermesi (Rusbult ve ark., 1998) ve bütçe yönetimi, sosyal aktivite, ev sorumlulukları ve çocuklarla ilişki deneyimleri (Burr, 1970) bu öznel değerlendirmenin içinde yer almaktadır. Evlilik doyumunun yordayıcıları arasında psikolojik ve sosyodemografik faktörler, sosyal eğilimler, ebeveynlik, fiziksel ve zihinsel sağlık gibi farklı bileşenler yer almaktadır (Bradbury ve ark., 2000). Sosyodemografik faktörler içinde çiftin yaşı (Jose ve Alfons, 2007; Shakerian, 2010), çiftler arasındaki yaş farkı (Rahmani ve ark., 2009), cinsiyet (Jose ve Alfons, 2007), eğitim düzeyi (Shakerian, 2010), evlilik süresi (Teimourpour ve ark., 2012; Ziaei ve ark., 2014), bireylerin evlilik sayısı (Jose ve Alfons, 2007), ebeveyn olma ve çocuk sayısı (Twenge ve ark., 2003), ailenin geliri ve ekonomik statüsü (Pepping ve Halford, 2012; Zainah ve ark., 2012) ve çiftin ailesi (Samadaee-Gelekholaee ve ark., 2016) yer almaktadır. Psikolojik faktörlere ise stres (Karney ve Bradbury, 1995), kişilik özellikleri (Lawrence ve ark., 2008), bağlanma stili (Hollist ve Miller, 2005), iletişim ve cinsel ilişki (Litzinger ve Gordon, 2005), bağışlama ve fedakarlık (Gordon ve ark., 2009), çiftlerin benzerliği (Nemechek ve Olson, 1999), olumlu ve olumsuz etkileşim (Gottman, 2014) ve bilinçli farkındalık (Burpee ve Langer, 2005) örnek olarak verilebilir.

İlişkideki arkadaşlık, iletişim veya çatışma gibi etkileşimler kişilerarası süreçleri kapsamaktadır ve araştırmacılar buna uyum adını veremeyi tercih etmektedirler (Fincham ve Rogge, 2010). *Evlilik uyumu*, evlilik ilişki-

sine alışma, her iki eşin de evliliğe ve birbirlerine uyum sağlama, evlilikteki rollerine ve sorumluluklarına iki ayrı birey olarak değil de bir ekip olarak yaklaşmalarını içermektedir (Kendrick ve Drentea, 2016). Evlilik uyumunun yordayıcıları arasında eşler arasındaki yaş farkı, evlilik süresi ve çocuk sayısı (Bernard 1934; Kirkpatrick 1937), dindarlık (Wilson ve Filsinger, 1986), olaylara partnerin bakış açısından bakma (Long ve Andrews, 1990) ve duygusal olgunluk (Dean, 1966; Kendrick ve Drentea, 2016) yer almaktadır.

Kavramların içeriğine dair tartışmalar devam etse de evlilik dinamiklerini etkileyen bireysel, sosyal, fiziksel ve psikolojik birçok etken hem kesitsel hem de boylamsal olarak araştırılmaya devam edilmektedir. Boylamsal araştırmalar, ilişkilerdeki istikrarı, değişimi ve bunlarla ilişkili başka faktörleri gösterdiği için kesitsel araştırmaların sunmadığı bulguları sunmakta (Galovan ve ark., 2022); yalnızca anlık durumu değil zaman içerisindeki değişimi de gösterdiği için incelenen değişkenlerin daha iyi anlaşılmasına fırsat sağlamaktadır (Karney ve Bradbury, 1995). Boylamsal araştırmalar gözlemlenen değişimlere dair kuramsal bir model, zamansal bir desen ve istatistiksel bir model de sunmaktadır (Collins, 2006). İstatistiksel gücün artması, daha kapsamlı ölçümler alınabilmesi ve zamansal sıranın oluşturulması gibi avantajları sebebiyle boylamsal araştırmalar, davranış bilimlerinde daha sık kullanılır hale gelmiştir (Curran ve Bauer, 2011). Bu avantajlar göz önünde bulundurularak, sistematik derlemeye yalnızca boylamsal araştırmalar dahil edilmiştir.

Bireysel özellikler ve ilişkiye dair öznel algılar, ikili ilişkilerin niteliğini ve ilişkiyi sürdürmeyi etkilemektedir. Ancak bireysel etkiler yerine çift etkilerinin ele alınması ve bir kişinin eşi/partneri üzerindeki etkisinin araştırılması için çiftlerin her ikisinden de ölçüm alınmasının önemli olduğu da vurgulanmaktadır (Cook, 1998). Alan yazındaki çalışmalarda hem bireysel hem de partner üzerindeki eşzamanlı veya yıllar içindeki etkilere odaklanıldığı ve çiftlerin her ikisinden de ölçüm alındığı gözlenmektedir (Cook ve Kenny, 2005). Bu nedenle kişiler arası ilişkileri (romantik çiftler, ebeveyn-çocuk ve kardeş ilişkileri) inceleyen araştırmalarda Aktör Partner Karşılıklı Bağımlılık Modeli (Actor-Partner Interdependence Model; APIM) sıkça kullanılmaktadır (Kenny ve Ledermann, 2010). Modeldeki iki temel bileşen aktör etkisi ve partner etkisidir. *Aktör etkisi* kişinin kendi sahip olduğu niteliklerinin (düşünce, duygu ve davranış) kendi çıktıları (düşünce, duygu ve davranışları) üzerindeki etkisini ifade etmektedir. *Partner etkisi* ise kişinin düşünce, duygu ve davranışları üzerinde eşinin/partnerinin düşünce, duygu ve davranışlarının etkisi olarak tanımlanmaktadır. (Cook ve Kenny, 2005). Dolayısıyla aktör etkisi bireyin kendi özelliklerinden kendisinin ne kadar

etkilendiğini yordarken; partner etkisi bireyin eşinin özelliklerinden ne kadar etkilendiğini temsil etmektedir. Bu model çiftlerin birbirleri üzerindeki etkisini değerlendirmek için kesitsel ve boylamsal çalışmalarda sıkça kullanılmaktadır.

Genel olarak evlilik dinamikleri üzerine odaklanan çalışmalar hem gelecek araştırmalara hem de klinik uygulamalara ve müdahale programlarına ışık tutmaya devam etmektedir. Evlilik kalitesi, doyumunu ve uyumu değişkenlerine odaklanan bu sistematik derlemenin iki temel amacı bulunmaktadır. Birincisi evli çiftlerle yapılan boylamsal çalışmalara ilişkin betimsel bir profil oluşturmak; ikincisi ise söz konusu evlilik dinamiklerinin zaman içindeki değişimini yordayan veya bu evlilik dinamiklerinin zaman içinde yordadığı değişkenleri belirlemektir.

Yöntem

Tarama ve Seçim Süreci

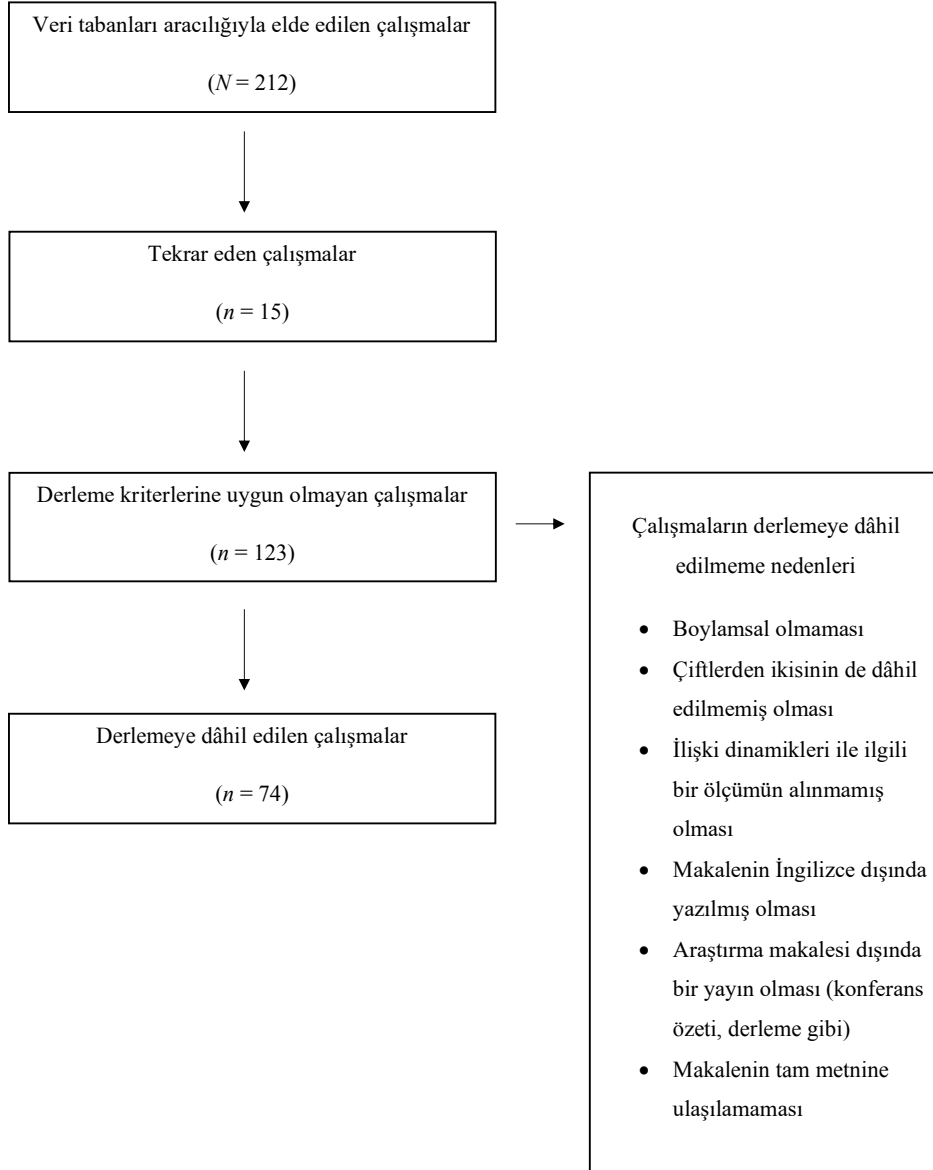
Araştırmanın amacı doğrultusunda Web of Science ve ScienceDirect veri tabanlarında 1990-2021 yılları arasında yapılan çalışmalar İngilizce olarak “evlilik kalitesi” (marital quality), “evlilik doyumunu” (marital satisfaction), “evlilik uyumu” (marital adjustment), “çift” (couple) ve “boylamsal” (longitudinal) anahtar kelimeleri kullanılarak taranmıştır. Tarama yapılırken “çift” ve “boylamsal” kelimeleri sabit tutulmuş, diğer üç anahtar kelime tek tek eklenerek ilgili makalelere ulaşılmıştır.

Makalelerin sistematik derlememize dahil edilme kriterleri; boylamsal olması, araştırmaya çiftlerden her ikisinin de katılmış olması, araştırmada evlilik kalitesi/ doyumunu veya uyumu ile ilgili bir ölçümün alınmış olması, makale dilinin İngilizce olması ve makalenin bir araştırma makalesi olması şeklinde belirlenmiştir. Çiftlerden bir tanesinin katıldığı araştırmalar, romantik partnerler yerine farklı ikili ilişkiler üzerine yürütülen araştırmalar (anne-çocuk gibi), boylamsal olmayan araştırmalar, konferans bildirileri ve derleme makaleleri ise bu derleme makalesine dahil edilmemiştir. Belirlenen anahtar kelimelerle yapılan tarama sonucunda toplam 212 makaleye ulaşılmıştır (Web of Science = 174, ScienceDirect = 38). Derleme kriterlerini karşılamayan ($n = 123$) ve tekrar eden ($n = 15$) toplam 138 makale çıkarıldığında bu derleme çalışmasına 74 makale dahil edilmiştir. Tarama süreci, Şekil 1’de PRISMA (Preferred Reporting Items for Systematic Review and Meta-Analyses; Liberati ve ark., 2009) akış şemasında görsel olarak özetlenmektedir.

Bulgular

Alanyazında evlilik dinamiklerini evlilik kalitesi, doyumunu, uyumu terimleri ile çalışan araştırmacıların çoğunlukla bu dinamikleri yordayan değişkenlere odak-

Şekil 1. PRISMA Akış Şeması

landığı görülmektedir. Ancak yapılan taramada sayısı az da olsa söz konusu evlilik dinamikleri tarafından yordanan değişkenlerin incelendiği çalışmalara da ulaşılmıştır. Bu nedenle evlilik kalitesi/doyum/uyumu anahtar kelimelerinin *bağımlı* veya *bağımsız değişken* olduğu tüm makaleler bu sistematik derlemeye dahil edilmiştir. Her ne kadar dahil edilen tüm makaleler çiftlerle gerçekleştirilmiş olsa da bazı araştırmacılar, örneklemelerini

tanımlarken çiftlerin belirli özelliklerini vurgulamışlar veya ilişkinin belirli bir dönemini çalışmışlardır. Bu noktadan hareket ederek araştırmalar bir bütün olarak değerlendirildiğinde 5 kategori altında incelenebilecekleri görülmüştür: (1) evli veya birlikte yaşayan, (2) yeni evli, (3) bir hastalıkla mücadele eden, (4) bebek bekleyen/hamilelik döneminde olan ve (5) çocuğu olan çiftler. Sistematik derlemeye dahil edilen araştırmaların yazar-

ları örneklemeleri için spesifik tanımlamalar yapmışlarsa (yeni evli, bir hastalıkla mücadele eden, bebek bekleyen/hamilelik döneminde olan ve çocuğu olan) ve bulgularını bu spesifik özellikleri göz önünde bulundurarak yorumlamışlarsa bu araştırmalar ilgili kategorilerin içerisinde değerlendirilmiştir. Bunun harici, yazarlar örneklemelerini tanımlamak için spesifik bir tanımlama yapmışlarsa o araştırmalar evli veya birlikte yaşayan çiftler kategorisinde değerlendirilmiştir. Yeni evli çiftleri, evli veya birlikte yaşayan çiftlerden ayıran kriter ise araştırmacıların örneklemelerini yeni evli (*newlywed*) olarak tanımlamaları ve ilk ölçümlerini evliliğin başlangıcında veya evlendikten kısa bir süre sonra almalarıdır.

Söz konusu evlilik dinamiklerini saptamada kullanılan ölçüm araçları ve yöntemsel açıdan araştırmalar arasında bütünlük olmadığı için okuyucuya kolaylık sağlamak amacıyla bulguların aktarımı yukarıda bahsedilen kategoriler bazında tablolar halinde sunulmuştur. Tablolarda çalışmaların referansları, yapıldığı ülke, yöntemi, katılımcı özellikleri ve sayısı, evlilik kalitesi, doyum veya uyumunu ölçmek için kullanılan ölçüm araçları, müdahale/eğitim bilgisi, çalışmanın süresi veya ölçüm sayısı, bağımlı/bağımsız değişkenleri, bulguları ve önerileri yer almaktadır. Çalışmaya dahil edilen makalelerin yazarları, her ne kadar bu sistematik derleme çalışmasında tablolarda aktarılan bulgulardan çok daha fazla araştırma bulgusu sunsalar da (örn. sadece zaman 1 kapsamındaki aktör-partner etkisine ilişkin bulgular, derlemede ele alınan değişkenlere dair olmayan bulgular vb.) bu derlemenin amacı doğrultusunda sadece zaman içerisindeki değişimleri analiz eden bulgular aktarılmıştır. Sistematik derlemeye dahil edilen araştırmaların birçok bağımlı ve bağımsız değişkeni bulunmaktadır. Ancak yer kısıtlılığı sebebiyle tablolardaki ilgili sütunda sadece bulgular kısmında rapor edilen bağımlı ve bağımsız değişkenlere yer verilmiştir. Tablolarda yer alan son sütun, derlemede yer alan makalelerin yazarlarının ileride yapılacak benzer çalışmalar için verdikleri önerileri içermektedir. Araştırmacılar, bulguların tekrar edilmesi veya ilgili alanyazındaki eksikliklerin giderilmesi için benzer çalışmalara hangi değişkenlerin eklenebileceği, nasıl bir ölçümün alınabileceği, örneklem özellikleri ve çalışmanın süresi gibi önerilere yer vermişlerdir. Tablolarda yer alan araştırmalar kaynakçada "*" ile gösterilmiştir. Ayrıca tablolarda italik olarak verilen bulgular *partner etkilerini*, italik olmayan bulgular ise *aktör etkilerini* ifade etmektedir. Çalışma sütununda yer alan "***" işareti o çalışmada katılımcılara bir müdahale (eğitim, terapi vb.) uygulandığını ifade etmektedir. Ölçekler sütununda Dyadic Adjustment Scale'in (DAS), Quality of Marriage Index'in (QMI), Marital Adjustment Test'in (MAT) ve Kansas Marital Satisfaction Scale'in (KMSS) kısaltmaları kullanılmıştır.

Sistematik Derlemeye Dahil Edilen Araştırmaların Betimsel Profili

Derleme çalışması için 1990-2021 yılları arasında taranan ve derlemeye dahil edilen çalışmalar ($N = 74$) yıl bazında incelendiklerinde en fazla yayının 2019 yılında ($n = 12$) yapıldığı gözlenmiştir. Yayınlanan çalışma sayısı bazı yıllarda düşmüş, bazı yıllarda artmış, bazı yıllarda ise hiç çalışma yayınlanmamıştır. Ancak 2012 yılından sonra her yıl en az bir çalışma yayınlanmıştır. Çalışmaların yürütüldüğü ülkelere bakıldığında en fazla çalışmanın Amerika Birleşik Devletleri'nde ($n = 40$) yapıldığı, bunu Avustralya ($n = 8$), İtalya ($n = 5$), Kanada ($n = 4$), İsviçre ($n = 4$), Çin ($n = 4$) ve Almanya'nın ($n = 2$) izlediği; İsveç, Hollanda, Danimarka, Yeni Zelanda, Polonya, Tayvan ve Kore'de ise birer çalışmanın olduğu görülmüştür.

Sistematik derlemeye dahil edilen 74 çalışmanın bir tanesinde veriler yalnızca görüşme yöntemiyle; 46 tanesinde ise yalnızca öz bildirim yöntemi ile toplanmıştır. Hem öz bildirim hem de diğer ek veri toplama yöntemini kullanan 27 çalışma bulunmaktadır. Ek veri toplama yöntemleri arasında ise görüşme ($n = 16$), laboratuvar çalışması ($n = 9$), video/video kaydı ($n = 7$), fizyolojik veri/ölçüm ($n = 4$) ve gözlem ($n = 2$) bulunmaktadır. Çalışmaların sadece 3 tanesinde deney ve kontrol gruplarına rastgele atama gerçekleştirilerek deneysel bir desen kullanılırken, 1 çalışmada da yarı deneysel desen kullanılmıştır.

Derlemeye dahil edilen araştırmaların katılımcı sayısına bakıldığında çok geniş bir ranjın olduğu görülmektedir. En az katılımcı sayısına sahip çalışma (Konstam ve ark., 1998) 36 çiftle, en çok katılımcı sayısına sahip olan çalışma (Erol ve Orth, 2014) ise 6.116 çiftle gerçekleştirilmiştir. Bin çift ve üzeri katılımcıyla yapılan çalışmaların ($n = 12$) yanı sıra yüz çift ve altında katılımcıyla yapılan çalışmaların ($n = 13$) olduğu da görülmektedir.

Araştırmalarda evlilik kalitesi, doyum ve uyumunu ölçmek için kullanılan ölçme araçlarına bakıldığında çok çeşitli ölçeklerin kullanıldığı söylenebilir. Derlemeye dahil edilen 2 araştırmada (Erol ve Orth, 2014; Helms ve ark., 2006) evlilik kalitesi/doyumu/uyumunun hem alanyazında kullanılan ölçeklerle hem de araştırmacıların kendi oluşturdukları bir veya birkaç maddelik ölçeklerle belirlendiği görülmektedir. Ayrıca 19 araştırmada (Birditt ve ark., 2016; 2018; Brown ve ark., 2006; Burck, 2020; Conger ve ark., 1999; Durtschi ve ark., 2017; Foulstone ve ark., 2016; Gerstorf ve ark., 2013; Gottman ve Levenson, 2000; Hammett ve ark., 2021; Hansson ve Ahlberg, 2012; Hou ve ark., 2018; Johnson ve Anderson, 2013; Keizer ve Schenk, 2012; Lee ve MkKinnish, 2019; Nguyen ve ark., 2017; Manal et al., 2019; Schoen ve ark., 2006; Yi ve ark., 2019) araştırmacıların evlilik kalitesi/doyumu/uyumunu yalnızca kendi oluşturdukları maddelerle ölçtükleri gözlenmiştir. Bu nedenle tabloda

referansı bulunmayan ölçüm araçları araştırmacıların kendilerine aittir. Evlilik dinamiklerini ölçmek için 10 çalışmada Dyadic Adjustment Scale (DAS; Spanier, 1976), 9 çalışmada Quality of Marriage Index (QMI; Norton, 1983), 7 çalışmada Marital Adjustment Test (MAT; Locke ve Wallace, 1959), 3 çalışmada ise Kansas Marital Satisfaction Scale (KMSS; Schumm ve ark., 1986) kullanılmıştır.

Sistemik derleme içerisinde yer alan 7 çalışmada katılımcılara bir müdahale programı (eğitim, danışmanlık vb.) uygulanmış, 67 çalışmada ise katılımcılara herhangi bir müdahale uygulanmamıştır.

Derlemede çalışmaların süresi değerlendirilirken birden fazla parametre kullanılmıştır. Bu parametreler çalışmanın süresi, ölçüm sayısı ve ölçüm aralıklarıdır. Bazı çalışmalarda bu bilgilerin tamamı yer alırken bazı çalışmalarda daha kısıtlı bilgiler yer almaktadır. En kısa süreye ve en kısa ölçüm aralığına sahip çalışma Zhang ve arkadaşları (2016) tarafından yürütülmüştür. Bu çalışma 6 hafta boyunca doğumdan 3 gün, 2 hafta ve 6 hafta sonra ölçüm alınarak tamamlanmıştır. En uzun çalışma ise 17 yıl (Hwang ve ark., 2021) sürmüştür. İki ölçüm sayısına sahip 16 çalışma bulunmaktadır (Acitelli ve ark., 1999; Birditt ve ark., 2016; 2018; Burns ve ark., 2017; Couper ve ark., 2009; Donarelli ve ark., 2019; Faulkner ve ark., 2005; Foulstone ve ark., 2016; Jaremka ve ark., 2013; Parise ve ark., 2017; Plopa ve ark., 2019; Schoen ve ark., 2006; Senchak ve Leonard, 1992; Stanley ve ark., 2012; Velotti ve ark., 2016; Yi ve ark., 2019). En çok ölçüm sayısı ise 12'dir (Keizer ve Schenk, 2012). Çalışmalarda en sık rastlanan ölçüm sayısı 3 iken ($n = 31$); en az 11 ($n = 1$) ve 12 ($n = 1$) ölçüm alınmıştır.

Örneklem Özelliklerine Göre Araştırma Bulguları

Kategorilerin katılımcı bilgileri incelendiğinde, 27 çalışmanın evli veya birlikte yaşayan çiftlerle yürütüldüğü görülmüştür. Bazı çalışmaların ise ($n = 19$) spesifik olarak evliliğin ilk yıllarına odaklandığı ve yeni evli çiftler ile yürütüldüğü gözlenmiştir. Çalışmaların 9 tanesi çiftlerden birinin, her ikisinin veya çiftin çocuklarının sahip olduğu bir hastalığın (prostat kanseri, astım, kolon kanseri, Parkinson, Huntington, kalp nakli, kısırlık ve akut lenfoblastik lösemi) ilişki süreçlerine etkisi üzerine odaklanmıştır. Bebek bekleyen çiftler ile yürütülen 9 çalışmada hamilelik döneminin ilişkiler üzerindeki etkisine odaklanılmıştır. Ayrıca 10 çalışma hâlihazırda çocuğu olan çiftler ile yürütülmüştür.

Makalenin ilerleyen kısmında katılımcı özelliklerine göre yapılan sınıflandırma çerçevesinde evlilik dinamiklerini zaman içinde *olumlu* ve *olumsuz* yordayan değişkenleri ele alan çalışmalar ($n = 67$) ile evlilik dinamiklerinin *olumlu* ve *olumsuz* yordadığı değişkenleri ele

alan çalışmalara ($n = 7$) dair yalnızca anlamlı bulgular özetlenmiştir. Tablolarda ise istatistiksel olarak anlamlı olan bulgulara ilaveten anlamlı olmayan bulgular da yer alabilmektedir.

Evli/Birlikte Yaşayan Çiftler

Bu sistemik derleme kapsamında, araştırma örneklemini evli/birlikte yaşayan çiftler olarak tanımlayan toplam 27 makale mevcuttur. Bu kategorideki çalışmaların genel özeti Tablo 1'de yer almaktadır.

Evli/Birlikte Yaşayan Çiftlerle Yapılan Araştırmalarda Evlilik Dinamiklerini Yordayan Değişkenler

Genel olarak bakıldığında evli/birlikte yaşayan çiftlerin evlilik dinamiklerini *olumlu* yordayan değişkenler şunlardır: Duygu düzenleme (Bloch ve ark., 2014), benlik belirginliği (Parise ve ark., 2019), eşlerin öz saygılarındaki olumlu değişim (Erol ve Orth, 2014), eşlerin dini mezhep benzerlikleri (Hwang ve ark., 2021), evlilik ilişkisi hakkında bir eğitim/müdahale almak (Cordova ve ark., 2014; Owen ve ark., 2019), evlilik öncesi empati (Plopa ve ark., 2019), çiftlerin her ikisinin de göçmen olması (Johnson ve ark., 2019), kadınların iş kaybı yaşamaları (Faulkner ve ark., 2005), kadınlarda ve erkeklerde müdahaleci ebeveynlik algısı (Parise ve ark., 2017), erkeklerde içsel kontrol odağının kadınlara kıyasla daha yüksek olması (Lee ve MkKinnish, 2019), ilişki hakkında olumlu düşünmek ve yüksek ilişki kimliği (Acitelli ve ark., 1999).

Evli/birlikte yaşayan çiftlerin evlilik dinamiklerini *olumsuz* yordayan değişkenler ise şunlardır: Kadınların erkeklerden daha eğitilmiş olmaları, tam zamanlı bir işlerinin olması, eşleri ile çatışma yaşamaları ve geleneksel olmayan evlilik tutumları (Yi ve ark., 2019), eşlerin iş-aile yaşamı dengesizliği (Burch, 2020), zihinsel sağlık açısından eşler arası büyük farklılıkların olması (Gersdorf ve ark., 2013), ebeveynliğe geçiş (Keizer ve Schenk, 2012), alkol kullanımında eşler arası büyük farklılıkların olması (Birditt ve ark., 2018; Foulstone ve ark., 2016), ekonomik baskı (Conger ve ark., 1999), erkeklerde dışsal kontrol odağı (Lee ve MkKinnish, 2019), eşin fazla iş yükü (Lavner ve Clark, 2017), erkeklerin depresif belirtileri (Wu ve ark., 2021), cinsiyet rollerini daha fazla benimseyen erkeklerin kendilerini dini bir bağlılıkla tanımlamayan kadınlarla evli olması (Faulkner ve ark., 2005), daha yüksek çatışma sıklığı ve geri çekilme davranışı ile daha düşük yapıcı çatışma davranışlarıdır (Johnson ve ark., 2018).

Evli/Birlikte Yaşayan Çiftlerle Yapılan Araştırmalarda Evlilik Dinamiklerinin Yordadığı Değişkenler

Zaman içindeki boşanma, bir çalışmada çatışma sırasındaki olumlu duyulanım göstergeleri, zaman içindeki

Tablo 1. Evli/Birlikte Yaşayan Çiftlerle Yapılan Boylamsal Çalışmaların Genel Özeti

Çalışma	Yöntem	Katılımcı özellikleri/sayısı	Ölçüm araçları	Çalışmanın süresi veya ölçüm sayısı	Bağımlı/bağımsız değişken	Bulgular	Öneriler
Acitelli ve ark. (1999), Amerika Birleşik Devletleri	-Özbidirim -Görüşme	İlk evliliği olan veya hiç evlenmemiş 238 çift	Relationship satisfaction (Crohan ve Veroff, 1989)	2 yıl boyunca 2 farklı zamanda ölçüm: Ölçümler arası 1.5- 2 yıl	-Medeni durum, ilişki hakkında olumlu düşünme ve ilişki kimliği (kişinin kendini genel-özel olmayan- bir ilişkinin bir parçası olarak görme eğilimi) yüksek olan kadın ve erkeklerin zaman içindeki ilişki doyumu artmaktadır. Evli olup ilişki kimliği düşük olan erkeklerin ise evli olmayanlara kıyasla ilişki doyumu daha yüksektir.	Evli olmayıp ilişki hakkında olumlu düşünün ve ilişki kimliği (kişinin kendini genel-özel olmayan- bir ilişkinin bir parçası olarak görme eğilimi) yüksek olan kadın ve erkeklerin zaman içindeki ilişki doyumu artmaktadır. Evli olup ilişki kimliği düşük olan erkeklerin ise evli olmayanlara kıyasla ilişki doyumu daha yüksektir.	İlişkilerin durumu değişikçe kimliklerin ve ilişki düşüncesinin önemi ve içeriğinin değişme olasılığını inceleyen çalışmalar yapılabilir.
Conger ve ark. (1999), Amerika Birleşik Devletleri	Özbidirim	400 evli çift	Marital distress, conflict (marital quality)	3 farklı zamanda ölçüm	-Ekonomik baskı ve duygusal sıkıntı (bağımsız değişken) -Evlilikte çatışma ve stres (bağımlı değişken)	Ekonomik baskı hem kadınlar hem de erkekler için duygusal sıkıntılara yol açmakta ve bu durum zaman içinde evlilikteki çatışma ve stresi artırmaktadır.	İlişkilerdeki diğer iç ve dış stresörler dâhil edilmelidir.
Gottman ve Levenson (2000), Amerika Birleşik Devletleri	-Laboratuvar çalışması -Özbidirim	79 evli çift	Marital satisfaction (Locke-Wallace ve Locke-Williamson inventory)	1983-1996 yılları arasında 3 farklı zamanda ölçüm: 1. ölçüm 1983, 2. ölçüm 1987 ve 3. ölçüm 1. ölçümden 14 yıl sonra	-Çatışma sırasındaki olumlu duygulanım göstergeleri, evlilik doyumu ve ayrılma düşünceleri (bağımsız değişken) -Boşanma (bağımlı değişken)	Zaman içindeki boşanmayı, çatışma sırasındaki olumlu duygulanım göstergeleri (duygulanım-bakım verme, mizah, ilgi-merak, neşe-coşku), zaman içindeki evlilik doyumu ve ayrılma düşünceleri öngörmektedir.	-
Gottman ve Levenson (2002), Amerika Birleşik Devletleri	-Görüşme -Laboratuvar çalışması -Fizyolojik veri -Video kaydı -Özbidirim	79 evli çift	Marital quality (Locke-Wallace ve Locke-Williamson inventory)	14 yıl boyunca 11 farklı zamanda ölçüm: 1. ölçüm 1983, 2. ölçüm 1987 ve diğer 9 ölçüm 2. ölçümden sonra her yıl	-Evlilik doyumu (bağımsız değişken) -Boşanma ve evlilik istikrarı (bağımlı değişken)	Başlangıçtaki evlilik doyumu zaman içindeki boşanma ve evlilik istikrarını öngörmekte yetersizdir.	Daha geniş örneklemler ve farklı yöntemlerin bir arada kullanıldığı çalışmalar yapılmalıdır.
Faulkner ve ark. (2005), Amerika Birleşik Devletleri	Görüşme	1.561 evli çift	Marital Satisfaction (Lye ve Biblarz, 1993)	2 farklı zamanda ölçüm: 1987-1988 ve 1992-1994 yılları arasında	-Kendini dini bir bağlılıkla tanımlama/tanımlanma, cinsiyet rollerinin benimsenme düzeyi ve iş kaybı (bağımsız değişken) -Evlilik doyumu (bağımlı değişken)	Kendilerini dini bir bağlılıkla tanımlamayan kadımlarla evli ve cinsiyet rollerini daha fazla benimseyen erkeklerin zaman içindeki evlilik doyumu azalmaktadır. Kadımların cinsiyet rolleri tutumları zaman içindeki evlilik doyumlarında bir değişikliği öngörmekte, ancak iş kayıpları durumunda zaman içindeki evlilik doyumları artmaktadır.	Toplumsal cinsiyet rollerinin tanımlarının üzerinde durulmalı ve ikiden fazla zaman diliminde ölçüm alınmalıdır.

Tablo 1 (devam). Evli/Birlikte Yaşayan Çiftlerle Yapılan Boylamsal Çalışmaların Genel Özeti

Çalışma	Yöntem	Katılımcı özellikleri/sayısı	Ölçüm araçları	Çalışmanın süresi veya ölçüm sayısı	Bağımlı/bağımsız değişken	Bulgular	Öneriler
Schoen ve ark. (2006), Amerika Birleşik Devletleri	Özbidirim	Hispanik olmayan beyaz veya Afrika kökenli 50 yaşından küçük evli 1.494 çift	Marital happiness	2 farklı zamanda ölçüm: 1987-1988 ve 1992-1994 yılları arasında	-Tam zamanlı bir işe girme veya tam zamanlı bir işten ayrılma (bağımsız değişken) -Evlilik mutluluğu (bağımlı değişken)	<i>Kadınların tam zamanlı bir işe girmeleri veya tam zamanlı bir işten ayrılmaları kendilerinin ve eşlerinin evlilik mutluluğu üzerinde anlamlı bir etkiye sahip değildir.</i>	-
Keizer ve Schenk (2012), Hollanda	-Özbidirim -Görüşme	İlk ölçüm zamanında çalışın, çocuğu olmayan ve partneri ile birlikte yaşayan 689 çift	Relationship satisfaction	1996-2009 yılları arasında 12 farklı zamanda ölçüm: 1. ölçüm 1996, sonraki ölçümler yılda bir kez olmak üzere her yıl ve son ölçüm 2008-2009 yıllarında	-Ebeveynliğe geçiş (bağımsız değişken) -İlişki doyumu (bağımlı değişken)	Ebeveynliğe geçişte erkek ve kadınların ilişki doyumları zamanla azalmaktadır. Erkekler göre kadınlardaki azalma daha fazla olmaktadır. Ancak ilk çocuğun doğumundan 7 yıl sonra her iki ebeveynin ilişki doyumu artmaktadır.	İlişki doyumunun farklı alt boyutlarını ölçen daha çeşitli (örneğin çatışma davranışları, ilişkinin pozitif ve negatif yönleri) ölçüm araçları kullanılmalıdır. Ebeveynliğe geçiş sürecinde psikolojik sağlık ve çiftlerin kişilik özellikleri incelenmelidir.
Gierstorff ve ark. (2013), Avustralya	-Özbidirim -Görüşme	Evli veya birlikte yaşayan 3.410 çift	Marital satisfaction	2001-2009 yılları arasında yılda bir kez olacak şekilde 9 farklı zamanda ölçüm	-Çiftler arasındaki zihinsel sağlık farkı (bağımsız değişken) -İlişki doyumu ve ayrılma riski (bağımlı değişken)	Çiftler arasında zihinsel sağlık açısından büyük fark olması zaman içindeki düşük ilişki doyumunu ve ayrılma riskini etkilemektedir.	Çiftler arası karşılıklı etkileşimler ve o etkileşimlerdeki değişiklikler incelenmelidir. Sağlıkla ilgili daha kapsamlı ölçümler kullanılmalıdır.
Bloch ve ark. (2014), Amerika Birleşik Devletleri	-Laboratuvar çalışması -Video kaydı -Fizyolojik ölçüm -Özbidirim	82 orta yaş ve 74 yaşlı evli çift	-Locke-Williamson Marital Relationship Inventory (MRI; Burgess ve ark., 1971)	13 yıl boyunca 3 farklı zamanda ölçüm	-Duygu düzenleme stratejilerini kullanma (bağımsız değişken) -Evlilik doyumu (bağımlı değişken)	<i>Kadınların ve erkeklerin duygu düzenleme stratejilerini kullandıkları kadınların gelecekteki evlilik doyumlarını artırmaktadır.</i>	-

Tablo 1 (devam). Evli/Birlikte Yaşayan Çiftlerle Yapılan Boylamsal Çalışmaların Genel Özeti

Çalışma	Yöntem	Katılımcı özellikleri/ sayısı	Ölçüm araçları	Çalışmanın süresi veya ölçüm sayısı	Bağımlı/bağımsız değişken	Bulgular	Öneriler
**Cordova ve ark. (2014), Amerika Birleşik Devletleri	Özbidirim	Birlikte yaşayan 209 evli çift	Marital Satisfaction Inventory Revised (MSI-R-GDS, Snyder, 1997)	2 yıl boyunca 9 farklı zamanda ölçüm: Müdahale öncesi, müdahaleden hemen sonra, 2 hafta, 6 ay, 1 yıl, 1 yıl 2 hafta, 18 ay ve 2 yıl sonra	-Evlilik ilişkisi hakkında terapötik bir müdahale alma (bağımsız değişken) -İlişki doyumu (bağımlı değişken)	Evlilik ilişkileri hakkında terapötik bir müdahale alan gruptaki çiftlerin zaman içindeki ilişki doyumları kontrol grubundakilere kıyasla daha fazladır.	-
Erol ve Orth (2014), İsviçre	Özbidirim	-Evli veya birlikte yaşayan 885 çift (Çalışma 1) -Evli veya birlikte yaşayan 6.116 çift (Çalışma 2)	-Marital Satisfaction Scale (Gillford ve Bengtson, 1979) -Relationship satisfaction	-Çalışma 1: 1988-2000 yılları arasında 3 yıl aralıklarla 5 farklı zamanda ölçüm -Çalışma 2: 15 yıl boyunca 3 farklı zamanda ölçüm: 1. ölçüm 1987-1988, 2. ölçüm yaklaşık 6 yıl sonra ve 3. ölçüm yaklaşık 15 yıl sonra	-Öz saygı düzeyi (bağımsız değişken) -İlişki doyumu (bağımlı değişken)	İlişki doyumunun olumlu ve olumsuz yönlerini ele alan Çalışma 1 ile ilişki doyumunu genel bir değerlendirme ile ele alan Çalışma 2'nin bulgusu benzerdir. Zaman içinde öz saygı seviyesindeki olumlu değişimler takip eden zamanda ilişki doyumlarındaki olumlu değişimleri öngörmektedir. Bu değişim cinsiyet, yaş, evlilik süresi ve hastalık faktörlerinden etkilenmemektedir.	Farklı ülkelerdeki örneklere, farklı etnik kökenlere, güvenli bağlanmaya ve medeni duruma etkisine bakılmalıdır.
Birditt ve ark. (2016), Amerika Birleşik Devletleri	-Fizyolojik ölçüm (Kan basıncı) -Özbidirim	Evli ve birlikte yaşayan 1.356 çift	Negative spousal/partner relationship quality	2 farklı zamanda ölçüm: 2006 ve 2010 yıllarında	-Stres düzeyi ve ilişkinin olumsuz nitelikleri (bağımsız değişken) -Kan basıncı (bağımlı değişken)	İlişkinin olumsuz niteliklerinin yüksek olması çiftlerden her ikisinin de ilişki ile ilgili olumsuz hissetmeleri koşulunda zararlıdır. <i>Kadınların stres seviyeleri, erkeklerin ilişki ile ilgili olumsuz hissetmeleri durumunda erkeklerin kan basıncını daha çok artırmaktadır.</i>	Partnerin ilişki kalitesine ilişkin daha kapsamlı ölçümler alınmalı ve değerlendirme yapılırken kişilik özellikleri göz önünde bulundurulmalıdır.
Foulstone ve ark. (2016), Avustralya	Özbidirim	Evli veya birlikte yaşayan 554 çift	Relationship satisfaction	2 farklı zamanda ölçüm: 2003 ve 2006 yıllarında	-Alkol tüketimi (bağımsız değişken) -İlişki doyumu (bağımlı değişken)	Çiftler arası alkol içme davranışındaki büyük farklılıklar düşük ilişki doyumu ile ilişkilidir. Bu ilişki ebeveyn olamlarda olmayanlara kıyasla daha fazladır.	Daha çok alkol tüketen kadınlara, daha büyük örneklere ve özellikle ebeveyn sürecindeki katılımcılara odaklanılmalıdır.

Tablo 1 (devam). Evli/Birlikte Yaşayan Çiftlerle Yapılan Boylamsal Çalışmaların Genel Özeti

Çalışma	Yöntem	Katılımcı özellikleri/sayı/sı	Ölçüm araçları	Çalışmanın süresi veya ölçüm sayısı	Bağımlı/bağımsız değişken	Bulgular	Öneriler
Foulstone ve ark. (2017), Avustralya	Özbidirim	Birlikte yaşayan veya evli, sigara için 238 çift	Relationship Assessment Scale (RAS; Hendrick, 1988)	6 yıl boyunca 3 farklı zamanda ölçüm	-İlişki doyumu ve eşin sigarayı bırakması (bağımsız değişken) -Sigarayı bırakma (bağımlı değişken)	<i>Erkeklerin 3. zaman diliminde sigarayı bırakma olasılığı, daha yüksek ilişki doyumu deneyimlemeleri ve eşlerinin sigarayı bırakmaları koşulunda daha yüksektir.</i> Kadınların ise ilişkiden daha yüksek doyum almaları koşulunda sigarayı bırakma olasılıkları daha yüksektir.	-
Lavner ve Clark (2017), Amerika Birleşik Devletleri	-Özbidirim -Laboratuvar çalışması	İlk evliliği olan, 6 aydan kısa süredir evli olan, 18-35 yaş arası 172 çift	QMI (Norton, 1983)	4 yıl boyunca 6 ayda bir olacak şekilde 8 farklı zamanda ölçüm	-İş yükü (bağımsız değişken) -Evlilik doyumu (bağımlı değişken)	<i>Bireylerin fazla iş yükü, takip eden zamandaki kendi evlilik doyumları üzerinde etkili değilken, eşinin fazla iş yükü bireylerin kendi evlilik doyumunu olumsuz etkilememektedir.</i>	Katılımcıların kişilik özellikleri değerlendirilmelidir.
Parise ve ark. (2017), İtalya	Özbidirim	Evliliğe geçiş yapacak, birlikte yaşayan veya yaşamayan 139 çift	QMI (Norton, 1983)	2 farklı zamanda ölçüm: Çalışmanın başında ve çalışma başladuktan 18 ay sonra	-Ebeveynlik algısı ve eşi kendi benliğine katma (bağımsız değişken) -İlişki kalitesi (bağımlı değişken)	<i>Kadınların müdahaleci ebeveynlik algısı zaman içinde eşlerini kendi benliklerine dahil etmelerini olumsuz yönde etkilemekte; bu durum da kadınların ve erkeklerin zaman içindeki ilişki kalitelerini olumlu yöngörmektedir.</i> Erkeklerin müdahaleci ebeveynlik algısı zaman içinde eşlerini kendi benliklerine dahil etmelerini olumsuz; bu da kendi ilişki kalitelerini olumlu yöngörmektedir.	Anne ve baba müdahaleciliğinin farklı etkileri araştırılmalıdır.
Birditt ve ark. (2018), Amerika Birleşik Devletleri	Özbidirim	2.767 evli çift	Negative marital quality	2 farklı zamanda ölçüm: 2006-2008 ve 2010-2012 yılları arasında	-Alkol tüketimi (bağımsız değişken) -Evlilik kalitesi (bağımlı değişken)	<i>Çiftlerin her ikisinin de alkol kullanması koşulunda kadınların zaman içindeki olumsuz evlilik kalitesi azalmaktadır.</i> Kadınların zaman içindeki olumsuz evlilik kalitesi, kadınların alkol kullanması ancak erkeklerin kullanmaması koşulunda armaktadır.	Çiftlerin alkol kullanımındaki uyum ve uyumsuzluklarının sonuçları (birlikte zaman geçirmek, tartışmak vb.) araştırılabilir.
Johnson ve ark. (2018), Almanya	Özbidirim	Evli, birlikte yaşayan, birlikte yaşamayan 3.405 çift	Relationship Assessment Scale (Hendrick, Dicke ve Hendrick, 1998)	5 farklı zamanda ölçüm	-Çatışma sıklığı, geri çekilme davranışı ve yapıcı çatışma davranışı (bağımsız değişken) -İlişki doyumu (bağımlı değişken)	Daha yüksek çatışma sıklığı ve geri çekilme davranışı ile daha düşük yapıcı çatışma davranışı hem kadınların hem erkeklerin zaman içindeki ilişki doyumunu azaltmaktadır.	Çiftler arası ve çift içi farklılıklara bakan araştırmalar yapılabilir. Farklı ve aynı cinsiyetten çiftlerdeki çatışma davranışları ve ilişki algıları arasındaki boylamsal ilişkileri karşılaştıran çalışmalar yapılabilir.
Johnson ve ark. (2019), Kanada	-Özbidirim -Görüşme	Evli ve evli olmayan 2.097 yerli ve 614 göçmen çift	Relationship Assessment Scale (Hendrick ve ark., 1998)	5 farklı zamanda ölçüm: 1. ölçüm 2008 ve diğer 4 ölçüm yılda bir kez olacak şekilde	-Göçmenlik (bağımsız değişken) -İlişki doyumu (bağımlı değişken)	Çiftlerin her ikisinin de göçmen olması, kadınlarda ilişki doyumunu korumada etkilidir.	Bulgular ileriki çalışmalarda tekrar edilmeli ve kuramsal olarak desteklenmelidir.

Tablo 1 (devam). Evli/Birlikte Yaşayan Yapılan Boylamsal Çalışmaların Genel Özeti

Çalışma	Yöntem	Katılımcı özellikleri/sayısı	Ölçüm araçları	Çalışmanın süresi veya ölçüm sayısı	Bağımlı/bağımsız değişken	Bulgular	Öneriler
Lee ve McKinnish (2019), Avustralya	Özbidirim	3-291 evli çift	Relationship quality	2001-2007 yılları arasında	-Dışsal ve içsel kontrol odağına sahip olma (bağımsız değişken) -Evlilik doyumu (bağımlı değişken)	Dışsal kontrol odağı daha yüksek olan erkekler, içsel kontrol odağı daha yüksek olanlara kıyasla ilişki doyumlarında zaman içinde azalma deneyimlemektedirler. <i>Erkeklerin kadınlara kıyasla daha yüksek içsel kontrol odağına sahip olmaları hem kadınlar hem de erkekler için daha yüksek evlilik doyumunu öngörmektedir.</i>	Çiftlerin kişiliklerine, aralarındaki etkileşimlerine ve evlilikteki karar verme süreçlerine odaklanılmalıdır.
Parise ve ark. (2019), İtalya	Özbidirim	-202 flört eden çift (Çalışma 1) -97 evli çift (Çalışma 2)	-QMI (Norton, 1983) -Dyadic Coping Questionnaire (FDCT-N; Bodenmann, 1997)	3 farklı zamanda ölçüm: 1. ölçüm evlilik öncesi, 2. ölçüm 1. ölçümden 18 ay sonra ve 3. ölçüm 1. ölçümden 36 ay sonra	-Benlik belirginliği (bağımsız değişken) -Evlilik doyumu (bağımlı değişken)	<i>Benlik belirginliği (benliğe dair inançların net ve emin bir şekilde tanımlı olması) bireyin hem kendisinin hem de eşinin zaman içindeki evlilik doyumunu olumlu etkilemektedir.</i>	Çift kimliği ve başa çıkma gibi aracı değişkenler manipüle edilerek bunların ilişki doyumu gibi çıktular üzerindeki etkilerine bakılabilir. Takip çalışmaları yapılmalıdır.
Plopa ve ark. (2019), Polonya	Özbidirim	162 nişanlı çift	-Good Marriage Questionnaire (KDM-2, Plopa ve Rostowski, 2005) -Family Relations Questionnaire (Plopa ve Polomski, 2010)	2 farklı zamanda ölçüm: Evlenmeden önce ve evlendikten 6-7 ay sonra	-Evlilik öncesi empati (bağımsız değişken) -İlişki doyumu (bağımlı değişken)	Evlilik öncesi empati, evlilik öncesi ilişki doyumunu olumlu, evlilik öncesi ilişki doyumu da evlendikten sonraki ilişki doyumunu olumlu etkilemektedir.	Daha geniş örneklemli araştırmalar yürütülmelidir. Bireylerin çocukluk döneminde anne ve babalarıyla olan ilişkileri ve çiftin karşılıklı empati algısı gibi ek faktörler de incelenmelidir.

Tablo 1 (devam). Evli/Birlikte Yaşayan Çiftlerle Yapılan Boylamsal Çalışmaların Genel Özeti

Çalışma	Yöntem	Katılımcı özellikleri/sayısı	Ölçüm araçları	Çalışmanın süresi veya ölçüm sayısı	Bağımlı/bağımsız değişken	Bulgular	Öneriler
**Owen ve ark. (2019), Amerika Birleşik Devletleri	Özbidirim	Evli ve eşlerden en az birinin Amerikan ordusunda çalıştığı 87 çift	-KMSS (Schumm ve ark., 1986) -Marital Instability Index (MII; Booth ve ark., 1983)	3 yıl boyunca 6 ay aralıklarla 6 farklı zamanda	-Toplum temelli ilişki eğitimi programına dahil olma/olmama (bağımsız değişken) -İlişki doyumu (bağımlı değişken)	Toplum temelli ilişki eğitimi programına dahil olan çiftlerin dahil olmayan çiftlere kıyasla ilişki doyumu zaman içinde artmaktadır.	Alman seans sayısının sonuçlara etkisi incelenmelidir.
Yi ve ark. (2019), Tayvan	Özbidirim	401 evli çift	Marital Satisfaction	2 farklı zamanda ölçüm: 2014 ve 2015 yıllarında	-Geleneksek olmayan evlilik tutumları, tam zamanlı bir işinin olması, eş ile tartışma deneyimi, eğitim seviyesi ve çatışma (bağımsız değişken) -Evlilik doyumu (bağımlı değişken)	Geleneksel olmayan evlilik tutumları kadınların zaman içindeki evlilik doyumunu olumsuz etkilemektedir. <i>Kadınların tam zamanlı bir işinin olması ve eşleri ile tartışma deneyimlemeleri erkeklerin zaman içindeki daha düşük evlilik doyumunu öngörmektedir.</i> Kadınların erkeklerden daha yüksek eğitimi olması ve çatışmalarının olması kadınların zaman içindeki evlilik doyumunu azaltmaktadır.	Değişen Doğu Asya toplumlarında evlilik ilişkilerini analiz ederken hem kültürel normlar hem de bireysel kaynaklar dikkate alınmalıdır.
Burch (2020), Avustralya	Özbidirim	Evli veya birlikte yaşayan 3.523 çift	Couple-Level Satisfaction with Family Relationships	2001-2004 yılları arasında yılda bir kez olacak şekilde 4 ölçüm	-İş yaşamı ve aile yaşamı arasındaki denge (bağımsız değişken) -İlişki doyumu (bağımlı değişken)	Çiftlerin iş yaşamları ve aile yaşamları arasındaki dengenin kurulmaması gelecekteki ilişki doyumlarını olumsuz etkilemektedir.	İş aile çatışmasının ilişki doyumu üzerindeki uzun süreli etkisini gösteren daha fazla çalışma yapılmalıdır.
Hwang ve ark. (2021), Amerika Birleşik Devletleri	Özbidirim	173 evli çift	Marital satisfaction (Gillford ve Bengtson, 1979)	1988-2005 yılları arasında 6 farklı zamanda ölçüm	-Dini mezhep benzerliği (bağımsız değişken) -Evlilik doyumu (bağımlı değişken)	Çiftlerin dini mezhep benzerlikleri zaman içindeki evlilik doyumu ile olumlu ilişkilidir.	Bu ilişkiler daha yeni nesillerde de araştırılmalı ve dini açıdan farklılık gösteren çiftlerde düşük ilişki doyumunu neyin telafi edebileceğine odaklanılmalıdır. Katılımcıların dogmatiklik düzeyleri ile dini inanış ve uygulamalara ne kadar açık oldukları da incelenmelidir.
**Wu ve ark. (2021), Amerika Birleşik Devletleri	Özbidirim	Evli, evli olmayan ve birlikte yaşayan, birlikte olan ama birlikte yaşamayan 108 çift	Couple Satisfaction Index (CSI; Funk ve Rogge, 2007)	4 farklı zamanda ölçüm: Çiftlerin ilk terapi seansının başında, 2., 3. ve 4. seansın sonunda	-Depresif belirtiler ve çift terapisine katılım (bağımsız değişken) -İlişki doyumu (bağımlı değişken)	Erişkinlerin başlangıçtaki kendi depresif belirtileri, çift terapisinde kendilerinin terapiye katılmalarının düşük olduğu koşullarda, zaman içindeki daha düşük ilişki doyumları ile ilişkilidir.	İlişki süresi, çocuk sayısı, maddi sıkıntılar, iletişim ve diğer zihinsel sağlık durumları gibi faktörlerin de etkisi incelenmelidir. Daha farklı örneklerle çalışılarak genellebilirlik artırılmalıdır.

evlilik doyumu ve ayrılma düşünceleri tarafından yordlanmış (Gottman ve Levenson, 2000) başka bir çalışmada ise başlangıçtaki evlilik doyumu zaman içindeki boşanma ve evlilik istikrarını yordamamıştır (Gottman ve Levenson, 2002). İlişkinin olumsuz niteliklerinin yüksek olması çiftlerden her ikisinin de ilişki ile ilgili olumsuz hissetmeleri koşulunda zararlıdır (Birditt ve ark., 2016). Gelecekte sigarayı bırakma olasılığı kadınlar için yüksek ilişki doyumu deneyimlemeleri; erkekler içinse kendi yüksek ilişki doyumlarına ek olarak eşlerinin sigarayı bırakma koşulunda daha yüksektir (Foulstone ve ark., 2017).

Yeni Evli Çiftlerle Yapılan Çalışmalar

Bu sistematik derleme kapsamında yeni evli çiftler ile yapılan 19 çalışma mevcuttur. Bu kategorideki çalışmaların genel özeti Tablo 2'de yer almaktadır.

Yeni Evli Çiftlerle Yapılan Araştırmalarda Evlilik Dinamiklerini Yordayan Değişkenler

Yeni evli çiftlerle yapılan çalışmalarda evlilik dinamiklerini *olumlu* yordayan değişkenler şunlardır: Evlilik öncesi ilişki uyumu ve yaşam doyumu (Stanley ve ark., 2012), ilişkisel öz düzenleme (Halford ve ark., 2007), güvenli bağlanma (Senchak ve Leonard, 1992), evlilik kararına duyulan güven (Johnson ve Anderson, 2013), yoksul bir mahalleye taşınma (Nguyen ve ark., 2017), erkeklerde ve kadınlarda duygusal affetme (He ve ark., 2018), kadınlarda günlük iletişim ve çatışma çözümü ile erkeklerde çatışma çözümü (Li ve ark., 2018), ilişkide ciddi sorunlar olması koşulunda çiftlerin birbirlerine karşı suçlama, emretme ve reddetme gibi doğrudan olumsuz davranışları (McNulty ve Russell, 2010) ve çiftin işbirlikçi çatışma çözme stilidir (Li ve ark., 2019).

Yeni evli çiftlerle yapılan çalışmalarda evlilik dinamiklerini *olumsuz* yordayan değişkenler ise şunlardır: Erkeklerin duygularını bastırmaları ve kadınların kaçınan bağlanmaları (Velotti ve ark., 2016), zengin bir mahalleye taşınma (Nguyen ve ark., 2017), şiddet (Leonard ve ark., 2014), çiftlerin yıkıcı çatışma çözme stili (Li ve ark., 2019), evlilik öncesi birlikte yaşama (Brown ve ark., 2006), ilişkide küçük sorun olması koşulunda çiftlerin birbirlerine karşı suçlama, emretme ve reddetme gibi doğrudan olumsuz davranışları (McNulty ve Russell, 2010) ve evliliğin birinci yılında yüksek düzeyde gerginliktir (Manalel ve ark., 2019).

Yeni Evli Çiftlerle Yapılan Araştırmalarda Evlilik Dinamiklerinin Yordadığı Değişkenler

Çiftlerin zaman içindeki bağımsızlık sistemi evlilik kalitesi tarafından olumlu yordanmaktadır (Jaremka ve ark., 2013). Kadınların narsisizmi kadınların ilişki doyumundaki düşüşü, bu düşüş de erkeklerin aldatmasındaki artışı öngörmektedir (Altgelt ve ark., 2018). Bir çalışmada ise evliliği sürdürmeye yönelik davranışlardaki artış,

gelecekteki evlilik doyumundaki daha az düşüşü öngörmektedir (Schoebi ve ark., 2012). Ayrıca yapılan bir çalışmada kadınlardaki düşük doyum seviyesi erkeklerdeki saldırganlık ile ilişkili bulunmuş olsa da (Hammett ve ark., 2018) yapılan başka bir çalışmada düşük doyumun zaman içinde yakın partner şiddetini artırmasının olası olmadığı da raporlanmıştır (Hammett ve ark., 2021).

Bir Hastalıkla Mücadele Eden Çiftlerle Yapılan Çalışmalar

Bu sistematik derlemede bir hastalıkla mücadele eden çiftlerle yapılan 9 çalışma mevcuttur (Bkz. Tablo 3).

Bir Hastalıkla Mücadele Eden Çiftlerle Yapılan Araştırmalarda Evlilik Dinamiklerini Yordayan Değişkenler

Bu derleme kapsamında bir hastalıkla mücadele eden çiftlerle yapılan çalışmalarda çiftlerin evlilik dinamiklerini *olumlu* yordayan yalnızca bir değişken belirlenmiştir: Prostat kanseri hastaların ameliyat sonrası fiziksel sağlıkları ve eşlerinin zihinsel sağlıkları (Ross ve ark., 2016). Bir hastalıkla mücadele eden çiftlerde evlilik dinamiklerini *olumsuz* yordayan değişkenler ise şunlardır: Astımlı veya astım şüphesi olan çiftlerde doğum sonrası süreç ve zor mizaçlı çocuğa sahip olmak (Klinnert ve ark., 1992), kalp nakli (Konstam ve ark., 1998), kolon kanseri tedavi süreci (Northouse ve ark., 2000), Huntington hastalığı riski (Richard ve Williams, 2004), prostat kanseri hastaların psikolojik sıkıntılarındaki artış (Couper ve ark., 2009), lösemili çocukların ebeveynlerinde babaların ve annelerin rol çatışması (Burns ve ark., 2017) ve derin beyin stimülasyonuna (beynin belli noktalarına düşük seviyeli elektrik uyarısı veren uyarıcı) maruz kalmak (Baertschi ve ark., 2019).

Bebek Bekleyen/Hamilelik Döneminde Olan Çiftlerle Yapılan Çalışmalar

Bu sistematik derlemede bebek bekleyen/hamilelik döneminde olan çiftlerle yapılan 9 çalışma mevcuttur (Bkz. Tablo 4).

Bebek Bekleyen/Hamilelik Döneminde Olan Çiftlerle Yapılan Araştırmalarda Evlilik Dinamiklerini Yordayan Değişkenler

Bebek bekleyen/hamilelik döneminde olan çiftlerde evlilik dinamiklerini *olumlu* yordayan değişkenler; doğumdan önceki ilişki kalitesi (Le ve ark., 2016), erkeklerin olumlu mizah kullanımı (Theisen ve ark., 2019), kadın ve erkeklerin bebelikteki destekleyici ebeveynlik davranışları (Durtschi ve ark., 2017), babaların doğum sonrası çocukları ile ilgili mutlulukları (Stertz ve Wiese, 2020) ve bebek kaybindan sonraki dayanıklılıktır (Lang ve ark., 2004).

Tablo 2. Yeni Evli Çiftlerle Yapılan Boylamsal Çalışmaların Genel Özeti

Çalışma	Yöntem	Katılımcı özellikleri/sayısı	Ölçüm araçları	Çalışmanın süresi veya ölçüm sayısı	Bağımlı/bağımsız değişken	Bulgular	Öneriler
Senchak ve Leonard (1992), Amerika Birleşik Devletleri	-Özbidirim -Görüşme	Yeni evli genç 322 çift	Family Assessment Measure (FAM); Skinner ve ark., 1983)	2 farklı zamanda ölçüm	-Bağlanma stili (bağımsız değişken) -Evlilik uyumu (bağımlı değişken)	Her ikisi de güvenli bağlanma stiline sahip çiftlerin zaman içindeki evlilik uyumları, birinin veya her ikisinin güvenli bağlanma stiline sahip olduğu çiftlere kıyasla daha yüksektir.	Çalışan modellerin (<i>working models</i>) ve bağlanma stillerinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacak ölçüm araçları kullanılabilir.
Kearns-Bodkin ve Leonard (2005), Amerika Birleşik Devletleri	-Özbidirim -Görüşme	592 yeni evli çift	MAT (Loeke ve Wallace, 1959)	1996-1999 yılları arasında 3 farklı zamanda ölçüm; Çiftlerin evlendikleri zaman, 1. ve 2. evlilik yıldönümlerinde	-Alkol kullanımını (bağımsız değişken) -Evlilik kalitesi (bağımlı değişken)	Alkol kullanımını ile evlilik kalitesi arasında boylamsal olarak anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.	Ek ölçümler alınarak hem günlük çalışmaları hem de evliliğin ilerleyen yıllarda odaklanan çalışmaları yapılabilir.
Brown ve ark. (2006), Amerika Birleşik Devletleri	Özbidirim	389 yeni evli çift	-Premarital relationship factors -Marital relationship factors	5 yıl boyunca 3 farklı zamanda ölçüm: 1. ölçüm evlendikten 3-6 ay sonra, 2. ölçüm 1. ölçümden 18 ay sonra ve 3. ölçüm 2. ölçümden 18-24 ay sonra	-Evlilik öncesi birlikte yaşama (bağımsız değişken) -Evlilik öncesi evlilik deneyimi (bağımlı değişken)	Evlilik öncesi birlikte yaşama evlilik istikrarlılığı (ilişki kalitesinin düşüşlüğü) ile olumlu ilişkilidir. Fakat sosyodemografik değişkenler (eğitim, gelir seviyesi öncesi evlilik deneyimi vb.), evlilik öncesi ilişki faktörleri (aile ve akraba onayı vb.) ve evlilik faktörleri (ne zaman çocuk sahibi olunduğu vb.) kontrol edildiğinde bu ilişki anlamsızdır.	Kişisel ve ilişkisel özellikler dikkate alınmalıdır.
Halford ve ark. (2007), Avustralya	Özbidirim	191 yeni evli çift	DAS (Spanier, 1976)	Yılda 1 kez olacak şekilde 5 ölçüm	-İlişkisel öz düzenleme (bağımsız değişken) -İlişki doyumu (bağımlı değişken)	<i>Kadın ve erkeklerde ilişkisel öz-düzenleme (ilişki doyumu artırarak davranışları kullanma) hem kendilerinin hem de eşlerinin ilişki doyumu ile olumlu ilişkilidir.</i>	Benlik düzenlenmesinin etkileri üzerine odaklanılmalıdır.
McNulty ve Russell (2010), Amerika Birleşik Devletleri	-Özbidirim -Laboratuvar çalışması -Video kaydı	-72 yeni evli çift (Çalışma 1) -135 yeni evli çift (Çalışma 2)	Inventory of Marital Problems (Geiss ve O'Leary, 1981)	-Çalışma 1: 8 farklı zamanda ölçüm: 1. ölçüm çalışmanın başında ve diğer ölçümler 1. ölçümden sonra 6-8 ay aralıklarla -Çalışma 2: 3 farklı zamanda: 1. ölçüm çalışmanın başında ve diğer ölçümler 1. ölçümden sonra 6-8 ay aralıklarla	-Çiftlerin birbirlerine olan doğrudan olumsuz davranışları (suçlama, emretme ve reddetme eğilimleri) ilişkide küçük sorunlar olduğunda bireylerin kendi duyularının daha keskin şekilde azaltmaktadır. Bu davranışlar, ilişkide ciddi sorunlar olduğunda daha istikrarlı bir ilişki doyumunu öngörmektedir.	Farklı etnik örneklerde olumsuz davranışların yaygınlığı ve etkileri araştırılabilir.	

Tablo 2 (devam). Yeni Evli Çiftlerle Yapılan Boylamsal Çalışmaların Genel Özeti

Çalışma	Yöntem	Katılımcı özellikleri/sayısı	Ölçüm araçları	Çalışmanın süresi veya ölçüm sayısı	Bağımlı/bağımsız değişken	Bulgular	Öneriler
Schoebi ve ark. (2012), İsviçre	-Özbidirim -Laboratuvar çalışması -Video kaydı	172 yeni evli çift	QMI (Norton, 1983)	4 yıl boyunca 8 farklı zamanda ölçüm: 1. ölçüm çalışmanın başında ve sonraki ölçümler ilk ölçümden sonra 6 ay aralıklarla	-Evliliği sürdürmeye yönelik davranışlar (bağımsız değişken) -Evlilik doyumu (bağımlı değişken)	Evliliği sürdürmeye yönelik davranışlardaki (fakedarlık yapma vb.) artış, gelecekteki evlilik doyumundaki daha az düşüşle ilişkilidir.	Eşlerin bağlılığını azaltan koşulları netleştirmek için boylamsal ve gözlemsel çalışmalar veya günlük çalışmalarını yapılabilir.
**Stanley ve ark. (2012), Amerika Birleşik Devletleri	Özbidirim	126 yeni evli çift	-Satisfaction with Life Scale (SWLS); Diener ve ark., 1985 -MAT (Locke ve Wallace, 1959)	2 farklı zamanda ölçüm: Evlilik öncesinde ve evliliğin 6. yılında	-Evlilik öncesi ilişki uyumu ve yaşam doyumu (bağımsız değişken) -Evlilik uyumu (bağımlı değişken)	Evlilik öncesi ilişki uyumu ve yaşam doyumu evlilikten 6 yıl sonraki evlilik uyumu için önemli konusundaki daha çok araştırmaya ihtiyaç vardır.	İlk ölçümler ilişki başlamadan önce veya ilişkinin ilk zamanlarında alınmalıdır. Yaşam doyumunun evlilik uyumu için önemli konusundaki daha çok araştırmaya ihtiyaç vardır.
Jarenka ve ark. (2013), Amerika Birleşik Devletleri	-Özbidirim -Fizyolojik ölçüm	1 yıldan daha az süredir evli 90 çift	MAT (Locke ve Wallace, 1959)	2 farklı zamanda ölçüm: Çalışmanın başında ve çalışma başladıktan 2 yıl sonra	-Evlilik kalitesi ve stresi (bağımsız değişken) -Hütesel bağlılık işlevi (bağımlı değişken)	Evlilik kalitesi ile hütesel bağlılık işlevi arasında olumlu bir ilişki bulunmaktadır. Daha stresli evliliklerdeki eşler, daha az stresli evliliklerdeki eşlere göre zamanla hütesel bağlılık işlevinde daha büyük düşüşler yaşamaktadırlar.	-
Johnson ve Anderson (2013), Amerika Birleşik Devletleri	Özbidirim	610 yeni evli çift	Marital satisfaction	1998-2004 yılları arasında 3 farklı zamanda ölçüm: 1. ölçüm evliliğin ilk 3-6 ay arası, 2. ölçüm 1. ölçümden yaklaşık 18 ay, 3. ölçüm 2. ölçümden yaklaşık 18 ay sonra	-Evlilik kararına duyulan güven (bağımsız değişken) -Evlilik doyumu (bağımlı değişken)	Hem kadınların hem de erkeklerin evlenme kararına duydukları güven ile 3 yıl sonra kendi evlilik doyumları arasındaki ilişki olumlu yönde anlamlıdır. <i>Kadınların evlilik kararına duydukları güven eşleriyle birlikte geçirildikleri zamanı olumlu etkilemeye bu da eşlerinin evlilik doyumunu etkilemektedir.</i>	Kişisel ve kişilerarası faktörlere odaklanılmalıdır. Diğer aracı değişkenler de göz önünde bulundurulmalıdır.
Leonard ve ark. (2014), Amerika Birleşik Devletleri	Özbidirim	634 yeni evli çift	MAT (Locke ve Wallace, 1959)	3 farklı zamanda ölçüm: Çalışmanın başında, evliliğin 1. ve 2. yıldönümlerinde	-Şiddet (bağımsız değişken) -Evlilik işlevi (bağımlı değişken)	Evlilik işlevi (uyumu), şiddetin yüksek seviyede olduğu çiftlerde şiddetin düşük-orta seviyede olduğu çiftlere kıyasla daha düşüktür. Ayrıca şiddetin düşük-orta seviyede olduğu çiftlerde ise evlilik işlevi (uyumu) şiddetin olmadığı çiftlere göre daha düşüktür.	Bireysel ve durumsal faktörleri inceleyen daha fazla araştırma yapılmalıdır.

Tablo 2 (devam). Yeni Evli Çiftlerle Yapılan Boylamsal Çalışmaların Genel Özeti

Çalışma	Yöntem	Katılımcı özellikleri/sayı	Ölçüm araçları	Çalışmanın süresi veya ölçüm sayısı	Bağımlı/bağımsız değişken	Bulgular	Öneriler
Velotti ve ark. (2016), İtalya	Özbidirim	229 yeni evli çift	DAS (Spanier, 1976)	2 yıl boyunca 2 farklı zamanda ölçüm: Evlendikten 5 ay ve 2 yıl sonra	-Duyguları bastırma ve bağlanma stili (bağımsız değişken) -Evlilik kalitesi (bağımlı değişken)	Erkeklerin duygularını bastırmayı alışkanlık haline getirmeleri evlilikten 5 ay ve 2 yıl sonraki düşük ilişki kalitesi üzerinde kadınlara göre daha belirleyicidir. <i>Erkeklerin duygularını bastırması ve kadınların kaçınan bağlanmaları çiftlerin her ikisinin de zaman içinde algıladıkları evlilik kalitesindeki düşüşü öngörmektedir.</i>	Yeni evli olmayan evli çiftlere odaklanılabilir, diğer duygu düzenleme stratejileri incelenabilir ve çiftlerin kullandıkları duygu düzenleme stratejilerindeki algıladıkları benzerlik ele alınabilir.
Nguyen ve ark. (2017), Amerika Birleşik Devletleri	-Özbidirim -Görüşme -Video kaydı -Davranışsal gözlem	414 yeni evli çift	Relationship quality	36 ay boyunca 4 farklı zamanda ölçüm: Çalışmanın başında, 9 ay sonra, 18 ay sonra ve 27 ay sonra	-Taşınma (bağımsız değişken) -İlişki kalitesi (bağımlı değişken)	Yaşadıkları yerden daha yoksul mahallelere taşınan çiftlerin ilişki kaliteleri artarken, daha zengin mahallelere taşınanların ilişki kaliteleri azalmaktadır.	Çiftlerin hayatını etkileyen diğer faktörlerin (iş kaybı vb.) etkisine bakılmalı, farklı etnik kökenlere sahip kişilerle araştırmalar yürütülmeli, çiftlerin taşınma sebepleri veya taşındıktan sonraki deneyimleri de (yeni taşınılan yerde maruz kalınan ayrımcılığın psikolojik sonuçları gibi) incelenmelidir.
Altgelt ve ark. (2018), Amerika Birleşik Devletleri	-Özbidirim -Laboratuvar çalışması	-108 yeni evli çift (Çalışma 1) -119 yeni evli çift (Çalışma 2)	QMI (Norton, 1983)	-Çalışma 1: Evliliğin ilk 3 yılı boyunca 6 ay aralıklarla ölçüm -Çalışma 2: Evliliğin ilk 3 yılı boyunca 1 sene aralıklarla ölçüm	-Narsisizm ve ilişki doyumu (bağımsız değişken) -Aldatma (bağımlı değişken)	<i>Kadınların narsisizmi kadınların ilişki doyumundaki düşüşü, bu düşüş de erkeklerin aldatmasındaki artış öngörmektedir.</i>	Kişilik özellikleri ve aldatma arasındaki ilişkideki mekanizmalara, kişinin zaman içerisindeki değişimine ve diğer kişilik özelliklerinin (özellikle cinsellikle ilgili) aldatmayı ne kadar belirlediğine bakılabilir.
Hammitt ve ark. (2018), Amerika Birleşik Devletleri	-Görüşme -Özbidirim -Video kaydı	Düşük geliri yeni evli 431 çift	Relationship satisfaction (Rauer ve ark., 2008; Davis ve ark., 2006)	2009-2013 yılları arasında 4 farklı zamanda ölçüm: Çalışmanın başında, 9 ay sonra, 18 ay sonra ve 27 ay sonra	-Stres, doyum ve saldırganlık (bağımsız değişken) -Olumsuz ilişki sonuçları (bağımlı değişken)	Çalışmanın başlangıcındaki stres ve doyum seviyesi saldırganlığın artma riskini artırabilir, bu artış da olumsuz ilişki sonuçlarına (boşanma vb.) sebep olabilir.	-
He ve ark. (2018), Çin	Özbidirim	268 yeni evli çift	-Marital Instability Index (Booth ve ark., 1983) -QMI (Norton, 1983)	2002-2004 yılları arasında yılda bir olacak şekilde 3 farklı zamanda ölçüm	-Duygusal affetme ve evlilik kalitesi (bağımsız değişken) -Evlilik istikrarı (bağımlı değişken)	Erkeklerde duygusal affetme kendi evlilik kalitesini artırmakta, bu da kendi evlilik istikrarını artırmaktadır. <i>Kadınlarda duygusal affetme kendilerinin evlilik kalitesini artırmakta; bu da hem kendilerinin hem de eşlerinin evlilik istikrarını artırmaktadır.</i>	Eşin affediciliğine ilişkin algının evlilik istikrarını tahmin edip etmediği ve evlilik kalitesinin bu ilişkide aracı bir rol oynayıp oynamadığı test edilmelidir.

Tablo 2 (devam). Yeni Evli Çiftlerle Yapılan Boylamsal Çalışmaların Genel Özeti

Çalışma	Yöntem	Katılımcı özellikleri/sayısı	Ölçüm araçları	Çalışmanın süresi veya ölçüm sayısı	Bağımlı/bağımsız değişken	Bulgular	Öneriler
Li ve ark. (2018), Çin	Özbidirim	268 yeni evli çift	QMI (Norton, 1983)	3 farklı zamanda ölçüm: 2011, 2012, 2013 yıllarında	-İletişim ve çatışma çözümü (bağımsız değişken) -Evlilik kalitesi (bağımlı değişken)	<i>Kadınların günlük iletişimleri ve çatışma çözümü zaman içinde kendilerinin ve eşlerinin evlilik kalitelerini olumlu yönde öngörmektedir. Erkeklerin çatışma çözümü eşlerinin zaman içindeki evlilik kalitelerini olumlu yönde öngörmektedir.</i>	Birden fazla yöntem kullanılabilir ve sistematik incelemeler yapılabilir.
Li ve ark. (2019), Çin	Özbidirim	194 yeni evli çift	QMI (Norton, 1983)	2011-2013 yılları arasında 3 farklı zamanda ölçüm	-Çatışma çözme stili (bağımsız değişken) -Evlilik kalitesi (bağımlı değişken)	İşbirlikçi çatışma çözme stiline sahip olan çiftlerin evlilik kalitesi zamanla artmakta, yıkıcı çatışma çözme stiline sahip olan çiftlerin evlilik kalitesi ise zamanla azalmaktadır.	Çatışma çözme davranışlarını ve evlilik memnuniyetini değerlendiren birden fazla yöntem (günlük ve gözlem) kullanılabilir.
Manalel ve ark. (2019), Amerika Birleşik Devletleri	-Özbidirim -Mülakat	373 yeni evli çift	-Marital well-being (with a marital satisfaction question) -Marital tension	16 yıl boyunca 6 farklı zamanda ölçüm: Evliliğin 1., 2., 3., 4., 7. ve 16. yıllarında	-Evlilik gerginliği (bağımsız değişken) -Evlilik iyi oluşu (bağımlı değişken)	<i>Çalışmanın 1. yılında evlilik gerginliği ile zaman içindeki hem aktörün hem partnerin evlilik iyi oluşu arasında olumsuz bir ilişki vardır.</i>	Veri toplama zamanları arasındaki süre kısaltılabilir ve her veri toplama zamanında aynı anketler uygulanabilir. Evlilik gerginliği ve yıkıcı tartışma için daha iyi ölçüm araçları kullanılabilir. Ayrıca evlilik ile ilgili duyguların belirleyicileri, süreci ve çıktılarını birbirlerinden ayrıştırılabilir.
Hammett ve ark. (2021), Amerika Birleşik Devletleri	-Özbidirim -Görüşme	Farklı etnik kökenlerden gelen düşük gelirli yeni evli 431 çift	Marital satisfaction	2009-2013 yılları arasında 4 farklı zamanda ölçüm: Çift evlendiğinde, evlendikten 9, 18 ve 27 ay sonra	-İlişki doyumu (bağımsız değişken) -Yakın partner şiddeti (bağımlı değişken)	Yakın partner şiddetinin, doyum düzeyi düşük çiftlerde görülme olasılığı daha yüksek olsa da düşük doyumun zaman içinde yakın partner şiddetini artırması olası değildir.	-

Tablo 3. Bir Hastalıkla Mücadele Eden Çiftlerle Yapılan Boylamsal Çalışmaların Genel Özeti

Çalışma	Yöntem	Katılımcı özellikleri/sayısı	Ölçüm araçları	Çalışmanın süresi veya ölçüm sayısı	Bağımlı/bağımsız değişken	Bulgular	Öneriler
Klinnert ve ark. (1992), Amerika Birleşik Devletleri	-Görüşme -Özbidirim	Astrımlı veya astım şüphesi olan hamile 128 kadın ve eşleri	DAS (Spanier, 1976)	4 farklı zamanda ölçüm: Hamileliğin 3. ayında, bebek 6, 12 ve 18 aylıkken	-Çocuk sahibi olma, stresli ailesel olaylar, ailenin yapısal yükleri, çocukla ilgili yükler ve çocuk mizaçı (bağımsız değişken) -Evlilik uyumu ve doyumu (bağımlı değişken)	Ciftlerin evlilik uyumu çoğunlukla doğumundan sonra azalmaktadır. Bu azalmada stresli ailesel olaylar ve ailenin yapısal yükleri (ailede çocuk olup olmaması vb.), çocukla ilgili yüklerden daha fazla rol oynamaktadır. Annenin evlilik doyumu zor mizaçlı çocukları babanın evlilik doyumuyla kıyasla daha olumsuz etkilenmektedir.	Bu konuda daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır.
Konstam ve ark. (1998), Amerika Birleşik Devletleri	Özbidirim	Kalp nakli yapılan 36 hasta ve eşleri	DAS (Spanier, 1976)	4 farklı zamanda ölçüm: 1. ve 2. ölçüm kalp nakline kabul edildikten 1 ve 4 ay sonra, 3. ve 4. ölçüm kalp naklinden 1 ve 4 ay sonra	-Eşlerden birinin kalp nakli olması (bağımsız değişken) -Evlilik stresi ve evlilik uyumu (bağımlı değişken)	Bütün ölçüm zamanlarında hem kalp nakli olan bireyler hem de eşleri hafif düzeyde evlilik stresi raporlamaktadır. Fakat kalp nakli olanlara kıyasla eşleri daha düşük evlilik uyumu göstermektedir.	Daha geniş örneklemli, nesnel sağlık göstergelerinin incelendiği, telefon ile veya yüz yüze mülakatların yapıldığı, evlilik uyumu ile ilgili ek ölçümlerin alındığı, nakli sürecinin farklı zamanlarında çiftlerin özel ihtiyaçlarının ele alındığı, evlilik uyumunun süreç üzerindeki uzun süreli etkisini inceleyen ve duygusal işleyiş ölçümlerinin alındığı çalışmalar yapılabilir. Çiftlerin iletişim kalıpları da incelenebilir.
Northouse ve ark. (2000), Amerika Birleşik Devletleri	Özbidirim	Kolon kanseri 56 hasta ve eşleri	DAS (Spanier, 1976)	3 farklı zamanda ölçüm: Tanıdan 1 hafta, ameliyattan 2 ay ve ameliyattan 1 yıl sonra	-Eşlerden birinin kolon kanseri olması (bağımsız değişken) -Evlilik doyumu (bağımlı değişken)	Erkek hastanın ve eşleri hasta olan hem kadınların hem de erkeklerin zaman içindeki evlilik doyumları azalmaktadır.	Daha geniş örneklemli çalışmalar yapılmalıdır.
Richards ve Williams (2004), Avustralya	Özbidirim	Huntington hastalığı riski olan 43 birey ve eşleri	DAS (Spanier, 1976)	3 farklı zamanda ölçüm: 1. ölçüm hastalık risk testi öncesi, 2. ölçüm 1. ölçümden 5-6 ay sonra ve 3. ölçüm test sonucundan 18 ay sonra	-Huntington hastalığı taşıyıcısı olmama (bağımsız değişken) -Evlilik uyumu (bağımlı değişken)	Huntington hastalığı taşıyıcısı olan gruptaki çiftlerin evlilik uyumlarında zaman içinde artma, taşıyıcı olmayan gruptaki çiftlerde ise azalma görülmektedir.	Niteliksel araştırmaların yapılmasına ihtiyaç vardır.

Tablo 3 (devam). Bir Hastalıkla Mücadele Eden Çiftlerle Yapılan Boylamsal Çalışmaların Genel Özeti

Çalışma	Yöntem	Katılımcı özellikleri/sayısı	Ölçüm araçları	Çalışmanın süresi veya ölçüm sayısı	Bağımlı/bağımsız değişken	Bulgular	Öneriler
Couper ve ark. (2009), Avustralya	Özbidirim	Tedavi edilebilir ve tedavi edilemez 103 prostat kanseri hasta ve eşleri	Dyadic Adjustment Scale (Sharpley ve Cross, 1982)	18 ay boyunca 2 farklı zamanda ölçüm: Tanı öncesi ve tanıdan 6 ay sonra	-Psikolojik sıkıntılar (bağımsız değişken) -Evlilik doyumu (bağımlı değişken)	<i>Prostat kanseri hastaların psikolojik sıkıntılarındaki artış eşlerinin ilerideki evlilik doyumunu olumsuz yönde etkilemektedir.</i>	-
Ross ve ark. (2016), Amerika Birleşik Devletleri	Özbidirim	1. ve 2. evre prostat kanseri tanısı alan 159 hasta ve eşleri	QMI (Norton, 1983)	4 farklı zamanda ölçüm: Tanının konulduğu hafta, ameliyattan 1, 6 ve 12 ay sonra	-Hasta kişilerin fiziksel sağlıkları ve hasta olmayanların zihinsel sağlıkları (bağımsız değişken) -Evlilik doyumu (bağımlı değişken)	<i>Prostat kanseri ameliyatından sonraki 1. ayda, hasta kişilerin fiziksel sağlıkları eşlerinin evlilik doyumunu; 6 ve 12 ay sonra ise kendi evlilik doyularını olumlu etkilemektedir. Ameliyatı takip eden 1. ve 12. ayda ise çiftlerden hasta olmayanların zihinsel sağlıkları, hem kendilerinin hem de hasta olan eşlerinin zaman içindeki evlilik doyularını olumlu etkilemektedir.</i>	Partnerlerin deneyimledikleri stresin bir bütün olarak ilişkiyi nasıl etkilediği araştırılabilir ve hasta eşler, aldıkları tanının evresine göre ayrılıp karşılaştırma yapılabilir.
Burns ve ark. (2017), Kanada	Özbidirim	Akut lenfoblastik lösemili çocuğa sahip 47 ebeveyn eşleri	MAT (Locke ve Wallace, 1959)	2 farklı zamanda ölçüm: Tanıdan hemen sonra ve tanıdan 2 yıl sonra	-Rol çatışması (bağımsız değişken) -Evlilik uyumu (bağımlı değişken)	<i>Annelerdeki rol çatışması hem kendilerinin hem de babaların çocuğun lösemi tanısından 2 yıl sonraki evlilik uyumlarını; babalardaki rol çatışması ise sadece kendilerinin evlilik uyumlarını olumsuz etkilemektedir.</i>	Çocukluk kanseri ile karşılaşıldığında ebeveyn rollerinin nasıl deneyimlendiği daha fazla araştırılmalıdır.
Baertschi ve ark. (2019), İsviçre	Özbidirim	46 Parkinson hastası ve eşleri	Marital Satisfaction Scale (Roach ve ark. 1981)	4 farklı zamanda ölçüm: Derin beyin stimülasyonundan önce, ameliyattan 6, 12 ve 18 ay sonra	-Derin beyin stimülasyonuna maruz kalmaya (bağımsız değişken) -Evlilik doyumu (bağımlı değişken)	<i>Derin beyin stimülasyonuna (beynin belli noktalarına düşük seviyeli elektrik uyarısı veren uyarıcı) maruz kalan çiftlerin operasyondan 12 ve 18 ay sonrasındaki evlilik doyumları operasyon öncesine göre düşmüştür.</i>	Sonuçların doğrulanması için geniş bir örneklemle çalışma yenilenmelidir.
**Donarelli ve ark. (2019), İtalya	Özbidirim	Kısırlık tanısı alan 68 çift	ENRICH Marital Inventory (ENRICH; Olson ve ark., 1985)	2 farklı zamanda ölçüm: Tedaviye başlamadan önce ve embriyo transferi yapılan gün	-Damışmanlık almak (bağımsız değişken) -İlişki doyumu (bağımlı değişken)	<i>Kısırlık tanısı alan çiftler içerisinde damışmanlık alan ve almayan grup arasında zaman içinde ilişki doyumunda herhangi bir fark bulunmamaktadır.</i>	Eşlerin her ikisinin iyi oluşu hali ve yaşam kalitesindeki gelişmelere ve erkekte kaynağı kısırlığın damışmanlık sürecindeki etkisine bakılmalıdır.

Tablo 4. Bebek Bekleyen/Hamilelik Döneminde Olan Çiftlerle Yapılan Boylamsal Çalışmaların Genel Özeti

Çalışma	Yöntem	Katılımcı özellikleri/sayısı	Ölçüm araçları	Çalışmanın süresi veya ölçüm sayısı	Bağımlı/bağımsız değişken	Bulgular	Öneriler
Lang ve ark. (2004), Kanada	Özbidirim	Hamilelikte ve/veya doğumun ilk yılında bebek kaybı yaşayan evli veya birlikte yaşayan 110 çift	ENRICH marital satisfaction scale (EMSS; Fowers ve Olson, 1993)	3 farklı zamanda ölçüm: Kayıptan 2, 6 ve 13 ay sonra	-Dayanıklılık (bağımsız değişken) -Evlilik doyumu (bağımlı değişken)	Bebek kayıbdan 2 ay sonra dayanıklılık puanları daha yüksek olan çiftlerin, takip eden zamandaki evlilik doyumları daha fazla artmaktadır.	Eşler arasındaki benzerlikler, yas tepkileri ve olayın algılanması ile ilgili farklılıklar birlikte ele alınmalıdır.
**Trillingsgaard ve ark. (2014), Danimarka	Özbidirim	İlk bebeklerini bekleyen 228 çift	DAS (Spanier, 1976)	-3 yıl boyunca 3 farklı zamanda ölçüm: Hamileliğin 14-16. haftalarında, doğumdan 6 ve 30 ay sonra	-Kaygı, depresyon, yapıcı iletişim ve ilişki süresi (bağımsız değişken) -İlişki doyumu (bağımlı değişken)	Hem kadınların hem de erkeklerin kendi ilişki doyumu zaman içinde orta derecede azalmaktadır. Hamileliğin başından doğumdan sonraki 30. aya kadar olan süreçte ilişki doyumdaki bu azalmayı kaygı, depresyon, düşük yapıcı iletişim ve kısa ilişki süresi etkilemektedir.	Geçmiş çalışmalarda ilişki doyumu ile ilişkilendirilmiş 3 faktör (bebeğin mizacı, medeni durum ve bebek bakımının paylaşımı) gelecek araştırmalarda incelenebilir.
Marshall ve ark. (2015), Yeni Zelanda	Özbidirim	İlk bebeklerini bekleyen evli veya birlikte yaşayan 192 çift	Marital Satisfaction Inventory (MSI-Revised; (MSI-R; Snyder, 1997; Snyder ve Aikman, 1999)	2 yıl boyunca 5 farklı zamanda ölçüm: Doğumdan yaklaşık 6 hafta önce, doğumdan yaklaşık 6, 12, 18 ve 24 ay sonra	-Nevrotiklik ve uyumluluk (bağımsız değişken) -İlişki doyumu (bağımlı değişken)	<i>Bireyin nevrotiği, yüksek olduğunda ve eşini uyumluluğu düşük olduğunda bireyin ve eşinin ilişki doyumu düşmektedir.</i>	Bireyin kişilik özelliklerine ek olarak eşinin de kişilik özellikleri genel ilişki bağlamı ile birlikte ele alınmalıdır. Bulgular farklı örneklem ve bağlamlarda yeniden test edilmelidir. Nevrotiklik ve uyumlu olmayan farklı yönleri ele alınmalıdır.
Sotskova ve ark. (2015), Kanada	Özbidirim	Hamile 98 kadın ve eşleri	DAS (Spanier, 1976)	3 farklı zamanda ölçüm: Hamileliğin 3. ayında, doğumdan 1 ve 2 yıl sonra	-Dışmanca tutumlar ve taşkınlık eğilimi (bağımsız değişken) -İlişki kalitesi (bağımlı değişken)	Ebeveynliğe geçiş sürecinde, kadınların dışmanca tutumları ve erkeklerin taşkınlık eğilimi kendi ilişki kalitelerini olumsuz etkilemektedir.	Gözlemsel yöntemleri kullanan ve yakın aralıklarla ölçüm alan boylamsal araştırmalar yapılabilir.
Volling ve ark. (2015), Amerika Birleşik Devletleri	-Özbidirim -Gözlem	Hamile 229 kadın ve eşleri	KMSS (Schumm ve ark., 1986)	5 farklı zamanda ölçüm: Hamileliğin son 3 ayında, doğumdan 1, 4, 8 ve 12 ay sonra	-İkinci çocuğa geçiş süreci (bağımsız değişken) -Evlilik uyumu (bağımlı değişken)	Çiftlerin çoğu ikinci çocuğa geçiş sürecinde evlilik uyumunda çok az düşüş veya kısa vadeli zorluklar yaşamaktadırlar.	Evlilik kalitesinin hem olumlu hem olumsuz yönlerini incelemek gibi ekstra ölçümler alınabilir.
**1Le ve ark., (2016), Amerika Birleşik Devletleri	Özbidirim	Evli veya birlikte yaşayan ve ilk bebeklerini bekleyen 164 çift	Relationships Questionnaire (Braiker ve Kelley, 1979)	3 yıl boyunca 3 farklı zamanda ölçüm: Hamilelikte, doğumdan 6 ay ve 3 yıl sonra	-Doğumdan önceki ilişki kalitesi (bağımsız değişken) -İlişki kalitesi (bağımlı değişken)	Hem kadınlar hem de erkeklerde doğumdan önceki ilişki kalitesi, doğumdan 6 ay ve 3 yıl sonraki ilişki kalitesi ile olumlu ilişkilidir. <i>Kişinin bir zaman noktasındaki kendi ilişki kalitesi eşinin gelecekteki ilişki kalitesini olumlu öngörmektedir.</i>	Daha geniş ve çeşitli örneklem kullanılması (düşük SES'e sahip aileler), günlük çalışmalar yapılmalı, cinsiyet farklılıklarını altındaki mekanizmalar araştırılmalıdır.

Tablo 4 (devam). Bebek Bekleyen/Hamilelik Döneminde Olan Çiftlerle Yapılan Boylamsal Çalışmaların Genel Özeti

Çalışma	Yöntem	Katılımcı özellikleri/sayısı	Ölçüm araçları	Çalışmanın süresi veya ölçüm sayısı	Bağımlı/bağımsız değişken	Bulgular	Öneriler
Durtschi ve ark. (2017), Amerika Birleşik Devletleri	-Özbidirim -Görüşme	Evli veya birlikte yaşayan ve ilk bebeklerini bekleyen 848 çift	Relationship quality	3 yıl boyunca 3 farklı zamanda ölçüm: Bebek doğduktan hemen sonra, 1 yıl ve 3 yıl sonra	-Destekleyici ebeveynlik davranışları, ebeveynlik stresi ve ebeveynlik algısı (bağımsız değişken) -İlişki kalitesi (bağımlı değişken)	Anne ve babaların bebeklik döneminde destekleyici ebeveynlik davranışları, 2 yıl sonra kendi ilişki kalitelerini olumlu öngörmektedir. Babaların daha yüksek ebeveynlik stresleri, gelecekteki kendi ilişki kalitelerini olumsuz etkilemektedir. <i>Annelerin babalarından aldıkları destekleyici ebeveynlik algısı babaların ilişki kalitesini olumlu öngörmektedir.</i>	Bu değişkenlerin etkilerinin kronolojisi ve yönü araştırılmalı, daha iyi ölçüm araçları kullanılmalı ve daha az bağlılık gösteren veya ayrılmış çiftlerde ortak ebeveynlik çalışılmalıdır.
Theisen ve ark. (2019), Amerika Birleşik Devletleri	-Özbidirim -Laboratuvar çalışması -Video kaydı	Bebek bekleyen 192 çift	DAS (Spanier, 1976)	2 yıl boyunca 5 farklı zamanda ölçüm: Doğumdan yaklaşık 6 hafta önce, doğumdan 6, 12, 18 ve 24 ay sonra	-Mizah kullanımı ve planlanmamış gebelikte karşı karşıya kalma (bağımsız değişken) -İlişki doyumu (bağımlı değişken)	Erkeklerde mizahın olumlu kullanımı kendi ilişki doyumlarını olumlu; <i>kadınların saldırgan mizah kullanımını erkeklerin ilişki doyumlarını olumsuz etkilemektedir.</i> Erkeklerin düşük düzeyde ilişkisel mizah kullanımı ve planlanmamış bir gebelikte karşı karşıya kalmaları ilişki doyumlarındaki düşüşü öngörebilir.	Hamilelik niyetini inceleyen çocuk sahibi olma arzusu değerlendirilmelidir. Mizah niyetinin mi yoksa algısının mi ilişkilerde daha etkili olduğu araştırılmalıdır. Eşlerin mizah algıları arasındaki farklılıkların da ilişki çıktıları ile ilgili olup olmadığı incelenmelidir.
Stertz ve Wiese (2020), Almanya	Özbidirim	Bebek bekleyen 135 çift	Relationship Assessment Scale (RAS; Hendrick, 1988).	4 farklı zamanda ölçüm: Hamileliğin 20. haftası tamamlanma, doğumdan 6, 12 ve 24 ay sonra	-Babaların çocukla ilgili mutlulukları (bağımsız değişken) -İlişki doyumu (bağımlı değişken)	<i>Babaların doğumdan 6 ay sonra çocukla ilgili mutlulukları, doğumdan 12 ve 24 ay sonraki hem kendilerinin hem de eşlerinin doyumunu olumlu etkilemektedir.</i>	Annelerin ve babaların çocukla ilgili mutluluklarının erkekle evresindeki diğer önemli yapılarla örtüşmesi araştırılabilir. Başka bir çocuğa sahip olduktan sonraki evlilik durumu değerlendirilebilir. Babalık rolü ve babalığıta olası değişiklikler de benzer çalışmalara dahil edilebilir.

Bebek bekleyen çiftlerde evlilik dinamiklerini olumsuz yordayan değişkenler ise; kaygı, depresyon, düşük yapıcı iletişim ve kısa ilişki süresi (Trillingsgaard ve ark., 2014), bireyin yüksek nevrozklığı ve eşinin düşük uyumluluğu (Marshall ve ark., 2015), kadınların düşmanca tutumları ve erkeklerin taşkınlık eğilimi (Sotskova ve ark., 2015), ikinci çocuğa geçiş süreci (Volling ve ark., 2015), babaların daha yüksek ebeveynlik stresleri (Durtschi ve ark., 2017), kadınların saldırgan mizah kullanımı, babaların düşük düzeyde ilişkisel mizah kullanmaları ve planlanmamış bir gebelikle karşı karşıya kalmalarıdır (Theisen ve ark., 2019).

Çocuğu Olan Çiftlerle Yapılan Çalışmalar

Bu sistematik derlemede çocuğu olan çiftlerle yapılan 10 çalışma mevcuttur (Bkz. Tablo 5).

Çocuğu Olan Çiftlerle Yapılan Araştırmalarda Evlilik Dinamiklerini Yordayan Değişkenler

Çocuğu olan çiftlerde evlilik dinamiklerini olumlu yordayan değişkenler; eşlerin her ikisinin de çalışıyor olması (Helms ve ark., 2010), bir ülkede yaşanan yabancılaşma stresi (Hou ve ark., 2018) ve annelerin öz saygı seviyeleridir (El Ghaziri ve ark., 2019).

Çocuğu olan çiftlerde evlilik dinamiklerini olumsuz yordayan değişkenler ise; çiftlerin toplumsal cinsiyete dayalı atıflarının olması (Helms ve ark., 2006), iş baskısı (Sun ve ark., 2017), çocuğun yaşı (Hansson ve Ahlborg, 2012) ve ebeveyn olmadır (El Ghaziri ve ark., 2019; Seo, 2020).

Çocuğu Olan Çiftlerle Yapılan Araştırmalarda Evlilik Dinamiklerinin Yordadığı Değişkenler

Evlilik dinamiklerinin yordadığı değişken ise babaların doğum sonrası depresyonudur (Zhang ve ark., 2016). Ayrıca evlilik stresi yaşayan çiftlerde erkeklerin yüksek düzeydeki depresif belirtileri kadınların zaman içinde depresif belirtilerindeki yükselmeyi öngörmektedir (Kouros ve Cumming, 2010). Son olarak, ebeveynliğe geçişten çocuğun okula başladığı zamana kadar evlilik uyumundaki azalma, aile etkileşimlerinin kaliteindeki artma ile ilişkilidir (Simonelli ve ark., 2016).

Sistematik Derleme Kapsamında Gözlemlenen Ortak Temalar

Sistematik derleme kapsamında evlilik dinamiklerini boylamsal açıdan değerlendiren çalışmaların değişkenlerinin geniş bir yelpazede çeşitlilik gösterdiği gözlemlenmiştir. Nadir de olsa bazı çalışmalar ortak değişkenleri ele almıştır. Evlilik dinamiklerinin bağımlı değişken olduğu araştırmalardaki bağımsız değişkenler ortak temalar altında sınıflandırıldığında 7 çalışmada *iş/çalışma hayatı* (Bkz. Burch, 2020; Faulkner ve ark., 2005; Helms

ve ark., 2010; Lavner ve Clark, 2017; Schoen ve ark., 2006; Sun ve ark., 2017; Yi ve ark., 2019), 6 çalışmada *stres* (Bkz. Klinnert ve ark., 1992; Jaremka ve ark., 2013; Birditt ve ark., 2016; Durtschi ve ark., 2017; Hammett ve ark., 2018; Manalel ve ark., 2019) ve 5 çalışmada *çatışma* (Bkz. Gottman ve Levenson, 2000; Johnson ve ark., 2018; Li ve ark., 2018; Li ve ark., 2019; Yi ve ark., 2019) temaları ile ilgili değişkenlerin incelendiği görülmüştür. Dört çalışmada bir *müdahale programına katılma* (Bkz. Cordova ve ark., 2014; Donarelli ve ark., 2019; Owen ve ark., 2019; Wu ve ark., 2021), 4 çalışmada *alkol/sigara kullanımı* (Bkz. Kearns-Bodkin ve Leonard, 2005; Foulstone ve ark., 2016; Foulstone ve ark., 2017; Birditt ve ark., 2018), 4 çalışmada *depresyon* (Bkz. Kouros ve Cumming, 2010; Trillingsgaard ve ark., 2014; Zhang ve ark., 2016; Wu ve ark., 2021), 3 çalışmada ise *evlilik öncesi faktörleri* (Bkz. Brown ve ark., 2006; Stanley ve ark., 2012; Plopa ve ark., 2019) konu alan temalar işlenmiştir. *Öz saygı* (Bkz. Erol ve Orth, 2014; El Ghaziri ve ark., 2019), *ebeveynlik algısı* (Bkz. Durtschi ve ark., 2017; Parise ve ark., 2017), *toplumsal cinsiyet rolleri* (Bkz. Faulkner ve ark., 2005; Helms ve ark., 2006), *göçmenlik* (Bkz. Hou ve ark., 2018; Johnson ve ark., 2019), *bağlanma stili* (Bkz. Senchak ve Leonard, 1992; Velotti ve ark., 2016), *çocuğun yaşı* (Bkz. Hansson ve Ahlborg, 2012; Simonelli ve ark., 2016), *şiddet* (Bkz. Leonard ve ark., 2014; Hammett ve ark., 2018) ve *iletişim* (Bkz. Trillingsgaard ve ark., 2014; Li ve ark., 2018) temalarına ise 2'şer çalışmada rastlanmıştır.

Sistematik Derleme Kapsamında Partner Etkisine İlişkin Bulgular

Bu sistematik derleme kapsamında incelenen 74 araştırmanın 27'sinde anlamlı *partner etkisine* işaret eden bulgular gözlemlenmiştir. Söz konusu bulgular bireylerin evlilikle ilgili değerlendirmelerinde eşlerinin bazı özelliklerinin belirleyici olduğu yönünde kanıtlar sunmaktadır. Bu kanıtlar *kadınların eşleri üzerinde, erkeklerin eşleri üzerinde ve her iki çiftin birbirleri üzerindeki etkileri* olarak sınıflandırılabilir.

Kadınların, Eşlerinin Evlilik Dinamikleri Üzerindeki Etkisi

Bulgular incelendiğinde, kadınlar için söz konusu olan ve eşlerinin evlilikle ilgili değerlendirmeleri üzerinde belirleyici olan değişkenler şunlardır: Evli/birlikte yaşayan çiftlerle yapılan bir çalışmada kadınların tam zamanlı bir işinin olması ve eşleri ile tartışma deneyimlemeleri eşlerinin zaman içindeki daha düşük evlilik doyumunu öngörmekte (Yi ve ark., 2019); bir başka çalışmada ise kadınların stres seviyeleri, erkeklerin ilişki ile ilgili olumsuz hissetmeleri durumunda erkeklerin kan baskısını daha çok artırmaktadır (Birditt ve ark., 2016).

Tablo 5. Çocuğu Olan Çiftlerle Yapılan Boylamsal Çalışmaların Genel Özeti

Çalışma	Yöntem	Katılımcı özellikleri/sayısı	Ölçüm araçları	Çalışmanın süresi veya ölçüm sayısı	Bağımlı/bağımsız değişken	Bulgular	Öneriler
Helms ve ark. (2006), Amerika Birleşik Devletleri	-Özbidirim -Görüşme	Evlü, çocuğu olan, eşlerden her ikisinin de çalıştığı, orta yaştağı 194 çift	-Relationship Questionnaire (Braiker ve Kelley, 1979) -Marital quality -Aspects of Married Life Questionnaire (Huston ve ark., 1986).	3 farklı zamanda ölçüm	-Toplumsal cinsiyete dayalı atıflar (bağımsız değişken) -Evlilik kalitesi (bağımlı değişken)	Toplumsal cinsiyete dayalı atıflardaki benzerlik ve farklılıkların anlaşılması için evlilik kalitesinin yanı sıra evlilik istikrarı da değerlendirilmelidir.	
Helms ve ark. (2010), Amerika Birleşik Devletleri	-Özbidirim -Görüşme	Evlü, 2 çocuğu olan ve çalışan 272 çift	Aspects of Married Life Questionnaire (Helms ve ark., 2003)	3 yıl boyunca 3 farklı zamanda ölçüm	-Çiftlerin çalışma durumu (bağımsız değişken) -Evlilik doyumu (bağımlı değişken)	Çiftlerin ikisinin de çalışıyor olması zaman içindeki evlilik doyumlarını olumlu etkilemektedir. İksi de çalışan çiftlerin evlilik doyumları, bu grupta yer almayan çiftlere göre daha yüksektir.	-
Kouros ve Cumming (2010), Amerika Birleşik Devletleri	-Özbidirim -Laboratuvar çalışması	En az 2 yıldır birlikte yaşayan ve 8-16 yaşları arasında çocukları olan 296 çift	MAT (Locke ve Wallace, 1959)	3 yıl boyunca yılda bir kez olacak şekilde 3 farklı zamanda ölçüm	-Başlangıçtaki depresyon düzeyi (bağımsız değişken) -İlerleyen zamanlardaki depresyon düzeyi (bağımlı değişken)	<i>Erkeklerin yüksek düzeydeki depresif belirtilerinin kadınların zaman içinde depresif belirtilerindeki yükselmeyi öngörmesi evlilik stresi yaşayan çiftler arasında daha güçlüdür.</i>	Depresyona yakınlığı etkileyen faktörler ve depresyon seviyeleri arasındaki cinsiyet farklılıklarının araştırılması gerekmektedir. Eşlerin birbirlerinin pozitif sağlık ve iyi oluşlarına nasıl katkı verebileceği üzerine çalışmalar yapılmalıdır.
Hansson ve Ahlberg (2012), İsveç	Özbidirim	258 ebeveyn çift	-Modified Dyadic Adjustment Scale -Quality of Dyadic Relationship (QDR36)	3 farklı zamanda ölçüm: 1. çocuk 6 aylıkken, 4 ve 8 yaşındayken	-Çocuğun yaşı (bağımsız değişken) -İlişki kalitesi (bağımlı değişken)	Hem anne hem babalarda ilişki kalitesi ilk çocuk doğduktan 6 ay sonra yüksek iken, çocuk 4 yaşına geldiğinde azalmakta; çocuk 8 yaşındayken artmakta ancak 6 aylıkken gözlenen kaliteyi yakalamamaktadır.	-

Tablo 5 (devam). Çocuğu Olan Çiftlerle Yapılan Boylamsal Çalışmaların Genel Özeti

Çalışma	Yöntem	Katılımcı özellikleri/sayısı	Ölçüm araçları	Çalışmanın süresi veya ölçüm sayısı	Bağımlı/bağımsız değişken	Bulgular	Öneriler
Simonelli ve ark. (2016), İtalya	Özbildirim	Bir çocuğu olan 82 aile	DAS (Spanier, 1976)	2006-2012 yılları arasında 5 farklı zamanda ölçüm: 1. ölçüm hamileliğin 7. ayında, diğer 3 ölçüm çocuk 4, 9, 18 aylıktan ve son ölçüm çocuk okul öncesi yaşa geldiğinde	-Çocuğun yaşı (bağımsız değişken) -Evlilik uyumu (bağımlı değişken)	Ebeveynliğe geçişten çocuğun okula başladığı zamana kadar evlilik uyumundaki azalma aile etkileşimlerinin kalitesindeki artma ile ilişkilidir.	Baba katılımı ile evlilik kalitesi arasındaki bağlantıları ve aile etkileşimlerinin çift uyumu üzerindeki etkilerini inceleyen daha uzun boylamsal çalışmalar yapılmalıdır.
Zhang ve ark. (2016), Çin	Özbildirim	İlk kez baba olan 180 erkek ve eşleri	KMSS (Schumm ve ark., 1986)	3 farklı zamanda ölçüm: Doğumdan 3 gün, 2 ve 6 hafta sonra	-Evlilik doyumu, ebeveynliğe dair öz yeterlilikler ve depresyon (bağımsız değişken) -Doğum sonrası depresyon (bağımlı değişken)	Üç zaman diliminde de babaların doğum sonrası depresyonunu babaların evlilik doyumları, ebeveynliğe dair öz yeterlilikleri ve annelerin depresyon puanları etkilemektedir.	-
Sun ve ark. (2017), Amerika Birleşik Devletleri	-Özbildirim -Görüşme	Her ikisi de çalışan, en az 2 çocuklu, evli 164 çift	Couple Relationship Domains Questionnaire (Huston ve ark., 1986)	3 yıl boyunca yılda bir kez olacak şekilde 3 farklı zamanda ölçüm	-İş baskısı (bağımsız değişken) -Evlilik doyumu (bağımlı değişken)	Her partnerin kendi iş baskısı kendi evlilik doyumunu olumsuz etkilemektedir. Kadınların iş baskısı ve evlilik doyumları arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaları olumsuz etkilemektedir. Kadınların iş baskısı ve evlilik doyumları arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaları olumsuz etkilemektedir. Kadınların iş baskısı ve evlilik doyumları arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaları olumsuz etkilemektedir.	Ekonomik ve iş tipi açısından daha farklı özelliklere sahip örneklemere ulaşılabılır, çalışılan işlerin ve evliliğin bu çalışmada ele alınmayan başka boyutlarına da bakılabilir.
Hou ve ark. (2018), Amerika Birleşik Devletleri	Özbildirim	Evli, ergen çocuklu Çin kökenli Amerikalı 416 çift	Marital quality	8 yıl boyunca 3 farklı zamanda ölçüm	-Bir ülkede yaşanan yabancılık stresi (bağımsız değişken) -Evlilik kalitesi (bağımlı değişken)	Bireylerin bir ülkede yaşadıkları yabancılık stresi hem kendilerinin hem de eşlerinin zaman içindeki evlilik kalitesini olumsuz etkilemektedir.	Asya kökenli Amerikalı katılımcılarla, çocuklu veya daha küçük çocuklu çiftlerle benzer çalışmalar yapılabilir. Daha geniş bir boşanmış çift örneklemini ile kültürleşme stresinin boşanma üzerinde ne kadar etkili olduğu araştırılabilir.

Tablo 5 (devam). Çocuğu Olan Çiftlerle Yapılan Boylamsal Çalışmaların Genel Özeti

Çalışma	Yöntem	Katılımcı özellikleri/ sayısı	Ölçüm araçları	Çalışmanın süresi veya ölçüm sayısı	Bağımlı/bağımsız değişken	Bulgular	Öneriler
El Ghaziri ve ark. (2019), İsviçre	Özbidirim	Birlikte yaşadıkları en az bir çocukları olan 2.364 çift	Network of Relationship Inventory (Furman ve Buhrmester, 1985)	4 yıl boyunca 3 farklı zamanda ölçüm: 1. ölçüm 2009 ve 2010'da, 2. ve 3. ölçüm 2 şer yıl aralıklarla	-Öz saygı (bağımsız değişken) -İlişki kalitesi (bağımlı değişken)	Hem annelerde hem babalarda zaman içinde romantik ilişki kalitesi azalmaktadır. Annelerin öz saygı seviyesi kendi romantik ilişki kalitelerindeki gelişimi olumlu öngörmektedir.	Öz saygının pozitif ortak ebeveynlik ve aileler üzerindeki uzun süreli etkilerine odaklanılmalı, değişkenler arasındaki neden sonuç ilişkilerini ortaya çıkaracak analiz yöntemleri kullanılmalı, aynı ilişkiler farklı seyreten gelişimsel süreçlerde de incelenmeli ve özel örneklemelere (engelliler) odaklanan çalışmalar yapılmalıdır.
Seo (2020), Kore	Özbidirim	Bebeği olan 2.096 çift	Revised Kansas Marital Satisfaction Scale (Chung, 2004)	2008-2013 yılları arasında 6 farklı zamanda ölçüm: 1. ölçüm bebek doğduğunda, diğer ölçümler yılda bir kez olacak şekilde	-Çocuk sahibi olma (bağımsız değişken) -Evlilik doyumu (bağımlı değişken)	Zaman içinde hem anne hem de babanın evlilik doyumunda azalma görülmektedir. Anne ve babaların evlilik doyumundaki değişim birbiri ile ilişkili olsa da çocuk sahibi olduktan sonra her ölçümde babaların evlilik doyumları annelerinkine göre daha yüksektir.	Aile bağıtlığı ve çocuklardaki davranış problemlerinin zaman içinde değişimi incelenmeli, değişkenler arası ilişkilerin yönü belirlenmeli ve çocuk sayısı ve sonradan meydana gelen medeni durum değişiklikleri de değerlendirilmelidir.

Bebek bekleyen/hamilelik döneminde olan kadınların saldırgan mizah kullanımı eşlerinin ilişki doyumlarını olumsuz etkilemekte (Theisen ve ark., 2019); annelerin babalardan aldıkları destekleyici ebeveynlik algısı babaların ilişki kalitesini olumlu öngörmektedir (Durtschi ve ark., 2017). Yeni evli çiftlerde kadınların narsisizmi kadınların ilişki doyumundaki düşüşü, bu düşüş de eşlerinin aldatmasındaki artışı öngörmektedir (Altgelt ve ark., 2018). Yeni evli çiftlerle yapılan başka bir araştırmaya göre ise kadınların evlilik kararına duydukları güven eşleriyle birlikte geçirdikleri zamanı olumlu etkilemekte bu da eşlerinin evlilik doyumunu etkilemektedir (Johnson ve Anderson, 2013).

Erkeklerin, Eşlerinin Evlilik Dinamikleri Üzerindeki Etkisi

Sistematik derlememiz kapsamında, erkeklerin sergilediği ya da sahip olduğu bazı özelliklerin de eşlerinin evlilikle ilgili değerlendirmeleri üzerinde belirleyici olabildiği görülmüştür. Söz konusu değişkenler şunlardır: Yeni evli çiftlerle yapılan bir çalışmaya göre erkeklerin çatışma çözümü eşlerinin zaman içindeki evlilik kalitelerini olumlu yönde öngörmektedir (Li ve ark., 2018). Evli/birlikte yaşayan çiftlerle yapılan çalışmada erkeklerin zaman içindeki sigarayı bırakma olasılığının, daha yüksek ilişki doyumu deneyimlemeleri ve eşlerinin sigarayı bırakmaları koşulunda daha yüksek olduğu gözlenmiştir (Foulstone ve ark., 2017). Bir hastalıkla mücadele eden çiftlerle yapılan çalışmalara göre prostat kanseri hastalarının psikolojik sıkıntılarındaki artış eşlerinin ilerideki evlilik doyumunu olumsuz yönde etkilemekte (Couper ve ark., 2009); yine prostat kanseri ameliyatından sonraki 1. ayda, hasta kişilerin fiziksel sağlıkları eşlerinin evlilik doyumunu olumlu yönde etkilemektedir (Ross ve ark., 2016). Çocuğu olan çiftlerle yapılan bir çalışmaya göre ise erkeklerin yüksek düzeydeki depresif belirtilerinin kadınların zaman içinde depresif belirtilerindeki artışı öngörmesi, evlilik stresi yaşayan çiftler arasında daha güçlüdür (Kouros ve Cumming, 2010).

Çiftlerin Birbirlerinin Evlilik Dinamikleri Üzerindeki Etkisi

Sistematik derlememiz kapsamında, çiftlerin her ikisi için partner etkisine işaret eden bulguların olduğu da görülmüştür. Hem kadınlar hem de erkekler açısından kendilerinin evlilikle ilgili değerlendirmelerinde, eşlerinin sahip olduğu şu özellikler belirleyici olmaktadır: Evli/birlikte yaşayan çiftlerle yapılan çalışmalara göre kadınların ve erkeklerin duygu düzenleme stratejilerini kullanmaları kadınların gelecekteki evlilik doyumlarını artırmaktadır (Bloch ve ark., 2014). Benlik belirginliği (benliğe dair inançların net ve emin bir şekilde tanımlı olması) bireyin hem kendisinin hem de eşinin za-

man içindeki evlilik doyumunu olumlu etkilemektedir (Parise ve ark., 2019). Bireylerin fazla iş yükü, takip eden zamandaki kendi evlilik doyumları üzerinde etkili değilken, eşin fazla iş yükü bireylerin kendi evlilik doyumunu olumsuz etkilemektedir (Lavner ve Clark, 2017). Çiftlerin her ikisinin de alkol kullanması koşulunda kadınların zaman içindeki olumsuz evlilik kalitesi azalmaktadır. Kadınların zaman içindeki olumsuz evlilik kalitesi ise, kadınların alkol kullanması ancak erkeklerin kullanmaması koşulunda artmaktadır (Birditt ve ark., 2018). Kadınların kendilerine yönelik müdahaleci ebeveynlik algısı zaman içinde eşlerini kendi benliklerine dahil etmelerini olumsuz yönde etkilemekte; bu durum da kadınların ve erkeklerin zaman içindeki ilişki kalitelerini olumlu öngörmektedir (Parise ve ark., 2017). Ayrıca erkeklerin kadınlara kıyasla daha yüksek içsel kontrol odağına sahip olmalarının hem kadınlar hem de erkekler için daha yüksek evlilik doyumunu öngördüğü gözlenmiştir (Lee ve MkKinnish, 2019).

Yeni evli çiftlerle yapılan çalışmalara göre kadın ve erkeklerde ilişkisel öz-düzenleme (ilişki doyumunu artıracak davranışları kullanma) hem kendilerinin hem de eşlerinin ilişki doyumunu ile olumlu ilişkilidir (Halford ve ark., 2007). Çalışmanın birinci yılındaki evlilik gerginliği ile zaman içindeki hem kişinin hem eşinin evlilik iyi oluşu arasında olumsuz bir ilişki vardır (Manalel ve ark., 2019). Kadınların günlük iletişimleri ve çatışma çözümü zaman içinde kendilerinin ve eşlerinin evlilik kalitelerini olumlu yönde öngörmektedir (Li ve ark., 2018). Erkeklerin duygularını bastırması ve kadınların kaçınan bağlanmaları çiftlerin her ikisinin de zaman içinde algıladıkları evlilik kalitesindeki düşüşü öngörmektedir (Velotti ve ark., 2016). Kadınlarda duygusal affetme kendilerinin evlilik kalitesini artırmakta; bu da hem kendilerinin hem de eşlerinin evlilik istikrarını artırmaktadır (He ve ark., 2018).

Bebek bekleyen/hamilelik döneminde olan çiftlerle yapılan çalışmalara göre hem erkek hem de kadınların bir zaman noktasındaki kendi ilişki kalitesi, eşlerinin gelecekteki ilişki kalitesini olumlu öngörmekte (Le ve ark., 2016); babaların doğumdan 6 ay sonra çocukla ilgili mutlulukları, doğumdan 12 ve 24 ay sonraki hem kendilerinin hem de eşlerinin doyumunu olumlu etkilemektedir (Stretz ve Wiese, 2020). Bireyin nevroitikliği yüksek ve eşinin uyumluluğu düşük olduğunda hem bireyin ve hem de eşinin ilişki doyumunu düşmektedir (Marshall ve ark., 2015).

Bir hastalıkla mücadele eden çiftlerle yapılan çalışmalarda annelerdeki rol çatışması hem kendilerinin hem de eşlerinin çocuğun lösemi tanısından 2 yıl sonraki evlilik uyumlarını etkilemekte (Burns ve ark., 2017); prostat ameliyatını takip eden 1. ve 12. ayda çiftlerden hasta olmayanların zihinsel sağlıkları hem kendilerinin hem de hasta olan eşlerinin zaman içindeki evlilik doyumlarını olumlu etkilemektedir (Ross ve ark., 2016).

Çocuğu olan çiftlerle yapılan çalışmalarda ise bireylerin bir ülkede yaşadıkları yabancılık stresinin hem kendilerinin hem de eşlerinin zaman içindeki evlilik kalitesini olumlu etkilediği gözlenmiştir (Hou ve ark., 2018). Kadınların iş baskısı ve evlilik doyumları arasındaki olumsuz ilişki sadece erkekler de yüksek baskı raporladığında; erkeklerin iş baskısı ile evlilik doyumları arasındaki olumsuz ilişki ise sadece kadınlar düşük baskı raporladığında anlamlıdır (Sun ve ark., 2017).

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada, evlilik kalitesi, doyum ve uyumu anahtar kelimeleri ile çiftlerle ve boylamsal olarak gerçekleştirilen araştırmaların sistematik bir derlemesi yapılmış; bu konuda mevcut uluslararası alanyazına dayalı genel bir çerçeve oluşturmanın hem araştırmacılar hem de alandaki uygulamacılar için yararlı olacağı düşünülmüştür.

Sistematik derlememiz çiftlerin evlilik kalitesi, doyum veya uyumu anahtar kelimeleri ile evlilik dinamiklerini inceleyen boylamsal çalışmaların 1990'lardan önce (örn. Gottman ve Krokoff, 1989) çalışılmaya başladığını ve zamanla çalışma sayısının arttığını göstermektedir. Söz konusu çalışmaların yarısından fazlası ABD'de gerçekleştirilmiştir. Ayrıca tarama kriterleri kapsamında Türkiye'de yapılan bir çalışmanın olmadığı görülmüştür. Gözlenen bu eksikliğin giderilmesi adına benzer çalışmaların Türkiye'de de yapılmasının hem ülkemiz hem de dünya alanyazınına büyük bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışmaların daha çok ayrık/özerk benliğin ön planda olduğu bireyci topluluk olarak değerlendirilen ülkelerde (Kağıtçıbaşı, 2019) gerçekleştirildiği görülmektedir. Sistematik derlememiz kapsamında elde edilen bulguların çoğunluğunun Batılı, eğitilmiş, endüstrilemiş, zengin ve demokratik (*WEIRD*) örneklerle yürütülen çalışmalardan elde edildiği göz önünde bulundurulduğunda (Henrich ve ark., 2010) sonuçların genellenebilirliği konusunda dikkatli olunması aşikardır. Örneğin evliliği sürdürmeyi destekleyen ve evliliğin sonlanması na neden olan değişkenlerin (duygu düzenleme, ilişkide özerklik, denetim vb.) toplumsal ve kültürel özelliklere göre farklılaşabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Nitekim farklı kültürlerde evlilik dinamiklerinin çalışılması pek çok araştırmacı tarafından önerilmektedir (Erol ve Orth, 2014; Hou ve ark., 2018; McNulty ve Russell, 2010; Yi ve ark., 2019). Ayrıca derlemeye dahil edilen araştırmalarda kültürlerarası yaklaşımı benimseyen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Kültürlerarası çalışmaların kültüre özgü olan ile evrensel olanın belirlenmesi açısından oldukça önemli olduğu (Kağıtçıbaşı, 2019) göz önünde bulundurulduğunda, ileride ya-

pılacak çalışmaların klinik uygulamalara da fayda sağlaması açısından kültürlerarası süreçleri karşılaştırması önerilebilir.

Yetmiş dört çalışmanın 1 tanesinde veriler yalnızca görüşme yöntemiyle toplanmışken 73 tanesinde farklı veri toplama yöntemleri (öz bildirim, görüşme, laboratuvar çalışması, video kaydı, fizyolojik ölçüm ve gözlem) kullanılmıştır. Çiftlerle yapılan boylamsal çalışmalarda öz bildirim yönteminin sıklıkla kullanılması durumu, alanyazındaki bulgularla da tutarlılık göstermektedir (Galovan ve ark., 2022). Verilerin özellikle öz bildirim yöntemiyle toplanması koşulunda oluşabilecek sosyal istenirlik yapay sonuçları üretmeye, gerçek sonuçları gizlemeye ve değiştirmeye sebep olabileceği için (Ganster ve ark., 1983), son yıllarda örtük ölçüm yöntemlerinin de yakın ilişkiler çalışmalarında kullanılmaya başlandığı ve bunun da araştırmacılara açık ölçümlerle elde edilemeyen bazı bilgilere ulaşma şansı verdiği görülmektedir (Sakman, 2021). Ayrıca çalışmaların bir kısmında birden fazla yöntemin (öz bildirim ve görüşme gibi) bir arada kullanıldığı da görülmektedir. Bu tarz çok yöntemli yaklaşımlar (*multi-method approach*) elde edilen bulgu güvenilirliğini artırdığından (Shaughnessy ve ark., 2012) gelecekteki çalışmaların bu yaklaşımı benimsemeleri önerilmektedir (Gottman ve Levenson, 2002; Li ve ark., 2018; 2019). Bu sebeplerle öz bildirim gözlemsel ve fizyolojik ölçümlerle desteklenmesi ve açık ölçümlere ek olarak örtük ölçüm yöntemlerinin de kullanılmasına önemli kazanımlar sağlayacaktır.

Derlemeye dahil edilen araştırmaların katılımcı sayısı gözden geçirildiğinde 1000 çift ve üzeri katılımcıyla yapılan çalışmalar olduğu gibi 100 çift ve altı katılımcıyla yapılan çalışmaların da olduğu görülmektedir. Ancak yine yukarıda bahsedilen kültürel ve toplumsal farklılıkların önemi göz önünde bulundurulduğunda elde edilen sonuçların genellenebilirliği için gelecekteki çalışmaların daha geniş (Baertschi ve ark., 2019; Foulstone ve ark., 2016; Gottman ve Levenson, 2002; Konstam ve ark., 1998; Northouse ve ark., 2020; Plopa ve ark., 2019) ve çeşitli (Hou ve ark., 2018; Le ve ark., 2016; Wu ve ark., 2021) örneklerle ile tekrarlanması önerilmiştir. Derlemeye dahil edilen makaleler kapsamında, son 30 yılda farklı örneklem özelliklerine sahip araştırmaların yürütüldüğü görülmektedir. Gerçekleştirilecek bundan sonraki çalışmaların farklı etnik kökenlerden gelen (Erol ve Orth, 2014; McNulty ve Russell, 2010; Nguyen ve ark., 2017; Hammett ve ark., 2021) ve farklı dini inançlara sahip (Hwang ve ark., 2021) katılımcılarla yürütülmesi de öneriler arasındadır.

Sistematik derlememize dahil edilen çalışmaların çoğunda araştırmacıların evlilik kalitesi, doyum veya uyumunu ölçmek için kendi geliştirdikleri ölçüm araçlarını kullandıkları gözlenmiştir. Ayrıca ilgili alanyazın

için geliştirilmiş birçok ölçek olmakla birlikte en sık kullanılanlar DAS (Spanier, 1976), QMI (Norton, 1983) ve MAT'dır (Locke ve Wallace, 1959). İlişki dinamiği kavramlarının kapsam ve ölçüm özellikleri ile ilgili alanyazında farklı görüşlerin olduğu (Delatorre ve Wagner, 2020) ve yapılan çalışmalarda doyum, uyum ve kalite değişkenlerinin birbirlerinden kesin olarak ayrıldığı görülmektedir. Bu nedenle bu değişkenler ile ilgili bir tarama yapıldığında yalnızca bir anahtar kelime ile arama yapılmasının yetersiz olduğu söylenebilir. Örneğin Bloch ve arkadaşlarının (2014) yaptığı çalışmada "evlilik doyumu" hem anahtar kelime olarak kullanılmış hem de bulgular bununla tartışılmış ancak ölçek olarak Marital Adjustment Test (Locke ve Wallace, 1959) kullanılmıştır. Kearns-Bodkin ve Leonard'ın (2005) ise anahtar kelime olarak "evlilik kalitesi"ni kullandığı, çalışmayı evlilik kalitesi ve doyumu ile tartıştığı fakat ölçümü Marital Adjustment Test (Locke ve Wallace, 1959) ile aldığı gözlenmiştir. Anahtar kelime olarak doyumun kullanıldığı ve bulguların bu çerçevede tartışıldığı ancak ölçüm aracı olarak Quality of Marriage Index (Norton, 1983) aracının kullanıldığı çalışmaların (Lavner ve Clark, 2017; Parise ve ark., 20119) olduğu da gözlenmiştir. Kavramlarla ilgili görüş birliğinin sağlanması zor olsa da bu konularla ilgili tarama yapacak araştırmacı ve uzmanların bu noktayı dikkate almaları önerilebilir.

Derlemede yer alan 74 araştırmanın sadece 7 tanesinde (Cordova ve ark., 2014; Donarelli ve ark., 2019; Le ve ark., 2016; Owen ve ark., 2019; Stanley ve ark., 2012; Trillingsgaard ve ark., 2014; Wu ve ark., 2021) katılımcılar bir müdahaleye maruz bırakılmıştır. Bu tarz çalışmalarda, katılımcılardan müdahale uygulanmadan önce ve sonra ölçüm alınmakta veya müdahale uygulanan ve uygulanmayan katılımcılar ölçülen değişken bağlamında kıyaslanmaktadır. Her iki yöntem de müdahale programlarının etkililiğini ortaya koyması ve psikolojinin uygulamalı alanlarına katkı sunması açısından önemlidir. Bu önem göz önünde bulundurulduğunda sadece 7 çalışmada müdahalenin olması ilgili alanyazın açısından bir eksiklik olarak görülebilir. Derlemeye dahil edilen araştırmalar kapsamında bu eksikliği gidermeye yönelik bazı öneriler yer almaktadır. Örneğin gelecek araştırmalar için yas sürecinin (Lang ve ark., 2004), duygusal işleyişin (Bloch ve ark., 2014), saldırganlığın (Hammett ve ark., 2018), depresyonu önlemenin (Kouros ve Cumming, 2010) ve hastalıkların (Northouse ve ark., 2000; Couper ve ark., 2009) evlilik doyumuna etkisi konularında müdahale programlarının geliştirilmesi önerilmiştir. Ayrıca gelecekte yapılacak araştırmalarda farklı etnik köken ve düşük sosyoekonomik seviyeden gelen çiftler (Hammett ve ark., 2021) ile Afrika kökenli Amerikalı çiftlere (Sun ve ark., 2017) yönelik müdahale programlarının geliştirilmesinin önemli olduğu vurgulanmıştır.

Yapılan bir metanaliz çalışmasında evlenmeden önce müdahale programlarına katılan çiftlerin kişilerarası beceriler ve evlilik kalitesi alanlarındaki kazanımlarının katılmayan çiftlere göre daha yüksek olduğu kanıtlandığından (Carroll ve Doherty, 2003), ileride yapılacak çalışmalarda müdahale, eğitim ve terapi uygulamalarına yer verilmesi, alanyazındaki bu eksikliğin giderilmesine katkı sağlayacaktır denilebilir.

Boylamsal çalışmaların minimum ve maksimum süresi ile ilgili alan yazında bir bilgiye yer verilmiyor olsa da derlemeye dahil edilen çalışmaların sürelerinin 6 hafta ile 17 yıl arasında değişen geniş bir ranjda olduğu görülmektedir. İleride yapılacak çalışmalar için ikiden fazla zaman diliminde ölçüm alınması (Faulkner ve ark., 2005), ölçüm zamanları arasındaki sürenin kısa tutulması (Sotskova ve ark., 2015) ve daha uzun süren çalışmaların yapılması (Helms ve ark., 2010; Simonelli ve ark., 2016) önerilmektedir.

Sonuç olarak sistematik derlememizde hem evlilik dinamiklerini yordayan hem de evlilik dinamikleri tarafından yordanan birçok değişkene ulaşılmıştır. Bu değişkenlerin *kişisel* (örn. duygusal affetme, benlik belirginliği, duygu düzenleme, bağlanma), *çevresel* (örn. kök aileden algılanan müdahaleci ebeveynlik, bir ülkede yaşanan yabancılık stresi, iş baskısı) ve *sağlık* (örn. prostat kanseri, kalp nakli, kısırlık) şeklinde kategorilendirilebileceği görülmektedir. İncelenen çalışmalar kapsamında yaptığımız tematik kategorilendirme ise yoğunluklu olarak *iş/çalışma hayatı*, *stres* ve *çalışma* odaklı konuların evlilik dinamikleri üzerindeki etkilerine dair araştırmaların gerçekleştirildiğine işaret etmektedir.

Ayrıca sistematik derlememize dahil olan araştırmalar kapsamında, aktör etkisine ve partner etkisine işaret eden bulguların frekanslarını göz önünde bulundurarak, yoğunluklu olarak *aktör etkisi* görülmüştür denilebilir ki bu durum alanyazında da (Joel ve ark., 2020) tutarlıdır. Aktör etkisine kıyasla görece daha az sayıda olsa da *partner etkisine* ilişkin bulguların yakın ilişkiler literatürüne çok değerli katkılar sunduğu ve alandaki uygulamacılar açısından da işlevsel olacağı gözden kaçırılmamalıdır.

Sistematik derlememiz kapsamındaki 74 çalışmanın bulguları bir bütün olarak değerlendirildiğinde, benzer değişkenlerin çalışıldığı ancak birbiriyle çelişen bulguların elde edildiği araştırmaların da mevcut olduğu gözlenmiştir. Örneğin, çiftlerin iş yaşamları ve evlilik dinamikleri arasındaki ilişkiye odaklanan çalışmalar kapsamında, kadınların iş kaybı yaşamalarının evlilik dinamiklerini olumlu (Faulkner ve ark., 2005) ve kadınların tam zamanlı bir işe girmelerinin evlilik dinamiklerini olumsuz yordadığı görülmüştür (Yi ve ark., 2019). Öte yandan kadınların tam zamanlı bir işe girmeleri veya tam zamanlı bir işten ayrılmalarının evlilik dinamikleri

riyle ilişkili bulunmadığı (Schoen ve ark., 2006) ve çiftin her ikisinin de çalışıyor olmasının evlilik dinamikleri için olumlu bir etki yarattığı (Helms ve ark., 2010) yönünde bulgular da mevcuttur. Söz konusu tutarsızlığın netleştirilmesi adına gelecek araştırmalarda, çiftlerin ve özellikle kadınların iş yaşamları ile evlilik dinamikleri arasındaki ilişkiye odaklanırken yaşamın diğer alanlarında (örn. ev içi vb.) ne kadar sorumluluk yüklenildiğinin de incelendiği araştırmaların ya da bu tema içerikli meta-analizlerin gerçekleştirilmesinin uygun olacağı söylenebilir.

Sistemantik derlememizin bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır. Alanyazın taraması yapılırken yalnızca İngilizce olarak “evlilik kalitesi”, “evlilik doyumu” ve “evlilik uyumu” anahtar kelimelerinin kullanılması, yalnızca İngilizce olarak yayımlanan makalelerin dahil edilmesi, yalnızca Dokuz Eylül Üniversitesi kütüphanesi aracılığı ile Web of Science ve ScienceDirect veritabanlarının taranması sınırlılık olarak değerlendirilebilir.

Bu derlemenin ilişki araştırmaları açısından işlevsel bir kaynak olması beklenmektedir. Aktarılan bulgular, geliştirilecek müdahale programlarında ve yürütülecek uygulama çalışmalarında çiftlerin farkındalıklarını artırmak için kullanılabilir. Ayrıca ileride yapılacak araştırmaların ve uygulamaların yukarıda sunulan çalışmaların sınırlılıklarını dikkate alarak var olan boşlukları doldurması yakın ilişkiler yazımına önemli katkılar sunacaktır.

Kaynaklar

- *Acitelli, L. K., Rogers, S., & Knee, C. R. (1999). The role of identity in the link between relationship thinking and relationship satisfaction. *Journal of Social and Personal Relationships, 16*(5), 591–618. <https://doi.org/10.1177/0265407599165003>
- Albuquerque, S., Narciso, I., & Pereira, M. (2018). Dyadic coping mediates the relationship between parents' grief and dyadic adjustment following the loss of a child. *Anxiety, Stress & Coping: An International Journal, 31*(1), 93–106. <https://doi.org/10.1080/10615806.2017.1363390>
- *Altgelt, E. E., Reyes, M. A., French, J. E., Meltzer, A. L., & McNulty, J. K. (2018). Who is sexually faithful? Own and partner personality traits as predictors of infidelity. *Journal of Social and Personal Relationships, 35*(4), 600–614. <https://doi.org/10.1177/0265407517743085>
- Amani, R., & Khosroshahi, A. S. (2020). The structural model of marital quality based on secure attachment style through the mediating role of self-compassion, resilience, and perspective-taking. *The American Journal of Family Therapy, 49*(1), 16–36. <https://doi.org/10.1080/01926187.2020.1813653>
- Amato, P. R., Johnson, D. R., Booth, A., & Rogers, S. J. (2003). Continuity and change in marital quality between 1980 and 2000. *Journal of Marriage and Family, 65*(1), 1–22. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2003.00001.x>
- *Baertschi, M., Favez, N., Flores Alves Dos Santos, J., Radomska, M., Herrmann, F., Burkhard, P., Canuto, A., & Weber, K. (2019). The impact of deep brain stimulation for Parkinson's disease on couple satisfaction: An 18-month longitudinal study. *Journal of Clinical Psychology in Medical Settings, 26*(4), 461–469. <https://doi.org/10.1007/s10880-019-09601-x>
- Berge, J. M., Patterson, J. M., & Rueter, M. (2006). Marital satisfaction and mental health of couples with children with chronic health conditions. *Families, Systems, & Health, 24*(3), 267–285. <https://doi.org/10.1037/1091-7527.24.3.267>
- Bernard, J. (1934). Factors in distribution of success in marriage. *American Journal of Sociology, 40*(1), 49–60. <https://doi.org/10.1086/216651>
- *Birditt, K. S., Newton, N. J., Cranford, J. A., & Ryan, L. H. (2016). Stress and negative relationship quality among older couples: Implications for blood pressure. *The Journals of Gerontology: Series B: Psychological Sciences and Social Sciences, 71*(5), 775–785. <https://doi.org/10.1093/geronb/gbv023>

- *Birditt, K. S., Cranford, J. A., Manalel, J. A., & Antonucci, T. C. (2018). Drinking patterns among older couples: Longitudinal associations with negative marital quality. *The Journals of Gerontology: Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 73(4), 655–665. <https://doi.org/10.1093/geronb/gbw073>
- *Bloch, L., Haase, C. M., & Levenson, R. W. (2014). Emotion regulation predicts marital satisfaction: More than a wives' tale. *Emotion*, 14(1), 130–144. <https://doi.org/10.1037/a0034272>
- Bradbury, T. N., Fincham, F. D., & Beach, S. R. H. (2000). Research on the Nature and determinants of marital satisfaction: A decade in review. *Journal of Marriage and Family*, 62(4), 964–80. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2000.00964.x>
- *Brown, S. L., Sanchez, L. A., Nock, S. L., & Wright, J. D. (2006). Links between premarital cohabitation and subsequent marital quality, stability, and divorce: A comparison of covenant versus standard marriages. *Social Science Research*, 35(2), 454–470. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2006.03.001>
- *Burch, T. (2020). All in the family: The link between couple-level work-family conflict and family satisfaction and its impact on the composition of the family over time. *Journal of Business and Psychology*, 35(5), 593–607. <https://doi.org/10.1007/s10869-019-09641-y>
- Burgess, E. W., & Cottrell, L. S., Jr. (1939). *Predicting success or failure in marriage*. Prentice-Hall.
- *Burns, W., Péloquin, K., Sultan, S., Moghrabi, A., Marcoux, S., Krajinovic, M., Sinnett, D., Laverdière, C., & Robaey, P. (2017). A 2-year dyadic longitudinal study of mothers' and fathers' marital adjustment when caring for a child with cancer. *Psycho-Oncology*, 26(10), 1660–1666. <https://doi.org/10.1002/pon.4189>
- Burpee, L. C., & Langer, E. J. (2005). Mindfulness and marital satisfaction. *Journal of Adult Development*, 12(1), 43–51. <https://doi.org/10.1007/s10804-005-1281-6>
- Burr, W. R. (1970). Satisfaction with various aspects of marriage over the life cycle: A random middle class sample. *Journal of Marriage and the Family*, 32(1), 29–37. <https://doi.org/10.2307/349968>
- Carlson, D. L. (2022). Reconceptualizing the gendered division of housework: Number of shared tasks and partners' relationship quality. *Sex Roles*, 86(9–10), 528–543. <https://doi.org/10.1007/s11199-022-01282-5>
- Carroll, J. S., & Doherty, W. J. (2003). Evaluating the effectiveness of premarital prevention programs: A meta-analytic review of outcome research. *Family Relations: An Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies*, 52(2), 105–118. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2003.00105.x>
- Christopher, C., Umemura, T., Mann, T., Jacobvitz, D., & Hazen, N. (2015). Marital quality over the transition to parenthood as a predictor of coparenting. *Journal of Child and Family Studies*, 24(12), 3636–3651. <https://doi.org/10.1007/s10826-015-0172-0>
- Collins, L. M. (2006). Analysis of longitudinal data: The integration of theoretical model, temporal design, and statistical model. *Annual Review of Psychology*, 57(1), 505–528. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.57.102904.190146>
- *Conger, R. D., Rueter, M. A., & Elder, G. H., Jr. (1999). Couple resilience to economic pressure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76(1), 54–71. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.76.1.54>
- Cook, W. L. (1998). Integrating models of interdependence with treatment evaluations in marital therapy research. *Journal of Family Psychology*, 12(4), 529–542. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.12.4.529>
- Cook, W. L., & Kenny, D. A. (2005). The Actor-Partner Interdependence Model: A model of bidirectional effects in developmental studies. *International Journal of Behavioral Development*, 29(2), 101–109. <https://doi.org/10.1080/01650250444000405>
- *Cordova, J. V., Fleming, C. J. E., Morrill, M. I., Hawrilenko, M., Sollenberger, J. W., Harp, A. G., Gray, T. D., Darling, E. V., Blair, J. M., Meade, A. E., & Wachs, K. (2014). The Marriage Checkup: A randomized controlled trial of annual relationship health checkups. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 82(4), 592–604. <https://doi.org/10.1037/a0037097>
- *Couper, J., Bloch, S., Love, A., Duchesne, G., MacVean, M., & Kissane, D. (2009). Coping patterns and psychosocial distress in female partners of prostate cancer patients. *Psychosomatics: Journal of Consultation and Liaison Psychiatry*, 50(4), 375–382. <https://doi.org/10.1176/appi.psy.50.4.375>
- Curran, P. J. ve Bauer, D. J. (2011). The disaggregation of within-person and between-person effects in longitudinal models of change. *Annual Review of Psychology*, 62(1), 583–619. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.093008.100356>
- Dean, D. G. (1966). Emotional maturity and marital adjustment. *Journal of Marriage and the Family*, 28(4), 454–57. <https://doi.org/10.2307/349543>
- Delatorre, M. Z., & Wagner, A. (2020). Marital quality assessment: Reviewing the concept, instruments, and methods. *Marriage & Family Review*, 56(3), 193–216. <https://doi.org/10.1080/01494929.2020.1712300>

- Demir, M. (2008). Sweetheart, you really make me happy: Romantic relationship quality and personality as predictors of happiness among emerging adults. *Journal of Happiness Studies: An Interdisciplinary Forum on Subjective Well-Being*, 9(2), 257–277. <https://doi.org/10.1007/s10902-007-9051-8>
- *Donarelli, Z., Salerno, L., Lo Coco, G., Allegra, A., Marino, A., & Kivlighan, D. M. (2019). From telescope to binoculars. Dyadic outcome resulting from psychological counselling for infertile couples undergoing ART. *Journal of Reproductive and Infant Psychology*, 37(1), 13–25. <https://doi.org/10.1080/02646838.2018.1548757>
- *Durtschi, J. A., Soloski, K. L., & Kimmes, J. (2017). The dyadic effects of supportive coparenting and parental stress on relationship quality across the transition to parenthood. *Journal of Marital and Family Therapy*, 43(2), 308–321. <https://doi.org/10.1111/jmft.12194>
- *El Ghaziri, N., Darwiche, J., & Antonietti, J.-P. (2019). Is self-esteem a resource for the parental couple? A longitudinal study on the quality of the romantic and coparental relationships. *Journal of Social and Personal Relationships*, 36(11–12), 3773–3795. <https://doi.org/10.1177/0265407519838349>
- England, P., Levine, A., & Mishel, E. (2020). Progress toward gender equality in the United States has slowed or stalled. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 117(13), 6990–6997. <https://doi.org/10.1073/pnas.1918891117>
- Erbek, E., Beştepe, E., Akar, H., Eradamlar, N., & Alpkın, R. (2005). Evlilik uyumu. *Düşünen Adam*, 18(1), 39–47.
- *Erol, R. Y., & Orth, U. (2014). Development of self-esteem and relationship satisfaction in couples: Two longitudinal studies. *Developmental Psychology*, 50(9), 2291–2303. <https://doi.org/10.1037/a0037370>
- *Faulkner, R. A., Davey, M., & Davey, A. (2005). Gender-related predictors of change in marital satisfaction and marital conflict. *American Journal of Family Therapy*, 33(1), 61–83. <https://doi.org/10.1080/01926180590889211>
- Fincham, F. D., & Rogge, R. (2010). Understanding relationship quality: Theoretical challenges and new tools for assessment. *Journal of Family Theory & Review*, 2(4), 227–242. <https://doi.org/10.1111/j.1756-2589.2010.00059.x>
- *Foulstone, A. R., Kelly, A. B., & Kiffe, T. (2017). Partner influences on smoking cessation: A longitudinal study of couple relationships. *Journal of Substance Use*, 22(5), 501–506. <https://doi.org/10.1080/14659891.2016.1255791>
- *Foulstone, A. R., Kelly, A. B., Kiffe, T., & Baxter, J. (2016). Heavy alcohol use in the couple context: A nationally representative longitudinal study. *Substance Use & Misuse*, 51(11), 1441–1450. <https://doi.org/10.1080/10826084.2016.1178295>
- Fye, M. A., Chasek, C. T., Mims, G. A., Sandman, J., & Hinrichsen, A. (2020). Marital satisfaction during retirement. *The Family Journal*, 28(3), 313–318. <https://doi.org/10.1177/1066480720929689>
- Galovan, A. M., Orbuch, T. L., Shrout, M. R., Drebit, E., & Rice, T. M. (2022). Taking stock of the longitudinal study of romantic couple relationships: The last 20 years. *Personal Relationships*, 1–43. <https://doi.org/10.1111/per.12452>
- Ganster, D. C., Hennessey, H. W., & Luthans, F. (1983). Social desirability response effects: Three alternative models. *Academy of Management Journal*, 26(2), 321–331. <https://doi.org/10.2307/255979>
- *Gerstorff, D., Windsor, T. D., Hoppmann, C. A., & Butterworth, P. (2013). Longitudinal change in spousal similarities in mental health: Between-couple and within-couple perspectives. *Psychology and Aging*, 28(2), 540–554. <https://doi.org/10.1037/a0032902>
- Gordon, K. C., Hughes, F. M., Tomcik, N. D., Dixon, L. J., & Litzinger, S. C. (2009). Widening spheres of impact: The role of forgiveness in marital and family functioning. *Journal of Family Psychology*, 23(1), 1–13. <https://doi.org/10.1037/a0014354>
- Gottman, J. M., & Krokoff, L. J. (1989). Marital interaction and satisfaction: A longitudinal view. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 57(1), 47–52. <https://doi.org/10.1037/0022-006X.57.1.47>
- *Gottman, J. M., & Levenson, R. W. (2000). The timing of divorce: Predicting when a couple will divorce over a 14-year period. *Journal of Marriage and the Family*, 62(3), 737–745. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2000.00737.x>
- *Gottman, J. M., & Levenson, R. W. (2002). A two-factor model for predicting when a couple will divorce: Exploratory analyses using 14-year longitudinal data. *Family Process*, 41(1), 83–96. <https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2002.40102000083.x>
- Gottman, J. M. (2014). *What predicts divorce?: The relationship between marital processes and marital outcomes*. Psychology Press. <https://doi.org/10.4324/9781315806808>
- Grych, J. H., & Fincham, F. D. (1990). Marital conflict and children's adjustment: A cognitive-contextual framework. *Psychological Bulletin*, 108(2), 267–290. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.108.2.267>
- *Halford, W. K., Lizzio, A., Wilson, K. L., & Occhipinti, S. (2007). Does working at your marriage help? Couple relationship self-regulation and sa-

- tisfaction in the first 4 years of marriage. *Journal of Family Psychology*, *21*(2), 185–194. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.21.2.185>
- *Hammett, J. F., Karney, B. R., & Bradbury, T. N. (2018). Longitudinal effects of increases and decreases in intimate partner aggression. *Journal of Family Psychology*, *32*(3), 343–354. <https://doi.org/10.1037/fam0000351>
- *Hammett, J. F., Lavner, J. A., Karney, B. R., & Bradbury, T. N. (2021). Intimate partner aggression and marital satisfaction: a cross-lagged panel analysis. *Journal of Interpersonal Violence*, *36*(3-4), NP1463-1481NP. <https://doi.org/10.1177/0886260517747607>
- *Hansson, M., & Ahlborg, T. (2012). Quality of the intimate and sexual relationship in first-time parents – A longitudinal study. *Sexual & Reproductive Healthcare*, *3*, 21-29. <https://doi.org/10.1016/j.srhc.2011.10.002>
- Hatami, H., Habi, M. B., & Akbari, A. (2009). Assessing the impact of religiosity on marital satisfaction. *J Military Psychology*, *1*(1), 13-22.
- *He, O., Zhong, M., Tong, W., Lan, J., Li, X., Ju, X., & Fang, X. (2018). Forgiveness, marital quality, and marital stability in the early years of Chinese marriage: An actor–partner interdependence mediation model. *Frontiers in Psychology*, *9*, 1520. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.01520>
- *Helms, H. M., Proulx, C. M., Klute, M. M., McHale, S. M., & Crouter, A. C. (2006). Spouses' gender-typed attributes and their links with marital quality: A pattern analytic approach. *Journal of Social and Personal Relationships*, *23*(6), 843–864. <https://doi.org/10.1177/0265407506068266>
- *Helms, H. M., Walls, J. K., Crouter, A. C., & McHale, S. M. (2010). Provider role attitudes, marital satisfaction, role overload, and housework: A dyadic approach. *Journal of Family Psychology*, *24*(5), 568–577. <https://doi.org/10.1037/a0020637>
- Henrich, J., Heine, S. J., & Norenzayan, A. (2010). The weirdest people in the world? *Behavioral and Brain Sciences*, *33*(2–3), 61–83. <https://doi.org/10.1017/S0140525X0999152X>
- Hollist, C. S., & Miller, R. B. (2005). Perceptions of attachment style and marital quality in middle marriage. *Family Relations*, *54*(1), 46-57. <https://doi.org/10.1111/j.0197-6664.2005.00005.x>
- *Hou, Y., Neff, L. A., & Kim, S. Y. (2018). Language acculturation, acculturation-related stress, and marital quality in Chinese American couples. *Journal of Marriage and Family*, *80*(2), 555–568. <https://doi.org/10.1111/jomf.12447>
- *Hwang, W., Cakirsoy-Aslan, A. D., Brown, M. T., & Silverstein, M. (2021). Husband–wife religious denomination homogamy and marital satisfaction over time: The moderating role of religious intensity. *Family Relations*, *70*(5), 1498-1513. <https://doi.org/10.1111/fare.12521>
- *Jaremka, L. M., Glaser, R., Malarkey, W. B., & Kiecolt-Glaser, J. K. (2013). Marital distress prospectively predicts poorer cellular immune function. *Psychoneuroendocrinology*, *38*(11), 2713–2719. <https://doi.org/10.1016/j.psyneuen.2013.06.031>
- Joel, S., Eastwick, P. W., Allison, C. J., Arriaga, X. B., Baker, Z. G., Bar-Kalifa, E., Bergeron, S., Birnbaum, G. E., Brock, R. L., Brumbaugh, C. C., Carmichael, C. L., Chen, S., Clarke, J., Cobb, R. J., Coolsen, M. K., Davis, J., de Jong, D. C., Debrot, A., DeHaas, E. C., ... Wolf, S. (2020). Machine learning uncovers the most robust self-report predictors of relationship quality across 43 longitudinal couples studies. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, *117*(32), 19061–19071. <https://doi.org/10.1073/pnas.1917036117>
- Johnson, D. R., White, L. K., Edwards, J. N., & Booth, A. (1986). Dimensions of marital quality: Toward methodological and conceptual refinement. *Journal of Family Issues*, *7*(1), 31–49. <https://doi.org/10.1177/019251386007001003>
- *Johnson, M. D., & Anderson, J. R. (2013). The longitudinal association of marital confidence, time spent together, and marital satisfaction. *Family Process*, *52*(2), 244–256. <https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2012.01417.x>
- *Johnson, M. D., Horne, R. M., Hardy, N. R., & Anderson, J. R. (2018). Temporality of couple conflict and relationship perceptions. *Journal of Family Psychology*, *32*(4), 445–455. <https://doi.org/10.1037/fam0000398>
- *Johnson, M. D., Neyer, F. J., & Anderson, J. R. (2019). Development of Immigrant Couple Relations in Germany. *Journal of Marriage and Family*, *81*(5), 1237-1252. <https://doi.org/10.1111/jomf.12580>
- Jose, O., & Alfons, V. (2007). Do demographics affect marital satisfaction? *Journal of Sex & Marital Therapy*, *33*(1), 73–85. <https://doi.org/10.1080/00926230600998573>
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2019). *Benlik, aile ve insan gelişimi: Kültürel psikolojide kuram ve uygulamalar*. Koç Üniversitesi.
- Karney, B. R., & Bradbury, T. N. (1995). The longitudinal course of marital quality and stability: A review of theory, methods, and research. *Psychological Bulletin*, *118*(1), 3–34. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.118.1.3>

- *Kearns-Bodkin, J. N., & Leonard, K. E. (2005). Alcohol involvement and marital quality in the early years of marriage: A longitudinal growth curve analysis. *Alcoholism: Clinical and Experimental Research*, 29(12), 2123-2134. <https://doi.org/10.1097/01.alc.0000191751.62025.77>
- *Keizer, R., & Schenk, N. (2012). Becoming a parent and relationship satisfaction: A longitudinal dyadic perspective. *Journal of Marriage and Family*, 74(4), 759-773. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2012.00991.x>
- Kendrick, H. M., & Drentea, P. (2016). Marital adjustment. C. L. Shehan (Ed.), *Encyclopedia of Family Studies* içinde (s. 1-2). John Wiley & Sons, Inc. <https://doi.org/10.1002/9781119085621.wbefs071>
- Kenny, D. A., & Ledermann, T. (2010). Detecting, measuring, and testing dyadic patterns in the actor-partner interdependence model. *Journal of Family Psychology*, 24(3), 359-366. doi: 10.1037/a0019651.
- Kiecolt-Glaser, J. K., & Newton, T. L. (2001). Marriage and health: his and hers. *Psychological Bulletin*, 127(4), 472-503. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.127.4.472>
- Kirkpatrick, C. (1937). Factors in marital adjustment. *American Journal of Sociology*, 43(2), 270-83. doi:10.1086/217684
- *Klennert, M. D., Gavin, L. A., Wamboldt, F. S., & Mrazek, D. A. (1992). Marriages with children at medical risk: The transition to parenthood. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 31(2), 334-342. <https://doi.org/10.1097/00004583-199203000-00023>
- Knoble, N. B., & Linville, D. (2012). Outness and relationship satisfaction in same-gender couples. *Journal of Marital and Family Therapy*, 38(2), 330-339. <https://doi.org/10.1111/j.1752-0606.2010.00206.x>
- *Konstam, V., Surman, O., Hizzazi, K. H., Fierstein, J., Konstam, M., Turbett, A., Dec, G. W., Keck, S., Mudge, G., Flavell, C., McCormack, M., & Hurley, L. (1998). Marital adjustment in heart transplantation patients and their spouses: A longitudinal perspective. *American Journal of Family Therapy*, 26(2), 147-158. <https://doi.org/10.1080/01926189808251094>
- *Kouros, C. D., & Cummings, E. M. (2010). Longitudinal associations between husbands' and wives' depressive symptoms. *Journal of Marriage and Family*, 72(1), 135-147. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2009.00688.x>
- Lampis, J., De Simone, S., & Belous, C. K. (2021). Relationship satisfaction, social support, and psychological well-being in a sample of Italian lesbian and gay individuals. *Journal of GLBT Family Studies*, 17(1), 49-62. <https://doi.org/10.1080/1550428X.2020.1724844>
- *Lang, A., Goulet, C., & Amsel, R. (2004). Explanatory model of health in bereaved parents post-fetal/infant death. *International Journal of Nursing Studies*, 41(8), 869-880. <https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2004.03.013>
- Larson, J. H., Blick, R. W., Jackson, J. B., & Holman, T. B. (2010). Partner traits that predict relationship satisfaction for neurotic individuals in premarital relationships. *Journal of Sex & Marital Therapy*, 36(5), 430-444, doi: 10.1080/0092623X.2010.510778
- *Lavner, J. A., & Clark, M. A. (2017). Workload and marital satisfaction over time: Testing lagged spillover and crossover effects during the newlywed years. *Journal of Vocational Behavior*, 101, 67-76. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2017.05.002>
- Lawrence, E., Rothman, A. D., Cobb, R. J., Rothman, M. T., & Bradbury, T. N. (2008). Marital satisfaction across the transition to parenthood. *Journal of Family Psychology*, 22(1), 41-50. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.22.1.41>
- *Le, Y., McDaniel, B. T., Leavitt, C. E., & Feinberg, M. E. (2016). Longitudinal associations between relationship quality and coparenting across the transition to parenthood: A dyadic perspective. *Journal of Family Psychology*, 30(8), 918-926. <https://doi.org/10.1037/fam0000217>
- *Lee, W. S., & McKinnish, T. (2019). Locus of control and marital satisfaction: Couple perspectives using Australian data. *Journal of Economic Psychology*, 74, 1-17. <https://doi.org/10.1016/j.joep.2019.102205>
- *Leonard, K. E., Winters, J. J., Kearns-Bodkin, J. N., Homish, G. G., & Kubiak, A. J. (2014). Dyadic patterns of intimate partner violence in early marriage. *Psychology of Violence*, 4(4), 384-398. <https://doi.org/10.1037/a0037483>
- Lewis, R. J., Milletich, R. J., Derlega, V. J., & Padilla, M. A. (2014). Sexual minority stressors and psychological aggression in lesbian women's intimate relationships: The mediating roles of rumination and relationship satisfaction. *Psychology of Women Quarterly*, 38(4), 535-550. <https://doi.org/10.1177/0361684313517866>
- Li, T., & Fung, H. H. (2011). The dynamic goal theory of marital satisfaction. *Review of General Psychology*, 15(3), 246-254. <https://doi.org/10.1037/a0024694>
- Li, T., & Chan, D. K.-S. (2012). How anxious and avoidant attachment affect romantic relationship quality differently: A meta-analytic review. *European*

- Journal of Social Psychology*, 42(4), 406–419. <https://doi.org/10.1002/ejsp.1842>
- *Li, X., Cao, H., Zhou, N., Ju, X., Lan, J., Zhu, Q., & Fang, X. (2018). Daily communication, conflict resolution, and marital quality in Chinese marriage: A three-wave, cross-lagged analysis. *Journal of Family Psychology*, 32(6), 733–742. <https://doi.org/10.1037/fam0000430>
- *Li, X., Cao, H., Lan, J., Ju, X., Zheng, Y., Chen, Y., Zhou, N., & Fang, X. (2019). The association between transition pattern of marital conflict resolution styles and marital quality trajectory during the early years of Chinese marriage. *Journal of Social and Personal Relationships*, 36(1), 153–186. <https://doi.org/10.1177/0265407517721380>
- Liberati, A., Altman, D. G., Tetzlaff, J., Mulrow, C., Gøtzsche, P. C., Ioannidis, J. P., Clark, M. K., Devereaux, P. J., Kleijnen, J. ve Moher, D. (2009). The PRISMA statement for reporting systematic reviews and meta-analyses of studies that evaluate health care interventions: explanation and elaboration. *Journal of Clinical Epidemiology*, 62(10), e1–e34. <https://doi.org/10.1016/j.jclinepi.2009.06.006>
- Litzinger, S., & Gordon, K. C. (2005). Exploring relationships among communication, sexual satisfaction, and marital satisfaction. *Journal of Sex & Marital Therapy*, 31(5), 409–424. <https://doi.org/10.1080/00926230591006719>
- Locke, H. J., & Wallace, K. M. (1959). Short marital-adjustment and prediction tests: Their reliability and validity. *Marriage & Family Living*, 21(3), 251–255. <https://doi.org/10.2307/348022>
- Long, E. C. J., & Andrews, D. W. (1990). Perspective taking as a predictor of marital adjustment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59(1), 126–131. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.59.1.126>
- *Manalel, J. A., Birditt, K. S., Orbuch, T. L., & Antonucci, T. C. (2019). Beyond destructive conflict: Implications of marital tension for marital well-being. *Journal of Family Psychology*, 33(5), 597–606. <https://doi.org/10.1037/fam0000512>
- *Marshall, E. M., Simpson, J. A., & Rholes, W. S. (2015). Personality, communication, and depressive symptoms across the transition to parenthood: A dyadic longitudinal investigation. *European Journal of Personality*, 29(2), 216–234. <https://doi.org/10.1002/per.1980>
- Mattson, R. E., Frame, L. E., & Johnson, M. D. (2011). Premarital affect as a predictor of postnuptial marital satisfaction. *Personal Relationships*, 18(4), 532–546. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.2010.01315.x>
- *McNulty, J. K., & Russell, V. M. (2010). When “negative” behaviors are positive: A contextual analysis of the long-term effects of problem-solving behaviors on changes in relationship satisfaction. *Journal of Personality and Social Psychology*, 98(4), 587–604. <https://doi.org/10.1037/a0017479>
- Muusses, L. D., Kerkhof, P., & Finkenauer, C. (2015). Internet pornography and relationship quality: A longitudinal study of within and between partner effects of adjustment, sexual satisfaction and sexually explicit internet material among newly-weds. *Computers in Human Behavior*, 45, 77–84. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2014.11.077>
- Nemechek, S., & Olson, K. R. (1999). Five-factor personality similarity and marital adjustment. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 27(3), 309–318. <https://doi.org/10.2224/sbp.1999.27.3.309>
- *Nguyen, T. P., Williamson, H. C., Karney, B. R., & Bradbury, T. N. (2017). Communication moderates effects of residential mobility on relationship quality among ethnically diverse couples. *Journal of Family Psychology*, 31(6), 753–764. <https://doi.org/10.1037/fam0000324>
- *Northouse, L. L., Mood, D. D., Templin, T., Mellon, S., & George, T. (2000). Couples’ patterns of adjustment to colon cancer. *Social Science & Medicine*, 50(2), 271–284. [https://doi.org/10.1016/S0277-9536\(99\)00281-6](https://doi.org/10.1016/S0277-9536(99)00281-6)
- Norton, R. (1983). Measuring marital quality: A critical look at the dependent variable. *Journal of Marriage and the Family*, 45(1), 141–151. doi:10.2307/351302
- *Owen, J., Rhoades, G. K., Stanley, S. M., Markman, H. J., & Allen, E. S. (2019). Treatment-as-usual for couples: Trajectories before and after beginning couple therapy. *Family Process*, 58(2), 273–286. <https://doi.org/10.1111/famp.12390>
- *Parise, M., Manzi, C., Donato, S., & Iafrate, R. (2017). Free to love? The role of intrusive parenting for young adult children’s romantic relationship quality. *Journal of Prevention & Intervention in the Community*, 45(3), 187–201. <https://doi.org/10.1080/10852352.2016.1198127>
- *Parise, M., Pagani, A. F., Donato, S., & Sedikides, C. (2019). Self-concept clarity and relationship satisfaction at the dyadic level. *Personal Relationships*, 26(1), 54–72. <https://doi.org/10.1111/per.12265>
- Pepping, C. A., & Halford, W. K. (2012). Attachment and relationship satisfaction in expectant first-time parents: The mediating role of relationship enhancing behaviors. *Journal of Research in Personality*, 46(6), 770–774. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2012.08.005>

- *Plopa, M., Kaźmierczak, M., & Karasiewicz, K. (2019). The quality of parental relationships and dispositional empathy as predictors of satisfaction during the transition to marriage. *Journal of Family Studies*, 25(2), 170-183. <https://doi.org/10.1080/13229400.2016.1211550>
- Proulx, C. M., Helms, H. M., & Buehler, C. (2007). Marital quality and personal well-being: A meta-analysis. *Journal of Marriage and Family*, 69(3), 576-593. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2007.00393.x>
- Rahmani, A., Alahgholi, L., & Khuee, E. M. (2009). How does sexual satisfaction relate to marital satisfaction among Iranians?. *International Journal of Gynecology and Obstetrics*, 107(2), 558-559.
- Reynolds, J., Houlston, C., & Coleman, L. (2014). Understanding relationship quality: Oneplus one.
- *Richards, F., & Williams, K. (2004). Impact on couple relationships of predictive testing for Huntington disease: A longitudinal study. *American Journal of Medical Genetics*, 126A(2), 161-169. <https://doi.org/10.1002/ajmg.a.20582>
- Robles, T. F., Slatcher, R. B., Trombello, J. M., & McGinn, M. M. (2014). Marital quality and health: A meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, 140(1), 140-187. <https://doi.org/10.1037/a0031859>
- Rogge, R. D., Fincham, F. D., Crasta, D., & Maniaci, M. R. (2017). Positive and negative evaluation of relationships: Development and validation of the Positive-Negative Relationship Quality (PN-RQ) scale. *Psychological Assessment*, 29(8), 1028-1043. <https://doi.org/10.1037/pas0000392>
- *Ross, K. M., Ranby, K. W., Wooldridge, J. S., Robertson, C., & Lipkus, I. M. (2016). Effects of physical and mental health on relationship satisfaction: A dyadic, longitudinal examination of couples facing prostate cancer. *Psycho-Oncology*, 25(8), 898-904. <https://doi.org/10.1002/pon.3931>
- Rusbult, C. E., Martz, J. M., & Agnew, C. R. (1998). The Investment Model Scale: Measuring commitment level, satisfaction level, quality of alternatives, and investment size. *Personal Relationships*, 5(4), 357-391. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.1998.tb00177.x>
- Sakman, E. (2021). Yakın ilişkilerde örtük süreçler: Örtük partner tutumları ve ilişki çıktıları. *Türk Psikoloji Yazıları*, 24(48), 1-12. doi: 10.31828/tpy1301996120210108m000033
- Samadaee-Gelekholaee, K., McCarthy, B. W., Khalilian, A., Hamzehgardeshi, Z., Peyvandi, S., Elyasi, F., & Shahidi, M. (2016). Factors associated with marital satisfaction in infertile couple: A comprehensive literature review. *Global Journal of Health Science*, 8(5), 96-109. doi: 10.5539/gjhs.v8n5p96
- *Schoebi, D., Karney, B. R., & Bradbury, T. N. (2012). Stability and change in the first 10 years of marriage: Does commitment confer benefits beyond the effects of satisfaction?. *Journal of Personality and Social Psychology*, 102(4), 729-742. <https://doi.org/10.1037/a0026290>
- *Schoen, R., Rogers, S. J., & Amato, P. R. (2006). Wives' employment and spouses' marital happiness: Assessing the direction of influence using longitudinal couple data. *Journal of Family Issues*, 27(4), 506-528. <https://doi.org/10.1177/0192513X05283983>
- *Senchak, M., & Leonard, K. E. (1992). Attachment styles and marital adjustment among newlywed couples. *Journal of Social and Personal Relationships*, 9(1), 51-64. <https://doi.org/10.1177/0265407592091003>
- *Seo, M. (2020). Longitudinal profiles of marital satisfaction and their consequences among Korean couples. *Journal of Family Studies*, 1-18. <https://doi.org/10.1080/13229400.2020.1815556>
- Shakerian, A. (2010). Evaluation of the factors influencing marital satisfaction in the students of Islamic Azad University in Sanandaj. *Sci J Kurdistan Univ Med Sci*, 14(4), 40-49.
- Shaughnessy, J. J., Zechmeister, E. B., & Zechmeister, J. S. (2012). *Research methods in psychology* (9. baskı). McGraw-Hill.
- *Simonelli, A., Parolin, M., Sacchi, C., De Palo, F., & Vieno, A. (2016). The role of father involvement and marital satisfaction in the development of family interactive abilities: A multilevel approach. *Frontiers in Psychology*, 7, 1-11. doi: 10.3389/fpsyg.2016.01725
- *Sotskova, A., Woodin, E. M., & Gou, L. H. (2015). Hostility, flooding, and relationship satisfaction: Predicting trajectories of psychological aggression across the transition to parenthood. *Aggressive Behavior*, 41(2), 134-148. doi: 10.1002/ab.21570
- Spanier, G. B. (1976). Measuring dyadic adjustment: New scales for assessing the quality of marriage and similar dyads. *Journal of Marriage and the Family*, 38(1), 15-28. <https://doi.org/10.2307/350547>
- Spanier, G. B., & Cole, C. L. (1976). Toward clarification and investigation of marital adjustment. *Journal of Sociology of the Family*, 6(1), 121-146. <http://www.jstor.org/stable/23027977>
- Spanier, G. B., & Lewis, R. A. (1980). Marital quality: A review of the seventies. *Journal of Marriage and the Family*, 42(4), 825-839. doi:10.2307/351827
- *Stanley, S. M., Ragan, E. P., Rhoades, G. K., & Markman, H. J. (2012). Examining changes in relationship adjustment and life satisfaction in marriage. *Journal of Family Psychology*, 26(1), 165-170. <https://doi.org/10.1037/a0026759>

- *Stertz, A. M., & Wiese, B. S. (2020). Child-related and couples' partnership satisfaction in the early parenthood period: A longitudinal dyadic perspective. *Journal of Family Psychology, 34*(8), 1046-1057. <https://doi.org/10.1037/fam0000717>
- *Sun, X., McHale, S. M., Crouter, A. C., & Jones, D. E. (2017). Longitudinal links between work experiences and marital satisfaction in african american dual-earner couples. *Journal of Family Psychology, 31*(8), 1029-1039. <https://doi.org/10.1037/fam0000381>
- Teimourpour, N., Moshtagh, B. N., & Pourshanbaz, A. (2012). The relationship between attachment styles, marital satisfaction and sex guilt with sexual desire in Iranian women. *JPCP, 1*(1), 18-29.
- *Theisen, J. C., Ogolsky, B. G., Simpson, J. A., & Rhoades, W. S. (2019). Dyad to triad: A longitudinal analysis of humor and pregnancy intention during the transition to parenthood. *Journal of Social and Personal Relationships, 36*(11-12), 3611-3630. <https://doi.org/10.1177/0265407519831076>
- *Trillingsgaard, T., Baucom, K. J., & Heyman, R. E. (2014). Predictors of change in relationship satisfaction during the transition to parenthood. *Family Relations, 63*(5), 667-679. <https://doi.org/10.1111/fare.12089>
- Twenge, J. M., Campbell, W. K., & Foster, C. A. (2003). Parenthood and marital satisfaction: A meta-analytic review. *Journal of Marriage and Family, 65*(3), 574-583. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2003.00574.x>
- *Velotti, P., Balzarotti, S., Tagliabue, S., English, T., Zavattini, G. C., & Gross, J. J. (2016). Emotional suppression in early marriage: Actor, partner, and similarity effects on marital quality. *Journal of Social and Personal Relationships, 33*(3), 277-302. <https://doi.org/10.1177/0265407515574466>
- *Volling, B. L., Oh, W., Gonzelez, R., Kuo, P. X., & Yu, T. (2015). Patterns of marital relationship change across the transition from one child to two. *Couple and Family Psychology: Research and Practice, 4*(3), 177-197. <https://doi.org/10.1037/cfp0000046>
- Wilmoth, J. D., Blaney, A. D., & Smith, J. R. (2015). Marital satisfaction, negative interaction, and religiosity: A comparison of three age groups. *Journal of Religion, Spirituality & Aging, 27*(2-3), 222-240. <https://doi.org/10.1080/15528030.2014.997955>
- Wilson, M. R., & Filsinger, E.E. (1986). Religiosity and marital adjustment: Multidimensional interrelationships. *Journal of Marriage and the Family, 48*(1), 147-51. doi:10.2307/352238.
- *Wu, Q., Parker, M. L., McWey, L. M., & Ledermann, T. (2021). Couple satisfaction, depressive symptoms, and the therapeutic alliance: A systemic perspective. *Family Process, 60*(2), 393-408. <https://doi.org/10.1111/famp.12594>
- *Yi, C. C., Lin, W., & Ma, J. K. (2019). Marital satisfaction among Taiwanese young married couples: The effects of resources and traditional norms. *Journal of Family Issues, 40*(14), 2015-2043. <https://doi.org/10.1177/0192513X19863212>
- Zainah, A.Z., Nasir, R., Ruzy, S. H., & Noraini, M. Y. (2012). Effects of demographic variables on marital satisfaction. *Asian Soc Sci, 8*(9), 46-49.
- *Zhang, Y., Zhang, L., Wei, H., Zhang, Y., Zhang, C., & Poor, C. (2016). Postpartum depression and the psychosocial predictors in first-time fathers from northwestern China. *Midwifery, 35*, 47-52. <https://doi.org/10.1016/j.midw.2016.01.005>
- Zhaoyang, R., Martire, L. M., & Stanford, A. M. (2018). Disclosure and holding back: Communication, psychological adjustment, and marital satisfaction among couples coping with osteoarthritis. *Journal of Family Psychology, 32*(3), 412-418. <https://doi.org/10.1037/fam0000390>
- Ziaei, T., Jannati, Y., Mobasheri, E., Taghavi, T., Abdollahi, H., Modanloo, M., & Behnampour, N. (2014). The relationship between marital and sexual satisfaction among married women employees at Golestan University of Medical Sciences, Iran. *Iran J Psychiatry Behav Sci, 8*(2), 44-51.

Summary

Systematic Review of Longitudinal Studies with Couples on Marital Quality, Satisfaction, and Adjustment

Nesrin Kara

Büşra Bahar Balcı²

Arzu Araz

Samsun University

Dokuz Eylül University

Researchers have long examined marital happiness with the keywords of marital/relationship quality, satisfaction, and adjustment for many years. Some researchers (e.g., Rogge et al., 2017) use these concepts synonymously; some (e.g., Delatorre & Wagner, 2020; Erbek et al., 2005; Li & Fung 2011; Rusbult et al., 1998) state that given concepts differ in their scopes and measurements. Marital quality, marital satisfaction, or marital adjustment are much-studied topics because they determine marital maintenance, separation, and divorce.

Marital quality has been conceptualized as happiness in marriage, the frequency of activities that couples do together, and thoughts or actions that will lead to divorce (Amato et al., 2003). Marital satisfaction is the subjective evaluation of the level of meeting the expectations of individuals about their marriage (Fincham & Rogge, 2010). This subjective assessment includes the partners' response to each other's needs in terms of friendship, sexuality, and intimacy (Rusbult et al., 1998) and budget management, social activity, household responsibilities, and relationship experiences with children (Burr, 1970). Marital adjustment, on the other hand, includes getting used to the marital relationship, adapting to marriage and each other, and approaching spouses' roles and responsibilities in marriage as a team rather than as two separate individuals (Kendrick & Drentea, 2016). To summarize in general, marital quality reflects the positive and negative aspects of the relationship; marital satisfaction reflects the positive emotions that individuals feel when they think about their marriage; on the other hand, marital adjustment can be defined as the partners getting used to marriage/to each other, adapting and becoming a team.

This systematic review focuses on the variables of marital quality, satisfaction, and adjustment. The review has two main objectives: to create a descriptive profile of longitudinal studies with married couples and to determine the variables that predict the change in the marriage

dynamics over time or the variables predicted by these marriage dynamics.

Method

Reviewing and Selection Process

In this review, the studies conducted in Web of Science and ScienceDirect databases between 1990-2021 were searched in English using the keywords "marital quality", "marital satisfaction", "marital adjustment", "couple" and "longitudinal".

Longitudinal studies, studies in which both of the couples participated in the research, studies in which a measure of marital quality, satisfaction, or adjustment was taken in the research, studies in English, and research articles were included in the review.

As a result, a total of 212 articles were reached (Web of Science = 174, ScienceDirect = 38). 138 of them which did not meet the inclusion criteria ($n = 123$) and repeated articles ($n = 15$), were excluded. Consequently, 74 articles were included in this review.

Results

In this systematic review, it is seen that most of the studies were conducted in the United States ($n = 40$). Regarding data collection methods, among 74 studies, the data were collected via the interview method only; 46 of them were collected solely by the self-report method. In addition, there are 27 studies using both self-report and other supplementary data collection methods. Additional data collection methods included interview ($n = 16$), laboratory study ($n = 9$), video/video recording ($n = 7$), physiological data/measurement ($n = 4$), and observation ($n = 2$). Experimental designs were used in only 3 of the studies, and a quasi-experimental design was used in only one study. The study with the lowest number of participants (Konstam et al., 1998) was conducted

Address for Correspondence: ¹Res. Asst. Büşra Bahar Balcı, Samsun University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, Department of Psychology, Canik / Samsun.

E-mail: bahar.balci@samsun.edu.tr

with 36 couples, and the study with the highest number of participants (Erol & Orth, 2014) was conducted with 6,116 couples. In 7 studies, an intervention program was applied to the participants. The shortest study lasted 6 weeks (Zhang et al., 2016), and the longest study lasted 17 years (Hwang et al., 2021).

Although all the articles included in the review were conducted with couples, nevertheless there were some characteristics of the couples that came forward. Therefore, studies could be examined under 5 categories: (1) married or cohabiting couples, (2) newly married couples, (3) couples struggling with an illness, (4) pregnant couples, and (5) couples with children.

Among the 5 categories, the married/cohabiting couples category has the highest number of variables that positively and negatively affect marital dynamics. In studies conducted with married/cohabiting couples ($n = 27$), the variables that *positively* predict marital dynamics are emotional regulation (Bloch et al., 2014), self-concept clarity (Parise et al., 2019), positive change in the self-esteem of the partners (Erol & Orth, 2014), the religious and sectarian similarities of the partners (Hwang et al., 2021), receiving a training/intervention about the marital relationship (Cordova et al., 2014; Owen et al., 2019), premarital empathy (Plopa et al., 2019), migration history of both partners (Johnson et al., 2019), women's job loss (Faulkner et al., 2005), intrusive parenting perception in women and men (Parise et al., 2017), a higher locus of internal control in men than in women (Lee & MkKinnish, 2019), positive thinking about the relationship, and high relationship identity (Acitelli et al., 1999).

The present review study found that some variables *negatively* predict the marital dynamics of married/cohabiting couples, such as women's higher education than men, women's full-time job, having conflicts with their partners, having non-traditional marriage attitudes (Yi et al., 2019), partners' work-family conflict experience (Burch, 2020), great differences between partners in terms of mental health (Gerstorff et al., 2013), transition to parenthood (Keizer & Schenk, 2012), large differences between partners in alcohol use (Birditt et al., 2018; Foulstone et al., 2016), economic pressure (Conger et al., 1999), male external locus of control (Lee & MkKinnish, 2019), partner overwork (Lavner & Clark, 2017), male depressive symptoms (Wu et al., 2021), the difference in acceptance of gender roles (Faulkner et al., 2005), more conflict frequency, more withdrawal behavior and less constructive conflict behaviors (Johnson et al., 2018).

On the other hand, the variables that *positively* predicted marital dynamics in studies conducted with newlywed couples ($n = 19$) stand out; these are namely

premarital relationship adjustment and life satisfaction (Stanley et al., 2012), relational self-regulation (Halford et al., 2007), secure attachment (Senchak & Leonard, 1992), trust in the decision to marriage (Johnson & Anderson, 2013), moving to a poor neighborhood (Nguyen et al., 2017), emotional forgiveness in men and women (He et al., 2018), daily communication and conflict resolution in women, conflict resolution in men (Li et al., 2018), direct negative behaviors of couples towards each other in case of serious problems in the relationship (e.g., blame) (McNulty & Russell, 2010), and collaborative conflict resolution style in partners (Li et al., 2019).

Variables that *negatively* predicted marital dynamics in studies conducted with newlywed couples are men's suppression of their emotions and women's avoidant attachment (Velotti et al., 2016), moving to a wealthy neighborhood (Nguyen et al., 2017), exposure to violence (Leonard et al., 2014), destructive conflict resolution style in partners (Li et al., 2019), premarital cohabitation (Brown et al., 2006), the direct negative behavior of couples towards each other in case of minor problems in the relationship (e.g., blame) (McNulty & Russell, 2010), and a high level of tension in the first year of marriage (Manalel et al., 2019).

Furthermore, the studies conducted with couples struggling with a disease ($n = 9$), reported a single variable that *positively* predicted the marital dynamics of couples which is the postoperative physical health of prostate cancer patients and the mental health of their partners (Ross et al., 2016). On the other side, the variables that *negatively* predict marital dynamics in couples struggling with an illness were listed as the postpartum period and having a difficult-tempered child in couples with asthma or suspected asthma (Klinnert et al., 1992), heart transplantation (Konstam et al., 1998), colon cancer treatment process (Northouse et al., 2000), risk of Huntington's disease (Richard & Williams, 2004), the increase in the psychological distress of prostate cancer patients (Couper et al., 2009), father-mother role conflict in parents of children with leukemia (Burns et al., 2017), and exposure to deep brain stimulation (Baertschi et al., 2019).

Besides, variables that *positively* predicted marital dynamics in pregnant couples ($n = 9$) are relationship quality before birth (Le et al., 2016), men's use of positive humor (Theisen et al., 2019), parents' supportive parenting behaviors in infancy (Durtschi et al., 2017), postpartum happiness of fathers with their children (Stertz & Wiese, 2020) and resilience after baby loss (Lang et al., 2004).

Variables that *negatively* predict marital dynamics in pregnant couples are noted as anxiety, depression, low constructive communication and short relationship duration (Trillingsgaard et al., 2014), high neuroticism and

low agreeableness of partners (Marshall et al., 2015), hostile attitudes of women and men's outburst tendency (Sotskova et al., 2015), transition to the second child (Volling et al., 2015), fathers' higher parenting stress (Durtschi et al., 2017), women's use of offensive humor, fathers' low use of relational humor, and are facing an unplanned pregnancy (Theisen et al., 2019).

According to the studies reviewed, variables that *positively* predict marital dynamics in couples with children ($n = 10$) are that both partners are working (Helms et al., 2010), the alienation stress in a country (Hou et al., 2018), and mothers' self-esteem levels (El Ghaziri et al., 2019).

Finally, the variables that *negatively* predict marital dynamics in couples with children are as follows: Gender-based attributions of couples (Helms et al., 2006), work pressure (Sun et al., 2017), and the parenting process (El Ghaziri et al., 2019; Seo, 2020).

Discussion and Conclusion

In this study, a systematic review of the longitudinal research conducted with couples with the keywords of marital quality, satisfaction, and adjustment was conducted.

It has been striking to observe that there is no study conducted in Turkey within the scope of reviewing criteria. Conducting similar studies in Turkey would make a great contribution to the literature and fill a huge gap in the area of marriage/relationship studies. More than half of the studies included in the review were conducted in the USA. Considering that the majority of the findings obtained within the scope of our systematic review were obtained from studies conducted with Western, educated, industrialized, rich, and democratic (WEIRD) samples (Henrich et al., 2010), it is obvious that they have low generalizability to samples from non-WEIRD cultures.

For the generalizability of the findings, it has been suggested that future studies should be carried out with larger (Baertschi et al., 2019; Foulstone et al., 2016; Gottman & Levenson, 2002; Konstam et al., 1998; Northouse et al., 2000; Plopa et al., 2019) and diverse samples (Hou et al., 2018; Le et al., 2016; Wu et al., 2021). In addition, longitudinal studies were conducted with participants from different ethnic origins (Erol & Orth, 2014; McNulty & Russell, 2010; Nguyen et al., 2017; Hammett et al., 2021) and with different religious beliefs (Hwang et al., 2021) will make significant contributions to the literature.

In conclusion, when the findings were evaluated as a whole, many variables that predicted marriage dynamics and were also predicted by marriage dynamics were reached. A general interpretation might be that the actor

effects were seen intensely, considering only the frequencies of the findings pointing to the actor and partner effect. The aforementioned interpretation is also consistent with the given literature findings (Joel et al., 2020).

Regarding limitations of the present review study, the number of keywords and the number of searched databases might be taken into consideration. To illustrate, only "marital quality", "marital satisfaction" and "marital adjustment" were used as keywords while reviewing the literature. In addition, only articles published in English were included, and Web of Science and ScienceDirect were the only databases that benefited.

The findings presented in this review article can be used to increase the awareness of individuals in practice studies to be carried out with couples. It is expected that future research and applications will fill the gaps in the literature by considering the findings presented above, and this review will be a practical resource in terms of relationship research.

Şiddetin ve Erkek Egemenliğinin Meşrulaştırılması Ölçeği'nin Türkçeye Uyarlama Çalışması

Sebil Ayrıl¹

Inje Üniversitesi

Eda Karacan²

Ufuk Üniversitesi

Özet

Bu çalışmanın temel amacı flört şiddetine yönelik olan Şiddetin ve Erkek Egemenliğinin Meşrulaştırılması (ŞEEM) Ölçeği'nin (Diaz-Aguado ve Martinez, 2015) Türkçe'ye uyarlanması ve flört şiddeti tutumu ile ilişkisinin incelenmesidir. On maddeden oluşan ŞEEM ölçeğinin psikometrik özellikleri 375' i kadın, 198' i erkek olmak üzere toplam 573 katılımcı ile test edilmiştir. Cinsiyet değişkeni göz önüne alınarak, açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri, kadın ve erkek örneklem için ayrı ayrı analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlar, ŞEEM ölçeğinin orijinal formundaki iki faktörlü (erkek dominantlığı ve erkeğin kadına uyguladığı yakın partner şiddeti ile şiddetin meşruluğu) yapısından farklı olarak Türkçe formunda tek faktörlü yapının uygunluk gösterdiğini ortaya koymuştur. Ölçeğin madde test korelasyon puanlarının 0.61 ile 0.77 arasında değiştiği görülmüş ve bu bulgu ölçeğin madde geçerliğine bir kanıt olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca hem kadın hem de erkek örnekleme ŞEEM ölçeği puanları ile ilişkili olduğu düşünülen flört şiddetine yönelik tutum (fiziksel, duygusal, ekonomik ve cinsel) puanları, çelişik duygulu cinsiyetçilik (düşmanca ve korumacı) puanları ile flört şiddeti davranışı (fiziksel ve psikolojik) puanları arasındaki pozitif yönde anlamlı korelasyonlar ölçeğin ölçüt-bağlantılı geçerliğine destek sunmuştur. Bunun yanı sıra ölçek cinsiyete bağlı farklılıklar açısından ele alındığında, erkek egemenliğinin meşrulaştırılması düzeyinin kadın katılımcılara kıyasla erkek katılımcılarda daha yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ölçeğin güvenilirlik testi için iç tutarlılık katsayısı (Cronbach alfa = .84) ve iki-yarım güvenilirliğe bakılmıştır. Yapılan psikometrik analiz sonuçları, Türkçe' ye uyarlanan Şiddetin ve Erkek Egemenliğinin Meşrulaştırılması Ölçeği' nin geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olduğunu ve ülkemizde şiddetin ve erkek egemenliğinin meşrulaştırılmasını genç yetişkinlerde ölçmekte kullanılmaya uygun olduğunu göstermiştir.

Anahtar kelimeler: Flört şiddeti, erkek egemenliği, sistemi meşrulaştırma, toplumsal cinsiyet, ölçek uyarlama

Abstract

The main purpose of the present study is to adapt the Justification of Violence and Male Dominance Scale (Diaz-Aguado & Martinez, 2015) to Turkish and to examine its relationship with dating violence attitude. The psychometric properties of the SEEM scale consisting of ten items were tested with a total of 573 participants, 375 female and 198 male. Considering the gender variable, explanatory and confirmatory factor analyzes were analyzed separately for male and female samples. The results revealed that, unlike the two-factor structure of the scale in its original form (*male dominance and intimate partner violence by men against women, and the justification of violence*), the single-factor structure was confirmed in its Turkish version. It was observed that the item test correlation scores ranged between 0.61 and 0.77, and this finding was evaluated as evidence for the item validity of the scale. In addition, significant positive correlations between attitudes towards dating violence (physical, emotional, economic, and sexual), ambivalent sexism (hostile and benevolent), and dating violence behavior (physical and psychological) scores, which are thought to be related to SEEM scale scores in both male and female sample supported the test criterion-related validity. Moreover, when gender differences were examined it was observed that the level of justification of male dominance was higher in male participants compared to female participants. For the reliability test of the scale, the internal consistency coefficient (Cronbach's alpha=.84) and two-half reliability were examined. The results of the psychometric analysis showed that the SEEM scale, which was adapted into Turkish, is a valid and reliable measurement tool and is suitable to be used to measure the legitimation of violence and male dominance in young adults in our country.

Keywords: Dating violence, male dominance, system justification, gender, scale adaptation

Yazışma Adresi: ¹Sebil Ayrıl, Inje University, Interdisciplinary Prog, Department of Counseling Psychotherapy, Gyeongsangnam-do, South Korea, sebilayral@gmail.com, ORC-ID: 0000-0003-1681-399X

²Prof. Dr. Eda Karacan, Ufuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Dr. Rıdvan Ege Kampüsü, Kızılcaşar mah. İncek-Gölbaşı / Ankara, ORC-ID: 0000-0002-9963-8666

Gönderim Tarihi: 01.11.2022

Kabul Tarihi: 22.03.2023

Günümüzde pek çok alanda eşitsizliğe veya adaletsizliğe rastlamak mümkün olmakla birlikte, cinsiyetler arasındaki farklar bu durumun en tipik yaşandığı durumlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Cinsiyetçi bir yaklaşımla, bireysel farklılıkların ötesinde erkeklerin ekonomik, sosyal ve politik olarak daha üstün olması gerektiği vurgulanarak cinsiyete bağlı grup farklılıkları abartılmaktadır (Glick ve Fiske, 1996). Alanyazında cinsiyetçilik ile ilgili çalışmaların çoğu cinsiyet rollerine ilişkin kalıpyargılar, kadına yönelik olumsuz tutum ve davranışlar, namus algısı, kadına yönelik şiddet, iş ortamında kadınlara yapılan ayrımcılık gibi çeşitli konuları içermektedir (Sakallı-Uğurlu, 2003). Özellikle cinsiyete dayalı kalıpyargılar çerçevesinde kadın olmak birçok toplumda her ne kadar *nazik*, *sevecen*, *şefkatli* vb. olumlu atıflara karşılık gelse de yetkinlik açısından kadını dezavantajlı bir konuma sokmaktadır (Jost ve Kay, 2005). Bu tip kalıpyargılar nedeniyle kadınlar aile, iş ve sosyal yaşamlarında pek çok cinsiyetçi yaklaşıma maruz kalmaktadır. Kadınların cinsiyetçiliğe tepkileri ise cinsiyetçilik farkındalıklarının düzeyine bağlı olarak, var olanı pasif bir şekilde kabul etme ve onaylama durumundan, aktif olarak kolektif hareketlere katılmaya kadar değişebilmektedir (Sakallı, 2021). Ancak, dezavantajlı konumda olmalarına ve eşitsizlikten zarar görmelerine rağmen, kadınların çoğunun bu durumu kabullenerek mevcut sistemi meşrulaştırdıkları de görülmektedir (Jost ve Banaji, 1994).

Sosyal sistemlerin olumlu sonuçları yanı sıra olumsuz sonuçlarına rağmen ne tür sebeplerle bireyin mevcut sistemi kabul ettiğine ve bu tutumu nasıl sürdürdüğüne dair açıklama *Sistemi Meşrulaştırma Kuramı* tarafından öne sürülmüştür (Jost ve Banaji, 1994). Kurama göre, birey ait olduğu grubun hiyerarşik konumundan bağımsız olarak içinde bulunduğu sistemi ve mevcut düzeni sürdürme eğilimindedir (Jost ve Banaji, 1994). Sistemin meşrulaştırılması bireyde mevcut politik, ekonomik ve sosyal düzenin adil olduğu inancını oluşturmada ve güvende hissetme ihtiyacını doyurmaktadır (Jost ve Hunyady, 2005). Bununla birlikte, eşitsizliklerin içselleştirilmesini, çelişkinin azalmasını ve statükonun rasyonelleştirilmesini sağlamaktadır (Jost ve Hunyady, 2002). Statükonun rasyonelleştirilmesi hem avantajlı hem de dezavantajlı statüde yer alan grup üyeleri için geçerlidir. Oysa meşru olarak algılanan düzen her zaman her grup için olumlu sonuçlar doğurmamaktadır. Avantajlı statüye sahip grup üyeleri, kendileri için olumlu sonuçları olan sistemi meşru olarak görmektedir. Ancak dezavantajlı statüye sahip grup üyeleri sosyal sistemlerin faydalarından en az şekilde yararlanmalarına ve sistemin olumsuz çıktılarını daha çok maruz kalmalarına rağmen sistemi meşru görme ve statükoyu sürdürme eğiliminde olabilmektedirler (Henry ve Saul, 2006; Jost ve ark., 2004). Dezavantajlı statüdeki grup üyeleri, olumsuzlukların

sorumluluğunu sistem yerine kendi eksikliklerine yükledikleri belirtilmektedir (Jost ve ark., 2001). Bir başka deyişle her iki grup üyeleri de kendi açılarından sistem olumlu olsun ya da olmasın statükoyu sürdürmektedir (Jost ve Hunyady, 2005). Bunun nedeni ise sistemdeki düzenin kaçınılmaz ve değiştirilmesi zor olarak algılanmasıdır (Kay ve ark., 2002).

Sistemi Meşrulaştırma Kuramı'na göre sistemim meşrulaştırılmasına hizmet eden birçok ideoloji bulunmaktadır. Bunlardan bazıları, adil pazar ideolojisi, ekonomik sistemi meşrulaştırma, sosyal baskınlık yönelimi, sağ kanat yetkencilik, politik muhafazakârlık, eşitliğe karşı olma, adil dünya inancı ve korumacı cinsiyetçiliktir (Jost ve Hunyady, 2005). Buna yönelik olarak alanyazında muhafazakâr görüşe sahip bireylerin, liberallere göre eşitsizliği daha fazla rasyonelleştirdiği ve içselleştirdiği belirtilmektedir (Napier ve Jost, 2008). Bir diğer çalışma ise düşük statüdeki katılımcıların kendilerini dezavantajlı duruma sokan politik sistemi, yüksek statüdeki katılımcılara göre daha çok desteklediğini göstermektedir (Henry ve Saul, 2006). Bir başka çalışma sonucuna göre ise sağ politik görüşe sahip katılımcıların sistemin meşrulaştırılması düzeylerinin, sol görüşe sahip katılımcılara göre daha yüksek olduğu bulunmuştur (Dirilen-Gümüş, 2011). Sistemi Meşrulaştırma Kuramı'nı kullanarak alanyazında yapılan birçok çalışmada, sistemin meşru olarak algılanma düzeyinin cinsiyete ve yaşa bağlı olarak da değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Buna göre, kadınların sistemi meşru algılama düzeylerinin erkeklerden daha düşük olduğu (Koskos Gürel, 2019; Yıldırım ve Akgün, 2013) ve yaşın artması ile sistemi meşrulaştırma güdüsünün de arttığı belirtilmektedir (Koskos Gürel, 2019).

Dış-grup yanlılığı sosyal eşitsizlikleri meşrulaştırmanın yollarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Dış-grup yanlılığı bireyin aidiyeti bulunmayan bir başka dış grubu kendi iç-grubuna tercih ettiği ve o gruba karşı yakınlık hissettiği anlamına gelmektedir. Giderek artan bir araştırma grubu, dış grup yanlılığının özellikle düşük statüli grupların üyeleri arasında yaygın olduğunu vurgulamaktadır (Jost ve ark., 2004; Jost ve ark., 2001; Mullen ve ark., 1992). Mullen ve arkadaşlarının (1992) laboratuvarında gerçekleştirdiği deneysel çalışmanın sonuçlarına göre, yüksek statüdeki katılımcılarda iç-grup yanlılığı görülürken, düşük statüdeki katılımcıların %85'inde dış-grup yanlılığı görülmüştür. Düşük statüdeki bu katılımcıların görüşüne göre, dış-grup üyeleri kendi iç-grup üyelerinden daha zeki, daha çalışkan ve daha olumlu özelliklere sahiptir. Mullen ve arkadaşlarının (1992) çalışmasının sonuçlarını göz önüne alarak, Jost ve Banaji (1994) düşük statüdeki çoğu grubun kendilerinin düşük konumunu meşru gördükleri argümanını öne sürmüştür. Düşük statüdeki bireylerin iç-gruplarının benlik saygısını ve grup üyeleri arası dayanışmayı yükseltmek yerine mevcut sis-

temdeki eşitsizlikleri meşru kılma, hatta teşvik etme taraftarı olduklarını belirtmişlerdir. Sonrasında Jost (2001) iç-grup ve dış-grup yanlılığını incelediği çalışmasında, yüksek sosyo-ekonomik statüye ve yüksek başarı seviyesine sahip olma koşuluna atanan katılımcıların diğer katılımcılara göre daha başarılı olmalarının altında yatan sebebi açıklarken iç-grubu pozitif cümlelerle ifade ederek iç-grup yanlılığı yaptıklarını, buna karşın dış-grubu negatif cümlelerle tanımladıklarını belirtmektedir. Öte yandan, düşük sosyo-ekonomik duruma atanan ve düşük başarıya sahip olma koşulundaki katılımcıların ise bu durumu kendi iç-gruplarının negatif özelliklerinden kaynaklandığına yönelik açıklamalarda buldukları ve başarılı durumdaki dış-grubu pozitif cümlelerle yorumladıkları görülmüştür. Bu doğrultuda Sistemi Meşrulaştırma Kuramı'na göre dış-grup yanlılığı sistemdeki eşitsizliklerin içselleştirilmesi ve mevcut durumun devamlılığını sağlayan bir yanlılık olarak değerlendirilmektedir (Jost ve ark., 2004). Dolayısıyla, dış-grup yanlılığı hem dış-grubu pozitif olarak algılama motivasyonu hem de toplumsal eşitsizlikleri içselleştirmenin bir yolu olarak görülmektedir. Öyle ki, düşük statülü grup üyeleri dış-grup yanlılığını açık-örtük, niteliksel, davranışsal, duygusal ve bilişsel tüm ölçüm araçlarında görülmektedir (Jost, 2001; Jost ve ark., 2004).

Erkek Egemenliğinin Meşrulaştırılması ve Flört Şiddeti

Birçok toplumda sosyal rol ve kimlikler bağlamında kadının zayıf, erkeğin ise güçlü ve kadınlar üzerinde otorite sürdürdüğü bir toplum düzeni bulunmaktadır (Butler, 1999). Bu cinsiyetçi tutumlar ve davranışlar, kadına yönelik şiddet, cinsel taciz gibi çok açık saldırgan davranışlarla görülebilmektedir. Yakın partner şiddeti ile ilgili araştırmalar, erkekler tarafından kadınlara uygulanan duygusal istismar, çevresinden soyutlama, tehdit, yıldırma, küçümseme ve fiziksel istismar gibi durumların temel olarak kadın üzerinde bir kontrole sahip olma ve kadınlar üzerinde egemenlik kurma gayesine dayandığını vurgulamaktadır (Graham-Kevan ve Archer, 2003; Hearn, 1998).

Türkiye'de bu durum ayrıca namus kültürü adı altında erkeğin temel görevinin ailenin onurunu korumak ve özellikle kadının cinsel davranışlarını kontrol etmek olarak değerlendirilmektedir (Sakallı Uğurlu ve Akbaş Uslu, 2013). Aksi bir durum ortaya çıktığında ise, erkek gerekli eylemleri yaparak ailenin onurunu ve namusunu koruma görevini üstlenmekte ve bu durum sonucunda erkeğin kadına uyguladığı şiddet karşısında kadın kendini suçlayarak durumun meşru olduğu algısını savunmaktadır (Efe ve Ayaz, 2010). Ayrıca, böyle durumlarda kadınların erkek tarafından korunup kollanmaya yönelik olumlu tutumlar sergiledikleri belirtilmektedir (Sakallı-Uğurlu, 2008). Sistemi meşrulaştırma kuramı çerçevesinde kadına yönelik şiddeti ele alan Işık (2008), erkek

katılımcıların kadın katılımcılara göre erkeğin kadına namusu koruma amacıyla uyguladığı şiddeti meşru görme puanlarının daha yüksek olduğunu bulgulamıştır.

Sistemi Meşrulaştırma Kuramı'nda bahsedilen ideolojilerden bazıları özellikle kadına yönelik şiddet ile ilişkili bulunarak kadınları dezavantajlı konuma sokmaktadır (Joseph ve ark., 2013; Jost ve ark., 2004). Kadına yönelik şiddeti meşrulaştıran ideolojiler çerçevesinde ele alınabilecek olan kavramlardan birisi *adil dünya inancı*dir. Bu kavram insanların başlarına geleni kendi hak ettiği inancına dayanmaktadır. Teoriye göre dünya güvenilir ve adil bir yer olarak algılanmaktadır ve "kötü şeyler kötü insanların başına gelmektedir" (Lerner, 1965). Bu inanca göre kadın şiddetini meşru kılan bazı kalıpyargılar kullanılmaktadır (Lerner, 1980). Adil dünya inancı güçlü olan bireylerde tecavüz mağdurlarının başına gelen olumsuz durumdan sorumlu oldukları inancına rastlanmıştır. Dolayısıyla, adil dünya inancı yüksek olan bireylerde kadına yönelik şiddeti meşru görme seviyesi de yüksektir (Sakallı-Uğurlu ve ark., 2007). Bu ideoloji aynı zamanda Glick ve Fiske (1996) tarafından önerilen Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik (hem düşmanca hem de korumacı) ile de ilişkili bulunmuştur (Jost ve Kay, 2005).

Sistemi Meşrulaştırma Kuramı'nda bahsedilen, kadın erkek eşitsizliğini doğuran ideolojilerden bir diğeri ise *tamamlayıcı inançlardır*. Tamamlayıcı inançlar "zengin ama mutsuz", "fakir ama mutlu" gibi ifadeler aracılığıyla bireyin karşılaştığı olumsuzluklar ve sosyal eşitsizliklere karşı kendini savunma mekanizmasıdır. Bu ifadeler sayesinde, birey adalet ihtiyacını karşılamakta ve mevcut sistemi sürekli kılmaktadır (Kay ve Jost, 2003). Birey bu şekilde sosyal yaşantıda bir denge olduğu inancını savunmaktadır (Jost ve Kay, 2005). Tamamlayıcı inançlar sayesinde sistemdeki her grubun hem avantajlı hem de dezavantajlı özellikleri olmasına karşın, tüm sosyal sistemlerin adil ve dengeli olduğu düşünülmektedir (Jost ve Kay, 2005; Kay ve ark., 2005). Sosyal eşitsizlikleri desteklemenin kısa süreli bilişsel yararları sonucunda, mevcut düzene karşı çıkma eğilimi de git gide azalmaktadır (Joseph ve ark., 2013). Sistemin rasyonel olduğu inancı, kadınların maruz kaldıkları olumsuz durumları hak ettiklerine, erkeklerin baskın ve üst konumda; kadınlarınsın ezilen ve düşük statüde olduğuna dair inanışları oluşturmaktadır (Chapleau ve Oswald, 2014; Jost ve Kay, 2005). Kişi sosyal sistemlerin sonuçları nedeniyle stres yaşadığında, bu durumu bir bilişsel uyumsuzluk olarak yaşayabilmektedir. Bu olumsuz durumu ortadan kaldırmak veya stresi en aza indirmek amacıyla bireyin bazı bilişsel stratejiler kullanması gerekmektedir. Bu bilişsel stratejiler kısa vadede stres duygusunu ve sisteme duyulan ahlaki öfkeyi azaltmaya yaramakla birlikte, uzun vadede statükonun devamlılığını sağlamakta ve karşıt görüşlerin oluşmasına engeller koymaktadır (Jost

ve ark., 2004). *Korumacı cinsiyetçilik* de tamamlayıcı inanç sisteminde yer alan tamamlayıcı cinsiyet kalıpyargılarının bir sonucudur (Jost ve Hunyady, 2005). Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik Kuramı'na (Glick ve Fiske, 1996; 1997) göre iki tür cinsiyetçilik vardır; düşmanca cinsiyetçilik (hostile sexism) ve korumacı cinsiyetçilik (benevolent sexism). Düşmanca cinsiyetçilik kadına yönelik açık, olumsuz ve esnek olmayan tutumları içeren, kadının erkeğe göre daha düşük bir seviyede olduğunu savunan cinsiyetçilik türüdür. Korumacı cinsiyetçilik ise bir yandan açık bir biçimde kadının korunması ve sevilmesi gibi olumlu tutumlarla ifade edilse de diğer yandan üstü kapalı şekilde kadının erkeğe göre düşük bir seviyede olduğunu ve korunmaya muhtaç olduğunu ileri sürmektedir. Geleneksel kadın rollerini idealize etmek amacıyla düşmanca cinsiyetçi tutuma göre koruyucu cinsiyetçilik daha ılımlı ifadeler içermektedir (Glick ve Fiske, 1996; 1997). Kadınlara yönelik korumacı cinsiyetçi kalıpyargılar, kadın hakkında pozitif ifadeler barındırıyor gibi görünse de onu güçsüz ve korunmasız konuma sokmaktadır (Glick ve ark., 2000; Jost ve Kay, 2005). Kadının "anaç ama zayıf", erkeğinse "duygusal olarak yetersiz ama başarılı" olduğu gibi cinsiyet kalıpyargıları korumacı cinsiyetçiliğe hizmet etmektedir (Kay ve ark., 2005). Sakallı'nın (2021) cinsiyetçiliğe yönelik kadınların tepkilerini ele aldığı derleme çalışmasında, cinsiyetçiliğin farkında olma ve pasiflik/aktiflik boyutlarına bağlı olarak cinsiyetçiliğe verilen tepkileri dört ayrı kısımda özetlemiştir. Buna göre, *kabullenme ve meşrulaştırma* boyutunda bireyin cinsiyetçilik farkındalığı yok ya da düşük iken, cinsiyetçi tutum ve davranışlara tepkisi pasiftir. Bu boyutta kadınlar yaşadıkları cinsiyetçiliğin farkına varmayabilirler ya da cinsiyetçilik farkındalıkları tepki vermelerine yetecek düzeyde olmayabilir. Sistemi meşrulaştırma eğilimleri ve cinsiyetçilik düzeyleri nedeniyle maruz kaldıkları cinsiyetçi tutum ve davranışların, toplumun düzeninde yer alması ve değiştirilmemesi gerektiğine inanmaktadırlar. Bu bireylerin cinsiyetçilik farkındalıkları sonradan oluşabilir ya da farkındalık düzeyleri artabilir ancak halen cinsiyetçi düzene tepki göstermemeye devam edebilirler. *Kendini suskunlaştırma* boyutunda bireyin cinsiyetçilik farkındalığı vardır ancak cinsiyetçiliğe tepkisi pasiftir; yani negatif duygular karşısında harekete geçmemektedir. Cinsiyetçilik farkındalığı zamanla oluşan ya da farkındalığı zamanla artan kadınların bazıları cinsiyetçi tutumları desteklemeseler bile toplumsal kuralların etkisiyle tepki göstermekten kaçınabilirler yani kendilerini suskunlaştırabilirler. *Yüzleşme* boyutunda bireyin cinsiyetçilik farkındalığı vardır ve cinsiyetçiliğe bireysel olarak doğrudan yani aktif şekilde karşı koymaktadır. Cinsiyetçilik farkındalığı yüksek olan kadınların bazıları duygularının cinsiyetçi tutumlar tarafından zedelendiği algısına sahip

olduklarında bu durumla aktif şekilde yüzleşebilirler. *Kolektif hareketlerde bulunma* boyutunda ise bireyin cinsiyetçilik farkındalığı yüksektir ve cinsiyetçiliğe karşı bir grup aracılığıyla aktif şekilde karşı koymaktadır. Cinsiyetçilik farkındalığı yüksek olan ve cinsiyetçilikle yüzleşen kadınlar bu bireysel yüzleşme hareketini kendi dahil olduğu grup adına yapmaya başlarsa bu durum kolektif harekete dönüşebilmektedir (Sakallı, 2021).

Özellikle yakın partner ilişkilerinde erkeklerin uyguladığı şiddeti ve sorunların çözümü adına başvurulmuş şiddetin meşru olduğu inancına yönelik ülkemizde spesifik bir ölçüm aracının olmadığı görülmüştür. Ancak son yıllarda ülkemizde gerçekleşen kadına yönelik şiddet olaylarının artışı ve etkileri göz önüne alındığında, bu konunun ele alınmasının önemi artmıştır. Özellikle, son yıllarda kadına yönelik şiddeti ele alan çalışmalar incelendiğinde özellikle kadın cinayetlerine ilişkin durumun yıllara göre artış gösterdiği ve cinayetlerin %57 oranında mağdurların eşleri veya sevgilileri tarafından işlendiği bilgisine ulaşılmıştır (Avcı ve Küpeli, 2020). Ülkemizde her ne kadar Ekonomik Sistemi Meşrulaştırma Ölçeği (Jost ve Thompson, 2000) ve Cinsiyet Temelli Sistemi Meşrulaştırma Ölçeği (Jost ve Kay, 2005) gibi meşruluğu ölçen ölçeklerin Türkiye adaptasyonları olsa da doğrudan şiddetin meşruluğunu ölçen bir ölçeğe rastlanılmamıştır. Dolayısıyla, bu çalışmada Şiddetin ve Erkek Egemenliğinin Meşrulaştırılması Ölçeği'nin (Diaz-Aguado ve Martinez, 2015) Türkçe'ye uyarlamasının yapılması ve bu ölçeğin psikometrik özelliklerini romantik ilişki içerisinde olan kadın ve erkekler açısından incelenmesi bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Yöntem

Yazar Notu: Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Etik Kurulu'nun 28.04.2021 tarihli 2021/45 sayılı kararı ile etik açıdan uygunluk belgesi alınmıştır.

Katılımcılar

Araştırmaya 18-35 yaş aralığında (Ort. = 26.42, S = 4.88) en az bir yıldır flört ilişkisi içerisinde olan bireyler katılmıştır. Çalışmaya katılanların 375'i kadın (%65.4) ve 198'i erkek (%34.6) olmak üzere toplamda 573'tür. Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

Veri Toplama Araçları

Şiddetin ve Erkek Egemenliğinin Meşrulaştırılması (ŞEEM) Ölçeği (The Justification of Violence and Male Dominance Scale)

Erkek egemenliğini, yakın partner ilişkilerinde erkeklerin uyguladığı şiddeti ve sorunların çözümü adına

Tablo 1. Katılımcılara İlişkin Demografik Bilgiler

		Kadın		Erkek	
		N	%	N	%
Yaş	18-25 arası	191	50.9	74	37.4
	26 ve üzeri	184	49.1	124	62.6
İlişki Süresi	1-3 yıl arası	240	64.0	107	54.0
	4 yıl ve üzeri	135	36.0	91	46.0
Medeni Durum	Bekâr	287	76.5	118	59.6
	Evli	88	23.5	80	40.4
Eğitim Düzeyi	Lise ve Öncesi	19	5.1	57	28.8
	Üniversite Öğrencisi	120	32.0	30	15.2
	Üniversite Mezunu	162	43.2	84	42.4
	Lisansüstü Dereceli	74	19.7	27	13.6
Partner Eğitim Düzeyi	Lise ve Öncesi	37	9.9	52	26.3
	Üniversite Öğrencisi	95	25.3	33	16.7
	Üniversite Mezunu	188	50.1	77	38.9
	Lisansüstü Dereceli	55	14.7	36	18.2
Meslek	Öğrenci	141	37.6	59	29.8
	İşsiz veya Ev Hanımı	62	16.5	10	5.1
	Çalışan	172	45.9	129	65.2
Partnerin Mesleği	Öğrenci	93	24.8	54	27.3
	İşsiz veya Ev Hanımı	19	5.1	42	21.2
	Çalışan	263	70.1	82	41.4
Sosyoekonomik Statü	Düşük veya Ortanın Altı	80	21.3	35	17.7
	Orta	186	49.6	107	54.0
	Ortanın Üstü veya Yüksek	109	29.1	56	28.3
Yaşadığı Yer	Köy-kasaba	17	4.5	12	6.1
	Şehir	99	26.4	65	32.8
	Büyükşehir	259	69.1	121	61.1
Ailenin Tutumu	Demokratik	116	30.9	82	41.4
	Diğer (otoriter, ilgisiz, muhafazakâr vb.)	259	69.1	112	56.6
Aile İçi Şiddete Tanıklık	Hiç tanık olmama	191	50.9	113	57.1
	Az veya çok tanık olma	184	49.1	85	42.9
İlişki Memnuniyeti	Çok Memnun veya Memnun	197	52.5	84	42.4
	Kararsız	79	21.1	23	11.6
	Memnun Değil	99	26.4	34	17.2

başvurulan şiddetin meşru olduğu inancını ölçen Şiddetin ve Erkek Egemenliğinin Meşrulaştırılması Ölçeği, Diaz-Aguado ve Martinez (2015) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 10 maddeden oluşmakta olup, 4'lü Likert tipi (0 = Kesinlikle Katılmıyorum, 3 = Kesinlikle Katılıyorum) kullanılmıştır. Bu ölçek için alınabilecek en düşük puan 0 ve en yüksek puan 30'dur. Alınan puan arttıkça bireyin yakın partner ilişkilerinde erkeklerin uyguladığı şiddetin meşru olduğu inancını destekleyen bir tutuma sahip olduğunu göstermektedir. Ölçekte 'Evde meydana gelen şiddet bir aile meselesidir ve aile içinde tutulmalıdır.', 'Seni inciten birine vurmak kabul edilebilir.' ve 'Bir kadın partneri tarafından istismara uğradıysa, onu kıskırtacak bir şey yapmış olmalıdır.' gibi maddeler yer almaktadır. Ölçek 2 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçekte bulunan 7 madde erkek dominantlığını ve erkeğin kadına uyguladığı yakın partner şiddetini ölçerken, 3 madde ise problem çözümünde kullanılan şiddetin meşruluğunu ölçmekte kullanılmaktadır. Ölçek geçerlik ve güvenilirlik çalışmasında Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı erkek dominantlığı ve erkeğin kadına uyguladığı yakın partner şiddeti alt boyutu için .76 ve şiddetin meşruluğu için .77 olarak bulunmuştur (Diaz-Aguado ve Martinez, 2015). Ölçek standart çeviri-tekrar çeviri yöntemi ile yazarlar tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.

Flört Şiddeti Tutum Ölçeği

18 yaş üstü yetişkin bireylere uygulanabilen, flört şiddetine yönelik tutumlarını ölçmeyi amaçlayan Flört Şiddeti Tutum Ölçeği, Terzioğlu ve arkadaşları (2016) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 28 maddeden oluşmakta olup, ölçekte 5'li Likert Tipi (1 = Kesinlikle katılmıyorum, 5 = Tamamen katılıyorum) kullanılmıştır. Ölçeğin 23 maddesi (1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 20, 21, 22, 25, 26, 28) ters yönde puanlanmaktadır. Bu ölçek için alınabilecek en düşük puan 28 ve en yüksek puan 140'tur. Alınan puan arttıkça bireyin flört şiddetine yönelik tutumları desteklediğini göstermektedir. Ölçekte 'Kız /erkek arkadaşlığında şiddet karşılıklı saygının olmadığı bir göstergesidir.', 'Kız/erkek arkadaşlığında namus ve ahlak kurallarına uyulmaması fiziksel şiddet nedeni olabilir.' ve 'Kızlar, erkek arkadaşının her istediğini yapmalıdır.' gibi maddeler yer almaktadır. Ölçek genel, fiziksel, duygusal, ekonomik ve cinsel olmak üzere 5 alt boyuttan oluşmaktadır. 1-5. madde aralığındaki maddeler Genel Şiddet Alt Boyutunu, 6-10. madde aralığı Fiziksel Şiddet Alt Boyutunu, 11-16. madde aralığı Duygusal Şiddet Alt Boyutunu, 17-21. madde aralığı Ekonomik Şiddet Alt Boyutunu, 22-28. madde aralığı Cinsel Şiddet Alt Boyutunu ölçmektedir.

Flört Şiddeti Tutum Ölçeği alt boyutları için bu çalışmada yapılan güvenilirlik analizi sonucunda Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı Genel Şiddet Alt Boyutu için

.62, Fiziksel Şiddet Alt Boyutu için .74, Duygusal Şiddet Alt Boyutu için .83, Ekonomik Şiddet Alt Boyutu için .70 ve Cinsel Şiddet Alt Boyutu için .69 olarak bulunmuştur. Güvenirlik katsayısının .70'in üzerinde olması gerektiğinden (De Vellis, 2012) Genel Şiddet Alt Boyutu sonuçları araştırmaya dahil edilmemiştir.

Çatışmaların Çözümüne Yaklaşım Ölçeği (The Revised Conflict Tactics Scale; CTS2)

Çatışmaların Çözümüne Yaklaşım Ölçeği, Straus (1979) tarafından geliştirilmiş ve 1996'da yeniden gözden geçirilmiştir (Straus ve ark., 1996). Temel olarak flört eden, beraber yaşayan veya evli çiftlerin, birbirlerine karşı ne derecede şiddet gösterdiklerini, mantık ve uzlaşma becerilerini karşılaştıkları sorunlarda nasıl kullandıklarını tespit etmek amacıyla kullanılmaktadır. Ölçek 78 maddeden oluşmakta olup, ölçekte 8'li Likert tipi (0 = Hiç, 1 = 1 kez, 2 = 2 kez, 3 = 3-5 kez, 4 = 6-10 kez, 5 = 11-20 kez, 6 = 20'den fazla, 7 = Son 1 yıldan daha önce) kullanılmaktadır. Ölçeğin puanlaması yapılırken yaygın olarak kullanılan yöntem "prevelans" belirlenir. Buna göre, son bir yıl içinde en az bir kez ya da daha fazla şiddet davranışını uygulamış olma veya şiddet davranışına maruz kalma durumu ele alınmaktadır. Bunun için şiddet davranışının varlığı veya yokluğu dikkate alınacak şekilde 0 ve 7 yanıtları "HAYIR=0" olarak puanlanırken, 1 ve 6 arasındaki yanıtlar "EVET=1" olarak puanlanmaktadır. Ölçek toplam puan üzerinden değerlendirilmemektedir. Ölçekte 'Erkek/kız arkadaşına tokat attım.', 'Erkek/kız arkadaşımı kötü bir sevgili olmakla suçladım.' ve 'Erkek/kız arkadaşım üzmem için bir şey yaptım.' gibi maddeler bulunmaktadır. Ölçekteki otuz dokuz madde şiddet uygulamayı, diğer otuz dokuz madde ise şiddete maruz kalmayı değerlendirmektedir, ters yönlü puanlamayı gerektiren hiçbir madde bulunmamaktadır. Ölçekte uzlaşma, psikolojik şiddet, fiziksel şiddet, cinsel şiddet ve yaralanmayı değerlendiren 5 alt boyut bulunmaktadır (Straus ve ark., 1996). Bu çalışmada bireyin uyguladığı psikolojik şiddet ve fiziksel şiddet alt boyutları kullanılmıştır. Ölçeğin Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışması Aba ve Kulakaç (2016) tarafından yapılmış ve Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı genel ölçek için .92 ve alt ölçekler için .76 ile .89 arasında bulunmuştur (Aba ve Kulakaç, 2016). Bu çalışmada ise ölçek için yapılan güvenilirlik analizi sonucunda Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı Psikolojik Şiddet Alt Boyutu için .74 ve Fiziksel Şiddet Alt Boyutu için .88 olarak bulunmuştur.

Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik Ölçeği (Ambivalent Sexism Scale)

Düşmanca ve korumacı cinsiyetçiliği ölçmek için kullanılan Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik Ölçeği Glick ve Fiske (1996) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 22 madde-

den oluşmakta olup, ölçekte 6'lı Likert tipi (1 = Tamamen Karşıyım, 6 = Tamamen Katılıyorum) kullanılmıştır. Bu ölçek için alınabilecek en düşük puan 22 ve en yüksek puan 132'dir. Alınan puan arttıkça bireyin düşmanca ve korumacı cinsiyetçiliği destekleyen bir tutuma sahip olduğunu göstermektedir. Ölçekte 'Kadınlar çok çabuk alınırlar.', 'Bir felaket durumunda kadınlar erkeklerden önce kurtarılmalıdır.' ve 'Erkekler kadınsız eksiktirler.' gibi maddeler yer almaktadır. Ölçek düşmanca cinsiyetçilik ve korumacı cinsiyetçilik olmak üzere 2 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçekten elde edilen yüksek puanlar düşmanca ve korumacı cinsiyetçiliğin yüksek olduğunu göstermektedir (Glick ve Fiske, 1996). Bu ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışması Sakallı-Uğurlu (2002) tarafından yapılmış ve iki alt ölçek için bulunan Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı düşmanca cinsiyetçilik için .87 ve korumacı cinsiyetçilik için .78'dir. Test-tekrar test güvenilirliği ise .87 değerindedir (Sakallı-Uğurlu, 2002). Bu çalışmada ölçek alt boyutları için bulunan Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları düşmanca cinsiyetçilik için .93 ve korumacı cinsiyetçilik için .92'dir.

Demografik Bilgi Formu

Araştırmanın değişkenleriyle ilişkili olarak anketin ilk bölümünde katılımcılardan cinsiyet, yaş, flört ilişkisinin süresi, medeni durum, eğitim düzeyi, partnerin eğitim düzeyi, mesleği, partnerin mesleği, sosyoekonomik düzeyi, yaşamının çoğunun geçirildiği yer, aile yapısı, aile içi şiddete tanık olup olmama durumu, içinde bulunulan romantik ilişkiden memnuniyet düzeyi ve çaresizlik düzeyi ile ilgili sorular sorulmuştur.

İşlem

Anket uygulama aşamasından önce Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Etik Kurulu'nun 28.04.2021 tarihli 2021/45 sayılı kararı ile etik açıdan uygunluk belgesi alınmıştır. Araştırmadaki katılımcılar gönüllülük esasına dayalı olarak çalışmaya katılmıştır. Katılımcılara uygulama öncesinde Bilgilendirilmiş Onam Formu doğrultusunda araştırmanın amacı ve ölçekler ile ilgili bilgi verilmiş ve araştırmaya katılım onayları alınmıştır. Katılımcılara tek oturumda bir dizi anket çevrimiçi olarak uygulanmıştır.

Bulgular

ŞEEM Ölçeği'nin Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları

İlk olarak ŞEEM ölçeğinin 10 maddesi üzerinde Varimax yöntemiyle döndürmeli faktör analizi yapılmıştır. Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeri (.88) verinin faktör analizine uygun olduğunu göstermiştir. Faktör sayısı kararı, özdeğerler, açıklanan varyans oranı, gü-

venirlik değerleri ve özdeğerlerin grafik dağılımı incelenerek verilmiştir. Faktör sayısı sınırlanmadan yapılan ilk faktör analizi sonuçları, toplamda varyansın %57'sini açıklayan ve özdeğerleri 1'in üzerinde olan 2 faktöre işaret etmiştir. Bu bileşenler varyansın sırayla %47'sini ve %10'unu açıklamaktadır. Cattell's scree testi sonuçları incelendiğinde tek faktörlü bir boyuttan olduğu ve toplam puan ile açıklanabileceğini görüldüğünden (bkz. Şekil 1) daha ileri analiz için tek bileşenin tutulmasında karar kılınmıştır. Bir bileşenli çözüm varyansın toplam %47'sini açıklamaktadır. Faktör yükleri incelendiğinde en düşük faktör yükünün .59 ve en yüksek faktör yükünün .76 olduğu görülmüştür. Bulunan tek faktörün Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .86'dır (bkz. Tablo 2).

Ölçek yapısındaki olası cinsiyet farklılığını incelemek amacıyla, açıklayıcı faktör analizi kadın ve erkek örneklem için ayrı ayrı ele alınmıştır. Faktör sayısı sınırlanmadan yapılan ilk faktör analizi sonuçları incelendiğinde kadın örnekleme toplam varyansın %61'ini açıklayan ve özdeğerleri 1'in üzerinde olan 3 faktöre işaret etmiştir. Bu faktörlerin ilki varyansın %41'ini, ikincisi %10'unu ve üçüncüsü varyansın %10'unu açıklamıştır. Benzer şekilde erkek örnekleme de toplamda varyansın %65'ini açıklayan ve özdeğerleri 1'in üzerinde olan 3 faktöre işaret etmiştir. Bu faktörlerin ilki varyansın %42'sini, ikincisi varyansın %11'ini, üçüncüsü ise varyansın %10'unu açıklamıştır. Faktör sayısı öncelikle ölçeğin orijinal yapısında iki faktör olduğundan iki faktörle sınırlandırılarak yinelenmiştir. Kadın örnekleme ilk faktör varyansın %41'ini ve ikinci faktör %10'unu açıklarken; erkek örnekleme ilk faktör varyansın %42'sini ve ikinci faktör %11'ini açıklamaktadır. Her iki örnekleme de Cattell's scree testi sonuçlarının tek faktörlü bir yapıyı işaret etmesi (bkz. Şekil 1) ve ayırt edici bir şekilde maddelerin iki faktöre yüklenmeyip, bazı maddelerin her iki faktörde de .35-.40 üzerinde yüklenmeleri dikkate alınarak tek faktörle sınırlandırılarak analiz yenilenmiştir. Tablo 2'de görüldüğü gibi, yapılan faktör analizleri hem kadın hem de erkek örneklem için tek boyutlu çözümü desteklemiş ve tek faktör toplam varyansın kadınlarda %41'ini, erkeklerde ise %42'sini açıklamıştır. Faktör yükleri incelendiğinde kadın örnekleme en düşük faktör yükünün .46 ve en yüksek faktör yükünün .78; erkek örnekleme en düşük faktör yükünün .56 ve en yüksek faktör yükünün .78 olduğu görülmektedir. Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı kadın örnekleme için .80 ve erkek örnekleme için ise .84'tür.

Ölçekteki her bir maddenin puanı ile ölçeğin toplam puanı arasında en az .30'un üzerinde korelasyonların olması, aynı boyutta ölçme yaptıklarını göstermektedir (Büyüköztürk, 2010; Tezbaşaran, 1997). Bu doğrultuda madde-toplam korelasyonları ile gerçekleştirilen analiz sonucunda, ŞEEM ölçeğinin toplam puanı ile her

Tablo 2. ŞEEM Ölçeği'nin Faktör Yapısı ve Faktör Yükleri

Madde	Faktör Yükleri			Madde toplam test puan korelasyonu (Tüm örneklem)
	Tüm örneklem	Kadın	Erkek	
1. Evde meydana gelen şiddet bir aile meselesidir ve aile içinde tutulmalıdır.	.61	.46	.60	.64**
2. Bir kadın partneri tarafından dövüldüğü halde partnerini terk etmiyorsa, bu kesinlikle o kadının ilişkisinde tamamen mutsuz olmadığı içindir.	.65	.58	.58	.67**
3. Seni inciten birine vurmak kabul edilebilir.	.59	.60	.59	.63**
4. Patronun kim olduğunu bildirmek için birini tehdit etmek doğrudur.	.75	.67	.78	.71**
5. Eşinden veya partnerinden şiddet gören bir kadın, çocukları uğruna onu polise ihbar etmemelidir.	.66	.61	.65	.62**
6. Bir baba, ailenin patronu olduğunu göstermelidir.	.76	.71	.68	.77**
7. Bir erkek ve bir kadın arasındaki ilişkinin yolunda gitmesi için, kadının erkekle çatışmaktan kaçınması gerekir.	.70	.52	.71	.72**
8. Bir kadın partneri tarafından istismara uğradıysa, onu kışkırtacak bir şey yapmış olmalıdır.	.76	.78	.68	.71**
9. Size ait olan bir şey alınmışsa, alan kişiye saldırmak kabul edilebilir.	.64	.66	.56	.67**
10. Karısı veya kız arkadaşı kendisinden ayrılmaya karar verdiğini belirttiğinde, bir erkek eşine veya partnerine saldırmakta haklıdır.	.68	.71	.62	.61**
Açıklanan Toplam Varyans	%47.01	%41.10	%42.69	
Cronbach's Alpha	.86	.84	.87	

Not. ** $p < .01$

bir madde puanları arasındaki korelasyonların .60 ile .75 arasında değiştiği tespit edilmiştir (bkz. Tablo 2). Bu sonuç ile ölçülen yapının güvenilir olduğunu söylemek mümkündür (Erkuş, 2003). Ayrıca ölçeğin güvenilirlik çalışmasında iki-yarım güvenilirliğine de bakılmıştır. Bu kapsamda ölçeğin tek numaralı maddeleri ile çift numaralı maddeleri arasındaki korelasyon katsayıları hesaplanmıştır (tüm örnekleme $r = .82$; kadın örnekleme $r = .74$ ve erkek örnekleme $r = .80$). Elde edilen sonuçlar, ölçülen yapının güvenilir olduğunu güçlendirmektedir. Ölçeğin güvenilirlik analizi için Tablo 2'de verilere ait Cronbach alfa değerleri ayrıca sunulmuştur.

ŞEEM Ölçeği'nin Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

ŞEEM ölçeğinin yapı geçerliliğini daha ayrıntılı incelemek amacıyla AMOS 26 programı kullanılarak doğrulayıcı faktör analizi kadın ve erkek örnekleme için ayrı ayrı ele alınmıştır. Her iki örnekleme de on maddelik tek faktörlü bir yapı incelenmiştir. İlk yapılan ölçüm modeli analizinde, model uyum indeksleri tek faktörlü yapının kabul edilebilirliğinin hem kadın örnekleme [$\chi^2 (35, n = 375) = 277.55, p < .000, GFI = .87, AIC = 317.55, CFI = .80, RMSEA = .13$] hem de erkek örnekleme [$\chi^2 (35,$

$n = 198) = 178.63, p < .000, GFI = .83, AIC = 218.63, CFI = .78, RMSEA = .14$] düşük olduğunu göstermiştir. Elde edilen model uyum kriterlerince istenilen sınırlarda olmadığından dolayı modifikasyon indekslerine bakılmıştır. Modifikasyon önerileri dikkate alınarak kadın örnekleme 3. ve 9. madde; 4. ve 10. madde ile 8. ve 10. maddeler arasında (bkz. Şekil 2a); erkek örnekleme 3. ve 9. madde ile 6. ve 7. maddeler arasında kovaryans oluşturulduğunda model fit yakalanmıştır (bkz. Şekil 2b).

Dolayısıyla, bu uygulama ile model hem kadın örnekleme [$\chi^2 (32, n = 375) = 120.40, p < .000, GFI = .94, AIC = 166.40, CFI = .92, RMSEA = .08$] hem de erkek örnekleme [$\chi^2 (33, n = 198) = 95.81, p < .000, GFI = .91, AIC = 139.81, CFI = .90, RMSEA = .09$] veriye daha uygun hale gelmiştir. Sonuçta, doğrulayıcı faktör analizinde tek faktörlü olarak SEEM altında yer alan tüm maddelere ait yol katsayıları hem kadın hem de erkek örnekleme istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (bkz. Tablo 3). Erkek örnekleme modelin ki-kare ve df oranları 3'ün altında iken kadın örnekleme 3.7'dir (bkz. Tabachnick ve Fidell, 2001). Maddelerin faktör yükleri, kadın örnekleme .41 ve .70 arasında, erkek örnekleme ise .45 ve .81 arasındadır (bkz. Şekil 2a ve 2b).

Tablo 3. Kadın ve Erkek Örnekleme Doğrulayıcı Faktör Analizi

Madde	Path	Faktör	β_0		β_1		S.E.		C.R.		P
			Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	
seem1	<---	SEEM	0.412	0.528	1	1					
seem2	<---	SEEM	0.536	0.497	1.189	0.840	0.187	0.155	6.369	5.404	<0.001
seem3	<---	SEEM	0.523	0.509	1.458	0.900	0.232	0.164	6.274	5.490	<0.001
seem4	<---	SEEM	0.605	0.809	0.849	1.060	0.127	0.148	6.707	7.149	<0.001
seem5	<---	SEEM	0.542	0.639	0.902	0.891	0.141	0.140	6.405	6.359	<0.001
seem6	<---	SEEM	0.696	0.532	1.210	1.071	0.172	0.189	7.048	5.656	<0.001
seem7	<---	SEEM	0.494	0.574	1.251	1.122	0.204	0.189	6.128	5.948	<0.001
seem8	<---	SEEM	0.704	0.666	0.827	1.037	0.117	0.159	7.073	6.508	<0.001
seem9	<---	SEEM	0.598	0.446	1.496	0.780	0.224	0.156	6.667	4.990	<0.001
seem10	<---	SEEM	0.590	0.639	0.486	0.724	0.074	0.114	6.595	6.355	<0.001

Not. β_0 , Standart yol katsayıları; β_1 , Standart olmayan yol katsayıları

Cinsiyete Bağlı Farklılıkların Ele Alınması

Katılımcıların erkek egemenliğinin meşrulaştırılması, flört şiddetine ilişkin tutum, çelişik duygulu cinsiyetçilik ve flört şiddeti davranış düzeyleri üzerinde cinsiyet farklılıklarını incelemek amacıyla Bağımsız Gruplar t-testi yürütülmüştür (bkz. Tablo 4).

Cinsiyete bağlı olarak erkek egemenliğinin meşrulaştırılmasında anlamlı bir farklılık vardır ($t = -11.58, p \leq .05$). Ortalama puanlar incelendiğinde, kadınların ($M = 2.24, SD = 3.36$) erkek egemenliğinin meşrulaştırılması düzeyi erkeklerden ($M = 7.03, SD = 5.26$) daha düşüktür. Ayrıca, diğer bağımlı değişkenlerin ortalama puanlarında cinsiyetler arasında istatistiksel olarak anlamlı farklar bulunmuştur. Flört şiddetinin tüm boyutları açısından; fiziksel flört şiddeti tutumu ($t = -6.54, p \leq .05$); duygusal flört şiddeti tutumu ($t = -8.23, p \leq .05$); ekonomik flört şiddeti tutumu ($t = -10.46, p \leq .05$) ve cinsel flört şiddeti tutumu ($t = -7.07, p \leq .05$) puanları cinsiyete bağlı olarak anlamlı farklılık göstermektedir. Ortalama puanlar incelendiğinde, kadınların flört şiddeti tutum düzeyleri (fiziksel, duygusal, ekonomik ve cinsel) erkeklerden daha düşüktür. Ayrıca Düşmanca Cinsiyetçilik ($t = -15.90, p \leq .05$) ve Korumacı Cinsiyetçilik ($t = -12.14, p \leq .05$) pu-

anları cinsiyete bağlı olarak anlamlı farklılık göstermektedir. Ortalama puanlar incelendiğinde, kadınların hem düşmanca cinsiyetçilik hem de korumacı cinsiyetçilik düzeyleri erkeklerden daha düşüktür. Ancak, flört şiddeti davranış düzeyleri (fiziksel ve psikolojik) açısından cinsiyete bağlı olarak anlamlı bir farklılık elde edilmemiştir.

Değişkenler Arası Korelasyon Analizleri ile Şiddetin ve Erkek Egemenliğinin Meşrulaştırılması Ölçeği'nin Yordayıcı Geçerlik Analizleri

İlgili alanyazında şiddeti ve erkek egemenliğini meşrulaştırılan bireylerin fiziksel, duygusal, ekonomik ve cinsel şiddete yönelik daha olumlu tutumlara sahip oldukları, şiddet davranışlarını daha fazla gösterdikleri ve düşmanca ve korumacı cinsiyetçilik eğilimlerinin daha yüksek olduğunu gösteren bulgular yer almaktadır. Bu bulgulara dayanarak, ŞEEM ölçeğinin ölçüt-bağıntılı geçerliğini test etmek amacıyla değişkenler ile arasındaki korelasyon ilişkileri incelenmiş ve her bir değişkeni ne ölçüde yordadığına bakılmıştır (bkz. Tablo 5).

İlk olarak ŞEEM ölçeğinin yordayıcı geçerliliğini incelemek amacıyla katılımcıların erkek egemenliğinin meşrulaştırılması ile cinsiyetçilik, flört şiddetine ilişkin

Tablo 4. Şiddetin ve Erkek Egemenliğinin Meşrulaştırılması, Flört Şiddetine İlişkin Tutum, Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik ve Flört Şiddeti Davranış Düzeylerindeki Cinsiyet Farklılıklarına İlişkin Analiz Sonuçları

Değişkenler	Kadın (N= 375)		Erkek (N=198)		Bağımsız Grup
	Ort	SS	Ort	SS	t Değerleri
Şiddetin ve Erkek Egemenliğinin Meşrulaştırılması (ŞEEM)	2.24	3.36	7.03	5.26	-11.58*
Flört Şiddeti Tutumu					
Fiziksel	5.54	1.53	7.07	3.08	-6.54*
Duygusal	7.99	3.37	11.11	4.72	-8.23*
Ekonomik	7.54	2.90	10.87	3.94	-10.46*
Cinsel	8.30	2.93	10.68	4.21	-7.07*
Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik					
Düşmanca	23.64	11.24	40.21	12.18	-15.90*
Korumacı	28.17	13.48	41.34	11.69	-12.14*
Flört Şiddeti Davranışı					
Fiziksel	2.96	6.05	4.12	7.85	-1.81
Psikolojik	10.48	9.30	10.39	8.66	.11

Not. * $p < .05$

tutum, flört şiddeti davranış düzeyleri arasındaki ilişki Pearson momentler çarpımı korelasyon katsayısı kullanılarak kadın ve erkek örnekleme ayrı ayrı incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre her iki örnekleme de erkek egemenliğinin meşrulaştırılması diğer değişkenlerle olumlu yönde anlamlı ilişkiye sahip olduğu görülmüştür.

Kadın örnekleminde erkek egemenliğinin meşrulaştırılması ile düşmanca cinsiyetçilik ($r = .39, p < .01$); korumacı cinsiyetçilik ($r = .47, p < .01$); fiziksel şiddet ($r = .55, p < .01$); duygusal şiddet ($r = .67, p < .01$); ekonomik şiddet ($r = .45, p < .01$); cinsel şiddet ($r = .15, p < .01$); fiziksel flört şiddeti davranışı ($r = .11, p < .05$) ve psikolojik flört şiddeti davranışı ($r = .25, p < .01$) arasında olumlu yönde anlamlı ilişkiler elde edilmiştir.

Erkek örnekleminde de benzer şekilde erkek egemenliğinin meşrulaştırılması ile düşmanca cinsiyetçilik ($r = .40, p < .01$); korumacı cinsiyetçilik ($r = .28, p < .01$); fiziksel şiddet ($r = .64, p < .01$); duygusal şiddet ($r = .65, p < .01$); ekonomik şiddet ($r = .46, p < .01$); cinsel şiddet ($r = .45, p < .01$); fiziksel flört şiddeti davranışı ($r = .15, p < .05$) ve psikolojik flört şiddeti davranışı ($r = .17, p < .05$) arasında olumlu yönde anlamlı ilişkiler elde edilmiştir.

ŞEEM ölçeğinin sonuç değişkenleri üzerindeki olası yordayıcılığını incelemek amacıyla regresyon analizleri hem kadın hem de erkek örneklem için yapılmıştır. Sonuçlar şiddetin ve erkek egemenliğinin meşrulaştırılmasının düşmanca cinsiyetçiliği (kadınlarda $\beta = .39, B = 1.31, t = 8.250, p < .01$; erkeklerde $\beta = .40, B = .93, t = 6.161, p < .01$); korumacı cinsiyetçiliği (kadınlarda $\beta = .47, B = 1.90, t = 10.456, p < .01$; erkeklerde $\beta = .28, B = .62, t = 4.123, p < .01$); fiziksel şiddete yönelik tutumu (kadınlarda $\beta = .55, B = .25, t = 12.880, p < .01$; erkeklerde $\beta = .64, B = .38, t = 11.951, p < .01$); duygusal şiddete yönelik tutumu (kadınlarda $\beta = .67, B = .67, t = 17.417, p < .01$; erkeklerde $\beta = .65, B = .59, t = 12.265, p < .01$); ekonomik şiddete yönelik tutumu (kadınlarda $\beta = .45, B = .39, t = 9.941, p < .01$; erkeklerde $\beta = .46, B = .35, t = 7.437, p < .01$); cinsel şiddete yönelik tutumu (kadınlarda $\beta = .15, B = .13, t = 2.935, p < .01$; erkeklerde $\beta = .45, B = .36, t = 7.217, p < .01$); fiziksel şiddet davranışını (kadınlarda $\beta = .11, B = .05, t = 2.283, p < .01$; erkeklerde $\beta = .15, B = .06, t = 2.143, p < .01$) ve psikolojik şiddet davranışını (kadınlarda $\beta = .25, B = .14, t = 4.999, p < .01$; erkeklerde $\beta = .17, B = .07, t = 2.423, p < .01$) yordadığını göstermiştir.

Tablo 5. Değişkenler Arası Korelasyonlar

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1-Düşmanca Cinsiyetçilik	1	.65**	.34**	.50**	.35**	.20**	.05	.03	.39**
2-Korumacı Cinsiyetçilik	.53**	1	.32**	.60**	.36**	.12*	.11*	.11*	.47**
3-Fiziksel Şiddet Tutumu	.31**	.27**	1	.54**	.41**	.21**	.16**	.25**	.55**
4- Duygusal Şiddet Tutumu	.37**	.43**	.65**	1	.52**	.10*	.11*	.26**	.67**
5- Ekonomik Şiddet Tutumu	.26**	.27**	.46**	.55**	1	.22**	.10*	.17**	.45**
6- Cinsel Şiddet Tutumu	.22**	.15*	.47**	.41**	.34**	1	.10*	-.05	.15**
7-Fiziksel Şiddet Davranışı	-.05	-.05	.21**	.06	.08	.31**	1	.49**	.11*
8-Psikolojik Şiddet Davranışı	.06	.06	.25**	.22**	.04	.11	.56**	1	.25**
9-ŞEEM	.40**	.28**	.64**	.65**	.46**	.45**	.15*	.17*	1

Not 1. ŞEEM = Şiddetin ve erkek egemenliğinin meşrulaştırılması

Not 2. Diagonalın üst kısmı kadın örneklemini, alt kısmı erkek örneklemini temsil etmektedir.

Not 3. *p < .05, **p < .01

Tartışma

Bu çalışmada, Diaz-Aguado ve Martinez (2015) tarafından geliştirilen, yetişkin bireylerin yakın partner ilişkilerinde görülen erkek egemenliğini, erkeklerin uyguladığı şiddeti ve ilişkide ortaya çıkan sorunların çözümünde başvurulan şiddetin meşruluk düzeyini ölçen Şiddetin ve Erkek Egemenliğinin Meşrulaştırılması (ŞEEM) Ölçeği'nin Türkçe'ye uyarlama çalışmasının yapılması amaçlanmıştır. Flört şiddetine yönelik tutumlarda genellikle cinsiyet farklılıkları gözlemlendiğinden, analizler kadın ve erkek örneklemlerde ayrı ayrı ele alınmıştır. Genel olarak hem açıklayıcı hem de doğrulayıcı faktör analizlerinin sonuçları, on maddelik ŞEEM ölçeğinin Türkçe uygulamasının orijinalindeki iki boyutlu yapıdan farklı olarak tek boyutlu faktör yapısının geçerlik ve güvenilirliğini destekler niteliktedir. ŞEEM Ölçeği'nin (Diaz-Aguado ve Martinez, 2015) orijinal yapısında 3 madde genel olarak şiddetin meşruluğunu ölçerken, diğer maddeler erkek dominantlığını ve erkeğin kadına uyguladığı yakın partner şiddetini meşrulaştırmayı ölçmektedir. Hem faktör analizleri sonucu hem de Catell's scree test sonuçları tek boyutlu bir yapının olduğuna işaret etmiştir. Ölçeğin orijinalindeki gibi iki

faktöre zorlandığında ise maddelerin anlamlı bir şekilde ayrılmadığı ve her iki faktöre de yüklendikleri görülmüştür. Tüm ölçüm aracı göz önünde bulundurulduğunda genel olarak şiddetin meşruluğunu ölçen maddelerin de daha çok fiziksel şiddet ile ilişkili olduğu ve diğer faktörde ölçmesi hedeflenen erkek dominantlığından çok da farklı olarak değerlendirilmediği düşünülerek tek faktörlü bir yapı test edilmiştir. Faktör yapısının doğrulanması için yapılan ölçüm modeli analizlerinde hem kadın hem de erkek örneklemlerde ortak olarak 3. ve 9. maddelerin birbirleri ile ilişkili olabileceğini göstermiştir. Bu maddeler genel olarak şiddetin meşruluğu ile ilişkili olduğundan ilişkilendirilerek analizlere devam edilmiştir. Kadın örneklemlerde ayrıca 10. madde ile 4. ve 8. maddeler de ilişkili olarak çıkmıştır. Her ne kadar orijinal ölçüm aracında 4. madde ("Patronun kim olduğunu bildirmek için birini tehdit etmek doğrudur") genel olarak şiddetin meşruluğu ile ilişkili olarak ele alınmış olsa da tüm ölçek maddeleri göz önüne alındığında kalıpyargısal olarak "patron" ifadesinden erkek rolü anlaşılması oldukça olasıdır. Dolayısıyla, yapılan doğrulayıcı faktör analizleri sonuçları hem erkek hem de kadın örneklemlerde tek faktörlü bir yapının uygun olduğunu göstermiştir.

Ölçeğin güvenilirliğini belirlemek amacıyla madde-toplam korelasyon analizleri ele alınmış ve ölçek toplam puanı ile her bir madde puanı arasında anlamlı bir korelasyon tespit edilmiştir. Ölçeğin ayrıca iki-yarım güvenilirliğine de bakılmıştır. Bu kapsamda ölçeğin tek numaralı maddeleri ile çift numaralı maddeleri arasındaki korelasyon katsayıları hesaplanmış ve ölçülen yapının güvenilir olduğu desteklenmiştir. Ayrıca ölçeğin geçerliğini gösteren bir kanıt olarak puanlarda cinsiyet farkının anlamlılığına bakılmış ve ilgili alanyazında bu sonuçla tutarlı olan çalışmalarda da (örn: Koskos Gürel, 2019; Yıldırım ve Akgün, 2013) olduğu gibi kadın katılımcıların erkek egemenliğinin meşrulaştırılması düzeyi erkek katılımcılardan daha düşük bulunmuştur.

SEEM ölçeğinin ölçüt-bağıntılı geçerliğini desteklemek amacıyla katılımcıların erkek egemenliğinin meşrulaştırılması ile flört şiddetine ilişkin tutum, çelişik duygulu cinsiyetçilik ve flört şiddeti davranış düzeyleri arasındaki ilişkiler kadın ve erkek örnekleme ayrı ayrı incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre hem kadın hem de erkek örnekleme, erkek egemenliğinin meşrulaştırılması diğer tüm değişkenlerle pozitif yönde anlamlı ilişkiye sahip olduğu görülmüştür. Böylece çalışmanın ölçüt-bağıntılı geçerliği test sonuçlarının ilgili alanyazınla (örn: Chapleau ve Oswald, 2014; Işık, 2008; Sakallı Uğurlu ve Akbaş Uslu, 2013) örtüştüğü sunucuna varılmıştır.

Cinsiyete bağlı farklılıklar açısından değerlendirildiğinde alanyazında cinsiyet sisteminin meşrulaştırılması (Ercan, 2009; Kray ve ark., 2017; Martini ve de Piccoli, 2020; Yıldırım ve Akgün, 2013); ekonomik sistemin meşrulaştırılması (Işık, 2008) ve toplumsal cinsiyete dayalı sistemin meşrulaştırılması (Koskos Gürel, 2019) düzeyleri erkek katılımcılarda kadın katılımcılara oranla yüksek bulunmuştur. Benzer şekilde bu çalışmada da erkek katılımcılarda erkek egemenliğinin meşrulaştırılması düzeyinin, kadın katılımcılardan daha fazla olduğu gözlenmiştir. Sistemi meşrulaştırma kuramına göre, toplum kadın ve erkeği hiyerarşik olarak farklı basamaklara yerleştirmektedir (Jost ve Banaji, 1994). Erkekler için ego, grup ve sistemin yönlendirmesiyle kendilerini maskülen özelliklerle içselleştirme, kendi grubu ile özdeşleştirme ve mevcut sistemi haklı ve adil görme söz konusudur. Kadınlarda ise bu durum farklıdır; sistemin öğrettiği maskülen karakteristik özelliklerin her durumda feminen özelliklerden daha değerli ve üstün olduğu algısıdır. Bu üstünlük, kadının sistemi haklı görebilmesini sağlar ve mevcut sisteme uyum sağlaması gerektiği algısına sebep olmaktadır (Kray ve ark., 2017). Sonuç olarak, her iki cinsiyet grubunun da sistemi farklı sebeplerle de olsa meşrulaştırdığı ve adil kıldığı bir döngü oluşmaktadır. Ancak son yıllarda yoğunluğu artan kadın haklarını savunan kurum ve kuruluşların ve medyanın da etkisiyle, kadınların mevcut

sistemin hatalı olduğu algısı günden güne yayılmaktadır. Bu da kadınlarda erkek egemenliğini meşrulaştırma düzeyinin neden erkeklerden daha az olduğunu açıklamada bir neden olabilir.

Çalışmanın bir diğer sonucu ise tüm örnekleme görülen sistemi meşrulaştırma ile flört şiddetine ilişkin tutumlar arasındaki olumlu ilişkidir. Bu araştırmanın sonucuyla tutarlı bazı araştırmalara göre, sistemi meşrulaştırma düzeyi yüksek olan bireylerde, kadını suçlayan ve kadın şiddetini meşru kılan düşünceler hâkimdir (Kristiansen ve Giulietti, 1990; Sakallı-Uğurlu ve ark., 2007). Cinsiyet sisteminin meşrulaştırma ile tecavüz mitlerinin kabul düzeyinin pozitif yordandığını gösteren birçok çalışma bulunmaktadır (Chapleau ve Oswald, 2013; Martini ve de Piccoli, 2020; Navarro ve Tewksbury, 2017). Waltermaurer'ın (2012) gözden geçirme çalışmasında, yakın partner şiddetinin meşrulaştırılmasındaki en büyük etkenin kadının sebep olduğu düşünülen belli hatalara yönelik olduğu algısı görülmüştür. Yakın partner şiddetini meşrulaştırma düzeyi yüksek olan bireylerde ataerkil düşünce sisteminin varlığı görülmektedir. Kadının toplumdaki yerini belirleyen değer sistemleri yine kadının statüsünü ve haklarını da tanımlamaktadır. Bunun sonucunda, kadına yönelik şiddet ve istismar vakalarında kurbanı suçlayan bir algı oluşmaktadır. Ayrıca bu durumu kabul eden ve meşru gören mağdur durumdaki kadının, karşı karşıya geldiği istismar durumlarına çözüm olarak üçüncü bir kimseden yardım istemeyi aklına bile getirmediği belirtilmektedir (Waltermaurer, 2012). Sistemi meşrulaştırma fikrinin yüksek olduğu bireylerde cinsel saldırıların meşruluğu ve öneminin azımsandığı diğer çalışmalarda da görülmektedir (Chapleau ve Oswald, 2013). Dolayısıyla, erkeklerin kadına yönelik şiddeti meşru görmesinin altında kendi iç-gruplarını haksız duruma düşürmemek ve istismar olayını ve sonuçlarını zararsız veya önemsiz görme eğiliminde oldukları söylenebilir.

Ayrıca sistemi meşrulaştırma birçok araştırmada çelişik duygulu cinsiyetçilik (düşmanca ve korumacı) ile ilişkili bulunmuştur (örn; Jost ve Hunyady, 2005). Bazı çalışmalarda (örn; Glick ve ark., 2002) tecavüz kurbanını suçlama, partner şiddetini meşrulaştırma gibi şiddet yanlısı tutumlar ile yalnızca düşmanca cinsiyetçilik pozitif ilişkili bulunurken, korumacı cinsiyetçiliğin ilişkisiz olduğu gözlenmiştir. Öte yandan, Sakallı-Uğurlu ve arkadaşlarının (2007) çalışmasında hem düşmanca cinsiyetçilik hem de korumacı cinsiyetçiliğin tecavüz kurbanını suçlamanın yordayıcısı olduğu bulunmuştur. Benzer şekilde bu çalışmada da tüm örnekleme sistemi meşrulaştırma çelişik duygulu cinsiyetçilik ile ilişkili bulunmuştur.

Sakallı'nın (2021) cinsiyetçiliğe verilen tepkileri dört ayrı boyutta (kabullenme ve meşrulaştırma, ken-

dini suskunlaştırma, yüzleşme ve kolektif hareketlerde bulunma) incelediği çalışmasında belirttiği gibi kadınların cinsiyetçiliğe verdiği tepkiler zaman içinde feminist bireylerden etkilenme ve ayrımcılıkla yüz yüze gelme (Nelson ve ark., 2008); yaş, eğitim düzeyi, sosyal gelişim düzeyine bağlı olarak değişebilmektedir (Sakallı, 2021). Yani cinsiyetçilik ve erkek egemenliğinin meşrulaştırılması gibi kadını ikinci plana atan ve düşük konumda gösteren tutum ve davranışların engellenebilmesi ya da azaltılması eğitim kurumlarının, hukuki ve politik sistemlerin kadın erkek eşitsizliğinin önüne geçecek şekilde toplumu bilgilendirmesi ile mümkün kılınabilir.

Bu çalışmanın amacı, ŞEEM ölçeğini Türkçeye uyarlamak ve ilgili alanda çalışan araştırmacı ve uygulamacılara değerli bir ölçüm aracı sunmaktır. Yapılan psikometrik analizler aracılığıyla, on maddeden oluşan Şiddetin ve Erkek Egemenliğinin Meşrulaştırılması Ölçeği Türkçe formunun ülkemizde gerçekleştirilecek araştırmalarda geçerlik ve güvenilirliği kullanıma uygun bir ölçüm aracı olduğu kanaatine varılmıştır. Ancak, SEEM ölçeğinin Türkçeye uyarlanması çalışmasında birtakım sınırlılıkların göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Çalışmanın en önemli sınırlılıklarından biri ölçeğin test-tekrar test güvenirliliğinin bu çalışma kapsamında ele alınmamış olmasıdır. Farklı örneklemeler ile birlikte test-tekrar test sonuçlarının ilerideki çalışmalarda ele alınarak ölçeğin güvenirliliği ve geçerliğinin test edilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, araştırmada yer alan katılımcıların cinsiyet dağılımının dengeli olmaması grup karşılaştırmalarında bir dezavantaj olarak çalışma sonuçlarını etkilemiş olabilir. Özellikle, şiddet uygulama gibi bir konuda katılımcıların sosyal beğenirlik düzeylerinin yüksek olabileceği göz önünde bulundurulduğunda ölçeğin cinsiyetler arasında farklılık oluşturup oluşturmadığı daha detaylı incelenmelidir. Şiddetin meşrulaştırılması konusunun önemi dikkate alınarak ölçeğin ileride yapılacak olan çalışmalara katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Aba, Y. A. & Kulakaç, Ö. (2016). Çatışmaların çözümüne yaklaşım ölçeği (CTS2): Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Bakırköy Tıp Dergisi*, 12(1), 33-43.
- Avcı, E. ve Küpeli, H. (2020). Kadın Cinayetleri: 2008-2017 Yıllarında Jandarma Sorumluluk Bölgesinde Gerçekleşen Olayların Analizi. *Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Akademik Dergisi*, 4-5, 145-159.
- Butler, J. (1999). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. New York: Routledge.
- Büyükköztürk, Ş. (2010). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı* (12. Basım). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Cattell, R. B. (1966). The scree test for the number of factors. *Multivariate Behavioral Research*, 1(2), 245-276.
- Chapleau, K. M. & Oswald, D. L. (2014). A system justification view of sexual violence: Legitimizing gender inequality and reduced moral outrage are connected to greater rape myth acceptance. *Journal of Trauma & Dissociation*, 15(2), 204-218.
- Diaz-Aguado, M. J. & Martinez, R. (2015). Types of adolescent male dating violence against women, self-esteem, and justification of dominance and aggression. *Journal of interpersonal violence*, 30(15), 2636-2658.
- Dirilen-Gumus, O. (2011). Differences in system justification with respect to gender, political conservatism, socio-economic status and religious fundamentalism. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 30, 2607-2611.
- Efe, Ş. Y. & Ayaz, S. (2010). Kadına yönelik aile içi şiddet ve kadınların aile içi şiddete bakışı. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 11(1), 23-29.
- Ercan, N. (2009). The Predictors of Attitudes Toward Physical Wife Abuse. Ambivalent Sexism, System Justification and Religious Orientation. (Master of Science, Middle East Technical University, Ankara).
- Erkuş, A. (2003). *Psikometri üzerine yazılar*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Glick, P. & Fiske, S. T. (1996). The ambivalent sexism inventory: Differentiating hostile and benevolent sexism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(3), 491.
- Glick, P., Fiske, S. T., Mladinic, A., Saiz J. L., Abrams, D., Masser, B., Adetoun, B., Osagie, J. E., Akande, A., Alao, A., Brunner, A., Willemsen, T. M., Chipepta, K., Dardenne, B., Dijksterhuis, A., Wigboldus, D., Eckes, T., Six-Materna, I., Exposito, F., Moya, M., Foddy, M., Kim, H. J., Lameiras, M., Sotelo,

- M. J., Mucchi-Faina, A., Romani, M., Sakalli, N., Udegbe, B., Yamamoto, M., Ui, M., Ferraira, M. C. & Lopez Lopez, W. (2000). Beyond prejudice as simple antipathy: Hostile and benevolent sexism across cultures. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79(5), 763-775.
- Glick, P., Sakallı-Uğurlu, N., Ferreira, M. C. & Aguiar de Souza, M. (2002). Ambivalent sexism and attitudes toward wife abuse in Turkey and Brazil. *Psychology of Women Quarterly*, 26(4), 292-297.
- Graham-Kevan, N. & Archer, J. (2003). Intimate terrorism and common couple violence: A test of Johnson's predictions in four British samples. *Journal of Interpersonal Violence*, 18(11), 1247-1270.
- Hearn, J. (1998). *The violences of men: How men talk about and how agencies respond to men's violence to women*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Henry, P. J. & Saul, A. (2006). The development of system justification in the developing world. *Social Justice Research*, 19(3), 365-378.
- Işık, R. (2008). *Namus algısının ve namusu korumak adına kadına uygulanan şiddete yönelik tutumların yordayıcıları: Çelişik duygulu cinsiyetçilik ve sistemi meşrulaştırma*. Yüksek lisans tezi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Joseph, J. S., Gray, M. J. & Mayer, J. (2013). Addressing sexual assault within social systems: System justification as a barrier to college prevention efforts. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 22(5), 493-509.
- Jost, J. T. (2001). Outgroup favoritism and the theory of system justification: A paradigm for investigating the effects of socioeconomic success on stereotype content. In *Cognitive social psychology: The Princeton symposium on the legacy and future of social cognition* (pp. 89-102).
- Jost, J. T. & Banaji, M. R. (1994). The role of stereotyping in system-justification and the production of false consciousness. *British Journal of Social Psychology*, 33(1), 1-27.
- Jost, J. T., Banaji, M. R. & Nosek, B. A. (2004). A decade of system justification theory: Accumulated evidence of conscious and unconscious bolstering of the status quo. *Political Psychology*, 25(6), 881-919.
- Jost, J. T., Burgess, D. & Mosso, C. O. (2001). 15 Conflicts of legitimation among self, group, and system. The psychology of legitimacy: *Emerging Perspectives on Ideology, Justice, and Intergroup Relations*, 363-88.
- Jost, J. T. & Hunyady, O. (2002). The psychology of system justification and the palliative function of ideology. *European Review of Social Psychology*, 13(1), 111-153.
- Jost, J. T. & Hunyady, O. (2005). Antecedents and consequences of system-justifying ideologies. *Current Directions in Psychological Science*, 14(5), 260-265.
- Jost, J. T. & Kay, A. C. (2005). Exposure to benevolent sexism and complementary gender stereotypes: consequences for specific and diffuse forms of system justification. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88(3), 498.
- Jost, J. T., Liviatan, I., van der Toorn, J., Ledgerwood, A., Mandisodza, A. & Nosek, B. A. (2010). System justification: How do we know it's motivated?. (Der.) D. Bobocel, A. C. Kay, M. P. Zanna ve J. M. Olson. *The Psychology of Justice and Legitimacy*, 173-203. New York, NY: Psychology Press.
- Jost, J. T. & Thompson, E. P. (2000). Group-based dominance and opposition to equality as independent predictors of self-esteem, ethnocentrism, and social policy attitudes among African Americans and European Americans. *Journal of Experimental Social Psychology*, 36, 209-232.
- Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu Yıllık Veri Raporu (t.b.). *Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu*. <https://kadincinayetleriniidurduracagiz.net/kategori/veriler>
- Kay, A. C., Jimenez, M. C. & Jost, J. T. (2002). Sour grapes, sweet lemons, and the anticipatory rationalization of the status quo. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28(9), 1300-1312.
- Kay, A. C. & Jost, J. T. (2003). Complementary justice: effects of "poor but happy" and "poor but honest" stereotype exemplars on system justification and implicit activation of the justice motive. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85(5), 823.
- Kay, A. C., Jost, J. T. & Young, S. (2005). Victim derogation and victim enhancement as alternate routes to system justification. *Psychological Science*, 16, 240-246.
- Koskos Gürel, D. (2019). *The Predictors of attitudes toward divorced women: Ambivalent sexism and system justification*. Yüksek lisans tezi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Kray, L. J., Howland, L., Russell, A. G. & Jackman, L. M. (2017). The effects of implicit gender role theories on gender system justification: Fixed beliefs strengthen masculinity to preserve the status quo. *Journal of personality and social psychology*, 112(1), 98.
- Kristiansen, C. M. & Giulietti, R. (1990). Perception of wife abuse: Effects of gender, attitudes toward women, and just-world beliefs among college students. *Psychology of Women Quarterly*, 14, 177-189.

- Lerner, M. J. (1965). Evaluation of performance as a function of performer's reward and attractiveness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1(4), 355.
- Lerner, M. J. (1980). *The belief in a just world: A fundamental delusion*. Springer, Boston, MA: Plenum Press.
- Martini, M. & De Piccoli, N. (2020). Predicting bystander intention to intervene: The role of gender-specific system justification and rape myth acceptance for men and women. *Frontiers in psychology*, 11, 326.
- Mullen, B., Brown, R. & Smith, C. (1992). Ingroup bias as a function of salience, relevance, and status: An integration. *European Journal of Social Psychology*, 22(2) 103-122.
- Napier, J. L. & Jost, J. T. (2008). Why are conservatives happier than liberals?. *Psychological Science*, 19(6), 565-572.
- Navarro, J. C. & Tewksbury, R. (2017). Mythbusters: examining rape myth acceptance among U.S. University students. *J. Stud. Aff. Res. Pract.*, 54, 343-356.
- Nelson, J. A., Liss, M., Erchull, M. J., Hurt, M. M., Ramsey, L. R., Turner, D. L. & Haines, M. E. (2008). Identity in action: Predictors of feminist self-identification and collective action. *Sex Roles*, 58(9-10), 721-728.
- Sakallı, N. (2021). Kadınların cinsiyetçiliğe tepkileri: Meşrulaştırma, kendini suskunlaştırma, yüzleşme ve kolektif hareket. *Türk Psikoloji Yazıları*, 24(47), 115, 134.
- Sakallı-Uğurlu, N. (2002). Çelişik Duygulu Cinsiyetçilik Ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 17(49), 47-58.
- Sakallı-Uğurlu, N. (2008). Erkeklerle İlişkin Çelişik Duygular Ölçeği' nin Türkçe'ye Uyarlanması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 11(21), 1-11.
- Sakallı Uğurlu, N. & Akbaş Uslu, G. (2013). Namus kültürlerinde namus ve namus adına kadına şiddet: Sosyal Psikolojik Açıklamalar. *Türk Psikoloji Yazıları*, 16(32), 76-91.
- Sakallı-Uğurlu, N., Yalçın, Z. S. & Glick, P. (2007). Ambivalent sexism, belief in a just world, and empathy as predictors of Turkish students' attitudes toward rape victims. *Sex Roles*, 57(11-12), 889-895.
- Straus, M. A. (1979). Measuring intrafamily conflict and violence: The conflict tactics (CT) scales. *Journal of Marriage and Family*, 41(1), 75-88.
- Straus, M. A., Hamby, S. L., Boney-McCoy, S. & Sugarman, D. B. (1996). The revised conflict tactics scales (CTS2) development and preliminary psychometric data. *Journal of Family Issues*, 17(3), 283-316.
- Sümer, N. (2000). Yapısal Eşitlik Modelleri: Temel Kavramlar ve Örnek Uygulamalar. *Türk Psikoloji Yazıları*, 3(6), 49-74.
- Terzioğlu, F., Gönenç, İ. M., Özdemir, F., Güvenç, G., Kök, G., Yılmaz Sezer, N. & Demirtaş Hiçyılmaz, B. (2016). Şiddete ilişkin tutumlar ölçeği geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 19(4), 225-232.
- Tezbaşaran, A. (1997). *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Waltermauer, E. (2012). Public justification of intimate partner violence: A review of the literature. *Trauma, Violence, & Abuse*, 13(3), 167-175.
- Yıldırım, N. & Akgün, S. (2013). Sivil toplum kuruluşu gönüllülerinin sosyal sistemin meşruiyetine ilişkin algıları, adil dünya inançları ve sosyal baskınlık yönelimleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24(1), 115-128.

Summary

Justification of Violence and Male Dominance Scale: Reliability and Validity Study

Sebil Ayrall¹

Inje University

Eda Karacan

Ufuk University

Today it is possible to encounter inequality or injustice in many areas. Although being a *woman* in many societies corresponds to positive attributions, especially within the framework of gender-based stereotypes such as kind, loving, empathetic, compassionate, it puts women in a disadvantageous position in terms of competence (Jost & Kay, 2005). However, it is seen that those who suffer from inequality due to being in a disadvantaged position, often accept this situation and justify the current system. In this direction, the concept of justifying the system has been put forward to explain the reasons why the individual accepts the system despite the negative consequences of social systems (Jost & Banaji, 1994).

Basically, according to the System Justification Theory (Jost & Banaji, 1994) people tend to maintain the current system and this happens regardless of the hierarchical position of the group to which s/he belongs. The justification of the system creates the belief that the existing political, economic, and social order is fair. It satisfies the need to be precise, correct and feel secure (Jost & Hunyady, 2005). It ensures the internalization of inequalities, the reduction of contradiction and the rationalization of the status quo (Jost & Hunyady, 2002). In many studies conducted in the literature using the System Justification Theory, it is seen that the level of perception of the justification of the system also varies depending on gender and age. Accordingly, it is stated that women's level of justification perception of the system is lower than men (Koskos Gürel, 2019; Yıldırım & Akgün, 2013) and the perception of justifying the system increases with increasing age (Koskos Gürel, 2019).

According to studies on intimate partner violence, cases such as emotional abuse, isolation, threats, intimidation, contempt, and physical abuse perpetrated by men against women are basically the ability to have control over women (Graham-Kevan & Archer, 2003) and to influence women with this control impulse. It is the aim of establishing dominance on women (Hearn,

1998). In Turkey, under the name of honor culture, it is perceived that the main duty of men is to protect the honor of the family, that is, to control the sexual behavior of women (Sakallı Uğurlu & Akbaş Uslu, 2013). When the opposite situation arises, the man undertakes the duty of protecting the honor of the family by taking the necessary actions, and because of this situation, women blame herself for the violence of the man against her and defends the perception that the situation is justifiable (Efe & Ayaz, 2010). In addition, it is stated that women exhibit positive attitudes towards being protected by men in such situations (Sakallı-Uğurlu, 2008). Işık (2008), who deals with violence against women within the framework of the system justification theory, shows that there is a positive relationship between the scores of violence against women to protect honor and the scores of justifying the economic system. In addition, male participants were found to have higher scores for seeing violence against women as justifiable than female participants.

Although there are Turkish adaptations of scales that measure justification, such as the Justification the Economic System Scale (Jost & Thompson, 2000) and Justification the Gender-Based System Scale (Jost & Kay, 2005), no scale that directly measures the justification of violence has been encountered in our country. It has been observed that there is no specific measurement tool in our country regarding the violence perpetrated by men, especially in intimate partner relationships, and the belief that violence used for the solution of the problems in relationships. Considering the increase and effects of violence against women in our country in recent years, the importance of addressing this issue has increased. For this reason, the main purpose of this study is to adapt the Justification of Violence and Male Dominance Scale (Diaz-Aguado & Martinez, 2015) into Turkish and to examine the psychometric properties of this scale on women and men who are in romantic relationships.

Methods

Participants and Procedure

In the current study, data were collected from individuals between the ages of 18 to 35 and who have been in a relationship for at least one year. For this purpose, a total of 573 participants, 375 women (65.4%) and 198 men (34.6%) were selected through convenient sampling.

The Justification of Violence and Male Dominance (SEEM) Scale was developed by Diaz-Aguado and Martinez (2015). It measures male dominance and violence by men against women in intimate partner relationships. The scale consists of 10 items with a 4-point Likert type (0 = Strongly Disagree, 3 = Strongly Agree). Scale includes statements such as 'If a woman has been abused by her partner, she must have done something to provoke him.' It consists of 2 factors. While seven items in the scale measure *male dominance and intimate partner violence by men against women*, other three items measure *justification of violence used in problem solving*. In the validity and reliability study of the scale, the Cronbach's Alpha of internal consistency coefficient was found to be .76 for male dominance and intimate partner violence by men against women, and .77 for justification of violence (Diaz-Aguado & Martinez, 2015). The scale was translated into Turkish by the authors using the standard translation-re-translation method.

Alongside the SEEM scale, Dating Violence Attitude Scale (Terzioğlu et al., 2016), The Revised Conflict Tactics Scale (Straus et al., 1996), Ambivalent Sexism Scale (Glick & Fiske, 1996) and demographic information form were also applied. Participation in the study was voluntary basis. Before the application, the participants were informed about the purpose of the research and the scales in line with the Informed Consent Form. The scales were administered online to the participants in a single session.

Results

Firstly, factor analysis was performed on 10 items of the scale using the Varimax method. Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) value (.88) showed that the data was suitable for factor analysis. The factor number decision was made by examining the eigenvalues, the explained variance ratio, the reliability values, and the graphic distribution of the eigenvalues. Without any limitation of the number of factors, the first factor analysis results in 2 factors. The first factor explained 47% of the total variance whereas second factor explained 10% of the total variance. Since the first component explained more variance in total, and the Cattell's scree test was examined.

As a result, it was decided to keep the single component for further analysis. The one-component solution explained 47.1% of the total variance. It is seen that the lowest factor load is .59 and the highest factor load is .76. The Cronbach's Alpha of internal consistency coefficient of the only factor found as .76.

The single factor structure of the scale was tested using the AMOS 26 program. Considering the modification suggestions, the model fit was achieved when the covariance was created between the items. According to the results obtained, the measurement model was found to be acceptable both for female samples [$\chi^2(32, n = 375) = 120.40, p < .000, GFI = .94, AIC = 166.40, CFI = .92, RMSEA = .08$] and for male samples [$\chi^2(33, n = 198) = 95.81, p < .000, GFI = .91, AIC = 139.81, CFI = .90, RMSEA = .09$].

Conclusion

The purpose of the present study was to investigate reliability and validity of Turkish version of Justification of Violence and Male Dominance Scale (Diaz-Aguado & Martinez, 2015). The scale measures male dominance in intimate partner relationships of adults, the violence committed by men, and the justification level of violence. The findings of the study showed that the Turkish version of the scale was valid and reliable. As a result of the reliability analysis, Cronbach's Alpha internal consistency coefficient was calculated as .86 for the whole sample, .84 for the female sample, and .87 for the male sample.

Item-total correlation analysis were conducted to determine the reliability of the scale. A significant correlation was determined between each item score with the scale total. The two-half reliability of the scale was also examined. In addition, as a proof of the validity of the scale, the significance of the gender differences in the scores was examined. The results were consistent with the relevant literature (Koskos Gürel, 2019; Yıldırım & Akgün, 2013). The level of justification of male dominance was lower in female participants than in male participants.

To support the criterion-related validity of the scale, the relationships between the justification of male dominance with the attitudes towards dating violence, ambivalent sexism and dating violence behavior levels were examined separately in male and female samples. According to the results, the justification of male dominance in both female and male samples had a positive and significant relationship with all variables. Thus, it was concluded that the criterion-related validity test results of the scale were consistent with the relevant literature (eg., Chapleau & Oswald, 2014; Işık, 2008; Sakallı Uğurlu & Akbaş Uslu, 2013).

Gender-related differences in justification of male dominance was consistent with the literature (eg., Ercan, 2009; Işık, 2008; Koskos Gürel, 2019; Kray et al., 2017; Martini & de Piccoli, 2020; Yıldırım & Akgün, 2013). It was observed that the level of justification of male dominance was higher in male participants than female participants. According to the system justification theory, society places men and women on different levels hierarchically (Jost & Banaji, 1994). For men, they see the current system as just and fair by internalizing themselves with masculine features. They identify with their own group under the direction of the ego, group, and system. For women, this is different. They renounce ego and group impulses to meet the impulses of the system. The masculine characteristics taught by the system are in any case more valuable and superior to the feminine characteristics. This superiority causes women to perceive the system as justified (Kray et al., 2017). As a result, a cycle occurs in which both gender groups justify the system and make it fair. However, with the influence of institutions, organizations, and media that defend women's rights, which have increased in intensity in recent years, the perception of women in current system is believed as wrong day by day. This may explain why the level of justification of male dominance is lower in women than in men.

Türk Psikoloji Yazıları (TPY) Yazım ve Yayın Esasları

Türk Psikoloji Yazıları Amaç ve Genel Bilgiler

1. Türk Psikoloji Yazıları (TPY)'nin amacı, psikolojinin farklı araştırma alanlarındaki bilimsel bilgi birikimine katkı sağlayan ilerlemeleri ortaya koymak, bilimsel psikolojideki temel ve uygulamalı çalışmalar için bir tartışma ortamı yaratmaktır.

2. TPY, psikolojinin tüm alt alanlarında yapılan çalışmalarını kapsar. TPY'de görgül araştırma makaleleri, gözden geçirme/derleme çalışmaları, test/ölçek geliştirme veya uyarlamayı içeren psikometrik çalışmalar, mektup/tartışma ve kitap tanıtımı yayınlanır. TPY, disiplinlerarası yaklaşımların benimsendiği çalışmalara da açıktır.

3. TPY, altı ayda bir, iki sayı/yıl/cilt olarak yayımlanır. Yılda en az bir (1) özel sayının yayımlanması da derginin hedeflerinden biridir.

4. TPY'ye gönderilen tüm çalışmalar, Türk Psikologlar Derneği Etik Yönetmeliği'ne uygun olarak gerçekleştirilmiş olmalıdır. (bakınız: <http://www.psikolog.org.tr/Belgeler/tpd-yonetmelikler/turk-psikologlar-derneği-etik-yonetmeliği>).

5. TPY'ye gönderilen yazılar başka bir yerde yayımlanmış veya yayımlanma/değerlendirme sürecinde olmamalıdır.

6. Yazıların dergiye gönderilme işlemleri internet üzerinden yapılmalıdır ve dergi veritabanına yüklenmelidir.

7. Yazılar sisteme yüklenmeden önce intihal kontrol programlarıyla (Ör: *Ithenticate*) taranmalı, intihal raporu yazı ile birlikte sisteme yüklenmelidir.

8. Yazıların değerlendirilmesi en geç **dört ay** içinde sonuçlandırılır. Değerlendirme süreci üç aşamadan oluşmaktadır.

i) Yazının yayın kurulu tarafından ön-değerlendirmesi: TPY yazım ve yayın kurallarına uygunluk ile içerik ön değerlendirilmesi yapılır. Ölçütlere uygun yazılar hakemlere gönderilir.

ii) Yazının hakemler tarafından değerlendirilmesi: Yazılar değerlendirilmek üzere en az iki hakeme gönderilir. Gerekli hallerde 3. hakeme başvurulur.

iii) Değerlendirme sonucunun yazar(lar)a bildirilmesi: Kabul edilen yazılar, basım sürecine girmeden önce yazar(lar) tarafından şu şekilde düzenlenir. Kapak sayfasında makalenin başlığı, yazar(lar)ın ad(lar)ı, unvanları, kurum bilgileri, adres bilgileri, e-posta eklenmelidir. Değişiklik istenerek kabul edilen yazıların, bu bildirim yazara iletilmesinden sonra en geç **3 hafta** içerisinde dergiye yeniden gönderilmesi gerekmektedir. Zamanında düzeltmeleri yapılarak gönderilmeyen yazıların işlemleri askıya alınır.

9. Yayımlanması kabul edilmeyen yazılar geri verilmez, hakemlerin değerlendirme raporları yazar(lar) a gönderilir.

10. Yayıma kabul edilen yazıların yayın hakkı, "**Telif Hakkı Devir Formu**" ile TPY'na devredilir.

11. TPY'de yayınlanan yazılar için herhangi bir ücret ödenmez.

12. Yayımlanan her araştırmanın verilerinin 5 yıl süre ile araştırmacı tarafından saklanması zorunludur. Yayın politikamız gereğince zaman zaman bazı yazıların verileri ve analiz programları yazarlarından istenebilecektir.

Türk Psikoloji Yazıları (TPY) Yazım ve Yayın Esasları

TPY'ye gönderilecek yazıların aşağıdaki esaslara göre hazırlanmış olması gerekmektedir:

1. TPY'nin yayım dili Türkçe'dir. Yazılarda Türk Dil Kurumu'nun yazım kılavuzu örnek alınmalı, yabancı sözcükler yerine olabildiğince Türkçe sözcükler kullanılmalıdır. Yabancı sözcüklerin ve kısaltmaların Türkçe karşılıkları, ilk kullanıldıkları yerde yabancı dildeki karşılığı parantez içinde verilmelidir.

2. Yazılar, A4 sayfa boyutlarında, kenar boşlukları 2,5 cm. bırakılarak, çift aralıklı, 12 punto Times New Roman ile düz metin olarak düzenlenmelidir. Yazıların taslaklarında MS Office Word programı "yazım denetimi" dışında "hiçbir otomatik metin düzenleme özelliği" kullanılmamalıdır.

Görgül araştırma yazıları, en fazla 7000, gözden geçirme/derleme yazıları en fazla 10.000 ve editöre mektup,

kitap, mektup yazıları için 1000 kelime uzunluğunda olmalıdır. Başlık sayfası, Türkçe ve İngilizce özet, kaynakça, ek ve tablolar belirtilen kelime sayısına dahil değildir.

3. Tüm yazılar Amerikan Psikologlar Birliği (APA)'nin "Publication Manual of American Psychological Association" (2009) 6. baskısında belirtilen yazım ilkelerine uygun olmalıdır.

4. TPY'ye gönderilen test/ ölçek, güvenirlik, geçerlik ya da uyarılma çalışmaları için 'Güngör, D. (2016). Psikolojide ölçme araçlarının geliştirilmesi ve uyarlanması kılavuzu. *Türk Psikoloji Yazıları*, 19(38); 104-112.' esas alınmalıdır.

5. Yazılar, başlık sayfası, özet (Türkçe-İngilizce), anahtar kelimeler, ana metin, kaynaklar, ekler, tablolar, şekiller bölümlerini içermelidir. Bu bölümlerin içerik ve formatı şöyledir;

Özet ve anahtar kelimeler: Türkçe ve İngilizce kısa özet, 'Özet/Abstract' başlığı altında 250 kelimeyi geçmemelidir. Türkçe ve İngilizce özetlerin altında, 'Anahtar Kelimeler/keywords' başlığı kullanılarak 5 (beş) adet anahtar kelime verilmelidir. Türkçe ve İngilizce özeti her biri yeni bir sayfadan başlamalıdır.

Ayrıca yazılar, İngilizce kısa başlık, 1500-2000 kelime aralığında giriş, yöntem, bulgular ve tartışma bölümlerini içeren genişletilmiş İngilizce uzun özet (Extended summary) olarak hazırlanmalıdır. İngilizce uzun özet taslak yazımın en son bölümünde yer almalıdır. İngilizce uzun özeti olmayan yazılar değerlendirme sürecine alınmaz.

Başlık sayfası: En fazla 10-12 kelimedenden oluşan makale başlığı ve kısa başlıktan (kelimeler arasındaki boşluklar ile beraber en fazla 50 karakter) oluşur.

Ana metin: Yeni bir sayfadan başlamalıdır. Görgül makalelerde metin, sırasıyla giriş, yöntem, bulgular ve tartışma bölümlerinden oluşmalıdır. Gözden geçirme yazılarında, konunun kapsamını sunan bir giriş bölümü ve bir tartışma bölümü yer almalıdır. Kısa başlık her sayfanın sağ köşesinde, yanında sayfa numarası olacak şekilde tekrarlanmalıdır. Makalenin ana metni, makalenin başlığıyla başlamalı, "Giriş" alt başlığı yazılmadan metin hazırlanmalıdır.

Giriş bölümü; ele alınan konunun literatürdeki yaklaşım ve bulgularıyla, araştırmanın amacını içermelidir.

Yöntem bölümü; örneklem, etik kurul onayı, veri toplama araçları, işlem vb. başlıkları içermelidir.

Bulgular; araştırmanın denence ve sorularını test etmek üzere kullanılan istatistiksel analizleri içermelidir. Kullanılan analiz tekniğine uygun ve gerekli istatistiksel değerler metin içinde ya da tablo(lar)da sunulmalıdır.

Tartışma bölümü; araştırma bulgularının literatür ışığında açıklanmasını, tartışılmasını içermelidir.

Kaynaklar; Yeni bir sayfadan başlamalıdır. Metin içinde belirtilen tüm kaynaklar 'Kaynaklar' listesi içinde yer almalıdır. Kaynaklar, alfabetik sıra ile verilmeli, birden fazla yazarlı Türkçe ve yabancı kaynaklar için son yazarın soyadından önce '&' işareti kullanılmalıdır. Kaynakların yazım kuralları APA 6.0 yazım ilkelerine uygun olmalı ve dikkatlice kontrol edilmelidir.

Metin içinde kaynaklara atıfta bulunurken yazarların soyadları ve yayın tarihi kullanılır. Örnekler:

Savaş (1985) ...

Savaş'a (1985) göre ...

File ve Smith (1992) ...

File ve Smith'e (1992) göre ...

Martin, Sheldon ve Yaffee (1994)...

Yazar sayısı 3 ile 5 arasında ise, metin içinde geçtiği yerde yukarıda olduğu gibi verilir, yazar sayısı 6 veya daha fazla ise metin içinde ilk geçtiği yerden itibaren Smith ve arkadaşları (1980) olarak verilmelidir.

Cümle sonunda birden fazla esere atıfta bulunuluyor ise kaynaklar parantez içinde alfabetik sıra ile verilmelidir.

... (Doğan, 1987; Kleft ve Dobson, 1990; Smith ve ark., 1980; Winson, George ve Zeng, 1986).

Ekler: Yeni bir sayfadan başlamalıdır. Araştırmada kullanılan ölçekler gibi ek bilgileri içerir.

Tablolar ve şekiller; Yeni bir sayfadan başlamalıdır ve her bir tablo ayrı bir sayfada verilmelidir. Yazımın en sonunda (İngilizce uzun özeten önce) verilmelidir. Tablo ve şekillerin toplam sayısı 5 -7 arasında olmalı, APA 6.0 formatına uygun olarak Word'da düzenlenmeli, boşluk, tab, otomatik düzenleme kullanılmamalıdır. Denklemler "Equation Editor Versions of Word" ile yazılmalıdır. Tablo numarası ve başlığı tablonun üstünde kelimelerin baş harfleri büyük olarak düzenlenmelidir. Tablolarda ondalık sayılar verilirken, '.' dan sonra iki basamak yazılmalıdır (örn., 3.25, 12.68 gibi)

Şekil başlıkları ve şekiller; Yeni bir sayfadan başlamalı-

dır. Şekil numarası ve başlıkları kelimelerin baş harfleri büyük olarak aynı sayfada alt alta verilmelidir. Şekillerin her biri ise ayrı sayfalarda verilmelidir. Ayrıca yazarlara, dizgi sırasında grafiklerde ortaya çıkabilecek bozulmaları önlemek için grafiği yeniden çizebilmek amacıyla grafik verilerini Excel dosyasında ayrı olarak göndermeleri önerilir. Ancak bu tür tabloların metin içinde yer alacak diğer tablolarla karışmasını önleyecek şekilde açıklamalar yer almalıdır. Özel baskı gerektiren şekil ve fotoğrafların masrafı yazardan alınır.

6. Yazar(lar), test materyalleri, fotoğraf, grafik ve şekiller, deneylerde kullanılan uyaranlarda dahil olmak üzere, telif hakları gerektiren durumlarda telif hakları gerekli izinleri TPY yayın yönetmenlerine iletmelidir. Telif hakları bilinmeyen sözkonusu materyaller, TPY yayım ilkelere gereğince yayımlanmaz.

7. Yazılarda ifade edilen düşüncelerden yazarları sorumludur.

8. TPY’de yayımlanan yazılardan ancak kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. Yazının içeriğinde olabilecek çarpıtmalardan alıntı yapan ve yayımlayan kişi ya da kuruluşlar yasal karşısında sorumludur. TPY’de yayımlanmak üzere gönderilen her türlü çalışmanın (gör-gül, gözden geçirme, ölçek uyarlama-geliştirme, editöre mektup, vaka çalışması, meta-analiz) akademik yazım ihlali içermemesi gerekmektedir (bakınız: Aşırma (intihal) ya da farklı türden bir akademik yazım ihlali içeren çalışmalar değerlendirme aşamasında tespit edildiği takdirde değerlendirmeden çıkartılır ve TPY’de yayımlanmaz. Bu durum, çalışma TPY’de yayımlandıktan sonra tespit edilirse ilgili çalışma TPY’nin basılı olduğu dizinlerden çıkartılır. Akademik yayım ihlalinin saptandığı çalışmanın yazar(lar)ı hakkında gerekli yaptırımların uygulanması konusunda ilgili yasal süreç başlatılır.

9. Anonim değerlendirme ilkesi gereği, yazının hiçbir bölümünde yazar(lar)ın kimliğini açık edecek (yazarın adı, kurumu vb.) bir bilgi bulunmamalıdır. Yazar(lar)ın kimlik ve iletişim bilgileri, çalışmaya emeği geçen kişilere teşekkür notları ve varsa çalışmayı destekleyen kurum ve kuruluşlara ilişkin bilgiler, yazıyı veritabanına yükleme sürecinde yazar tarafından sisteme ayrıca girilecektir.

